

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

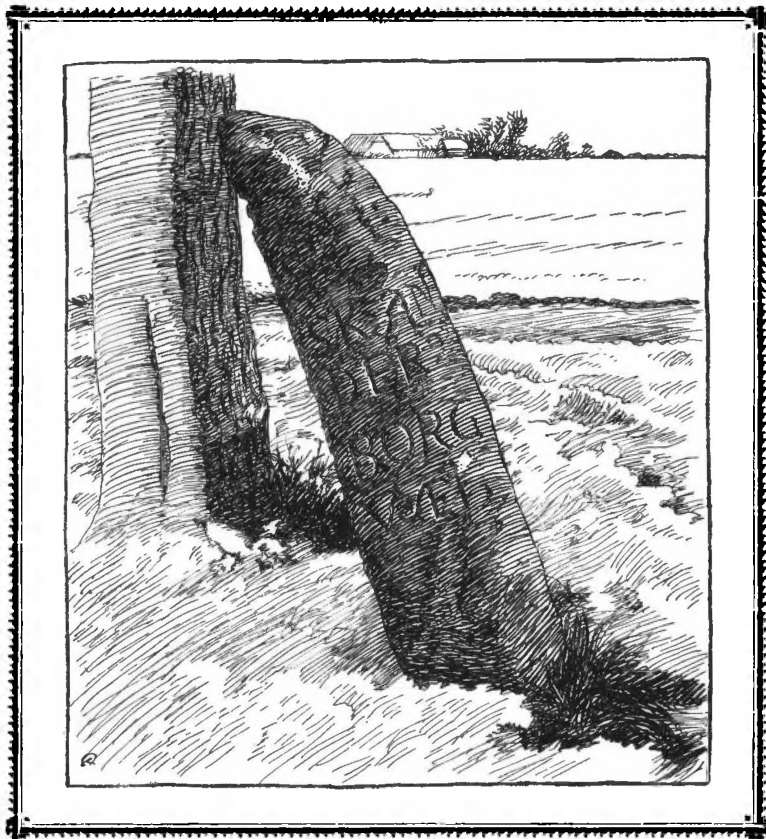
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

THORKILD GRAVLUND HERREDSBOGEN

J Y L L A N D

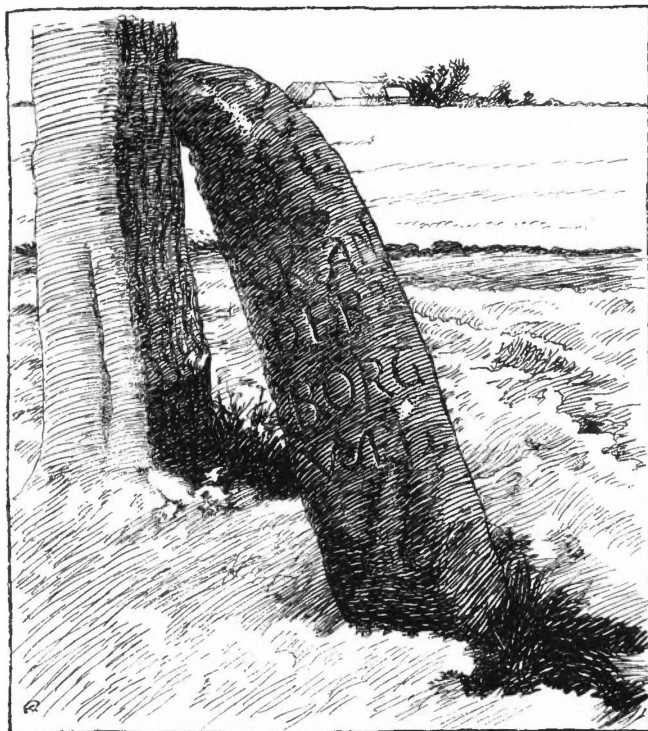
TEGNINGER AF KR. KONGSTAD OG CHR. TOM-PETERSEN

H. ASCHEHOUG & CO. · DANSK FORLAG

AF DANSKENS HISTORIE
HERREDSBOGEN
JYLLAND

THORKILD GRAVLUND
HERREDSBOGEN

JYLLAND

H. ASCHEHOUG & CO. - DANSK FORLAG
KØBENHAVN - MCMXXX

Tegninger af Kr. Kongstad og Chr. Tom-Petersen
Herredskortene udførte af H. Jørgensen
Fotografier Forfatterens, hvor ikke andre er nævnt

PRINTED IN DENMARK

KROHNS BOGTRYKKERI
HARLEO JENSENS BOGTRYKKERI

AABO SYSSEL

SAMSO HERRED

DYVELSTENEN, NORDBY

SAMSØ HERRED

Tuna
(Ning Hed)

Paa Vej fra Sjælland til Jylland er Samsø et Bedested. Derfor svarede Landet forud sin Skat i Fødevarer, der efter Kongens Jordebog skal være: Hvede, Malt, Byg, Okser, Faar, Svin, Gæs, Høns, Stokfisk, anden Fisk, Sild, Ost, Smør og Honning, alt i visse Tal eller Maal.

Mens Kongen med Følge levede af denne Mad kunde der holdes Ting og sættes Ret paa Øen. Tinghøj ligger mellem Tranebjerg og Onsbjerg nu kaldet Kongehøj efter Frederik den Syvendes Mindesmærke. Siden var der Tinghus paa Søndermarken øst for Permelille. Stedet kaldes Brede Blok. Saa blev der bygget Fængsel »det røde Hus« paa Granhøj i Brundby. Tilsidst i Tranebjerg, hvor Fangerne ikke kunde bryde ud. Saa var det forbi¹⁾.

Et gammelt Kongestævne er Marken »Knuds Raad« vesten Onsbjerg, hvor Kong Knud holdt Raad, da Fjenden kom over ham²⁾.

Nordby havde sit eget Raad. Majtræet stod nord for Skolen. Da der blev for snævert at ride Sommer i By, flyttedes det. Naar de red hængtes en Hane op og en Tønde. De skulde trække Hovedet af Hanen eller slaa Tønden itu. Da Majstedet flyttedes, spøgede Majkokken, det dræbte Dyrs Vætte, paa Gaden³⁾.

De holdt selv Ret deroppe i Nord. En Udflytter paa Heden krævede Fred paa sine Enemærker for Nordbys løsgaaende Kvæg. Ham dræbte Bymændene ved Kirken, og Stenen, hvor hans Blod aldrig kunde slettes ud, sad indvendigt i søndre Kirkegaardsmur⁴⁾. Uskyldigt Blod efter Kirkens Lære, ikke efter Loven. Thi først var det Lov og Ret, at den ene ikke maatte være alle imod. Sent blev det Lov, at en Mand kunde kræve sit Eje særskilt ud af Fælliget.

Bønderne var nødt til at bo i Flok for at værne sig mod Strandhugstmænd. Af dem var der mange, og de holdt ogsaa sammen. Derfor hed Visborg ved Koldby først Samborg, og det gav Samsø

Navn. Visborg og Fyns Hoved gjorde Fællestogt. Ligesom Silleballe ved Besser og Vejrø — Hjortholm og Hjelm, to og to^o).

Visborgfolkene fik tillige Bud fra Nordby, naar der var Bytte i Farvandet. Nordoppe boede en Sørøverkonge paa Kongslette, nær Kringhøj. Paa Sadelbakken sadlede han sin Hest^o).

Søkæmperne gik i Land for at strides. Nordmanden Hjalmar kæmpede med Danskeren Angantyr og hans elleve Brødre, ikke Mand mod Mand, men Kuld mod Kuld, om en svensk Kongedatter, midt i Danmark, paa Samsø, Rævebakkerne, Bisgaardmark. I sin Nød raabte Hjalmar fra Raabehøj Onsbjerg Bønder tilhjælp, de kom med deres Møggrebe og hjalp Nordmanden. I tolv Høje hviler de faldne⁷).

En anden Gang hjalp Samsingerne Svensken, der tvang Bønderne til at grave et Sejlløb, hvor Landet er smallest, saa de svenske Skibe kunde slippe ud af Stavns Fjord, hvor de var spærret inde af de danske, og over i Sælvig Bugten. Spor af Kangraven ses endnu ved Kanhave. Og ude ved Rævebakkerne, hvor Hjalmar og Angantyr, kæmpede, er to ligeløbende delvis jævnedes Diger ved Stranden⁸).

Samsø har ingen egen Bygdekonge og maa tage mod den, der hærger. Størst blandt alle var Marsk Stig. Paa sine Færder mellem Hjortholm og Hjelm boede han stundom i »Stigs Gaard«, en indhegnet Have i Nordby. Der siges, at han har hærget Samsø tre Gange og vundet over andre Sørøvere. Derfor bliver han Bygdeguden. Marsk Stig kører Nytaarsaften i en Vogn med seks Haner for — Majkokke — gennem Onsbjerg, Pillemark, Tranebjerg, Permelille, Koldby til Visborg, vest paa Landet. Han er ingen ridende Odin, men en kørende Thor. Han jager ikke Ellefruer. Jordvættens kommer ham imøde ved Permelille som en So med Grise fra Visborg. De er hans Forløbere fra Permelille til Visborg⁹).

Visborg Soen boer i Visborg Borgvold. Om Julen møder hun Marsk Stig, men i Vaaren, Voldborgaften, gæster hun Jannes Høj, hvor Prins Jan er jordet, hvor der nu ogsaa lever en So, det er mellem Pillemark og Haarmark. Paa Vejen skal hun kigge ind i Koldby Smedje¹⁰).

Der boede engang en Frue paa Visborg, hun fødte tolv Sønner, den tolvte blev skrutrygget. Hver Gang hun skulde føde kørte hun

til Barselholm eller Barfredholm, en lille Ø i Brattingsborgs Voldgrav. Saa fik vel Børnene Vættekraft. Det maa være hende og hendes der lever i Visborgsoen¹¹).

Visborg tolv Ryttere og Brattingsborg atten Ryttere holdt sammen og tvang en Frue paa Sellegaard, (Selsinggaard) midt i Landet. Saa hedder det, at Bonden paa Selsinggaard havde tre Svin, der var ham tro. Da han blev baaret til Graven, løb de to til Besser Rev og det ene til Issehoved. Landets Nordodde¹²).

Det er de kvindelige Jordvætter nord og syd paa Landet, der mødes ved Pillemark—Haarmark. De drager langs ad Landet ligesom Marsk Stig, men det er ikke et gammelt Skel.

De gamle Grændser staar helst tværs skraat over Land, og paa Samsø staar Stenrækker fra Syd for Ballen til op mod Sælvig SØ—NV.

Paa Ørby Strand ligger en kæmpekastet haandmærket Sten, paa Bækagehøj, en anden, kvindekastet, Hvilestenen, er paa Bånhöv mellem Brundby og Tranbjerg. En Pige har født der, og man skal hvile sig paa hendes Leje¹³). Skatten ligger i Espens Høj paa Tandrup Mark under en Sten med en Haands Mærke. Espen faldt i Krig, hans Enke grov Skatten i Højen, og Skatten kan løse al Danmarks Gæld¹⁴).

Rækken ender ude ved Stranden med Sejlstenen¹⁵).

I Ørby og Onsbjerg, ved hver Ende af Rækken og i Koldby var Majstene¹⁶). Syd for Koldby er et Kæmpekast¹⁷). I Stavns Hoved paa Holmen Sværm en Sten med Lejhuling, og oppe nord for Nordby er Dyvelstenen, hvor Smaabørn ofrede Brød, Fintbrød for at faa en Søster, Grovbrød for at faa en Broder, thi Børnene hentes ved Dyvelstenen¹⁸). Muligt har den og Hvilestenen været det samme som Barselholm, et hedenskelligt Fødested i Udmarken.

Vætteren følger Stenenes skraa Linje over Landet.

Dansebjerg syd for Brundby staar paa gloende Pæle, og nord for Dansehøj danser tre hvide Piger¹⁹). Ved Pillemark, Tovbjerg og Ovbjerg, gaar Bjærgmanden »mellem Ov og Tov« siger han til Bonden²⁰).

I Dyret ligger som i Espenshøj en Skat, som en Dronning havde skjult i Krigstid, det er maaske den rette Kongeløsen²¹).

Samme Retning nordligere følger Bjærgfolkene fra Tvehøj syd for

Langemark, der gæster dem i Vorbjerg paa Toftebjerg Mark²²) — deroppe ved hvor Hjalmar og Angantyr kæmpede — S. Ø.—N. V. gaar de.

Stenrækken ender i Sejlstenen, hvorpaa »det hellige Menneske« kom sejlene — hertil som til Nordsjællands Helenekilde. Et Kvindeligt drev i Land paa Haarmark Strand ved Islemark, hun havde et gyldent Kors med sig, det hænger i Onsbjerg Kirke med en Indskrift der siger, at fire Heste kunde ikke drage dette Kors til Tranebjerg Kirke, ejheller til Koldby, men til Onsbjerg førtes det med to Heste, og der blev Kvinden jordet ved østre Gavl. Kilden sprang paa Stranden, hvor hun laa, og er fersk skønt Flyvesandet gaar over den, og den helbreder Syge St. Hansaften²³).

Paa Tunø er et lignende Sagn, men der kom Kvinden frelst i Land, og ikke Korset men en Silkefane med Billedet af hende i Havsnød blev hængt op i Kirken²⁴). Ude i Havet mellem Tunø og Samsø varsler en Kvinde med langt Haar og store Bryster, en Havfrue, Storm²⁵). Sagnet om den skibbrudne Kvinde knyttes ogsaa til Barselholm, hvor hun føder en Dreng der bliver Kæmpe. Kvindesagnene dyrkes. Nordbylandet ejedes af tre Kvinder: Fogen i Foldsted, Glenten i Glekstrup og Sønden i Sæby. Maaske skal de tænkes som Fugle. Da Fogen vilde gæste Glenten kom hun ud for Uvej og døde ved en Sten, hvor Glenten fandt hende, i Fogendalen²⁶). Det er oppe i Fuglenes Land, hvor Majkokken spøger og Bygdeguden kører med For-spand af Haner.

Vætterne dyrkes i en So med Grise. Fuglene eller Helligkvinder og Barselstederne, Dyvelsten, Hvilesten, Barselholm. Og Folkeviddet skæmter i Stedsprog særlig med Byernes Kvinder: nord for Stenrækken er det Pigerne, de vilde Fugle i Besser, Brundby og Tanderup: Natten er deres egen. En i hver By og en lille sort i Tanderup. Syd for Stenene er det Konerne i Haarmark og Pillemark, de ser til Flasken, æder tørt og drikker til . . . mere lig efter Visborgsoen. — —

Samsølandet ligger i Tredinger: Nordby til Kangraven, Midtlandet til Stenrækken med Bankerne Dyret og Dansebjerg, og Sydlandet derefter. Til Nordlandet hører Fuglekvinderne, til Midtlandet føres Helligkvinderne, Sydlandets er Visborgsoens.

Sognegrændserne var villet dele Landet efter et Kors. Men hvor Vætterne mødes, ved Haarmark Pillemark, splittes Grændsen af Enemærker. Og Skelflytterne farer om: Enemarksmanden paa Fusbakke i Brundby, Espen ved Oksemosen i Pillemark. Mellem Tandrup og Onsbjerg er Skellet bugtet, fordi man ikke kunde enes om det, og saa maatte lade en gammel Kælling løbe det ind²⁷⁾).

Tranebjerg der er et Østsogn har ført en Strimmel Jord ud til Vesterstranden, men alligevel skulde det hellige Lig drages til Onsbjerg. Tre smaa Enemærker har Onsbjerg hævdet sig, Koldby har tre, Tranebjerg endnu et udaf Sambygdernes Ødemarker syd for Stenrækken, hvor Vætterne færdes: Fuglene, Soen og hvor Helligkvinden findes tilsidst.

1) D. S. III, 333, 334, D. S. V, 46. 2) D. S. IV, 25. 3) D. S. V, 27. 4) D. S. IV, 426. 5) D. S. III, 263. 6) D. S. IV, 410, 412. 7) D. S. IV, 23. 8) D. S. III, 363, 412. D. S. III, 53, 116. 9) D. S. III, 27. D. S. V, 66. 10) D. S. II, 268. IV, 16. V, 11. 11) D. S. III, 256. D. S. III, 256. D. S. IV, 243. 12) V, 225. 13) D. F. S. 14) D. S. III, 467. 15) D. F. S. 16) Alml. T. I, 6. T. IV. 15. 17) D. S. III, 32. 18) D. F. S. 19) D. S. I, 200. D. S. V, 376. 20) Sktgr. 85, 65. 21) D. S. I, 380. D. S. III, 437. 22) Sktgr. 85, 11. 23) Thiele 237. Sktgr. 84, 36. 24) D. S. III, 570. 25) D. S. II, 146. 26) D. S. III, 153. 27) D. S. V, 405, 411. III, 337.

AABO SYSSEL

MOLS HERRED

Molboernes Land skyder sig ud fra Djursland i to Halvøer, det egentlige Mols og Æbeltoft med Draaby Sogn, men dette nævnes i Valdemars Jordebog under Djurslands Søndre Herred. Mols Sognene bliver da: Egens, Agri, Vistoft, Knebel, Rolsø og Halvøen Tved, der hører til Mols, og Halvøen Helgenæs, der ikke vil høre til Mols og som ogsaa i Jordebogen nævnes ligestillet Mols.

Herredsskellet er Kaalaa, og skal forhen have fulgt en nordligere Arm af denne ad Herregaarden Møllerup¹). Det nordligste lille Sogn Egens, som da maa have været større og som gjorde Hov til Kalø, mens andre Molboer var fri af Herregaarde, blev kaldt Molboernes Horunger.

Sagnet siger, at Egens Kirke byggedes af en Mand der boede paa Gaarden »Munkens Sted« i Egens, fordi hans to Døtre paa Kirkevej til Bregnet, Lisbjerg Herred, var bleven frelst for Røvere ved Røverbækken i Kalø Skov²). Men skønt der kom Kirke, var Dværgene alligevel saa slemme, at man maatte give en Klokke til Æbeltoft Kirke for at faa Fred. Disse Dværgे var skruttede, krumnæsede, graa-klædte og med røde Huer, de stjal alt³).

Saaledes kender Molboerne Landets Vætter og synes ikke at vide mere om dem. Der siges ellers intet om Vætter ved Herredsgrænsen. Naar Molboerne havde deres »Maarskjel«, Markskel lod de ikke til at kymre sig om mere. Men en Vandring stiltiende langs Maarskellet var helbredende. Sagnene er faa og tyder ikke paa Ælde.

Deraf kunde sluttes at det var en indvandret Stamme, der blev Molboer, hvorom Molbohistorierne lyder.

Sagnene er kirkelige. Rolsøpræsten spiller Kort med Herremanden og vinder tilsidst alle Bønderne, maa dernæst spille med Fanden og taber dem, hvorefter Rolsø med Fanden til Herre bliver en øde og fattig By, der tilsidst samles i een Gaard⁴). Bispēn bor i Knebel og gæster Herremandens Kæreste i Vistoft. Herrens Karl dræbte Bispēn

i Kirken. Karlen rettedes paa Karlshøj. Bispen hviler under en stor Gravsten⁵).

Der er ikke Tale om Underjordiske i Vistoft, men om en Kirke der var i et Kjær, hvorom Verset: »Den Dragskær Præst i Vankjær boede, Hr. Tim«⁶). Maaske Hedendom skjules her. Vistoft Præsten var god til at mane og tvang Genfærdet oppe ved Lyngsbæk i Draaby Sogn. En Pæl og en Sten sattes paa Stedet⁷).

Lidt derfra ved Egsmark er Stenhøj, nærmere er Tinghøj, hvor Mols har maattet samles med Draabylandet. Et Stævne særlig for Mols haves vel i Stabelhøje ved Agri nordligst i Mols Bjærgland. Her kunde Agri Kirke ikke faa Lov til at staa⁸). Søndenfor er den saakaldte Tinghule⁹), hvor Molboerne skal have søgt Ting — mens andre Folk holdt Ting paa Højderne.

Skønt Mols er rig paa Stenaldergrave og Kæmpehøje mælder Sagnene kun om Kirker og Præster. Den eneste kastede Sten ligger udenfor Molslandet, i Stranden paa Draabykysten ved Arnakke, det nuværende Herredsskel. Den hedder Blak og er kastet fra Kullen, ikke af en Jættekvinde, men af Spaakvinden Sybille. Naar der siges at en Vogn med fire Heste kan vende paa den, er det i Mindet om en Ringgangs Troshandling, der maaske kunde ligne noget efter Molboernes Vandring paa deres Maarskjel¹⁰). Med Maarskjel og Kirker har de hvad de vil ha.

Men en Herre skal der være i Landet, det siger Helboerne paa Helgenæs, som er modsat Mols helst i alt.

Helboerne sloges med Molboerne, drog hellere til Mølle paa Samsø end paa Mols. Der tales om »Helles Jordemor paa Tunø«. Som Søfolk var de imod Mols Bønder, og muligt er de to modsatte Stammer. Fra Samsø tog de deres Bygdehøvding, Marsk Stig. Han bygger deres Vold, Dragsmuren, et Stengærde paa Tangen til Mols, og han ejer Helgenæs. Han ejer baade Høgholm og Mollerup i Sønder Herred og dertil Bjørnkjær, syd for Æbeltoft, ja vist hele Æbeltoftnæsset og Øen Hjælm. Han stod i Hyllested Skovgaarde, Sønderherred, og saa paa, at hans Heste blev svømmede over til Øen Hjælm.

En saadan Stilling uden Handling er Sagnets Høvdingemærke. Og her gives endvidere en Tegning af Gudestøtten. Marsti er ikke nogen

Kæmpe, men en liden mørk Mand, god af Sind, ofte opkaldt i Eggen, hvor Navnet Stig bruges. Derimod var Rane Jonsøn høj og svær, han boede paa Rane Ladegaard, en Borgvold syd paa Æbeltoftnæsset, men om ham er der intet at mælde¹¹).

Marsti ser sine Heste blive redet over Vand, men han rider ikke selv over Land som paa Samsø. Han lever som den store Ejer af Land, og naar han dør, gør de alle Krav paa at eje hans Grav, alle saanær som Molboerne.

Stigshøj er lige ved Molsgrændsen, men inde i Draaby Sogn, det gamle Sønderherred. Der skal han være jordet, eller hans Skatte gemt¹²). Men Marsti skal kirkelig jordes. Derfor maa han ligge i Draaby Kirke¹⁴).

Fyn vil have ham til Stubberup Kirke paa Hindsholm, Sjælland til Rørvig Kirke i Odsherred. Samsø gør ham til en kørende Thor. Helgenæs tager Kongemorderen til sig og lader ham dø paa en Sten. Det er det rigtige. Saa er han stedfast. Men Stedet er ikke let at finde. Marsk Stig drager fra Bjørnkjær til Hjelm (maa være Helgenæs). Paa Jagten segnede han, satte sig paa en Sten og døde. Stenen var ved »Forup«, maa være Borup eller Fejrup, da han herfra om Natten føres til Helgenæs Kirke. Saa bliver Sagnet levende. Præstens Pige skal hente Øl der ligger i Vaabehuset, hun ser Jordefærden og fristes af et Klæde der dækker Kisten. Det ser hun sit Snit til at stjæle. Fynboerne har draget Sagnet til Stubberup, og der siges det, at Pigen blev Kæreste med en af Marsk Stigs Svende. Da han saa det Klæde slog han hende ihjæl.

Helgenæs ved mere endnu. Døren til Kirken er Marsk Stigs Dør fra Hjelm og derfra er ogsaa andet Træværk i Kirken¹²).

Sagnet om Marsk Stig bliver et Kirkesagn, og meget lidt tyder paa, at det har været noget andet. Om Ellemandsbjergtet paa Helgenæs lyder der intet. Historisk skulde Høvdingen være og ingen Ellemand, men det er ikke særlig Kongemorderen, der skal tegnes. Det historiske er, at en Flok midtdanske Øer og Næs: Isøre, Hindsholm, Æbeltoft, Helgenæs, Hjelm, Hjortholm, Samsø til en vis Tid har lidt fælles Skæbne, maaske senest ved de fredløse, tidligere ved Vikingers Hærgen. Dette lille Næsserige har opgivet sine Næssekonger,

sine Vætter, alt, og sluttet sig sammen under den mægtigste Op-
rører i Danmark. Værgeløst har de kaaret den vildeste Herre og
været ham tro.

- 1) E. Madsen: Jyll. i 16. Aarh., 170. 2) D. S. IV, 406. 3) Thiele II, 248.
4) Dansk Tidende, Chicago, 9/5, 24. 5) Thiele 234, D. S. IV, 277. 6) D. S. III, 143.
7) D. S. IV, 207. 8) D. S. III, 161. 9) Traps 4 Udg. 10) D. S. III, 35. 11) D. S. IV, 129.
12) Traps 4. Udg. Thiele 39. Desuden Medd. fra Joachim Kattrup: Saml. t. j. Hist. 3. R. I,
43 og skriftligt.

AABO SYSSEL

SØNDRE OG NØRRE DJURS HERRED

VEGERSLEV BRO, N. DJURS HERRED

SØNDRE OG NØRRE DJURS HERRED

Marsk Stig stod i Hyldested Skovgaard og saa sine Heste blive svømmede over til Hjelm. Lidt nord for ligger Fandens Hvæssesten, hvor Fanden sleb sin Kniv og en Skure i Stenen. Her er det ikke godt at færdes ved Nattetid¹). Men denne nymodens Fanden har engang som ved »Slibestenen« i Løve Herred været Kongen der sleb sine Vaaben — eller Marsk Stig.

Sydvest i Søndre Herred nær Mols og Lisbjerg Herreder ligger Marskens Gaard Møllerup. Herfra færdes i Sagnene en Skare Herremænd Herredet rundt. Møllerups Herre rider i Hummelgaardsvangen²).

Fra Skaarup Gaard kørte en Brudevogn til Feldballe Kirke, men de fire Heste løb løbsk ud i Brudesø Mose, hvor Brudefærdens endtes. Der gaar gamle Veje til Brudesø Mose³). Maaske var her en Slags Giftermaalsting ved Helligvældet.

Nordligere er et andet Mødested: »Hunden og Haren« paa Straband Mark. Herrerne fra Tolstrup og Maarup mødtes her paa Jagt Paaskemorgen. Haren løb fra dem. Deres Heste og Hunde bides. Mændene dræber hinanden, og Billedet deraf i Sten, eller det er at Korsfæstelsen, skal være at se i Nødager Kirke. Men Herrernes Fæstemøer sørgede sig til døde, og Helligkilden paa Pederstrup Mark bærer deres Navne »Kirsten og Gertrud«⁴).

De der ikke vil søge Brudesø eller Holmgangsstedet eller Helligkilderne eller de hellige Kirker kan mødes ved Stendyssen Mejd Kirke midt i Nødager Sogn. Ogsaa den har draget sine Folk. Ikke i Mols men her i Sønderherred kendes en Oldtidsgrav helliget.

Onde Herrer er der flere af ud mod Herredsgrænsen. Herren i Fævejle myrdede Kone og Barn, red dem ned, hans Benrad kan ikke skilles i sine Ledemod, og han spøger endnu. Ingvorstrups Herre lod Præsten henrette og kører nu i Gaarden saa Ilden gnistrer af Brostenene⁵).

Men i Lyngby boede to fromme Søstre, Tvede der byggede Kirken

og Tuhove der rejste Kirkegaardsmuren, som blev en Skilling dyrere⁶). Men en Kæmpekvindé kastede i sit Hosebaand den mægtigste Sten, som her er kendt, den ligger vest for Allelev ved Bavnehøjen⁶).

Videre farer de onde Herrer. En Karet med seks hvide Heste fra en Høj østen Tolstrup til en Høj nordøst for Aalsø⁷). Ingen ved hvem det er. Men »Tole slog Trælle i Ingvorslund« siger Ordsproget, og en Lavning ved Tolstrup hedder Trælle⁸), og ved Homaa stod et Slag med Slyngesten⁹). I Venderdale ved Aalsrode slog Sønderherreds Folk den norske Kongesøn Kong Hagen, der hærgede Landet. Kong Hagens Grav er i Katholm Skov ved Djurslands Kyst — og paa Nordsjællands Kyst ved Hornbæk. Ved Venderdale er Daarehøj, Kvindehøj og Løghøj. »Gaa ikke over Løghøj« hedder det¹⁰) Maaske er det Tingstedet, Lovhøjen, der er gjort fredløs ved Kampen her. Thi paa Tinge maa ikke kæmpes med Vaaben.

Men Herredstinget har næppe været i Aalsrode, hvor maaske et Bygdeting er holdt for de yderste Sogne. Sønderherreds Mænd samledes ved Drammelstrup, nærved Marsk Stigs anden Gaard Høgholm, hvor et Mosedrag gaar gennem Landet. Omkring Rosmus Sogn, Høgholm og Drammelstrup i Tirstrup Sogn ligger de fleste Søndre Herreds Sogne i Ring. Høgholm blev grundlagt i et Bjørneleje og hed først Bjørneholm¹¹). Det er Sønderherreds »Stele«. Men Uret er her sket ved Skellet. Landmaalergenfærdet gaar over Marken »Hvidekok« ved Landvejen¹²), et Navn der svarer til »Hunden og Haren«. Fra denne Egn farer Røveren Rembellius ned og røver Jomfruen fra Kalø — saa er Herreridtet sluttet i Ring. Han kæmper med Jomfruens ni Brødre og dræbes af den sidste og jordes i en Høj ved Ørup i Rosmus Sogn¹³).

Med den latiniserede Rembellius i Højen og Marsk Stig i Bjørnelejet — eller paa Udsigtstaarn paa Obdrup Banke — holder Sønderherreds Bønder Ting ved Drammelstrup. Men ogsaa dette Tingsted blev skændet ved Drab. Derom er et Sagn og en Vise. Paa Per Timands Høj, der huskes stensat, vedtog Bønderne at tage Svin hjem fra Skoven. Men Per sagde Nej: »Før Svinene af Skoven skal komme, skal alle paa Tingstedet blive.« Og saa slog han sine ti By-

mænd ihjel, denne Per Timand, Oprøreren som Søn-
derherred hylde¹⁴).

Det synges ogsaa i en Vise om Hr. Tidemand, der rider »til Søn-
derherreds Ting, han kræver ud Skat af Ædeting. Syv Skæpper
Rug af hver Mands Plov — hvert fjerde Svin af Oldenskov.«

Op da stod den gamle Mand, den Skat vi aldrig udgive kan.

I Søn-derherreds Bønder staar sammen i Ring, I lade ikke Hr.
Tidemand komme levende af Ting.

Nu ligger Hr. Tidemand, hannem rinder Blod,
endnu gaar Ploven i sorten Jord,
og end gaar Svin paa Oldenskov,
det love alle de Søn-derbo¹⁵)

Over det Land hvor Marsk Stig raader i Sagnet, hyldes den der
bryder Tingfred, og han hyldes i Digæ. Næsten alt hvad der mældes
i Søn-derherreds Sagn er Kæmpevisæmner, og lige fra Mols slaar
Sagnet ud i Sang:

»Den Dragskjær Præst i Vandkjær boede, Hr. Tem« — og i Søn-
derherred: »Tole slog Trælle i Ingvorslund« — og Hr. Tidemands
Vise med det mægtige Omkvæd af Søn-derherreds Bønder i Ring, som
deres Sogne: »Det love alle de Søn-derbo.«

Mols og Søndreherred havde næsten kun Herremandssagn. Det
er som een Landsdel, i Tredinger, og det hedder: Molboerne spinder,
Helgenæsboerne væver, de i Søndreherred binder¹⁶). De hjælpes ad
med Ulden og spotter Nørre Herreds Maal, hvor r bruges for d.
Er re ræ: er det dæ¹⁷). Nørreherred bag det brede Kolindsund er
et andet Land. Der dræbte man ikke paa Tinghøje, og Tinghøjene bær-
rer deres ærlige Navn. To er der, en oppe paa Nordkysten i Hemmed
Sogn, ikke langt fra den store Pekkenelsten, der er kastet i Hose-
baand¹⁸) muligt fra Skaane, hvor Kæmpekvinde kaster Sten i et
Haarsæt: Tippel, der her bliver Pekkenel. — — En anden Tinghøj
er ved Stenvad i Glæsborg Sogn, nu kun en udgravet Tue i Pløje-
mark, men paa en Højde med det vældigste Udsyn. De der
grov her fandt kun Sten. Maaske Højen, der kun er halvanden
Alen høj, aldrig har været Gravsted, men kun Ting. Som Pekke-
nelsten er nær det nordre Ting, ligger her mellem Stenvad og Glæs-

borg en Manesten, hvor en Mejlgaard Herre og to Bønder, der flyttede Skel og gik igen, er manet ned¹⁹).

Herremænd kender Nørreherred ikke til, som Sønderherred, men to er der som byggede Veje, eller er det kun en. Skel hedder de begge.

Skels Vej ved Klæbæks Rende vest for Ramten skal have Navn af Jørgen Skel til Gammel Estrup, han brød Kirken ned i Ramten. — Skel paa Benzons byggede Veggerslev Vase ved den slemmes Hjælp. Fanden gaar og venter paa Skel endnu. — Hvor er Vorherre ikke? — Paa Veggerslev Vase²⁰). Den er paa Grændsen af en Bygd der kaldes Udenkjærs Nørreherred, det er Sognene Veggerslev, Karlby, Voldby, Villersø, Hammelev, Grenaa og Gammelsohn²¹).

Fanden gaar paa Veggerslev Vase, den højtbyggede Engvej ind til Byen — og ovre i Karlby havde en Mand det saadan, at han kunde hente Penge under en Sten, der laa ved hans Brønd, vel ogsaa ved Fandens Hjælp²²). — Stensholm ligger overfor Veggerslev Vase. Saa er Udenkjærs Nørreherred grændset med Sten.

Herremænd faar ingen Magt i Nørreherred, de spottes: Sangstrup Herremænd, Voldby Store hedder det i en Remse om Udenkjærs Byer. »De følges ad som Skel og Skævad« siger Ordsproget om en Herre der for Gæld maatte rømme sine Gaarde, og som spurgte sin Dreng, da de red bort: Glemte vi noget? Ikke andet end de to Abilder med røde Æbler, svarede Drengen med Smil og mente de to gode teglhængte Borge²⁴). — Men er Herrerne ikke meget værd, saa er Røverne bedre ved Magt.

Gjerrild Røvere og Stokbro Støvere, hedder det²³). De virkede tilsøs og slog Samsinger ihjæl, som kom ind her. Samsingerne havde Ordsproget: »Du skulde ned til Tremølle og slaa Folk ihjel!«²⁵). Det er Folk fra Marsk Stigs Lande der bliver dræbt heroppe i Nørre Herred, hvor Marsken ikke raader, men hvor man hænger selv.

Ved Kolindsund paa Skiffard Mark var en anden Røverrede, der baade kunde tage fra vejfarende ad Landevejen og fra søfarende ad Kolindsund. Herfra Borgen der laa paa en Holm i en Dal gik Røverne ud og hærgede i Fjeldskov, Gjesing Skov og Svens Dal mellem Assentoft og Uggelhuse, alle Stederne er inde i Sønderhald

Herred. Tilsidst blev Røverne fanget, da de vilde holde Jul hos en Bonde i Ramten²⁵).

De der søger Bondens Gaard om Julen er Udmarkens Vætter. I senere Sagn bliver de til Røvere, de kommer fra Ødet til Gaarden med en vis Ret i Julen.

Søndreherred har hverken Røvere eller Vætter uden paa Nordgrænsen i Søby, Albøge Sogn, der staar Kummelhøj paa gloende Pæle. Men det er en Konge over Djursland som hviler her. Mols har Røvere nær Egens og Vættene sammesteds. Nær Skiffard Røvere bor Dragen i Lyshøj, der kan hæve sig paa Vættelys, og Dragen gaar til Sundet at drikke²⁶). Den boer som en sjællandsk Lindorm ved tre-firebundet Herredskel men hviler paa en Skat og volder ingen Skade.

Bjergfolkene boer i Høje ved Kolindsund, i Kovsbakke og paa Næsset. Den første sejler over til den sidste og kvæder: »Broder under Næs, laan mig Kedel og Ske, mens jeg koger Lammsup under Kovsbak«. Andre boer nordligere ved Glæsborg. Der bytter de Børn, særlig fra Eskildshøj, Espenshøj. Skiftningen har syv Brødre i Eskildshøj²⁷). Paa Glæsborg Mark maa Bønderne gøre Bjergfolks Bageværktøj istand og faar et nybagt Brød i Løn. Den, der nyder det faar Lykke. den der vrager det visner²⁸): I Galgebakken ved Hemmed har man engang nedgravet en Dreng som Offer for at hæmme Sandflugten²⁹).

Det synes som her maa være et Bygdeskel mellem de to Tinghøje fra Stenvad op til Pekkenelstenen over Laen Glæsborg Marker, Skjelhøj og Galgehøj, hvor Sandet maa stilnes, et Skel mellem Mejlgaard Skove og Landsbyerne. Saa maa Fjellerup Sogn og en Del af Glæsborg have hørt til Sønderhald Herreds Bygder.

Med Sønderhald har Nørre Djurs andet Samvær end Sandflugten. I de sydøstlige Sogne kommer nogle Dyrevætter som ikke synes at være ret kendt i Mols eller Sønderherred, og som fører ind i Sønderhald.

Ved Dystrup Sø nærved Ramten ligger Præsthøj og Hestehøj. Hovedløse gaar her en Præst og en Hest. Mand og Dyr ligeledes hovedløse gaar sydligere: Manden i Nimtofte By ved Præstens Have, Dyret, her en So, gaar ved Sjørup, det er Søens Vætte. Vejfarende

er rædde for den³⁰). Dystrup Nimtofte er i Sagnrækken ud mod Sønderhald, og her har Ørum Sogn to smaa Enemærker i Nimtofte.

Det farlige Dyr bliver nu en Hund, den ligger paa en Skat i en Høj nord for Fannerup ved Kolindsund øst for Røverborgen og Dragen. Skattegraveren lægger sin Trøje og løfter Hunden fra Skatten over paa Trøjen og tager noget af Skatten. »Havde du ikke taget mig saa sødt og lagt mig saa blødt, havde du ikke faaet det du fik,« sagde Hunden³¹).

I Nimtofte Søhøje gik det ikke saa let. Hunden viste Tænder ad Skattegraveren, Jorden skred sammen, Kirkeklokkerne ringede, han flyede³¹).

Den sorte Hund spøger mellem Sjørup og Nimtofte i Pejtersdal — vist samme Sted som Soen³²). Nu har den rejst sig, og den gaar videre ind i Sønderhald, den er Fanden eller den er en ugudelig Præst. Frygten følger den ufattelige Dyrevætte.

¹) D. F. S. ²) D. S. IV, 181. ³) D. S. III, 358. ⁴) Thiele 328, D. S. IV, 249. ⁵) J. Flkm. 76, 175, 176, 194. ⁶) D. S. III, 21. ⁷) D. S. V, 65. ⁸) D. S. III, 58. ⁹) D. D. III, 305. ¹⁰) D. S. IV, 45. ¹¹) D. S. III, 174, 266. ¹²) D. S. V, 404, 07. ¹³) D. S. IV, 406. ¹⁴) D. S. III, 65, 468. ¹⁵) Danske Viser II, 29. ¹⁶) Bøttiger Æbeltoft 74. ¹⁷) Sklgr. 85, 39. ¹⁸) D. F. S. ¹⁹) Thiele II, 128. ²⁰) D. S. III, 138, D. S. VI, 127. ²¹) D. S. III, 350. ²²) D. S. VI, 13. ²³) D. Ordspr. ²⁴) Thiele 311, Bilde Gjerrild 32. ²⁵) D. S. IV, 547, 506. ²⁶) D. S. II, 139. Flkm. 86, 4. ²⁷) D. S. I, 304. Flkm. 86, 5. ²⁸) Thiele 349. ²⁹) D. S. IV, 575. ³⁰) D. S. V, 47, D. S. II, 364. ³¹) D. S. I, 380, 87. ³²) Alml. VI, 155.

AABO SYSSEL

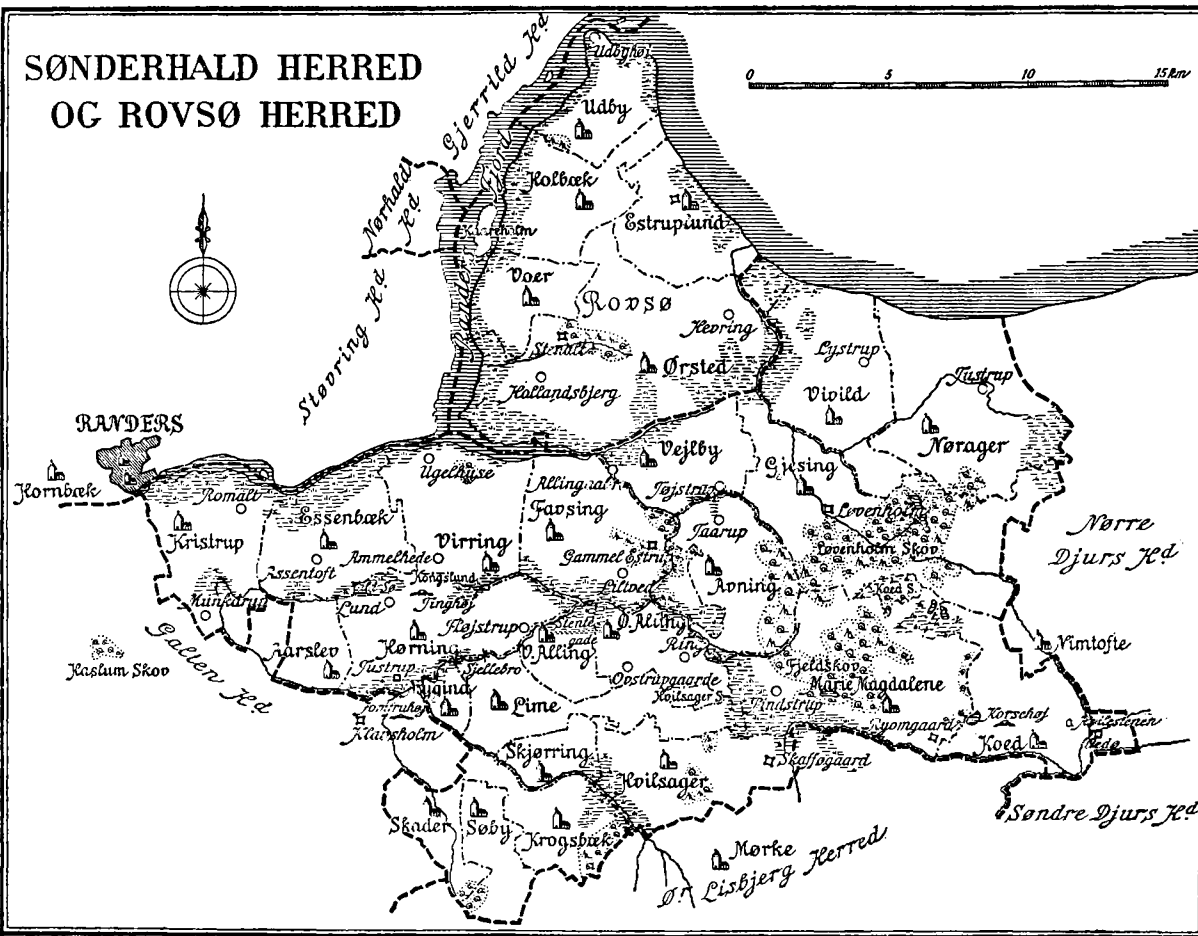
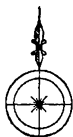
SØNDERHALD HERRED OG ROVSØ HERRED

VED HOVMUREN, ET STENGÆRDE MELLEM LILTVED OG GL. ESTRUP, SØNDERHALD HERRED

SØNDERHALD HERRED OG ROVSØ HERRED

0 5 10 15 km

Modsat Nørrehald Herred nord for Randers Fjord, Ommer Syssel, ligger Sønderhald, uden nogen By af Navnet Hald, men med en Hald Sø syd for Fjorden i Abo Syssel. Mellem Sønderhald og Djursland er store Skove, Moser og Ødemarker. Her er det den sorte Hund farer. Den hviler paa Skatten ved Fannerup og Nimtofte Søhøje, rejser sig ved Pejtersdal og dukker op i Sønderhalds østlige Sogn Marie Magdalene. Nu har den en hvid Krans om Halsen. Det er en Præst, der døbte ukristeligt. Han maa løbe mellem Marie Malene og Hornbæk vest for Randers, men ikke den modsatte Vej. Den kranse Hund løber gennem Avning og Gammel Estrup, kigger ind i Hestestalden, farer ad Hundeporten til Liltved, videre ad en Gyde sønden i Favsing og saa ad den gamle Landevej, ad Essenbæk, Kristrup, Randers. Soldaterne ser den ved Sønderport. Den løber til Hornbæk, men heller ikke dær faar den Fred. Nu høres det at den farer mellem Randers og Viborg, ad Fussing Kær, Kvorning, Hammershøj, Ørum, gennem Sønderhald og Sønderlyng Herreder til den hellige Stad, Viborg¹).

Da Herren paa Skafføgaard, hvis Jord grændser til Marie Magdalene, skal dø, sidder den sorte Hund ved hans Leje — Fanden. Syv Præster vil hjælpe, kun en kan komme ind, det er Præsten fra Mørke, der skal være hans Sognepræst, skønt Mørke Sogn ligger i Lisbjerg Herred. Han fik Magt med Hunden, men paa Hjemvejen talte Præsten, før han naaede over Skellet, og da havde han Hunden igen. Nu fik han den til at gaa som Hjul under Vognakslens²).

Hunden er, før Fanden eller Præsten farer i den, Bygdekongens, Kong Volmers, Dyr. Her hedder han Wåvns Jæger og vil købe Kød til sine Hunde af en Mand i Gjesing, Skovsognet nord for Avning. Manden vil nødig tage af sit eget Kvæg og giver Kongen Byens Fællestyr. Af den blev kun Klovene tilbage, og Bonden fik Navnet Kløve, der endnu er Slægtsnavn³). Der vides intet mere om Wåvns Jæger.

Ellefruer jager han ikke. Men en Frue jager paa Hundens Veje. Fruen paa Gammel Estrup ødelagde Hald Sø for Fiskerne, fyldte den med Træer — den var hellig — og hun tog Kaareholm i Randersfjord fra Bønderne. Svor sig den til med egen Jord i sine Sko, at hun stod paa egen Jord paa Holmen. Derfor maa hun fare fra Kaareholm til Gammel Estrup og videre til Hald Sø. Gennem Tammestrup Gaarde skal hun, Porten maa staa aaben — som for Bygdekongen — eller der maa være et Hul saa stort, at en Hund kan gaa ind ad det').

Hunden farer til Viborg, Wåvns Jæger kommer kun ud af Skoven ved Løvenholm. Som en Ellefrue jager Herregaardsfruen mellem Herredets Sø og Holm.

Ellefruerne er kendt i disse Egne. De stjæler Katte i Tøjstrup, danser ved Taarup, ses i Vester Alling Kær, og i Avning Kirke er et Helgenbilled hulskaaret i Ryggen forestillende Ellefruen⁵). Men Wåvns Jæger tager kun Tyren, og Hunden løber uden Herre.

Der er lagt en Remse om Ellefruernes Byer: Tøjstrup Mærer og Torup Herrer, Avning Sandtotter, Ring Kukker, Alling Bukker, Fløjstrup Vildgæs . . .⁶). De er Hovfolk til Gammel Estrup, men Byerne ligger som et skillende Drag gennem Herredet mellem en Nordbygd og en Sydbygd.

I Nordbygden er Amlod Konge. Han skal hvile paa Ammelhede. Kongslund hedder en Mark paa Sogneskallet syd for Ammelhede By. Den Konge der gav Byen Navn hører ogsaa Lunden til. Lund hedder Byen overfor, nær Hald Sø. Der skal have været Sejløb og Lund en Stad⁷). Mellem Lund og Kongslund, Ammelhede, ligger Tinghøj ved Krogsgaarde, nu kun en Grusgrav oppe paa en mægtig Bakkehøjde med vidt Udsyn.

I den sydlige Bygd boer to Konger i Alling. Han i Ovstrupgaarde Øster Alling byggede Kirken i Vester Alling, og Manden her lovede at Ovstrupbonden aldrig skulde faa Kirken at se. Saa vilde Kirkebyggeren snige sig til Kirken, skjult i et Læs Møg, men Allingmanden jog sit Spyd gennem Møget. En Vise lader det være to Herremænd, den ene har skændet den andens Kone og bliver dræbt og jordet paa Heden i en Stenhøj »Udsens Kirkegaard«⁸). Stenbunken over Kirkebyggeren siges nu at have ligget nordvest for Stentegade,

en Vej i Engen mellem Byerne, maaske et Sted, hvortil der skulde kastes Sten af Vandrerer. Men her skal ogsaa have været en kæmpekastet fingermærket Sten⁹). En lignende er ved Gammel Estrup. »Hjaltestenen« ved Aarslev vender sig naar den lugter nybagt Brød⁹). Nord for Mygind er en Kosak jordet under en Sten¹⁰). Det er Bygdernes Mærker ved det skillende Sejlløb.

Nord for Mygind sejles der ind gennem Kongegab, hvor Marken hedder Vivildsvold. Der er en Stendyngge paa Tustrup Mark. En Konge har her kæmpet mod Klavsholm¹⁰). Og Fløjstrup Kirke rejstes, senere revet ned, hvor en Jomfru led Havsnød¹¹).

Aaen som skiller Bygder kræver Liv, kendte Folk kan høre hvor-naar¹²). Den rinder ind til Sjellebro, og her var Tingsted. Om Tinghøjen nordfor er ingen Sagn, men ved Fællestinget mellem Nord- og Sydbygd, Sjellebro, er der meget at mælde. Dommeren fra Gammel Estrup kører her endnu over en Fortids Vej ad Vester Alling Ovstrup¹³). Til den anden Side mod Hørning gaar i Præstedalen seks hvide Mænd og mumler og gør Folk vildfarende¹⁴). Det er vel Tingmænd der har svoret falsk. Oppe ved Gammel Estrup er et Mærkested der hedder Skæggusfaldet i det store Stengærde »Hovmuren«, om Gaardens Marker. En Mand med graa Kjole og bredskygget Hat staar i Skæggusfaldet og lægger Armene paa Hovmuren¹⁵). — Paa Bornholm tales der om Skæggefald, et Samlingssted paa Vejen, hvor Skaglerne skal falde, et Bedested, menes der. Maaske er ogsaa Skæggusfaldet (Skæggaards?) et Vejstævne, hvor Bygder skiller. Her kunde de to Bygder, den nordre og søndre samles med den tredje: den østre. Det er Vivild, Nørager, Gjesing og Marie Magdalene, Aving og Koed Sogne. I Koed ved Kolindsund boer Korsekongen i Korsehøj (Kåssihøj) ved firebundet Herredsskel¹⁶). Og her i Koed er »Hvilesteden« hvor Nissen hvilte sig, naar han drog mellem Ryomgaard og Vedø. Stenen har Huling af Sædet¹⁷). Fra dette Hvilested og til Skæggusfaldet er den østre Bygd, og denne Vej er ogsaa Hundens Vej.

Sønderhalds fjerde Bygd er Rovsø, Trekanten ved Fjorden, der nu er Herred, men i Middelalderen hørte til Sønderhald som en Ø. »De Rovsø Pold« kaldes Folkefærdet. Polde er Smaaholme i Engene, Smaafolk. Her er ingen Konge og ingen Tinghøj kendt, men Kæmperne holdt Mandjævning med dem hinsides Fjorden i Nørhald og

kastede store Sten mellem sig¹⁶⁾). Rovsøen hører til Sønderhald, modsat Nørhald, thi det var Sønderhalds Frue der tog Kårholmen fra Rovsø Mænd, og det er hende der farer mellem Kåreholm og Haldsø.

Markskellet, paa Mors Mårskellet, hedder i Rovsø Måjskellet. I sjællandsk Langbold er Måjen det Maal indenfor hvilket man ikke skal rammes af Bolden, det er Hjemgrænsen. Naar Rovsø Polde førte Lig til Graven lagdes Ligstraaet paa Hjemvejen ved Måjskellet. Her kunde Dødningen hvile sig, men han skulde ikke naa over Hjemmets Skel¹⁹⁾). Dødningen maa staa Vagt ved Grænsen og væрге Liv for dem der boer.

Men det hændte, at de levende gik over Grænsen for at hente Liv. Det var saaledes Skik vestpaa i Sønderhald, at Gadebassen, Majkongen, i Assentoft skulde fare over i Galten Herred og stjæle Livstræet, Majbøg i Haslum Skov og sætte den hjemme paa Assentoft Gade²⁰⁾). Det var som at røve Brud i et Vaarløb over til en fremmed Stamme, nyt Liv. Derfor kæmpes der mellem Bygderne, og den kranse Hund farer viden om Land. Thi de store Landvætter har videre Måjskel end de smaa.

1) D. S. V, 166—170. 2) D. S. IV, 135. 3) D. S. II, 114. 4) D. S. III, 227, 243. 5) D. S. II, 5, 24, 34. 6) J. Flkm. 88, 127. 7) Madsen: Jylland i 16. Aarh. 37. 8) D. S. III, 157. 9) D. F. S. 10) D. S. III, 60. 11) D. S. III, 292. Flkm. 86, 87. 12) D. S. II, 159. 13) D. S. III, 331. 14) D. S. V, 588. 15) D. S. V, 591. 16) D. S. IV, 16. 17) D. S. II, 54. Sktgr. 84, 53. 18) D. S. III, 23. 19) Alml. IV, 92. 20) Alml. IV, 19.

AABO SYSSEL

LISBJERG HERRED

Fra først af var Lisbjerg Herred ett, men der kendes en Deling mellem Kongens Skibelse og Bispens Skibelse¹). Siden deles Herredet i Øster og Vester Lisbjerg. Tilsidst stykkes det gamle Tingdømme ud imellem to styrende Amter.

Valdemars Jordebog nævner i Lisbjerg Herred kun Thorsager med Tilliggende, Jord til hundrede Mark Guld. Det er Herredets østre Del. Lisbjerg By ligger i den vestre Del, og Sagnet siger at den første Bisp i Jylland er jordet i Lisbjerg²). Muligt er Kongens Skibelse Thorsagerengen og Bispens Lisbjergegnen. Hvis denne skulde svare til et Vester Lisbjerg Herred var den kun halv saa stor som Kongens Del. I hver Del er en Tinghøj, den ene ligger ved Sogneskel Hjortshøj-Todbjerg, henimod Midten af Herredet, og den anden lige syd for Thorsager. Her østerude er ogsaa »Sandemændene«, syv Sten i Runding paa Følle Mark ved Kaløvig³). Det er vel mensvorne Tingmænd som »Skrædderens falske Vidner« i Løve Herred. Herredsbyen Lisbjerg har intet Tingsted, men der er Tale om en Rettergang paa en Høj i Skellet mellem Trige og Ølsted, nær firebundet Sogneskel nord for Lisbjerg. En Troldkælling skulde brændes, det foregaar som en Nedmaning. Præsterne skal drage hende ind i Baalet, men kan ikke, før der kommer en omvandrende Student, der drager Heksen i en Silketraad. Han blev siden Bisp — Bisp i Lisbjerg⁴).

Baade Lisbjerg og Thorsager skal have været gamle Havnestæder. Lisbjerg Bro var Havnen før Aarhus blev til, og Thorsager har endnu en Skipergyde og Medkjærshavn, en Eng nord for Byen⁵).

En Sagnkonges Grav nævnes i Thorsager Sogn, Aalhøj (Oldhøj) ved Rostved⁶). Ved Lisbjerg ligger Kongsbjerg, men der kendes ingen Konge til. Nær de gamle Tingsteder boer ofte Røvere, de er i Kongsbjerg eller i Skønsbjerg lige syd for. De hærger rejsende, stjæler et Barn i Lisbjerg By, eller en Pige, hun røbede dem ved at strø Gryn

til Hulen. Den gamle Kirkedør i Lisbjerg, der var delt i to Halvdøre og jærnslagen, skal være kommen fra Røverhulen⁷). Ligesom Kirken bygges paa en Vætte, et offret Dyr, skal der tit være nogen Trolddom ved Kirkedøren. Vætteerne maa have en vis Ret til denne Indgang. Lindorme lægger sig for den

Thorsagerrøverne boer i Dyrehøj paa Rostved Mark ud til Sønderherreds Skel. De bryder ind i Vitvedgaard paa samme Skel, og det er saa nær Sønderherred, at det bliver til en Vise. Da Røverne fanges beder en for sig: »For vi er hinanden saa nær udi Ær«. — Det er Bondens Broder, og Bonden svarer »Ja er vi hinanden saa nær udi Ær, hvorfor drager du til Bonden og gør ham stor Ufærd«. Alle Røvere dræbes⁸). Men Skatten ligger i Dyrehøj, og Dyrehøj er »dyrere end hele Danmark«. Der nævnes ogsaa Debel og Dyrehøj, Debel er et Kjør mellem Rostved og Thorsager⁹). Bønderne i Mesballe paa Herredsskel, maaske før hørende til Sønderhald, graver efter Skatte i Kløfthøj, men Bjergmanden laaner Stude og fører sine Skatte til Rævehøj, længere inde i Herredet. Studene laa døde i Ejerens Stald, men der laa ogsaa deres Værd i Penge¹⁰).

Hvad Lisbjerg Herred har i Øst har det ogsaa i Vest: Tingsteder, Havnebyer, Røvere, Skatte. Vesterude er Mejlby, trebundet Skel Lisbjerg, Galten, Sønderhald Herreder, det rigeste Sted paa Skatte — og skraat overfor ligger en Skatkiste ved Hadsten Aa, nær Selling¹¹).

Ved det næste trebundne Skel danser Ellepigerne i Kohule mellem Haraldsted og Taastrup Marker, Grundfør Sogn, og drager Folk til sig efter Solnedgang. Man skal kaste en Sten henover dem, saa bliver man fri¹²).

Fandens Bakke i Haraldsted Skov har Trolden i Haar, Sabro Herred, kastet efter Trolden i Haraldsted, med en Sten der rev Jorden op i en Bakke. Han vilde overvinde den anden¹³). Paa samme Vis overvinder man Ellefolk ved at kaste noget hen over dem og sætte et Mærke bag dem.

Østerude er maaske ingen Ellepiger, men saa er de Mørke Koner Hekse — og i Kulsø er Helligvældet, hvor en Gaard er sunket, fordi man hentede Præsten til en So. Søen var bundløs — nu er den udørret, men det spøger der endnu¹⁴).

Ved Grattisbro over Uldmobækken gaar brogede Katte, som man ikke vil møde¹⁶). Det er Mørke Hekse eller det er Ellefolkene. Men har de Katte i Øst, har de Hunde i Vest.

En sort Hund med gloende Øjne og slæbende Hale ses paa Kjærgaard, Elsted Sogn, særlig i Hestestalden. Langs Staldlængen paa en Gaard i Herst gaar en Puddel med et gloende Hjul hver Lillejuleaften. Mellem Trige og Ølsted møder man tre Hunde, som ikke ses, men høres: »Hvad er det for Skytter, her gaar?«¹⁶) Midt i Herredet ses Hunden ved Kristma Stenen mellem Hornslet og Tendrup paa Ballersvej¹⁷). Da der gaar Sagn om, at Rosenholm er flyttet fra Sønderhald Herred, og da Skelpløjeren færdes ved Amaliegaard, har Kristma Stenen vel ligget nær Herredsgrændsen, som ogsaa mere østlig ved Dagstrup har gaaet noget sydligere¹⁸). Hundene, som ses her i Hjortshøj, Elsted, Trige er den sønderhaldske Wávns Jægers Hunde, skønt han ikke nævnes i Lisbjerg Herred.

Bygdekongens Kobberport er blevet til en Kobberdør for Dragens Bolig paa Kalø, hvor en Drage ruger over syv Aars Skat af Jylland — med Løngang fra Borggaarden under Vigen op i Hestehave Skov. Skattegraveren maatte fly for en ilde Lugt fra Dragen. Kalø var Kongeborgen i Sagnet, men »Rosenholm (før Sønderhald) den røde lagde Kalø øde, Skaføgaard (eller Vosnæsgaard) den graa hjalp til det den kunde formaa«¹⁹). Og nu er det ikke Kongen, men Dragen, der sidder bag Kobberport. Kirker maa flyttes for Trolde i Agri, Bregnet, Feldballe, men Skatten bliver i Kalø²⁰).

Har Vestlandet nogen Drage. Nej endnu mere: naar Østlandet har Katte, har Vestlandet Hunde, og naar Østlandet har en Drage, kender Vestlandet en Lindorm:

I det sydligste Sogn Egaa, ud mod Havet og ved Hasle Herred, skulde en klog Mand sanke alle Orme i en Ild. Han red rundt og drev dem i Ilden. Saa kom Lindormen. Han red fra den, over Egaa Bro, saa var han frelst. Men da maatte Lindormen vende og gaa i det ringviede Baal²¹).

Der stod en Runesten ved dette Grændseskel: Alfkel og hans Søner rejste Sten denne efter Manna, Frænden, Landhyrde (Landværge) hos Kæld den norøne²²). — Maa Bryden, Godsstyrer, Landværge

paa den yderste Kyst, kæmpe med Orme, eller er det Bydeguden, der rider ogsaa her, hvor Ellekællingerne gaar i Ormeham — hvem det saa er maa der søges Frelse i ringredet Ild og i Grændseskellet.

Men naar alle Kampe er udstridt, mælder Sagnet om den store Sot der gaar over Lande.

Fra Grenaa til Thorsager Sogn var Landet folkeøde efter Pest. Ud af Ødet kom en enlig Mand og hittede en Kvinde i Skrejrup. Fra de to stammer Folk her øster i Lisbjerg Herred. Vesterude var det ligesaa, at den ensomme Mand fra Søften gik mod Vest og hittede sin Kone i Foldby, Sabro Herred, de mødtes paa Damsbro, det Sted maa Slægten mindes.

Det er saadan i Lisbjerg Herred, at hvad der sker i Øst, maa ogsaa være i Vest, men noget skarpt Skel har Sagnet ikke sat mellem den østre og den vestre Bygd. Lisbjerg Herred skal være et ihvordan det deles.

¹⁾ N. danske Magasin VI, 319. ²⁾ D. S. III, 354. ³⁾ D. S. V, 449. ⁴⁾ D. S. VI, 2, 413. ⁵⁾ D. S. III, 351, 354. ⁶⁾ D. S. IV, 16. ⁷⁾ Thiele 235, D. S. IV, 513 og egen Opt. ⁸⁾ D. S. IV, 482. ⁹⁾ D. S. III, 467. ¹⁰⁾ D. S. I, 430 ¹¹⁾ D. S. III, 426. ¹²⁾ D. S. II, 25. ¹³⁾ D. S. III, 24. ¹⁴⁾ D. S. III, 250. D. S. VI 2, 185. ¹⁵⁾ D. S. V, 19. ¹⁶⁾ D. S. II, 104, 384, D. S. V, 18. ¹⁷⁾ D. F. S. ¹⁸⁾ D. S. III, 275. D. S. II, 529. Trap. ¹⁹⁾ Thiele I, 311. D. S. II, 139. D. S. III, 290, 291, 452, 466. ²⁰⁾ D. S. III, 161. ²¹⁾ D. S. II, 203. ²²⁾ Wimmer v. L. Jacobsen, 80. ²³⁾ D. S. IV, 568—69.

GALTEN HERRED

AABO SYSSEL

GALTEN HERRED

Midt i Galten Herred er to Tinghøje nær hinanden, i Galten Sogn, den ved Hadbjerg Skel kaldes ogsaa Lamme Kjestens Høj og er ved et trebundet Skel mellem Hadbjerg, Vinterslev, Galten Jorder. Lamme Kjesten, der druknede et Barn, blev brændt her, hedder det. Hun rullede Svøbelisten op, saa Barnet trillede ud i et Hul ved Kollerup, Herredskellet til Sabro Herred, og den Udaad gjorde hende saa ondt¹). Der kunde skjules Minder om Offring i denne Rulning.

Rundt om Galten Herred ligger Sønderhald, Lisbjerg, Sabro, Hovlbjerg, Medelsom og Sønderlyng Herreder. De to sidste i Ommer Syssel, de andre i Aabosyssel. Og ud mod hvert Herred sætter Galten sine Sagn. Flest imod Sønderhald. Der er Grændsen mærkbar i Folkeliv. Fra Sønderhald vil man se ned paa Galten — dær væjsterude. »Basten hu hej!« kan Sønderhaldboen sige om Egnen ved Tebbestrup. Maaske har her været en Sten? Skellet gaar mellem Vorup og Krstrup Sogne ad en Markvej ved Borup. Der er sat Pigtraad. Hvorfor? — Sønderhaldmanden er vist ræd for Kalvekastningssmitte fra Galtenmanden. En Grund maa der gives. — Det synes, som den gamle Markvej har fulgt Herredskellet fra Sønder Borup til Randers som Alfarvej. Skærvefyldt er endnu en Mark, hvor Skelvejen laa i Vorup nær Landevejen.

I Vorup er Hestehullet et dybt Sted i Kæret ved Skolen. At her er druknet en Hest, og at Skolebørnene særlig skal vare sig for at falde i her, vil sige noget andet, end at et Uheld tilfældig er sket²). Med Sønderhaldskellet køres og rides der. Klavsholms Grevinde oprettede Amaliegaard, Lisbjerg Herred, og tog Skove fra Karlby, Søby i Sønderhald og Todbjerg, Hornslet i Lisbjerg, hun kører ad Grevindens Vej i Skoven øster for den store Vej³). Et andet Genfærd, en Mand, kører med fire hovedløse Heste fra Klavsholm til Schildenseje, drejer langs Hovdiget til Mygind Mølle, Meldmølle,

ad Hovgrøften til Rævindsmølle og ad Voldum til Hvalløse Vie, langs Galten Sønderhald Skel og i Rundgang tilbage⁴).

Saa kommer Howens Jæger eller Huens Jæger, i Sønderhald hedder han Wojens Jæger, ridende og jager Ellekvinder. De høres tjatte over en Bro som Gæs. Tohej, tohej! raaber Huens Jæger, det er ved Haslum⁵). I Nielstrup løb Ellekvinden ind hos en Barselkone og blev der, til Faren var ovre⁶). Haslum Nielstrup er langs Sønderhaldsiden. Længere høres der ikke om hans Ridt, men de kørende kendes ogsaa ud til Lisbjerg Herred i Ødum. Herren til Haraldslund tog ved Mened Skov fra Taastrup, Galten Herreds Sydskel. Han kører med fire sorte hovedløse Heste⁷). En kørende Herre ses ude ved Gudenaas Enge, ved den gamle Aa, der skiller mellem Haslum og Værum Ø, sammesteds er Skel mellem Sønderlyng, Medelsom og Galten Herreder. Han kørte herud og druknede og kører endnu ved Nat⁸), paa Offerstedet paa Skellet mellem tre Herreder og to Sysler. Disse kørende og ridende Vætter kendes kun paa Nord- og Østgrænsen. Ud mod Vest og Syd, Hovlbjerg, Sabro Herreder, nævnes de ikke, men Huens Jæger kan godt ride sit Herred rundt. Nede paa Selling Mark, Herredets Sydskel, rider en Mand paa en So⁹). Noget ridende maa der være. — Ellepigerne ses i Hvalløse Vie og i Vinterslev¹⁰). En Mand fra Bramstrup holdt til med Ellekællinger paa Hadbjerg Hede. Da han blev for gammel til at danse med dem, klemte de ham ihjæl¹⁰). Bjærgmanden boede ud til Sabro Herred, i Skravhøj der hæver sig paa fireogtyve gloende Pæle Nord for Lerbjerg, og i Olshøj sønden for Vissing, hvor han faar Mad i Pilgaard, der har Rigdom fra ham. Han staar med en blaa Hue for deres Bageovn Højtidsaftener¹¹).

Hverken Bjærgmænd eller Kæmper er mange i Galten Herred. Sten kastes af Kæmpen i Tinghøj (Lamme Kjestens Høj) til Hvalløse Vie, mærkede af fem Fingre¹²). Lidt Vest for Schildenseje Hovmark ligger en anden, begge ud til Sønderhald Herred¹³). Paa Haslum Mark ligger Stenen, der vender sig for nybagt Brød¹³).

Der er mere at mælde om Røvere end om Konger og Bjærgfolk. Galten Røvere boer ud til Sønderhald og Sabro Herreder i Nord og Syd.

De boede i Ølst Sogn, Karlslund Skov ved Pindborgvad, da Aarhus-

vejen gik Øst om Skoven. Deres Huler vises endnu. De hærgede Vejfarende, men gik ogsaa i Kirke, og Røverne kom altid ind hos en Bonde i Ølst paa Kirkefærden og bød Bonden hjem til sig ved Pindborgvad. Dær mærker Bonden, at han har ondt i vente, flyer og henter Randers Dragoner. Andre siger, at Røverne fangede en Pige og hun atter dem, ved at strø Gryn paa Vej til Hulen. Eller Herremanden fangede dem. Hvordan det gik, fanget blev de, og deres Huledør blev Kirkedør i Ølst¹⁴).

Ørum Røverne ud mod Medelsom Herred, Ommer Syssel, boede i Lundbjerg Skov (eller Nørskov). De røvede en Brud fra Nørgaard i Værum, og hun boede hos dem i Hulen i syv Aar uden at vide, hvor hun var. Børn fik hun. Det hændte at et af dem kom ud og kravlede op i et Træ, da raabte han: A kan se Ørum Værum Væt og Jebjerg Stæt. Saa vidste hun, hvor hun var, og fik Røverne fanget ved at strø Gryn. Røverdøren kom til Ørum Kirke. Men Røvernes Skat laa der hvor Solen skinnede først om Morgenen og sidst om Aftenen. To fattige Drengene fandt den, og de byggede siden Brødregade i Randers¹⁵).

Af Skatte er der flest i Galten. Der er Skatte ud til alle Herredernes Grændser.

Nygade i Randers blev bygget for Troldfolks Penge som en Kone fandt i Nørskoven, nord i Lavrbjerg Sogn ud til Medelsom Herred.

Brohøj i Tebbestrup mod Sønderlyng Herred rummede syv Aars Skat af Danmark¹⁶).

Ud mod Sønderhald gravede de i Sølhøj mellem Halling Skov og Bramstrup, men blev syge deraf og døde snart. I Træhøj ved Halling Skov søgtes ogsaa Skatte ud mod Lisbjergsiden¹⁷).

En rig Mand sænkede en Skat i Aaen ved Kollerup, ud til Sabro Skel. Selling Mænd søgte at tage den, men fik kun Hanken¹⁸).

Over alle de Skatte i Jord raader Muldens Konge, Lindormen. Med mange andre Orme levede den i Lindkjærbakke paa Lywsent (Lynet), hvor Ørum, Vissing, Lavrbjerg og Lerbjerg Sogne næsten mødes og ud imod Skellet til Hovlbjerg og Sabro Herreder. En Mand red rundt om Banken og satte den i Ild, han maatte ride for Livet, men han fik Ormen omringet i Luer¹⁹). Det er Sagnet fra Egaa i Lisbjerg, som viser sig ogsaa i Galten, det jyske Lindormesagn, hvor ikke Plovoksen, Tyren, som paa Sjælland, men Ilden sejrer.

Fra Lisbjerg Herred drages der en Lindormlinje til Lavrbjerg og Lerbjerg i Galten, men herfra gaar en Lønvej op til Sønderhald. Nær Lindeormeboet faldt et Par koblede Kalve ned i et Hul i Vissing Kjær — og de kom op i Hald Sø²⁰), Sønderhalds Helligsted. Ligesom naar to Kalve kobles og jages ud for at finde Kirkested at bygge paa, fandt de Lindormens lønlige Kildespringsveje til Sønderhaldherreds Sø. Saa har Galten Herred slaaet Ring om sig til Lisbjerg og Sønderhald Herreder.

1) D. S. III, 39, Alml. V, 173. 2) Egen Opt. 3) D. S. IV, 246. 4) D. S. V, 65.
 5) D. S. II, 120. 6) D. S. II, 124. 7) D. S. V, 448. 8) D. S. III, 362. 9) D. S. V, 10.
 10) D. S. II, 12, 13, 15, 27. 11) D. S. I, 114, 198. 12) D. S. III, 39. 13) D. F. S. 14) D. S. IV,
 463, 512. Alml. V, 151. 15) D. S. IV, 496, 512-19. Fklm. 76, 129. Sktgr. 84e, 218. 16) D. S. I, 176.
 17) D. S. I, 357. D. S. III, 452. 18) Thiele, 352. 19) D. S. II, 197. 20) D. S. III, 369.

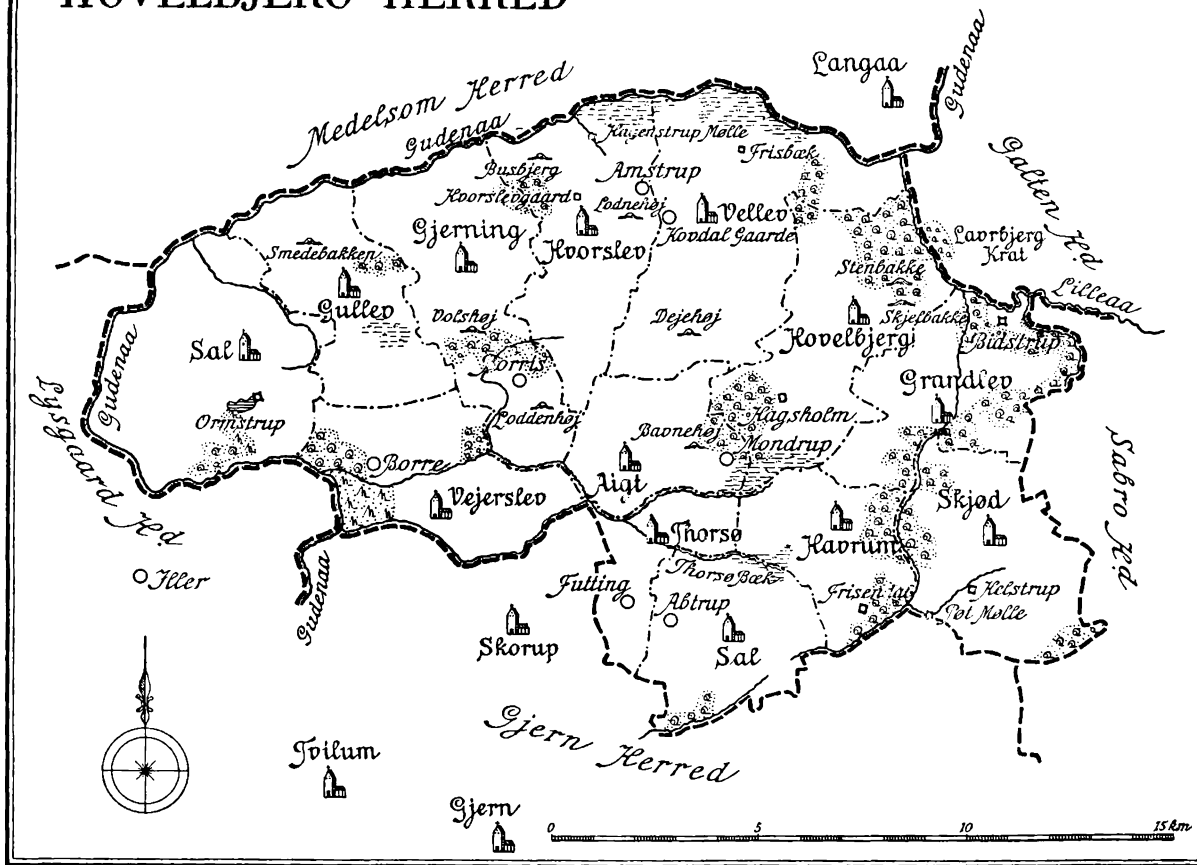
AABO SYSSEL

HOVELBJERG HERRED

GAMMEL VANDMØLLE VEST FOR VEJERSLEV, HOVELBJERG HERRED

HOVELBJERG HERRED

Tolv Sogne i en Vifte ud fra det trettende, Aigt, er Hovellbjerg Herred, der ligger mellem Galten, Sabro, Gjern, Lysgaard og Medelsom Herreder, de to sidste i Løver og Ommer Sysler. Grændserne er Gudenaas Strømme i Nord, Vest og Øst.

Huens Jæger kommer i Aigt og vander sin Hest i Tranekjær, ved Tranehøje paa Mondrup Mark, men det er vel ikke hans Hest der gaar fra Thorsø Bæk gennem Mondrup til Ormedal hver Midnat¹). Der er mange Trolde paa den Kant. Bjærgkongen i Bavnhøj laa i Strid baade med Nissen paa Hagsholm østerpaa og Trolden i Loddenhøj vesterpaa. En Gang tog Bjærgkongen en Hyrdepige hjem, fordi der skulde være en kirkedøbt til Stede, naar hans Søn fik Navn, for at Sønnen kunne staa sig mod Hagsholms Nisse. Og Pigen skulde faa Brudeudstyr i Løn. Men saa vilde Bjærgkongen ogsaa give hende en Mand, og hun vilde ha sin Kæreste i Borris. Kæresten gik til Klywadhøj og fik her det Raad at søge Hjælp hos Bjærgkongens Fjende i Loddenhøj. Han sa, at Pigen skulde svare ja til Bjærgmanden og tage Udstyret, derefter lægge et Stykke Brænde til Bavnen paa Bavnehøj som Offer, men det Brænde maatte hun tage paa Kirkegaarden og stænke det med Vievand. Bjærgkongen slog til det Brænde, saa det for hen og dannede et Hul, Troldkæret. Der siges saa at Pigen giftede sig med sin Kæreste, og de havde Rigdom i Bjærgmandsguldet og Held i deres Slægt. Og Bjærgkongesønnen overvandt Hagsholm, der nu ikke mere er et Slot. Men uden Held gravedes der efter Skatte i Kongehøj og Klovnhøj²).

Længer nord paa slaas Kæmperne med Sten, fra Dejhøj i Vellev Sogn og fra Volshøj i Gjerning Sogn. Stenene mødes og falder sammen et Sted derimellem, nu er de borte. De har ligget midt i Herredet³).

Nord for disse skal der staa fem Stene — forhen syv — i Vellev Sogn, sydøst for en Tinghøj, der ikke ses paa Kortet. Det er syv Sandemænd, der gjorde Ed paa at Frisbækmanden var Selvejer. Frisbæk er

en lille Gaard ind til Herredsgrænsen mod Medelsom³). — Ved Bidstrup Hovedgaard staar en svigefuld Landmaaler i Sten, ved Galten og Sabro Herredskel⁴), og nede i Skjød ved Gjern, Sabro Herredskel en Sølvstens Dam. Stenbakke ligger ved Skjelbakke ved Hovelbjerg By ud til Galtenskellet. Det synes som Østherredet skulde afgrænses for sig, og her er to Bavnehøje over Aigt Hovelbjerg, Herredsvejen, men om Tinghøje og Tingsteder mældes kun lidt i Hovelbjerg Herred. Mere om Røvere.

De boer ikke ved Aigt—Hovelbjerg men oppe ved Nordgrænsen i Hvorslev Sogn i Busbjerg. »Hvorslevsgaards tolv røde Galte ligger i Busbjerg i Salte« sang Drengen til Gaardhunden, saa Folk hørte det. For at frelse Livet havde han gjort Ed paa aldrig at sige det til noget Menneske. Saa blev Røverne fanget⁵).

Men hvem er de Røvere der tager Julegalten fra Gaarden. Det er dem der havde Gaardsret i Julen.

Bjærgfolk i Busbjerg holdt Jul i Hagenstrup Mølle, og da kunde Folk ikke være der. Møllerens flyttede i Julen fra Herredsgrænsen ind til Amstrup By. Engang kom der nogle Bjørnetrækkere og slog sig ned i den tomme Mølle Juleaften, og Bjørnen kæmpede med Bjærgfolkene. Siden kom Bjærgmanden til Mølleren og sagde, at skønt de havde været Naboer i mange Aar, flyttede han nu til Aalum Bakke — højt i Nord over Medelsen ind i Sønderlyng Herred, Ommer Syssel⁶).

Der bliver juleøde paa Busbjerg, men Midsommerhelg er der endda. Ved den hellige Kilde paa Bjærgets Top samles Folk Sankhansaften⁷).

Der brænder Lys paa Busbjerg over Skatte. En Mand satte sine Træsko til Mærke, saa han om Morgenens fandt Skatten — og rejser bort med den⁸).

Bjærgmanden flyer, Skattegraveren flyer. Ogsaa Nissen drager bort. Han boede i Aldrup og dræbte en Ko, da han ikke saa Smørret i sin Grød, men da han smed Grøden til Hunden og saa at der var Smør paa Fadets Bund, vilde han hente en anden Ko i Langaa, Medelsom Herred — satte sig saa op paa den døde Ko og gled ned ad Hvorslev Bakker og sang: Nie a Bakke, hen i Dål skal Nisses Ryg slet itt betål⁹). Tilbage kom han med en levende Ko, men Manden vilde ikke ha det fremmede Dyr og jog det af Gaarde med sin røde Hund. Da

fulgte Nissen sin Ko fra Aldrup. I Kovdal Gaard tog man imod dem. Der har siden været Kvægheld⁹).

Bjærgmanden flyer og Nissen flyer. Herremanden maa ogsaa fare ad Gaarde. Manden paa Borre i Vejerslev Sogn — Voldstedet ligger ud til Sognegrændsen, var Uvenner med Kongen, og Kongens Folk stod i Skoven for at fange ham, men Degnen fra Iller i Lysgaard Herred, Lover Syssel, gik over i en hvid Skjorte — saa troede Krigsfolkene, at det var den hvide Jomfru paa Borre — og han bragte Manden Bud om Faren. Borres Herre flyede da fra Kongen — Loverkongen? — sejlede ad Gudena og Lilleaa til Bidstrup ved den østlige Herredsgrændse. Der kunde de ikke fange ham, for der var en Løngang fra Bidstrup under Aaen til Lavrbjerg Krat i Galten Herred. Naar de søgte ham det ene Sted, var han det andet¹⁰).

Han sejler fra Sydgrændsen Herredet om til han naar Bidstrup, og fra Bidstrup over til Vejerslev gaar Skellet for de sagnrige Sogne Aigt, Hovelbjerg, Velle, Hvorslev. Vestenfor ligger de sagnfattige Sogne Gjerning, Gullev, Sal, Vejerslev. Mellem de to Bygder kaster Kæmperne Sten, og der boer Busbjerg Røvere og Bjærgmænd. Der flygter Nissen med Koen. Folk fejrer Midsommer ved Busbjerg Kilde, men Vaar i Vestbygdens Kilde ved Smededalsbakken i Gullev, der søges Valborgaften¹¹).

Det fastbyggede Herred skiller i Øst og Vest, og Sagnene flygter gennem det.

Sønden Hovelbjerg Aigt ligger fem sagnfattige Sogne: Grandlev, Skjød, Havrum, Torslev, Sal. Det er som en tredje Bygd der glider over i Gjern Herreds Nordsogne Skorup, Tvillum. Den strækker sig mellem de to Herredsbyer, Hovlbjerg i Nordøst og Gjern i Sydvest.

Det er hernede paa Hovelbjerg Herreds Sydgrændse Remsen lyder: »Futting ligger bag Abtrup, og Abtrup ligger bag Sal, og Sal ligger bag Frisendal, derfor ligger Pøt Mølle nok saa wal«¹²). De skjuler sig som andre Hovelbjerg Flygtninge.

Ude i Herredets Sydvesthjørne i Skjød var der bygget Kirke, men der var ingen Præst, han skulde komme fra Aarhus, og Fruen i Helstrup ventede. Ved Lisbjerg hørte han Klokkerne ringe, han kørte til saa den ene Hest styrtede.

»Nu hører jeg Skjøds Kirkeblomme, nu maa jeg for sildig komme«,

kvad han i Angst og red videre paa den anden Hest til den styrtede i Hestkær paa Hovelbjerg Herredsgrændse. Da gik han Vejen til Skjød og søgte Ly bag Alteret, men Fruen fra Helstrup kom imod ham og stak ham ihjel, fordi han ikke havde fareet som han skulde¹³⁾.

Sagnet kendes ogsaa i Lisbjerg, hvor Præsten skulde prædike i en nu nedreven Kirke i Draaby ved Krajbjerg: »Nu ringer Draaby Dromm, Gud lade mig ej for sildig komme«¹³⁾.

Men blandt Flygtningene maatte Sagnet være i Hovelbjerg Herred, her hvor endogsaa alle Sognegrændser flyver ud som Straaler fra Aigt.

¹⁾ D. S. II, 104, 378. ²⁾ D. S. I, 74, D. S. III, 448. ³⁾ D. F. S. ⁴⁾ Sktgr. 85, 37. ⁵⁾ Thiele 376. D. S. III, 512. ⁶⁾ D. S. I, 434. ⁷⁾ D. S. III, 209. ⁸⁾ D. S. III, 480. Flkm. 76, 305. ⁹⁾ D. S. II, 95. ¹⁰⁾ Thiele 299. D. S. IV, 204. ¹¹⁾ D. S. III, 211. ¹²⁾ Ordspr. ¹³⁾ Thiele 233, D. S. IV, 275—76.

AABO SYSSEL

GJERN HERRED

Smaabønder kører med Pindevogne, er »Pindemænd«, og Gjern Herred kaldes »Pindesegnen«¹). Men i Sagnene er det Næsekongernes Land. Pindemændenes og Næsekongernes Hovedstad er Silkeborg. Omkring den staar Kampene.

En Konge sad i Silkeborg og en paa Dynæs i Julsø. Mod de to Gjernkonger gik Hjlemslevkongen fra Skanderborg, og Dynæskongen flyede over Sejshede ad Silkeborg til. Men ved Hattenæs tabte han sin Hat — Kedelhatten, Stormhuen. Over Kongedyb svømmede hans Hest. — Ved Naaege naaede Fjenden ham, og saa var det ude.

Der var Konger i Ry, i Laven (Dynæs) og i Gjødvdad: Tyrsting, Gjern, Hads Herreder, de to stod mod den tredje, og han faldt ved Naaege, en nu ryddet Egelund²).

Der var ogsaa Konger i Vesterskoven syd for Silkeborg, Vrads Herred, i Tvilum nord i Gjern Herred og i Ebbestrup (nær Gjødvdad), norden Silkeborg, og Kong Knud i Knudshøj ved Enden af Knudsø med hans tre Sønners Høje³), men hvad de tog sig for mældes ikke. De har vel alle været med i Kampen ved Havborshøj mellem Silkeborg og Funder, hvor en Konge tabte sin Sadel paa Sadlingsager. Til sidst kæmpede Kongen og Bispen om Silkeborg. Bispen havde Borgen inde, Bønderne hjalp ham og bragte ham Føde om Natten.

Svenskerne skød Silkeborg Slot ned fra Balle nordfra. Da nyttede det ikke, at der var en Løngang op til Keilstrup Bakker.

Senest maa det staa, at Herren paa Silkeborg ændrede Aaløbet for at faa Funder Enge. Men inde under Broen høres en Røst klage, at Naade kan faas for at have ødt Menneskeliv ved Silkeborg Slot, men aldrig for at have taget Funder Enge⁴). Det er Sagnets Lære, at Liv kan sones, men aldrig Grændsesvig.

Efter Kampene ligger Skatten i Jord. Tolv Læs Skatte lod Silkeborgkongen køre ud øst for Byen til Grøndalskol. Paa Dynæs og i Silkeborgs Gammelhave er Skatte dulgt. Lys brænder, og efter Skatte

graves der i Eghøj vest for Haarup og i en Høj nord for Landevejen ved Haarup og i Rolleshøj ved Skjellerup. Til Rolleshøj (Rondingshøj) flyttede Dragen sin Skat fra Kovesbakke⁶) nord for Linaa.

Sten ligger der paa Havbors Høj og paa Bavnebakke, og over Skatten i Grøndalskol og i Ormeknolden i Vole Sogn. En Piges Blod kendes paa en Sten i Havredal, Sminge⁶).

Hele denne Strækning langs Sysselskellet fra Silkeborg op til Gjern var een Skov, siger Sagnet. Til Skjellerup fandt Fjender kun Vej ved at lytte efter Hundeglam⁷). Inde i Skoven ved Grændseskellet ligger Troldhøjene i Gjern Sogn. Troldhøjen nær Tvilum har en Huling, hvor Krigsfolk kunde skjule sig. Et bundløst Hul skal findes i Sminge Troldhøj. Om det samles Heksene Sankthansnat. Der ses ogsaa Ryttere ride rundt om Højen, og en Skat staar i den⁸).

Vætterne holder Stævne herude, men inde midt i Herredet ligger Folkets Tinghøje, og det er i Gjern Herred mange. Der er Tinghøj i Tvilum Sogn og i Gjern Sogn baade Tinghøj og Galgehøj. I Skandrup er Galgehøj og Videhøj og Tinghus, atter en Tinghøj i Alling. I Mollerupskov er et Stednavn Kællingvide, Kællingting, hvor en Præst spøger. De ligger alle i Rad: mellem Alling og Tørring — Voel og Sorring, Gjern og Røgen — midtfor Holmstol — mellem Møgelby, Norup, Skovrup — Sminge, Tvilum, Trust. Det er Tingstedsegne, deres Navne lyder som Kvad.

Syd i Herredet er nogle stille Mødesteder, hvor en Dødning hyldes ved at man kaster en Sten eller Kvist paa Stedet, naar man kommer der. En Kvistbunke laa der vest for Silkeborg paa »den døde Mands Sted« lige før Lysbro, som er Sysselskellet. En Jæger skal have skudt sig der. En Død skal der være. Øst for Haarup kastes Sten til Stedet, hvor en fuld Mand brændte op. Ved det modsatte Herredshjørne i Javngyde er »de døde Eller«. Ellefolk boer her, og ved Ørkenet græder Bækken mod Højtid. I Dollerup er »den døde Mose«, dens Vætte en sort Hund⁹).

En ukendt Mand blev fundet død mellem Ersholt og Vissing paa Flensted Mark, Herredsskellet nord for Javngyde. Laasby Mænd jordede ham og skænkede Jorden til Kirken, der endnu ejer et Hvilested her. Ved en Tjørnebusk spøger det. Der gaar Sagn om Enemærkejord. En Flensted Mand fik Lov at inddrage Jord af Fællesmarken, mens

Præsten prækede. To Galte rodede Diget op. Præsten maatte hurtig ende Messen inden Diget var sluttet i Ring. Saa fik Manden intet¹⁰). Det er vel Flenstedjorden der skal udskilles fra Laasbyfællig eller omvendt. Et Enemærke blev der til Kirken — maaske det gamle Dødningehelgsted ved Grændsen, der var, før Kirken kom.

Alle disse Dødningesteder er i den sydlige Del af Herredet, og her boer ogsaa Ellefolkene. Grave i Ødemarken er ikke Højfolkets og ikke Kirkens, men hører nærmest Ellefolkene til. De lever i Javngyde, hvor de stjal Gildemad, og nægtede man dem noget, de kom ogsaa og bad om, saa slukkede de Ilden. Ved »de døde Eller« danser Ellepigerne saadan med en Hyrdedreng, at han aldrig voksede mere.

Henne ved Laven kommer Ellefolkene og varmer sig ved Kulmilen og danser om den. Kulbrænderne kaster en Brand efter dem — men saa blev Milen splittet ad¹¹).

Det lifligste Spil høres fra Højene i Ellefolkets Land, det er ellers ikke almindeligt at der lyder Spil fra Høje. Fra Bomholt Storehøj, i Alling Sogn, og fra Loddenhøj i Tulstrup og fra Aandal mellem Tulstrup og Tørring og fra en Høj ved Linaa Mølle spilles der. Ved Degnehøj, Bjarup, Linaa Sogn stod en Vætte og spillede Fiol, da Præsten kørte forbi. Præsten spurgte ham hvad han spillede for. — Han spillede for Naade. — Du faar aldrig Naade! svarede Præsten og slog hans Fiol itu. Saa lød hans Spil aldrig mere¹²).

Nord i Herredet er der ikke Ellefolk, men Trolde i Troldhøj. De spiller ikke, de høres arbejde i Højen, og deres Lærred lægger de ud paa Bleg, som andre Bønder. Man kender kun lidt til dem i den sagnfattige Nordbygd, men Kæmper er det¹³).

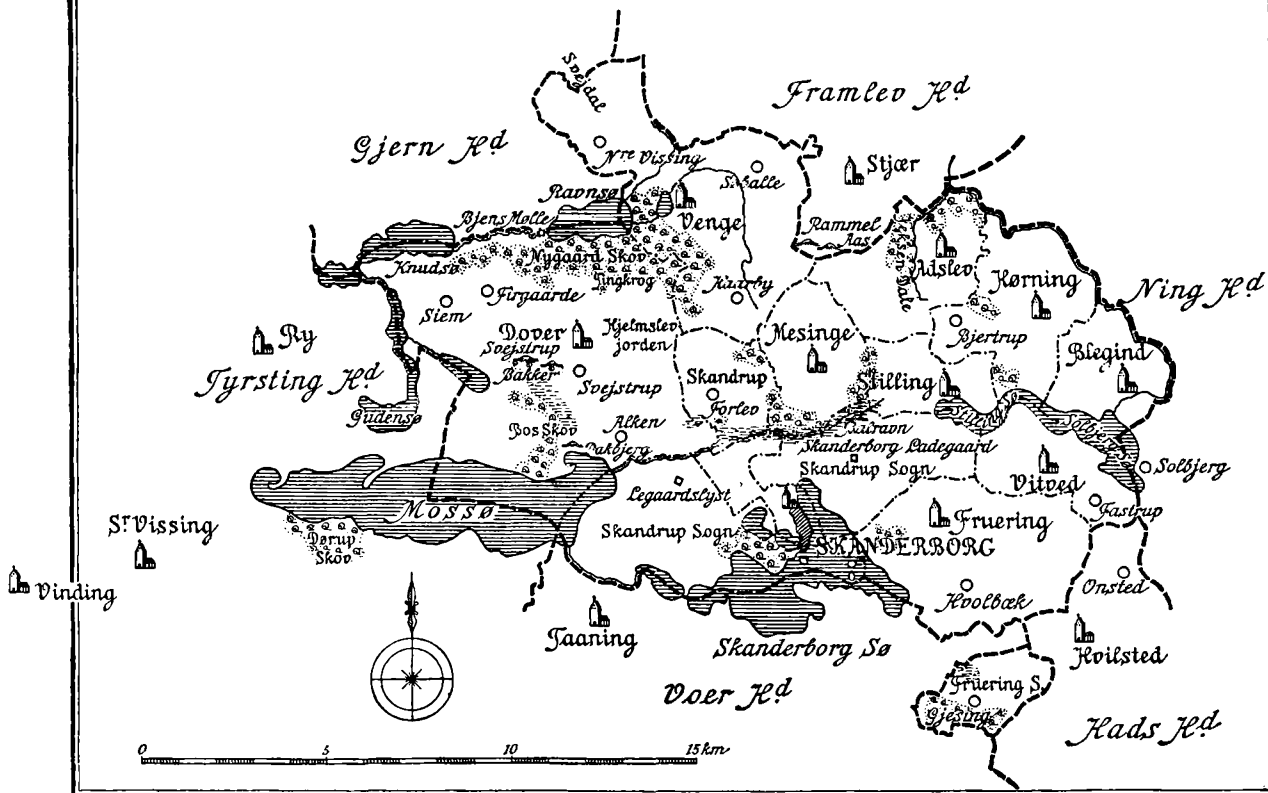
Der er tre Kæmpelag i Gjern Herred. Det første er der, hvor Kæmperne danner Landet til nede ved Silkeborg. Der gik Borker og Stadsgaard og vilde dæmme Søen op, saa den gik over Haarup (og Silkeborg blev skaaret fra). De tog hver sin lille Skov, Snekkesholt og Rytterholt, og bar ud i Søen for at dæmme den op over Jorden, men Søen bøjede sig ikke, den fulgte sin Strøm, omend der blev to Smaaøer af Skovene, dær hvor Julsø og Borresø mødes. Saa bar Kæmperne Sinnets og Stovbjerg ud paa Sejshede og kæmpede fra Bjærgenes Top. Døden fandt de og blev jordet, hvor de vilde have Søen ind, Borker i Bjørnsholt ved Borkersdal og Stadsgaard i Stadsgaardshule mellem

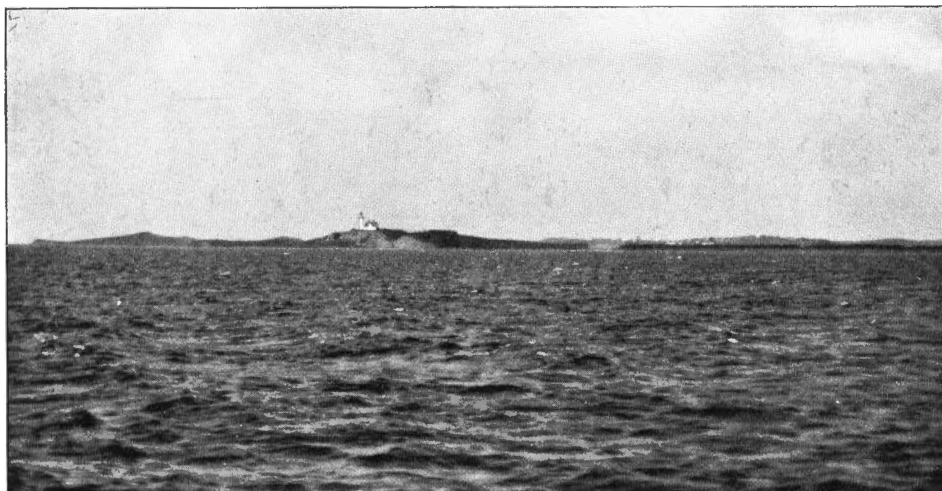
Haarup og Linaa. Hos Borker ligger hans mægtige Sværd. — Er det Skaaningeelten fra Hagbard Sagnet som stedfæstes her ikke langt fra Havbors Høj ved Funder. Men Havbors Høj kan ogsaa være Hardboernes Høj, her hvor Hardsyssel er nærmest Aabosyssel¹⁴). Det er Navne, Kæmperne i sig selv er de første Landebyggere. De næste boer oppe i Gjern Troldhøje, og det er Arbejdsfolk. Gjern Trolden lavede en Vej over Bakkerne, hvor han kører med seks Haner fra den ene Troldhøj til den anden — som Marsk Stig paa Samsø. Niels Fæjst kaldes han ogsaa, men ovre paa den anden Side Sysselskellet boede en Sysselkonge i Kongenshøj, og de to legede sammen med deres Guldhamre. Niels tabte sin ved Sminge Vasebro. Der ligger Guldskatten¹⁵). De er af den Kæmpeæt der driver Landet op, bygger Veje og Kirker med deres Hænder.

Krigskæmperne boer oppe i Herredets nordvestlige Hjørne ved Hammel. Der bedede Marsk Stig efter Kongemordet paa Flugt mod Skanderborg i Marsk Stigs Hule ved Herredsskellet vest for Pøt Mølle¹⁶). Syd for Hammel ligger Kappelhøj og Kappeldal, der har Navn efter den gamle Kæmpe Kappel. Som Starkad ønskede han Døden ved Vaaben og lod som han vilde vise sin Søn, hvordan et Kølleslag skulde bødes af. Sønnen slog, Kappel tog Slaget og fik den Bane han vilde. Hellig var hans Død, en Kilde brød hvor han faldt. Den søges baade Valborg og St. Hans. Gamle Kappel hviler med Ret, men naar Danmark er i Nød, da skal Kappel komme tilhjælp, naar Jærnhatten svømmer i Blod gennem Dalen. Da sejrer Kappel med de tolv-aars Drenges Hær¹⁷).

¹) Sktgr. 86,2, 95. ²) D. S. IV, 47, 48. ³) D. S. IV, 16. ⁴) S. Grundtvig I, 42—56. ⁵) Sv. Gr. 66, 69, 70. D. S. I, 357—64—89. D. S. II, 133. ⁶) Sv. Gr. I, 66. D. S. III, 435, 479. D. F. S. ⁷) D. S. III, 386. ⁸) Sv. Gr. I, 60. D. S. I, 29, 357. D. S. III, 66. ⁹) Sv. Gr. I, 57. D. S. II, 26, 386. Flkm. 86, 211. D. S. III, 216, 425. ¹⁰) D. S. V, 578. D. S. VI, I, 187. ¹¹) D. S. II, 26, 35, 39. ¹²) D. S. I, 190—91, 293. ¹³) D. S. I, 23. D. S. III, 66, J. Flkm. 76, 37. ¹⁴) Sv. Gr. I, 41, 47. D. S. IV, 51. ¹⁵) D. S. III, 463. J. Flkm. 76, 37. ¹⁶) D. S. III, 367. ¹⁷) D. S. II, 338. J. Flkm. 76, 326. Kamp 117.

HJELMSLEV HERRED

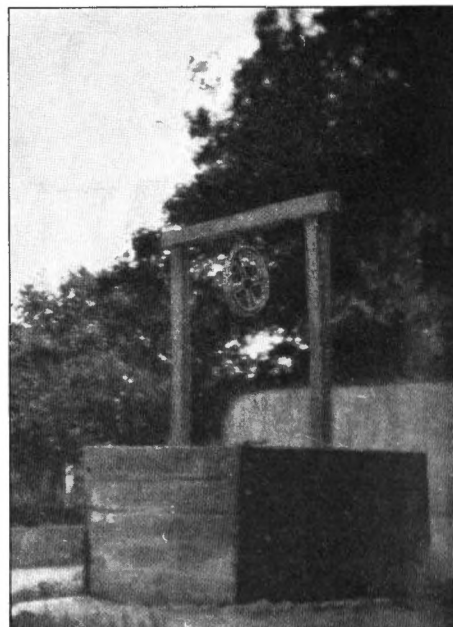
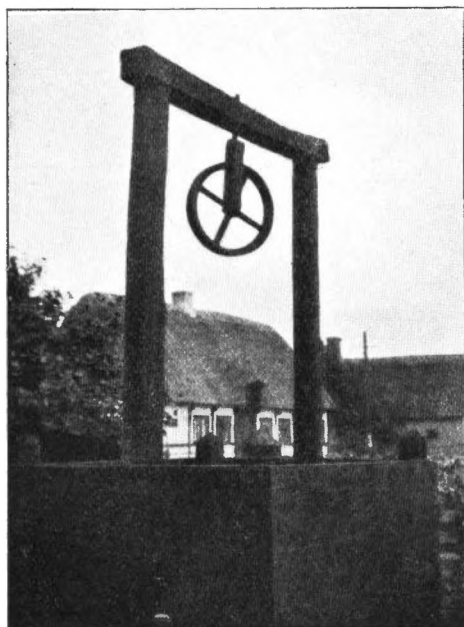
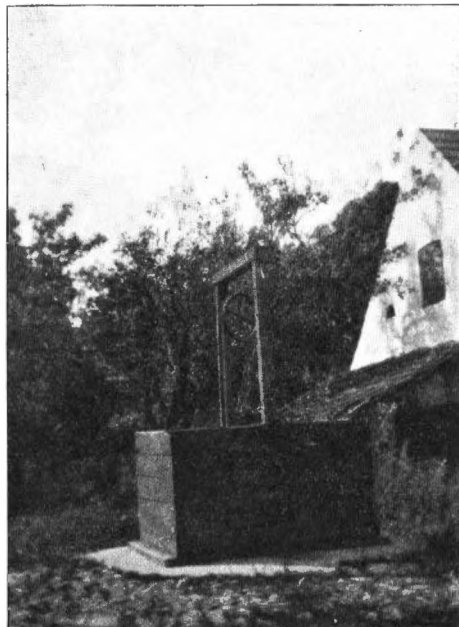
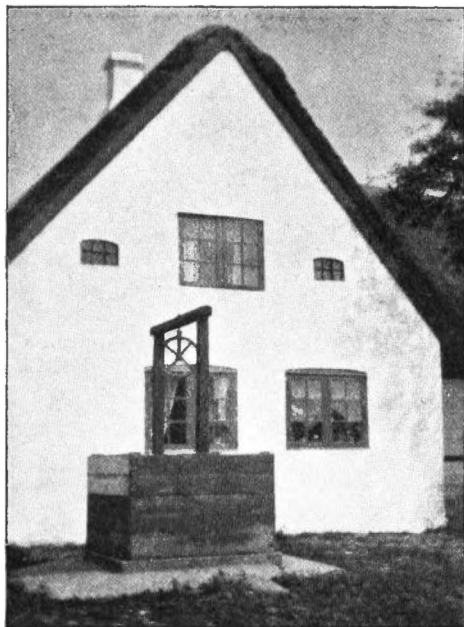

VISBORG SET FRA HAVET

BRATTINGSBORG HAVE (BARSELHOLM)

DE FIRE BYBRØNDE I NORDBY. SAMSØ

Brøndene er meget dybe, rummelige og sat med uhugne Kampesten.

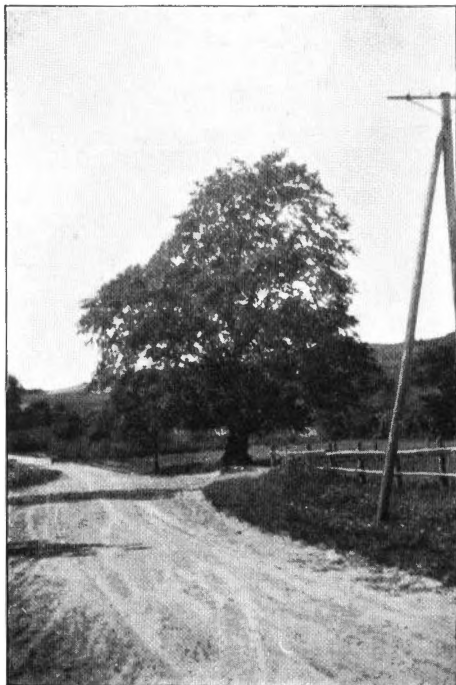

UDSYN FRA TINGHØJ MOD SYD. GLÆSBORG SOGN

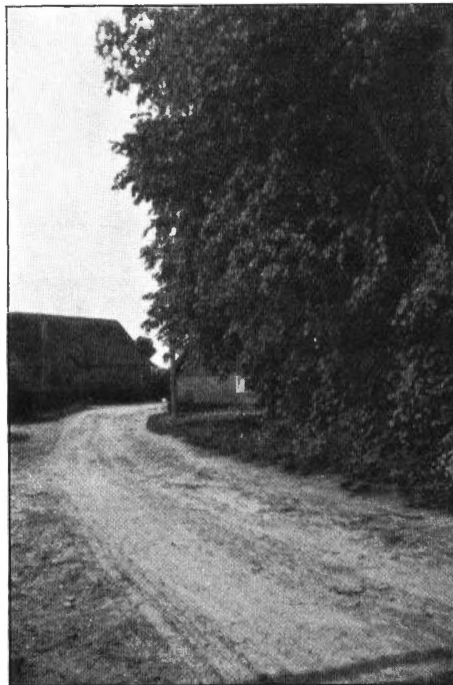

DYSTRUP SØ SET FRA SYD MOD NORD

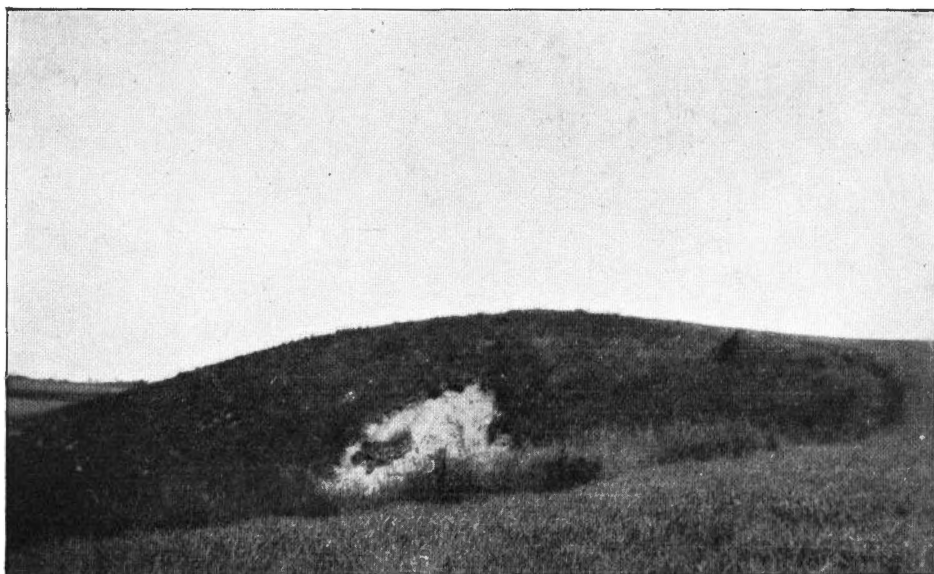
SØNDER HALD HERRED

FRIKSTAAENDE KASTANJE I LILTVED

GADE SYD I FAVSING

GRUSGRAV I TINGHØJ, HØRNING SOGN

AABO SYSSEL

HJELMSLEV HERRED

En Herremand, der hed Hjelm, boede ved Klerup. Han var saa stærk, at syv Karle ikke kunde drage ham af Stolen, hvor han sad. Da en af hans Bønder bad ham om Hjælp mod Røvere, lovede han det, blot han fik en god Davre. Saa slog Hjelm fem Røvere ihjæl. Fem skal der være for at øve Hærværk i Gaarde efter gammel Lov. Og da sagde den Hjelmslev Herre, at han havde tjent sin Davre. Det gav Sognet Navnet Dover, Davre. Hans Navn blev Herredets, hans Daad Sognet¹). Endnu vises Hjelmslevjorden og en Brønd fra hans Tid.

Der var en anden Herremand, som slog Røvere i større Maal og friede Landet fra dem. Niels Ebbesen og hans Kæmper hviler i Bankeerne ved Legaardslyst, ikke langt fra Hjelmslevjorden. Niels Ebbesens Hul er Stedet hvor han faldt. Store Sten har ligget paa »Kæmpegravene«, men er nu borte²). »Grevens Hul« var i Svejstrup Bakker³). I Slaget havde Danskerne en Flaade paa Mossø og sejrede over Tyskerne der sad fast i Engdyndet³).

Friet for Røvere og Fjender ligger saa Hjelmslev Herred hegnet bag sine Søer, og kun en enkelt Gang ved Sagnet at mælde om Krigere, da Polakkerne hærger, og Kvinder med Børn flygter over paa Morholm ved Taaning mellem Hjelmslev og Tyrsting Herreder, men myrdes dær⁴).

Helten og Moderen maa dø, men Hjelmslev Herred er sin Davre værd, Livet værd, som Stamfaderen har tjent.

Der holdes Ting og sættes Ret. Tingdalen og Tingkrogen er oppe i Nygaard Skov nord i Dover. Her bliver Dommeren blind, fordi han dømte Ry Præst med Urette⁵). I Alken dømmes Tyve, som det hedder i Remsen: »de Forlev Tyve, i Alken skal de blyw og møst dje høve Yw« (miste deres højre Øje)⁶). Eller: i Solbjerg skal det være de Hørning Tyve⁷). Alken og Solbjerg ligger ved hver sin Ende af et Vanddrag gennem Herredet og begge ved Herredsgrændser. »De

dødes Stykker« hedder en Mark ved Alken, et Dødningsbo, hvoraf der kendes saa mange i Gjærn Herred⁸).

Fra Alken og Nord om Herredet til Solbjerg er Grændsen mærket med Sten. Der er Kæmpegraven ved Legaardslyst syd for Alken — nord for Alken en troldkastet haandmærket Sten ved Svejstrup. Her nævnes ogsaa en Slags Stendysse kaldet Stævnededet. Mellem Siem og Dover skal en Hyrde have hugget Aarstal for Kvægsygen i en Sten ved Vejen. Nordvest for Nørre Vissing i Svejdal laa den hovedløse Præsts Sten, dannet som en Ligkiste. Paa Balravn, en Høj i Engen mellem Skanderborg Ladegaard og Mesinge Sogn ved Sogneskellet mellem Skandrup og Mesinge stod en Kæmpe og lovede, at han skulde kaste en Sten og ramme Mesinge Kirke eller Sogneskellet mellem Haarby og Mesinge. Han ønskede det første, men gjorde det sidste. Skellet satte han. Stenen kaldes Bokstenen, Bukkestenen — vist et Offersted eller Rettersted, hvor Tyven, der stjæler Bukken, kvæles. Bukkestenen ligger enten paa trebundet Sogneskel Skanderup, Venge, Mesinge eller nærmere Herredsskellet. — I Rammel Aas, Stjær Sogn, Framlev Herred, og i Jeksen Dale, Adslev Sogn, Hjelmlev Herred, laa to fingermærkede Sten overfor hinanden paa hver sin Side af Grændsen. Paa lille Barnshøj ved Hørning laa en flad Sten, hvorunder en Kæmpe med Guldæble var jordet. Overfor i Koldt Sogn, Ning Herred, laa Syd for Kirken en kæmpekastet Sten. Skjoldskovstenen i Blegind Sogn vender sig, naar den lugter nybagt Brød. Det er ved Solbjerg Sø. Den har haft sit Leje i Jeksen Dale, men for at vidne en Møjs Uskyld, gled Søen bort, og paa Stenen i Jeksen Dale laa den Sølvske, hun skyldtes for at have stjaalet⁹). Ormestenen stod Syd for Solbjerg Sø. Paa Herredets Sydgrændse kendes ingen andre Stenmærker end denne og en Sten i et Enemærke, Gjessing By, som ligger mellem Hads og Voer Herreder, men hører til Fruering Sogn i Hjelmlev Herred. Der laa en Sten, hvorunder et Genfærd menes at bo⁹). Det maa være Mærkestenen i Herredets sydlige Udmark.

Langsmed den nordlige Stenkæde gaar Genfærdsveje. Oftest er Genfærdet hovedløst. I Nygaard Skov eller paa en Ager mellem Skovene, Højhule, ses en Rytter paa en hovedløs Hest. I Mellemskoven ved Ravnsø er han ogsaa. Her er Manden hovedløs. Gaende er den hovedløse i Svejdal, ses Juleaften ved den hovedløse Præsts Sten.

Ridende er Præsten i Præsteslogen, Jeksen Dale og i Præstedalen i Dørup Skov. Her er han Præst og sydpaa er han Kedelfører og kører med fire hovedløse Heste i Bos Skov ad Alken til¹⁰).

Præstegenfærdet er i Sønderhald Herred en Hund, og maaske den egentlige Bygdevætte, hvor Huens Jæger kendes farende som Fugletræk i Luften. Han nævnes dog ikke i Hjelslev Herred. Der vides kun om en navngivet Konge, Bjørn, der ejede Gaard i Nygaard Skov og dertil Bjens Mølle ved Ravnsø¹¹) — en Herremand som Hjelslev. Konger er det smaat med, og Bjærgmanden maa fly. Han laaner en Mands Stude og kører sine Skatte op i Rammel Aas, Framlev Herred, fra Rebshøj i Firgaarde, Dover Sogn. Og da det er gjort, byder han Farvel til sin Bonde: »No er a kommen indenfor Rammelaas Munde, no er a ett røj for de Dover Sogns Hunde«¹²). — Maaske »Hundene« skal være de glammende Kirkeklokker. — Fruering Bjærgfolk bliver hvor de er og danser ved Sysselskellet paa Silgishøj og Løjenhøj vest for Hvolbæk¹²). Ligesaa i Dakbjerg ved Alken. Der danser de Dakbjerg Fruer, dejlige: lange og smalle med røde Sløjfer i Haaret¹²). Dover Bjærgmanden flyer over Grændsen med sit, men nede ved Sydgrændsen Sysselskellet ligger Skatterne jordfaste. Man kan søge dem paa en Holm syd for Alken, og i Maarholmshullet, paa Skandrup Mark en Kongeløsen, i en Sø øst for Skandrup Kirke en Smaakonges Skat, i Stilling Sø en Krigsskat¹³).

Dragen ruger over Skattene, men den ses ogsaa flyvende over Vrold, et gloende Hjul med Hoved og Hale, Skindpose under hver Kæve. Kan man kaste Nøgler over den, maa den give Skatte fra sig¹⁴).

Der boede en Jætte ved Skanderborg med Kone og to Børn, Givmanden og Givkonen kaldet. Er Hjelslev Konger smaa, er Jætterne store, de kunde rykke Træer op med Rode og var haarde ved Egnens Folk. Givmanden tog Hjælp af Dragen, saa han ikke kunde overvindes, men tilsidst blev de Uvenner, og Jætten maatte fly. Han skulde over syv Sogne for at komme udenfor Dragens Rækkevidde, og over de fem naaede han: Skanderborg, Skandrup, Dover, Rye, S. Vissing — men i det sjette Sogn Vinding tog Dragen Børnene, og de ligger i to Langdysser mellem Vinding og Velling. Konen var lige ved at naa over det syvende Sogn Bryrup, mellem Tyrsting og Vrads Herreder, men Dragen rev hende baglæns om. Her er Givkonens Langhøj,

Givmanden naaede Grøde Bakke ved Ikast i Hammerum Herred. Saa segnede han og døde. Uheld rammer den der skæmmer deres Grave, som knytter de tre Sysler sammen: Abo Syssel, Løver Syssel, Hard Syssel¹⁶).

Men Dragen raader over Hjelmlev Sysselskel i Syd, som den hovedløse Præst over Herredsskellet i Nord.

Dragens Grav har været kendt. Der var et Gærde ved Mossø, bygget over en Lindorm. Drage og Lindorm staar til hinanden som den i Luften flyvende Jæger og den paa Jorden farende Jætte, Bygdguden, ikke ens, men dog den samme. — Der siges, at Lindormen havde ædt en Mand med Heste og Plov, og da den deraf laa dvask byggede Folk Stengærdet over den ved Mossø, Sysselskellet¹⁶). Her skulde Dragen jordfæstes og danne Skel, det er det den er til, og hvo turde trodse et saadant Skelgærde, omend Kæmperne er døde og Jættekraften flyet af Land.

Længere øst paa sattes Sysselskellet af en Orm. Da Tingmænd skulde drage Grændsen mellem Fastrup, Ovsted Byer — Fruering, Hvilsted Sogne — Hjelmsted, Hads Herreder — Abo, Løver Sysler, saa de en Orm krybe over en stor Sten og lægge en Rille efter sig. Nu er Ormestenen rejst som Genforeningssten til Minde om en Grændse, hvor aldrig Lindormens Jordgudsdom satte Landeskel.

¹) D. S. IV, 491-93. ²) D. S. IV, 28. ³) D. S. III, 364. ⁴) D. S. IV, 72. ⁵) D. S. III, 331. ⁶) Sktgr. 88 I, 132. ⁷) D. F. S. ⁸) Alml. V, 190-93. ⁹) D. S. IV, 28. D. S. III, 65. Alml. I, 77. D. S. V, 52. D. S. III, 31, 38. D. S. I, 200. D. F. S. Thiele II, 13. D. S. VI, II, 74. ¹⁰) D. S. V, 45, 48, 50, 52. ¹¹) D. S. IV, 3. ¹²) D. S. I, 431, 196, 197, 206, 395. D. S. II, 25, 542. ¹³) D. S. II, 406. D. S. III, 440-50. ¹⁴) D. S. II, 134. ¹⁵) D. S. III, 16. ¹⁶) D. S. II, 180. ¹⁷) Skriftligt fra Højskolelærer Marius C. Sørensen.

AABO SYSSEL

FRAMLEV, SABRO OG HASLE HERREDER

Inde i Abo-syssel er der tre smaa Herreder, Framlev og Hasle med hver ti Sogne, Sabro med otte. Kun Hasle naar Kysten ved Aarhus. Alle tre er de fast og ligevægtigt opbyggede, særlig Framlev. De tre Byer, der bærer Herredernes Navne, ligger i en Trekant med en Mil eller lidt mere mellem hver, Hasle nogenlunde midt i sit Herred, de to andre i Udkanter.

Tingstederne maa have været ved Herredsbyerne. Mellem Hasle, Brabrand og Aaby Sogn har det yderstliggende Lyngby Sogn et Enemærke, som maaske kan være fra det gamle Tingsteds Tid, da ni Sogne, deriblandt Aarhus, samledes om Hasle Ting. Men Fugleting er oppe ved Ris Skov, hvor Hasle, Sabro og Lishjerg Herreder mødes. Det er vel Trækfuglenes Stævne og maaske de Folks, der vilde mødes fra skilte Bygder. I Framlev gik Tingmændene over Tingvad Syd for Borum, de maa være kommet fra Lyngby Sogn i Hasle Herred, der har nærmest til Framlev Ting, og maaske derfor maa have et Enemærke ved Hasle Tinget. Nede i Syd, hvor Hjelmlev og Ning Herred samles med Framlev, staar »Sandemændene«, der svor falsk og blev Sten. De var syv, andre siger atten i Ring om en Høj, hvor Vejen Stjær Adslev skærer Skanderborg Randers Landevej. Det var Adslev, Stjær og Taastrup Mænd, der svor med egen Jord i Træsko, at de stod paa deres eget. Stenene er nu borte. Jorden hører til Taastrup. Stjær Mænd skal ogsaa have svoret sig til Jord paa Sandskovlodden ved Storning¹). Nærvæd dette Sted havde Rane Jonssøn sin Gaard, nu Borgvolden Sandgravvold, og her blev Kongemorderen stejlet paa Stejlehøj — ved Bondetinget over mod Hjelmlev Herred.

Paa Dronningehøj sad Dronningen og saa Hævnen fuldbyrdes²). Der synes i Framlev at have været Fællesting med Hasle og maaske Ning, med Hjelmlev og vel ogsaa med Sabro, men ikke med Gjærn. Thi Laasby i Gjærn har sit Navn af at have faaet Ret til at laase for de Galten Tyve af Framlev. Paa Sabro Herreds Vestgrændse siger

Remsen: i Vitten ikke en ærlig Mand³). Mod Vest har de tre Herreder ikke Frænder og Samfærd.

Vesterude har Framlev sit »Taterhul«, et Rakkernes Rettersted, hvor en Tater blev skudt ud af sine egne, da han havde forædt sig og ikke kunde følge med. Det er mellem Galten og Laasby. Nærved, mellem Galten og Høver, er Horshullet, hvor den lange Hest gækker Ungdom med at bære dem ud i Kæret. Der skilles Hesten ad, og de falder i Vandet. Imellem Stjær og Storning sker det samme ved Mårbækstenbækken, ikke langt fra Ranes Borg⁴).

Kongemorderen og de »Galten Herrer« eller Tyve, hvor der kun var een ærlig Mand, og det var Ole Hestgilder, er hvad Framlev har at fremvise. Kongerne sad oppe nord i Sabro Herred, nord og vest paa mod Galten-Hovlbjerg-Gjern. Der maatte et Værn være. Gjærn skælder Framlev. Hovlbjerg Frue dræber Præsten, som kommer østfra Arhus for sent til Kirke i Skjød. Men Sabro hæver sit Hoved for de tre Herreder og sætter Konger i Lyngaa.

Kong Hother hviler i Kongshøj, hans Fjende Bo i Boeshøj, og Bos Krigere, der var Russere, ligger i Rysserhøj. Lidt sønden for, ogsaa ud mod Vestgrænsen, boer Kong Noer i Storhøj. Fra den lyser Skattens Drage som en gloende Søjle i Natten. Sakse fortæller om Høder og Bo med Russerhæren i Kampen mellem Dankongen Høder og Guden Balder. Bo var Odins Søn og hævnede Balder, dræbte Høder og faldt selv. Men før Kampen havde Høder faaet Folket til at kaare hans Søn til Konge, saa selvom Guden faldt, blev dog en Dankonge tilbage⁵). Han hviler i Lyngaa, Sabro Herred, og det skal de agte i Hovlbjerg og Gjærn, Pindemændene. De kender vist heller ikke stort til Horns Jæger derovre. Men han er her. Ved Lyngaa fangede han Ellekvinder. Vejen Vivild Lyngaa kaldes paa en Strækning Brunhund. En Bonde maa holde tre Hunde i en Silketraad. Horn giver ham i Løn med tre Fanger i hans Haand tre Brændemærker og jager videre med de fangne Ellekvinder og sine Hunde⁶). Saadan mærker Kongen sin Træl. Men Ellekvinden fik han ikke ryddet ud.

Hun bliver en bofast Kælling, og hun boede ved Lyngaa Kirke. Da hun gik og stjal Kornvipper paa Favrskov Marker, blev hun Uvenner med Ladefogeden, og hendes tre Sønner dræbte ham. Ladefogeden laa Lig i Kirken, Folk gik forbi Liget. Dengang Kællingen kom,

sprang Blod af den døde Næse. Saa blev hun fanget og sat i Favrskov Tyvehul: Rødedans Hul, og saa blev hun sat ned i trebundet Skel mellem Bægaard, Mosegaard (Sabro Herred) og Rosenlund (Hovelbjerg Herred). Med en Pæl blev hun fæstnet i Jorden, men alligevel færdes hun mellem Manestedet og Favrskov i Hesseldal. Rødedans hedder hun, det er intet Menneskenavn.

Det siges ogsaa, at Rødedans er den Frue paa Helstrup, der dræbte Præsten, der kom for sent til Kirke i Skjød. Hovelbjerg-Helstrup Fruen var Uvenner med Sabro-Favrskov Herren og hævnede sig ved at klippe Vipperne af hans Hvede. Da han kom til, dræbte hun ham og jordede ham paa Stedet. En Tyr rodede Liget op. Rødedans blev dømt, gravet i Jorden til Armene i det trebundne Sogneskel: Lyngaa, Grandslev, Skjød — maaske Herredsskel eller Bygdeskel, da Skjød kunde høre til Gjern Herred⁷).

Her er Røde Mølle Vest for Favrskov og Rødeeng Øst for Favrskov, sidste er mensvoren til Gaarden. Og Rødedans ligger midt imellem dem⁷).

Hun er Ellekvinden, der tager Kongens Korn, men Sagnet vil have hende til at leve. Saa gøres hun til en Heks, saa til en Frue. Hendes Væld bliver helliget: Helligkilde ved Mosegaard. Men i Vitten Sogn er der ogsaa en Kilde. Den har Dronning Dagmar drukket af. Det er Dronning Dagmars Kilde — i Mindet om den vilde Ellefrue Rødedans. Og Stenen, hvor Ellefruen sad, og som har Mærker af hendes Sæde — den ligger nu i Præstegaardshaven, helliget: Dronning Dagmars Sten, hvor hun sad og drak af Vandet der hentedes til hende fra Kilden⁸).

Syd i Framlev Herred har Dronningen sin Hævn at øve, naar hun sidder paa Høj, mens Rane rettes, men her i Vitten har Dronning Dagmar ikke andet at gøre end lægge sit skønne Navn ind i et urgammelt Minde der ikke kan dø.

Rødedans Sønner, der hævnede deres Moder paa Ladefogeden, har deres Jævninge i Haar ved det næste trebundne Herredsskel: Sabro, Galten, Lishjerg. Paa Egelund i Haar boede Graasvend, paa Gammelgaard i samme Sogn boede Tule Vognsøn. Om dem synges der i Kæmpevisen, at Enken Mette koster sig en Guldstol i Kirken for den Bod, Graasvend maatte give for hendes Mands Drab. Graasvend

jager hende af Stolen. Men hendes Sønner klæder sig som Brude-skare og hævner i Kirken. »Lever Hr. Thule Vognsøn, da skal det hævn« lyder det i Visen⁹).

Rødedans boer ved Lyngaa og klipper Vipper af Sæd, hævnnes af sine Sønner — Fru Mette boer ved det næste trebundne Skel, sidder i Guldstol og hævnnes af sine Sønner. I Sagn og Vise, begge Mærke-steder samme Drøm om Hævnen. Saa fødes Hævnens Helt Syd for Haar i Norringris. Der skal endnu den Eg ses, som Niels Ebbesens Forældre satte i Jord, da Sønnen blev født. Det er ved den Grændse, hvor Mand og Kvinde fra Sabro og Lisbjerg mødtes paa Damsbro efter Pesten og grundede nyt Liv i Landet. Niels Jepsens Dal — her hedder han Niels Jepsen — kendes der hvor Skanderborg Landevej gaar i Skellet mellem Skjoldelev og Ristrup. Niels Jepsen red herfra og til »Oles Stald« i Norring Skov. Det Navn Stald gives Steder, hvor Folk søger Ly i Fjendetid. Niels Jepsen drager med Fred paa denne Egn, men Fjenden udspjæder ham. Greven paa Klavsholm, den kullede Greves Ven, har en Svend, der er Kæreste med en Pige i Foldby. Svenden rider til hende og spørger om Niels Jepsen. Pigen svarer ham haardelig, endskønt hun er ham god. Mens de taler, river hans Hest sig løs. Gid det varer længe, før du fanger den og bringer din Herre Bud om Niels Jepsen, siger hun, da han løber efter Hesten¹⁰).

Sagnet giver Marsk Stig den mest trofaste Svend, men Niels Ebbesen den trofaste Pige — og »Kællingen god, der havde ikkun to Leve, det ene gav hun Niels Ebbesen, han vog den kullede Greve«. Ver-set er vel et Folkesagn.

Med Niels Ebbesen Sagnet har Sabro, hvor Helten fødes og lever, venligt Samfærd med Hjelslev, hvor han kæmper og dør, derimod aldrig med Hovlbjerg og Gjærn. Fælles med Hjelslev er ogsaa Min-det om Dødmandsstedet. Stakkelgraven hedder den, en grøn Tue, der aldrig visner, mellem Borum, Framlev Herred, og Lading og Sabro Sogne, Sabro Herred. Der ligger en Stakkelmand, som tog Livet af sig i en Gaard derved. Før at binde ham grov de ham ned, offrede ham i Skellet, og Dødningen mindes som en Vætte¹¹).

Niels Ebbesen kommer ikke til Framlev og Hasle, men de to Her-reder skal have en Helt sammen, for de hører sammen, og saa lever Svend Felding op i Sabros sydvestlige Hjørne ud mod Gjærn og

Framlev. Han tjener som jævn Svend paa Lyngballegaard og skal ride til Aarhus med Breve. Saa skal han gennem alle tre Herreder. Da han kommer til Borum Eshøj, staar den rejst til Gilde. En Mø gaar ud og byder ham et Bæger, det rider han med, og hun render efter ham. Saa er det Svend gør, som ingen af de andre Svende der raner Bægere fra Trolde. Istedendfor at kyle det over Kirkemuren, giver han sig til at tinge med Pigen om at faa ti Mands Styrke for det. Han staar af Hesten ved en Sten, hun giver hvad han kræver. Saa kan han løfte Stenen. Men hun gav ham ogsaa ti Mands Madlyst. Derfor var Svend Feldings Davregryde saa stor¹²).

Med denne Kæmpekarl, der egentlig ikke er til andet end at vise, at Ellepigerne — og Rødedans — sletikke er saa slemme som der siges, blot Mandfolket er som det skal være, vender de tre Herreder sig sønderpaa. Svend Felding boer i Lyngballegaard i Sabro, andre siger i Sjelle Skovgaard i Framlev, og sønderpaa har de ham paa Gaarden Aakjær i Hads Herred, Lover Syssel. Folkekæmpen der faar Kraft af Jordens Mø har flere Steder hjemme. Han er som Niels Jepsen ej alene de tre Herreders Mand.

Det er kun de Kæmper der byggede Herrederne op af Jord.

Den ene stod paa Hasle Høj, der nu er Grusgrav Vest for Byen, den anden paa Borum Eshøj. De slog ikke med Sten, men kastede med Køller.

Eshøj Manden kastede først, han slog den Dal der blev Brabrand Sø. Igen kastede han med mindre Kraft og slog den Lavning der blev Gjeding Sø, Hasle Herreds Syd- og Vestgrændse.

Saa kastede Haslekæmpen, hans Hammer fløj af Skaftet, syv Bøgekiler fløj af Skaftet, og af dem blev syv Bøge i Vind Skov paa Framlev Hasle Herredskel, Skaftet kløvede Borum Eshøj og foer ud, hvor det rev Dalen op til Lading Sø mellem Sabro og Framlev.

Saa havde de to Kæmper sat tre Herreders Skel. De gjorde det ikke i Kamp, men fordi det var deres Leg at bygge Lande. Det skal være sket ved et Barselgilde. Haslekæmpen var budt som Fadder til Borum, men kunde ikke komme. Saa vilde han give Faddergaven og slængte Guldkøllen, Skaftet fløj af — derved blev Gjeding Sø, siges der.

Det er vel saa, at det hele skulde gaa for sig som Væddestrid ved et Barselgilde. Da blev de tre Herreder født til Verden¹²⁾.

¹⁾ D. S. V, 449. Sktgr. 84, 135. ²⁾ Thiele 41. D. S. III, 196. ³⁾ Alml. V, 273. J. Flkm. 88, 124. ⁴⁾ Alml. V, 234. D. S. II, 166. ⁵⁾ Sktgr. 85, 213. D. S. II, 134. Olriks Sakse I, 339. ⁶⁾ Thiele IV, 122. D. S. II, 122, 385. ⁷⁾ Thiele II, 169. D. S. V, 218. Alml. V, 180. D. S. IV, 239. D. S. V, 443. ⁸⁾ D. F. S. Schmidt Helligkilder. ⁹⁾ D. S. III, 258. Danske Folkeviser. ¹⁰⁾ D. S. IV, 28, 29, 569. ¹¹⁾ Alml. V, 235. ¹²⁾ D. S. I, 288—93. ¹³⁾ D. S. I, 74. D. S. III, 25.

AABO SYSSEL OG LOVER SYSSEL

NING HERRED OG HADS HERRED

De hører til hvert sit SysseL, Ning til Aabo og Hads til Lover SysseL, men de er i meget hinanden lige. Ning Herreds Tossier og Hads Herreds Jenser er en samhörig Modstraaling¹), maaske to Sider af Svend Fællings Sind, han hörer dem begge til og desuden Sabro, Framlev og Hasle. Kæmpen skal baade være blid som en Tosse og strag som en Hads Herreds Jens.

At sætte Skel mellem sig og andre har de ikke agtet synderligt paa. Det var kun Nings Herreds Bjærgmand fra Malling Bjærgede der satte en Sten efter Saksild Kirke i Hads Herred, men Stenen naaede kun lidt over Herredsskellet. En anden Sten kastet fra Randlev, indenherreds ligger udenfor Odder Kirkemur. Og saa ligger der syd for Kolt Kirke en kæmpekastet Sten, der maa have hjemme i Hjelmslevherredsraekken²).

Ning og Hads har som Sabro, Framlev, Hasle, Svend Feldings Rige, mere om Kæmper end om Kæmpesten. Om ham er de fælles, men Ning Hads holder deres Sagn sammen udenfor de tre andres. De siger deroppe at Svend fik Kraften fra Borum Eshøj. Men her siger de at han fik den, da han hjalp Jelshøj Trolden i Holm Bjærgede mod Trolden i Borum Eshøj.

Før Kampen maatte han drikke af Jelshøj Troldens Horn og fik tolv Mands Styrke. Saa skulde han møde en rød Tyr og en sort Tyr og hjælpe den røde, for det var Jelshøj mod den sorte fra Borum Eshøj. Det sker paa hans Brevdragerfærd til Aarhus. Her kommer han syd fra Hads Herred. Han var født i Falling Sogn og tjente paa Gaarden Aakjær, hvor flere Ting minder om ham. Der fandtes hans Davregryde, hans store Slagsværd og den Bøg, hvor han bandt sin Hest ved Bilsbæk, hvor Svend Feldings Bro er. Og Vejen Aakjær Falling skal være brolagt, det er Svend Feldings Vej. Thi han er vejfarende som Hads Herreds Jenser var Færgemænd. Deres Skyld er i Valdemars Jordebog at færgede Kongen over med fire Skibe. Hads

Herred tager helst Svend Felding helt alene og lader Kampen staa ved Vedslet Bro over til Voer Herred, men giver ham ingen Grav³). For han er ikke Konge og raader ikke Land. Svend Felding er Sven- den som Herren kan sende gennem alt, Kongens Bud, Folkekraften, Ning Herreds Tosse og Hads Herreds Jens. Det siger intet hvor hans Grav er.

Saa maa han gøre ud baade for Konge og Kæmpe i Ning og Hads. De tre Konger der skal hvile i de tre Jelsbanker er der ingen Navn til ligesom ej heller til de tre Kongesønner i Solhøj ved Hundslund⁴). Og naar Svend stedfæstes i Falling kunde han tænkes som den der skabte Sognet. Det skulde der Kæmpekraft og Kongemagt til, for det strækker sig i underlige Flige og Enemærker mod Nord i Kamp med tre fire andre Sogne. Stejlebanke ligger heroppe. Det er vel det gamle Tingsted. Paa et tilsvarende Sted i Ning Herred ligger Ting- skov, hvor Tranbjerg, Tiset og Maarslet Sogne mødes, men sydfor mødes fem Sogne ved Tander. »Du er god nok i Tanne, naar der er ingen anne«. Saa kan Tander holde Ting⁵). Ingen af disse Tingsteder ligger ved Herredsgrændsen, men det er muligt at de har gjort det. Begge Herreders Vestgrændse er saa mærkelig lidet sagnfæstet.

Ning og Hads Herreds Sagn knyttes enten til Sognegrændse eller ligger ud imod Kysten — og begge har en Helligkilde i det nordvest- lige Hjørne ved trebundne Skel.

Nær Stedet der bærer Syslets Navn, Aabo, er en Vor Frue Kilde ved Krykkehøj — hvor de helbredte kunde kaste deres Krykker — og Fruens Banke, hvor muligt den Frue skal have siddet, som Kilden helligedes med Vor Frues Navn.

Ved Nordskellet i Ning er Komtessens Grav, et bundløst Kær ved Konstantinsborg, hvor Komtessen kørte ud og sank — i Offersøen.

I Hads Herred var Jomfru Blade saa god mod fattige, at Kilden sprang, hvor Ligbærerne hvilede med hendes Baare ved Fensholt⁶).

Lidt derfra hændte det at en Ulv kom efter en Pige mellem Balle og Hvilsted. Hun lagde sit Faareskindsskørt der var saa stivt saa det kunde staa, og saa sneg hun sig bag et Gærde til Hvilsted. Sligt mældes som sket med navngivne, men det er taget fra Sagn.

I Hads Herred sker det ved Bushøj mellem Skaade og Holme. Det

er en gammel Kone der møder Ulven, og hun sætter sit røde Skørt paa sin Kæp og flyr til Skaade. Ulvene flænger Skørtet⁷).

I Skaade ligger to Gaarde der hedder Fruergaardene, og herfra gik en Kobberbro over til Paradishøjen, der var dannet saaledes, at den havde Sejlløb omkring sig, og der stod to store Sten til at binde Baade ved⁸). — — Det er en Helligdom, hvor Bygdevætten maa ride ad Kobberbro (eller Kobberport) og fejre Jul paa Holmen. Maaske er det til hans Hunde Fruen maa offere sit Skørt.

Men der er ingen Konger i Ning og Hads. Det er kun Bjærgmanden fra Holme Bjærg der kommer til Bondekonen og laaner Øl til sit Gilde, for: »I Dag skal Store Bjærg giftes med Lille Bjærg«, siger han⁹). Det var i Jelshøj i Holme Bjærg Svend Felding fik sin Kraft.

Kun syd i Hadsherred er der Tale om Ellefolk. En »Skovkælling« løber i Skablund Skov, Hundslund Sogn ude ved Herredskellet til Voer Herred, og ved Gylling vil en Ellekone tage en lille Pige, der maatte klamre sig til et Gærde, det stod fast og holdt hende fri. Her nede i Gylling Næs lever ogsaa de mærkelige Ærterismænd, der lægger sig som falske Spange over Bækken, men glipper naar man træder paa dem som de Ærteris der sættes til Rankernes Støtte i Ærteagre. Og saa ler Ærterismanden den skogrende Ellelatter. Men disse gækkende Skovvætter er udenfor Herredernes almindelige Sagn, der gælder Svend Felding og den fromme Frue.

Hun kom i Land ved Fløjstrup, en dejlig Jomfru, fanget af Sø-røvere. Da hun hørtes klage, blev Røverne fanget og stejlet. Jomfruen byggede de fattige Fløjstrup Fiskere en Kirke til Vor Frues Ære. Kirken er faldet, men ved »Kirkebakken« mindes hun endnu¹¹).

Hads Herred har et andet Minde ved Stranden. Det er en Hest, der, solgt fra Dyngby til Samsø, svømmer tilbage og bliver til Sten: den røde Hest ved Dyngby Strand¹²). — Bornholm og Stevns har ogsaa Hestestene, maaske Stedet hvor gamle Heste druknedes, offredes. Ihvertfald er her et Helgsted, som i Hads svarer til den svundne Jomfrukirke i Ning. Den gode Hest og den skære Mø skal begge hyl-des paa Strand. Men Møen har sin Strid inde i Land, hvor Ormen boer. Her kan hun opelske Lindormen af en Skovnød.

Baade Ning og Hads har mærkelige Sagn om Møen og Ormen.

Paa Malling Kirkegaard skal der staa en Sten med Billede af en Pige og en Hugorm, over hende der blev dræbt af Ormen. Sagnet er udvisket, men tydes ved et Sagn fra Ning. Der er en lille Pige i Randlev, et sygeligt Barn, sen til at tale, der søger ud med sin Mad til en Kampesten, hvor der boer en Orm. Hun mader Ormen og stryger den over Ryggen, mens hun pludrer: »Du rækker dig, du krymper dig, jeg stryger dig«. Hendes Forældre taler med Præsten derom. Pigen holdes fra Stenen. Da døde hun, og ved Stenen fandtes Ormen død. — Noget lignende fortælles der om et Barn paa Langeland¹³). Møen skal opelske Ormen, og de har Liv fælles. De dør sammen. Det er vel derom, Sagnet fra Malling Kirkegaard skal mælde.

Nu er det en mindre Orm, Hugorm, Snøg, men naar den stryges længe, rækker den sig og bliver stor. Lindormen er der kun taagede Sagn om i Ning og Hads. Den skal have ligget om Aarhus Domkirke, mellem Hasle og Ning, og være dræbt af en seks Aars Tyr, men Sagnet hører vel næppe hjemme i Købstadkirken? Endnu mindre fast er det i Tranbjerg, Ning Herred. Lindormen havde Unger under Kirken og Indgang under nordre Dør, Kvindedøren. Saa blev Døren flyttet til Sydsiden¹⁴). Der staar ingen Kamp. Det er ikke Ormedræberen, men Ormeelskeren, Sagnet griber — i Kildemø, Kirkemø, Ormemø som Elvermø.

Hun flyer fra Ulv og fra Røvere.

I Byskellet mellem Tranbjerg og Gundestrup ligger en Sten med fire Hundefødder.

Tilsvarende er i Hads Herred en Sten i Randlev Kirkemur, hvor en Røver fik afhugget sit Hoved¹⁵).

Sagnene derom er dulgte, men de skulde vel begge have en Jomfru.

Begge Sten er midt i Herrederne, og fra dem kan Sagnrækker følges til Kysten.

I Ning: Tingskoven, Hundestenen, Holme Bjerge, Paradishøjen ved Fruergaard.

I Hads: Stejlebanke, Randlevstenen, Den røde Hest.

Disse Sagnsteder tværs over begge Herreder synes at skille Herrederne i hver to Bygder, svarende til hinanden.

Hads og Ning er hinanden lige, ikke blot i Sagn, men ogsaa i Opbygning. Østgrænsen er Strand. Vestgrænsen langstrakte sagnfat-

tige Sogne, herimellem ligger Sognene tilfældigt ringlet ind i hverandre, men med Kilden i Nordvest, Tingstedet i Vest og et Helgsted ude ved Stranden i Øst.

Herredernes Bygning baade i Sagn og i Sogne tyder paa ældgammelt Folkefællig mellem de Ning Herreds Tosser og de Hads Herreds Jenser, der med blide og milde Sagn og med Svend Feldings trohjærtige Kraft fører læmpeligt fra Aabo til Lover Syssel.

¹⁾ Ordspr., Alml. T. V, 164. ²⁾ D. F. S. ³⁾ Thiele II, 228. D. S. I, 291 f. ⁴⁾ D. S. IV, 18, 23. ⁵⁾ Ordspr. ⁶⁾ D. S. III, 209. Schmidt Helligkilder. Flkm. 86, 152. ⁷⁾ Alml. T. I, 129, 131. ⁸⁾ D. S. III, 374. ⁹⁾ Thiele II, 195. ¹⁰⁾ D. S. V, 601. D. S. I, 284. D. S. II, 176. ¹¹⁾ Thiele 235. ¹²⁾ D. F. S. ¹³⁾ D. F. S., D. S. II, 206, 211. ¹⁴⁾ D. S. II, 194, 196. ¹⁵⁾ D. F. S.

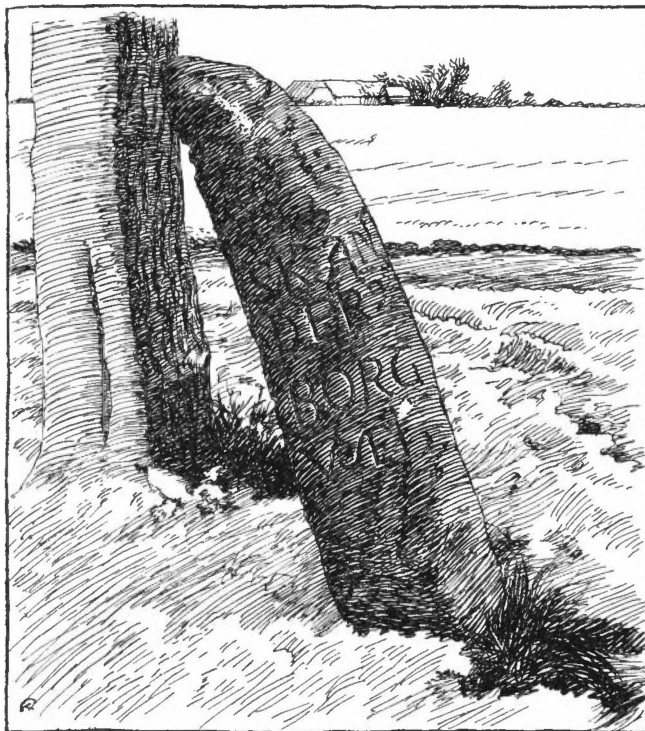
□ Bøngegaard

VOER HERRED

LOVER SYSSEL

VOER HERRED

VEJSTEN PAA GL. AARHUSVEJ, VED SIDEVEJEN TIL ØRRIDSLEV, VOER HERRED

Lover Syssel er en Bræmme Skovland, der gaar ind mellem Østjylland og Vestjylland fra Horsens—Vejde Fjorde og skraat op til Salling. Østenfor ligger Abo og Ommer Sysler, vesten for er Jællingsyssel og Hardsyssel.

Lovringerne i Lover Syssel stod for Hedeboerne som Skovboer, og blandt de vildeste og værste var Hads Herreds Jenser ude ved Havet, Kong Valdemars Færgemænd, Svend Feldings Folk.

Vest for Hads inde i Landet er Voer Herred.

Paa begge Sider af Herredsskellet er langstrakte sagnfattige Sogne, og Skellet kendes ikke sagnmærket, men det skiller to noget ulige Sagngrupper.

Fra Hads Herreds Skel i Syd og Herredet om til Hads Herreds Skel i Nord holder strænge Herrer og Fruer Vagt, men mellem Hads og Voer er intet. Grunden er næppe, at de to Herreder har været stærkt samhörige — deres Sagn viser det modsatte — men snarere, at Sogne som Vedslet, Gangsted—Torrild, Hundslund ikke rigtig har vidst til hvilken Side de vendte. Nogle sære Folk boer der paa Vor Herreds Siden: »De Aas Gæs, de Ballebo Viber, de Gangsted Tyve, de Elbæk Tælleknive, de Aggestrup Rotter, de Ørbæk Katte. Fløjskæg æ Tovtum, snøvs om i Søvind, følg efter til Brigsted¹¹). Hvem raader de Runer?

Holger Danske ligger i Skrævhøj paa Tovtum Marker overfor Vors Ø — Voer Herreds Ø²). Maaske har her engang staaet en Landkæmpe overfor Øens Kæmpevinde. Nu er han Holger Danske. Herfra Tovtum gaar Kæmperækken ud.

Paa Herresædet Tyrrestrup ligeved sidder den store Per Yws. Han brød atten Kirker ned, deriblandt Aas, men han rejste Tyrrestrup Borg. Sin Svigerfader paa Torup Volde ved Herredsskellet dræbte han en Juleaften, da Svigerfaderen lod Per høre ilde for de Kirker. Og saa stræbte Per efter at faa mere Jord til sin Gaard. I

Trætte med Stensballemanden skulde Per Yws ride Skellet ind, mens Præsten prædikede. Han red og havde vel redet hele Vær Sogn ind, om ikke Haldrup Hunde havde tvunget ham, saa Skellet her bugter. En So med tolv Grise fulgte Rytteren og rodede Diget op, Lange Dige, Syd for Tyrrestrup. Var der ikke gaaet Bud til Præsten, havde Per Yws taget baade Stensballegaard, Tvingstrup og Ørridslev. Nu naaede han kun at tage noget fra Aas, Tvingstrup, Haldrup og Tovtum. For at naa det havde Per Yws tinget med den onde, og da hans Tid var ude, blev han hentet af en sort Fugl, der skreg: »Til Høls, til Høls med Per Yws«³).

Det vides, at Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup virkede for Fremskridt i Landbrug og Havebrug⁴). Saadan maa han bøde for det.

Til Høls gik Per Yws. Men Døve Dorte paa Hanstedgaard indgrøftede Jord, mens Præsten prædikede, og hun foer ikke til Høls, men kører med Firspand oppe i Skoven ved Døve Dortes Høj⁵). Hun tog Jord langs Skellet til Nim Herred.

Længere oppe boede Jørgen Urup og ejede syv Gaarde til Urup og var endnu bedre kørende end Døve Dorte, han kørte med otte hvide Øg. Men Piger røvede han og kastede dem siden i Voldgraven, han fik derfor Nej paa sin Bejlen hos den rige Frue paa Vengegaard i Hjelmlev Herred. Hr. Jørgen undsagde hende. Saa sendte hun fem Slægtninge ud at spille Terning med ham, og de vandt Gaard og Grund, hvad han ejede. Hr. Jørgen maatte gaa som Tigger til sin Død og slap saaledes for at blive kørende efter Døden⁶).

Den næste Grændserider er en stærk Mand fra Ris, han slog Polakker ihjæl, mens de laa her som Krigsfolk, og red med dem, to og to bundet sammen over Hesten, igennem Dalene til Polakkerhullet der er ved Hem paa den anden Side Skellet til Tyrsting Herred. Og det siges, at han rider her endnu⁷).

Men Manden fra Ris, der rider med de sammenknyttede Lig, er jo Kong Horn selv, med Ellekvinderne. Krigen har blot en Tid skudt alle andre Minder bort og bygget nye op paa gammel Drøm. Derfor er Ellekvinderne blevet Polakker.

I Hesthøj Øst for Østbirk Kirke, hviler en Rytter. Der gaar et Genfærd med en Byrde.

Det store Slag stod mellem Ejer og Yding mellem Svenske og

Polakker — eller mellem Tyske og Danske. Paa »den tyske Mark« er Tyskerne jordede. — Det er et af de meget faa Sagn, hvor der nævnes en Kamp mod Tyske, hvorimod mange taler om Broderkampene med Svenske. — Men før Krigen mod fremmede Lande stod her en Kamp paa Yding Rode mellem Konger, der jordedes i Rodehøj ved Yding og Rodehøj ved Taaning. Mellem Mos Sø og Urup Sø stod Slaget⁸).

Voer Herred stræber med Flige fra Østbirk og Yding Sogne mod Vest ind i Tyrsting Herred, men Tyrsting sætter en skarp Kant ind mellem Yding og Taaning. Imod denne driver Ovsted Sogn sin Nordodde. Her kom Lindormen og slyngede sig om Ovsted Kirke — maaske fra Lindbjerg ved Ejer Bavnehøj. Paa disse Højder skulde Kirken have staaet, paa Møgelhøj, men der vilde Trolden ikke have den, og saa viste to hvide Stude Kirkens Sted. Nu laa Lindormen ogsaa dær. Død fik de paa den, men Sagnene er ikke enige om, hvordan det gik. Det var Tyren, eller det var Kipkællingens Søn, der havde faaet Die i syv Aar — eller det var Kællingen Ma Rams, der slog Ormen over med et Koteskaft, saa Stumperne foer hen og slog Ma Rams Hul nedenfor Kirken og Tebstrup Sø eller Ris Mose. Men Ma Rams Hul blev siden St. Annæ Kilde⁹).

Sagnene samler sig her ved Slagmarken, Ma Rams Hul, og nord-paa. I Taaning boer Dværge, Darrisserne i Darrishøj og Ellefolkene paa Horndrup Mark. Her er baade Genfærd og Røvere. Flab Ras, den kloge Mand, vilde ha være jordet i Darrishøj¹⁰). Stendysserne kaldes Kirker, to Sortholmskirker Syd for Taaning og to Brintelbøkirker Vest for Taaning er nu borte, de var Kirker og Tingsteder, siges der Et andet Ting var der ogsaa Vest for Taaning i Abildgaardstoft ved Videkær, Galgevang og Benhøj¹¹).

Det kan være gammelt Fællesting med Tyrsting og Hjelmslev. Voer Herreds Ting ligger sydligere ved Tingvad Bro, Tingstedholm. Og nærved sidder Polakkerstenen i en Brink ved Gaarden Brundborg. En Polak har kastet den eller er jordet under den, hvor fire Voer Herreds Sogne mødes. Maaske er det fra denne Sten Rytteren skal ride til Polakhullet ovre i Hem. Fra Tamdrup Kirke i Ning Herred kastede Kæmpen Sten efter Ovsted Kirke, men naaede kun Sattrup Mose i Østbirk Sogn ved Urup. Holger Danske stod paa Møgelhøj og

kastede modsat Vej, vestpaa mod Urup. Stenen ved Urup kaldes Den graa So. Nede i Egebjerg ved Hansted laa Gottenborg Sten paa Gaden. En klog Nordmand tilbød engang at faa alle Egebjergs Hekse til at danse om den¹²⁾. —

Der staar Sten, hvor Sognene mødes, og ude ved det vestre Skel. Ingen nævnes paa det østre Skel, men Navnene Hvedsten og Stenbjerg i Kattrup Sogn og Stenbjerg ved Hads Herreds Skellet i Gangsted Sogn kunde sammen med Polakstenen og Urupstenene tydes som Skel mellem Voer Herreds nordlige Skovland og den sydligere Bygd ud mod Horsens Fjord. Sagnene kan deles efter et saadant Skel i Herregaardssagnene langs Sydgrænsen, Krigs- og Troldesagn mod Nord.

Men oppe i Voer Herreds Nordøsthjørne i Skovlandet rejser sig to ædelige Mænd og kalder paa de andre, som vil de slutte Ringen om hele Voer Herred. Deres Navne og deres Daad skal evindeligt lyde i Sagnet sammen med Per Yws, Døve Dorte, Jørgen Urup, Rytteren fra Polakkrigen. Til dem svarer Hr. Eske Brok og Hr. Oluf Top. Thi som det lyder i Raabet, det er hverken Sang eller Remse, men kun et Raab fra en Lysning i Skoven ved Skellet:

Hr. Eske Brok og Hr. Oluf Top,
de byggede Hylke Kirke op¹³⁾.

— Per Yws var ene om at rive atten Kirker ned i Syd — de var to om at bygge en i Nord, og saa slog de hinanden ihjæl, fordi de ikke kunde blive enige om, hvem der skulde sidde øverst.

Men alle tilsammen lægger de Sagnets Ring om Voer Herred.

¹⁾ Flkm. 87, 129. ²⁾ D. S. II, 335. ³⁾ Thiele 316. D. S. VI, I, 184, ⁴⁾ E. Madsen Jyll. i 16. Aarh., 119. ⁵⁾ D. S. IV, 221. D. S. VI, I, 188. ⁶⁾ D. S. IV, 216. ⁷⁾ D. S. IV, 95. ⁸⁾ D. S. IV, 50, 63, 94. Flkm. 83, 25. ⁹⁾ D. S. II, 193. D. S. III, 179. D. S. V, 298. ¹⁰⁾ D. S. I, 195. D. S. II, 4, 378. D. S. IV, 458. ¹¹⁾ D. S. III, 71, 316. Alml. V, 103. Alml. I, 7. ¹²⁾ D. S. IV, 97, 99. D. S. II, 331. D. S. VI, I, 331. D. F. S. ¹³⁾ Thiele I, 236. D. S. IV, 253.

LOVER SYSSEL

BJÆRGE OG HATTING HERREDER

BYSTÆVNE (OPR. DYSSE?) I ØRUM, BJÆRGE HERRED

Næsset mellem Horsens og Vejle Fjord deles fra Horsens By og Sydpaai i en Øst- og en Vestdel, Bjærg og Hatting Herreder. De er ens opbyggede. Bjærg har Sognene i Klynge om Raaup, uden for Ringen ligger Ørum og Stovby. Hattingsognene ligger om Ølsted og med Engom, Davgaard sydvestlig uden for Klyngen som i Bjærg, tolv Sogne i hvert Herred.

Tingstederne maa have været Hatting Sogn nordligst i Herredet og Bjærg Sogn nordvestligt. Der er Tingskov paa Nordkysten ved Boller og Tingbjærgskov paa Sydkysten i Stovby Sogn, begge inden for Bjærg Herreds Skel. Tinghuse og to Galgebakker er i eller ved Bjærg Sogn. Paa en Langdysse ved Ørum Kirke, nær Skellet, holdtes der Stævne¹). Alle disse Tingsteder synes at tyde paa gammelt Fællesting mellem de to Herreder. I Thorsted vistes de Sten, hvor Kristian den Tredje hyldedes af Jyderne.

Thorsted, Tyrsted, Oens ligger paa Rad i Hatting Herred. Overfor i Bjærg er Gram og Skjold: Guder og Konger. Holger Danske hviler i Høj ved Bygholm i Hatting Sogn, og uden om Hatting ligger de gamle Bymarker: Nørrehov, Østerhov, Sønderhov og Vesterhov. Paa Nordskellet ved Nørrehov er Stenhøj. Holger Danskes Høj hedder Lowshøj. Stenene omkring den kan ikke tælles, saa man hver Gang faar ligemange²). Hellerikke kan de Kæmper tælles, som stod i Kampen, der strakte sig med Høj-rækken herfra og ud til Gudena ved Rask Skov paa Sysselgrændsen. Holger Danskes Grav er højre Fløj. Og her stod Lindormen ved Bygholm. Tyren dræbte den, men i Bjærget havde Lindormen syv Unger³).

Om Ormen og dens Følge vides ellers lidet i Hatting og Bjærg. Bjærgfolk nævnes ikke. Ved Sysselgrændsen, Tyrsbæk, boer »Tattere«, de er smaa, skadesløse, de stjæler Katte, laaner til Bryllup i Gaarden, færges over Fjorden da de vil bort — alt som Bjærgfolk,

men uden Vættens navn lever de ved »Tatterhullet« som Tatere eller hvad, det har mindre at sige: Krigen gaar sin Gang⁴).

Paa Løsning Mark ligger en Gruppe Høje efter et stort Slag mellem Løsning og Kragelund i Lover og Jælling Sysler. Og Stedet fik Navnet Løsning, fordi en Dronning blev forløst, mens Slaget stod⁵). Kongen heroppe hedder Klak, han boer ikke i Klakring, Bjærg Herreds Sydøstodde, men er naaet op i Hatting Herreds Nordvesthjørne i Korning paa Bakken Klak ved Klaks Mølle, hvor Aen drejer, og en Kirke, maaske den Harald Klak ikke skøttede stort paa, gled ud i Dybet, Taarnkrogen. »Kirkehullet« er bundløst mellem Hatting og Nim Herreder⁶).

Sønden for Kongens Korning og Dronningens Løsning ligger Tolvhøjene med Kongens tolv Jævninge, ved Sysselskellet, i Hedensted Sogn⁷).

Sønden for dem kommer Per Yws Jævning, Ove Lunge af Tyrsbæk. Som Per Yws i Voer Herred red Jord ind til Tyrrestrup, saa rider Ove Lunge Jord til Tyrsbæk, og det paa et natgammelt Føl, mens Præsten præker. To sorte Svin roder Diget op. En Bonde holdt sin Økses Eg imod ham, saa han maatte vige en Kende, hvor Skellet højer, Bonden skyndte sig til Kirken og bad Præsten stige af Stolen. Hr. Ove var ved at ride Bredal, Engom og Assendrup ind. Ved Bredal maatte han atter vige for Bønder, og i Hornstrup Sogn kunde han ikke komme ind, for det er udenfor Herredet. Noget fik han, men ikke en lige Streg er der paa hans Skel, saadan maatte han vige og vende sig.

Per Yws gik til Hel. Ove Lunge rider her endnu ad Skoven Bukse-laar, langs Bækken mellem Tyrsbæk og Julianebjerg, langs Hegnet mod Bredal og Bredballe. Han rider sit lovlige Ærinde og gør ingen Ufred. Det er Sysselskellet mellem Lover og Jælling⁸).

Paa Skellet mellem Herrederne fra Boller til Rosenvold Skove jager Grev Otto, men det er en anden Færd, han rider ikke Gaard, skel, men jager som Kong Horn med Raab og Hundeglam i Skovene. Thi han misundte ingen Himmerig. Nu farer han i Rosenvold og Ørumgaard Skove, ind over Hostrup Mark, han ses i Urlev Skov og jager Stude løse i Sønder Aldum. Og op til Boller skal han, for der

boer han, i Udt Sogn, Grev Ott. — Den By skal have Navn af, at man bød en Vejfarende de første Draaber af Ølbrygningen, Ut, det led han ikke og gav Byen det Navn. Sagnet er glemsomt her, det er Bygderideren som skal have Urten, Øllets Førstedraaber, de er til Høvding Ut⁹).

Han er begge Herreders Høvding. Hatting Herred har sin egen Konge i Korning, Bjærg Herred har sin siddende paa Øen Hjarnø, den Kong Hjarne der vandt sig Riget for et Digt om den døde Kong Frode.

Kong Hjarne jordedes paa flad Mark, men paa det højeste Sted, Øens Østside, under en stor Sten. Korsstene kaldes nogle Sten paa Hjarnø, med en Kæmpes Fodspor. Over de faldne i Kampen, som Kong Hjarne kæmpede ved Øen, rejstes Skibssætninger af Bavtasten, Syd paa Øen, kaldet Kæmpesten eller Kalvesten. Den hvide Sten, hvor Lys brænder, er paa Øens Vestkant. — Da en Tyr rodede i Kong Hjarnes Grav og blottede et Sværd, strømmede der Vand ud over Landet. Det samme sker ved Balders Høj i Tune Herred, hvilket kunde tyde paa, at Hjarne egentlig er en Balder. — Som Konge skal han være drevet fra Sjælland til Samsø, til Endelave og endelig til Hjarnø. Men hans Dronning boede paa Alrø og hed Alrune¹⁰). Saa har vi Kæmpen og Kæmpekvinde paa Hjarnø i Bjærg Herred og paa Alrø i Hads Herred. De bygger Landet.

Fra dem gaar Lovringerne ud.

En Kæmpevinde ovre i Hads eller Voer Herred, vel fra Vorsø, bar Jord i sit Forklæde over Fjorden for at jorde Boller. Først tabte hun Vorsø Kalv, dernæst Dysbjerg ovre paa Glud Sogns Strand. — Kæmpekvinden paa Dysbjerg gaar den modsatte Vej og taber Borgs Knap mellem Dysbjerg og Alrø. De Kæmper vil binde Øer og Lande sammen¹¹).

Dernæst vil de sætte Skel og kaster store Stene ud som Mærke paa, hvor langt deres Magt naar.

Fra Endelave slynger hun i sit Slyngebaand Stenen ind i Palsgaard Skov paa Bjærg Herreds Østkyst. Stenen hædres med et Sagn om, at to Piger her reddede sig fra en Tyr. Og der kæles for Stenen, naar det hverdagsligt hedder, at den er kastet af en Husholderske fra Endelave efter en utro Forvalter paa Palsgaard.

Sydligere paa Kysten i Klakring Sogn ligger Stene med mærkelige Navne: Myr Kirke og Slik Mule, der ragede op ved Vejen og slikkede efter Vognene.

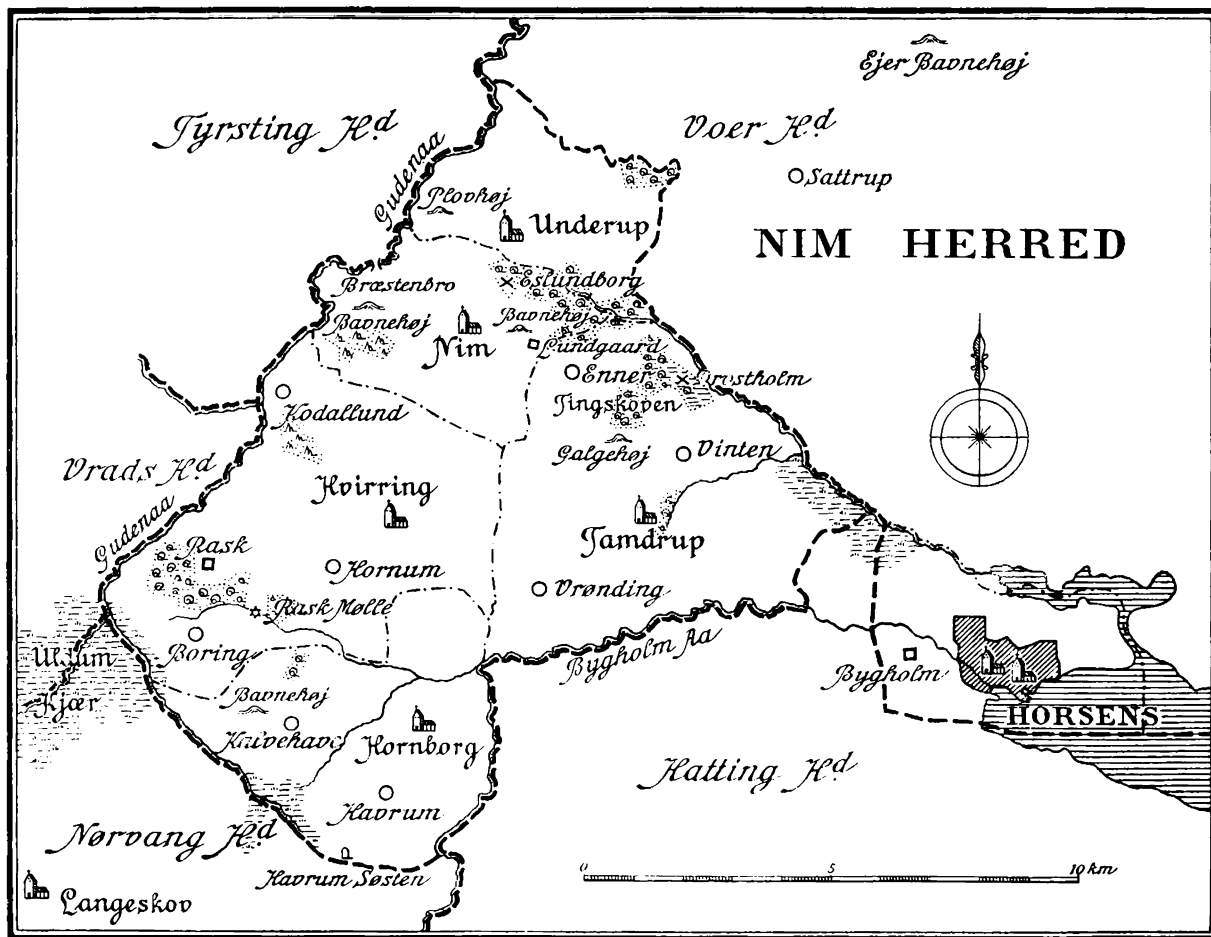
Paa Sydstranden ligger Den hvide Sten ved Ullerup Land — som den hvide Sten mod Nord paa Hjarnø. — Troldkastet er en Sten ved Lille Dalby, Hedensted Sogn, og Kirkemørgen hedder en anden paa Davgaard Sogns Strand¹²).

Naar Kæmperne har bygget Landet op med Jord — født det som Jættekvinden føder Øens Kalv — og grændset det med Stene som Kæmper kaster, saa skal det værges mod andre Egnes Vætter, og dette kan ske ved at en Kælling sidder og drejer et Rokkehjul. Gør hun det hjemme i Julen, kan Julens Vætter ikke komme i Huse. Derfor gør hun det ikke. Men hun sidder baade nord og syd i Bjærge Herred ved Grændserne.

Hvor Bisholt, Brunde, Skjolde, Storup støder sammen boer Spindekællingen, og ser man hende bliver man vildfarende¹³).

Paa Sydkysten er en hul Eg nær Rosenholm, hvor en Kone med sin Spinderok gemte sig for Fjenden. Maaske er det hende der nu skal sidde her i Skovene paa Vejlefjordens Nordkyst og spinde paa Guldrok. Hun sidder og skuer ud over Fjorden. Faar aldrig Hvil før hun faar aabenbart hvad hun har dulgt¹⁴). Saa maaler hun Evgitiden med sit Rokkesving og lader dem fare vild som vil trænge ind i hendes Land.

¹) F. Holm: Bjærge og Hatt. Herr. S. 12, 26. ²) Thiele 20, D. S. II, 332. ³) D. S. II, 185. ⁴) Alml. T. V, 105. ⁵) D. S. III, 416. ⁶) D. S. III, 144. ⁷) D. S. IV, 19. ⁸) Thiele 300, D. S. VI, I, 181. ⁹) Thiele 318. D. S. II, 111. D. S. III, 413. Holm Bj. og Hatt. 113. ¹⁰) Thiele 13. D. S. IV, 14, 49. D. F. S. ¹¹) Thiele II, 38, Sktgr. 84, 56. ¹²) Thiele II, 48. D. S. II, 525. Holm: Bj. Hatt., 8. D. F. S. ¹³) Thiele II, 147. D. S. V, 309. ¹⁴) Thiele 100, 104. II 140.

LOVER SYSSEL

NIM HERRED

Et Lilleherred med fem Sogne: Underup, Nim, Hvirring, Hornborg, Tamdrup og i Øst Enemærket Horsens Stad, hvorfra Kamprækken gaar ud. Holger Danske staar paa højre Fløj ved Bygholm og venstre Fløj er ved Nim Herreds Vestgrændse, i Rask. Sagnene taler ogsaa om Kampe mellem Svenske og Polakker. Svenskerne laa norden for Rask Skov. Ved Kodallund findes Skanserne »de svenske Huller«. Syd for Skoven laa Polakkerne i Polakkerkrogen. I Skoven mødtes de til Dans eller til Nøddeplukning, men der blev Kamp, og en By, Skejby, blev brændt¹). — Det siges at Boring og Hornum Drengene mødtes til Kamp med Tøjrkøller i Høllede Krog, en Skovkrog ved Rask Mølle. De sloges saa bravt at en af dem blev dræbt²). For de var Holger Danskes venstre Fløj i Lovringernes Kampe.

Nim Herred er et Køllestød der føres fra Voer-Hads og Hatting-Bjerge. Kongen bød at der skulde bygges en Række Borge tværsover Landet fra Horsens til Ringkøbing. Saa rejstes Bygholm i Hatting, og i Nim: Drosthholm ved Vinten, Eslundborg i Nim Sogns Skov og en Borg ved Bræstenbro paa Herredets Vestgrændse³).

Nim Herreds Konge boede sønden for denne Borgække, ved Hvirring Kirke ligeoverfor Kong Klak i Hatting Herred. Hvad Nim Kongen hed, siges ikke, men han førte Krig med Dronning Thyra i Jælling. Dronningen havde en Kæmpekvind, som fra Langeskov Kirke kastede en Sten der faldt paa Sysselskellet mellem Jælling og Lover Sysler i Havrum Sø. Det hedder om denne Havrum Søsten, som om de særlig mærkelige Stene, at en Kvinde reddede sig op paa den fra en uvan Tyr. Øde og ensomt laa Havrum Søsten herude ved Herredets Sydgrændse, langt fra Boliger. Der boede engang en ensom Mand der sagde som Mundheld, at han havde en haard Nabo, men ogsaa en fredelig Nabo, Havrum Søsten, Grændsemærket. Bag dette var der Fred. Men der er Kampe fremad og til begge Sider. Henne

ved den modsatte Herredsgrændse, vist noget indenfor denne, paa Vintengaards Mark laa en Sten kastet af en Kæmpekvinde fra Ejer Bavnehøj efter Tamdrup Kirke: fra Voer Herred ind i Nim⁴). Gengælderstenen kastet fra Tamdrup ligger i Sattrup Mose, Østbirk Sogn i Voer

Nim Herred har tre Tingsteder, de to er nærved Kastestenene og det tredje oppe i Nordhjørnet ved Bræstensbro. Fra Kongeboet, Hvirring Kirke, gaar en Vej ad Markerne til Lundgaard i Nim Sogn, til Tingstedholms Mølle. Det er Tingvejen. En anden Tingvej gaar fra Hvirring mod Øst, som Markvej i Hvirring Sogn og som Gangsti i Tamdrup Sogn, over til Tingskoven ved Vinten. Der var Tingbuskene, hvor Tinget havde været og en sort Hund havde sin Gang, ikke god at møde. Galgehøj paa Vintengaards Mark ved Kastestenene og Galgebanke paa Enner Mark var Retterstederne. I den sidste holder Bjærgfolkene Gilde og Dans. Over den første brænder Lys.

Det tredje Tingsted, hvortil der ikke nævnes Tingvej, er i Sydhjørnet ved Kalvehave nær Havrum Søsten. Paa Tingbankerne her menes at have staaet teglhængte Huse, og der gaar Sagn om en Trætte, hvor Bruden sagsøgte Brudgommen, fordi han ikke vilde have hende, skønt hans Bryllupsklæder var skaaret⁵). Saaledes ender det gamle Ting i en Sag der ikke er Tingsag og hvorom der ikke findes Lov. Naar der skal dømmes mellem Mand og Kone opløses hævdvunden Ret for Skønsdom, siger Sagnet, og Loven glider ind i den altædende Juras Gab.

Tre Tingsteder til fem Sogne, og ved hvert Tingsted en Sten: Bræstens (Bro), Vinten Sten, Havrum Søsten, og ved hvert Tingsted en Bavnehøj. Det er som Tinget skal holdes for Bavnens Skyld, for Landeværn, og alle andre Sager, siger Sagnet, er Uret, hvorfor den sorte Hund maa gaa — eller Skrømt som naar Brudfolk kives. — Liv er krævet ved alle Tingstederne. Ved de to Galgehøje i Vinten. Dødlund hedder et Sted nær Kallehave Tinget, fordi en Pige blev dræbt her⁶) — et af de mange Dødsteder fra Egnen om Silkeborgsøerne, en Grændsevagt. Oppe i Herredets nordlige Hjørne ved Nim Tinget pløjer Skelflytterne i Underup Vestermark ved Plovhøj og Filkens Høje. Dumpervognen med en dræbt Bissekræmmer kører her⁷).

Skovtæt er Landet. En Lindorm kan vandre i Træerne fra Rask

til Horsens, fra det trebundne Skel og til Lovringernes Hovedstad. Den dræbes ikke, den spænder roligt over sit Herred og kymrer sig ikke om Kirkerne⁶).

Det er Klavs Glambæk til Rask der bryder en Kirke ned, og flytter Kirkestenene fra Boring til Hvirring Kirke, men skønt han bygger Kirke igen, han flytter kun et Sogneskel, det er Brøden, visner hans Arm, og han maa efter Døden fare med Hest og Hunde til Kirkestedet, indtil der atter staar en Kirke.

Han rider ad Fruens Vej ved Højtid. Den gamle Skanderborg Ribevej, hvor Kong Volmer red til Dronning Dagmars Dødsleje førte forbi Boring Kirke, og Kirkedøren stod altid aaben for vejfarende til en Bøn, før de skulde over det farlige Sysselskel Uldum Kjær⁹).

Der er tre-fire Borge nord i Herredet: Bygholm, Drosthholm, Eslund, Bræsten, dem Kongen lod bygge. Syd paa nævnes der andre fire. Bygderidderen Klavs Glambæk boer paa Rask. I Boring, Hornborg og Havrum boede Kvinder — Ellekvinder. Boring var bygget i en Sump paa Egepæle. Kvinden dær klagede paa sin Søster, som var en Hore og boede i Horeborg, Hornborg. Søsteren sa: Ti du som bor saa ringe: Boring. En yngre Søster vilde have noget for sig selv, hun krævede Rum til sin Have og fik Havrum, hvor der kendes Spor af Voldgrave¹⁰). Det er alle meningsløse Ordtydninger til de gækkende Ellefruer, der skal følge den Høvding der rider ad Kong Volmers Vej.

Oppe ved de nordlige Borge i Kongens Borgrække, rider Drost Peder ved Drosthholm, men han rider paa en hvid ottefodet Hest der hedder Slavner. Odin paa Slejper.

Drosthholm kaldes ogsaa Humlegaard. Det er et Voldsted af to Høje med Grave. Hver Julenat kommer Drosten med Følge og rider ind paa Borgvoldene. Der gaar en Grøft gennem Skoven, nord for Grøften »æ Flækgrov« ligger Drosthholm Skov, syd for æ Flækgrov er Tingskoven. Naar Drosten kommer, rider han ud til nogle Volde der i Halvring gaar om Voldstedet, han rider gennem æ Flækgrov, og der kan Sporene ses i Sneen Julemorgen. Naar Drosten og hans Mænd har redet deres Ridt over Voldene, drager han ind paa Gaarden som af Voldstedet rejses i Julenatten, og her fejrer de Højtiden¹¹).

Der er ingen Ellefruer til »Drost Peder«.

Men der gaar en egen Dans i Vinten.

De satte Majbøgen hvor tre Veje mødes, og ind i en tom Lade satte de en udstoppet Straamand. Saa skulde en Pige gaa ind og danse med ham. Han dansede hende til døde. De jordede Smulerne af hendes Legem ude i Haven. Der groede et Træ op og bar røde Pærer.

En Juleaften skete det samme. Hun gik ind og dansede med Julebukken og sang dertil: »Der danser Hovmand og der danser Bovmand, men her danser jeg«. Han svarede: »Ja der danser Hovmand, og der danser Bovmand, mens Fanden danser med dig«. Julebukken blev levende. Dansen blev Skrig og Støj. Ved Morgengry fandt de kun Blodspor af Pigen. Men Dansen gentages hver Julenat¹²⁾

Hun havde danset med Vætter i Vaar og i Jul, med Kornkongen der hyldes i Straa. Men kaldes han tillive i en Pigefavn, er han den vilde Gud, der fanger Pigerne og rider med dem over sin Hest. Saadan staar Kampen i Nim.

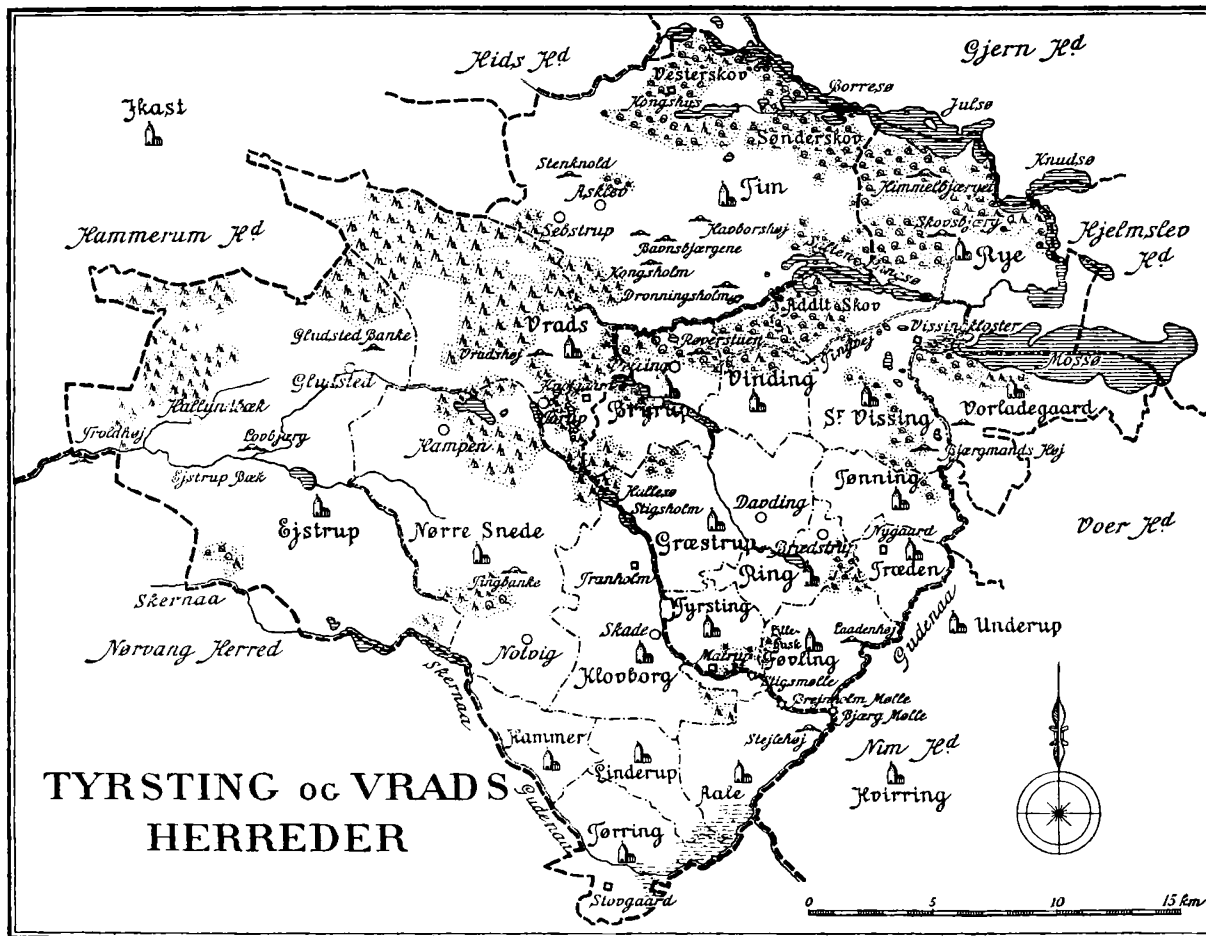
¹⁾ D. S. IV, 100. ²⁾ Alml. V, 168. ³⁾ D. S. III, 257. ⁴⁾ D. S. III, 34. Alml. VI, 209. ⁵⁾ D. S. I, 202. D. S. III, 330 f. ⁶⁾ D. S. III, 303. ⁷⁾ D. S. V, 113, 432. ⁸⁾ D. S. III, 393. ⁹⁾ Thiele 239. D. S. III, 126. ¹⁰⁾ D. S. III, 268. ¹¹⁾ D. S. III, 257, 332. ¹²⁾ Alml. IV, 15. Sktgr. 86, 111.

LOVER SYSSEL

TYRSTING OG VRADS HERREDER

MUSEUMSHUSET VED RYE STATION, FLYTTET FRA EMBORG, TYRSTING HERRED

Fra Aabo Syssel og ned til Jælling Syssel og ud til Harsyssel spænder Lovringernes Land med Tyrsting og Vrads. Østligst er Tyrsting, ringbygget om Ring Sogn: Tyrsting, Græstrup (Davding), Tønning, Træden, Føvling. Men over disse staar i Rad: Bryrup (Velling), Vinding, Vissing og Vorladegaard. Øverst er Rye, hvorom fire Herreder mødes: Tyrsting, Vrads, Gjern, Hjlemslev. I en Bue mod Vest ligger Vrads med en krum Sognerække: Tem, Vrads, Nørre Snede, Klovborg, store Sogne, og derefter i Syd de fire smaa: Hammer, Tørring, Linderup, Aale. Yderst i Vest krummer Buen med det mægtige Ejstrup Sogn mod Hammerum Herreds Heder.

Disse vide Egne fra Skovsøerne og ud i den vilde Lyng holdes sammen med Tingsteder. De to Tingsogne, Vrads og Tyrsting, ligger begge ud til Skellet mellem Herrederne, Vrads henved to Mile Nord for Tyrsting.

Vrads Tinget, hvis Sten endnu skal være der (?), er i Tingdalen vest for Byen — ved Vradshøj. Galgehøjen ligger syd for Byen, og Træ af Galgen huskes at have staaet der. I Tingdalen rider Dommerne paa hovedløse Heste: Fenkel, Senkel, Blickfeld nævnes de. For Urettens Dom har de ingen Ro¹).

Om Tyrstingtinget kendes intet. Senere Tidens Tingsted har været i Ring Sogn. Men oppe i den nordlige Sognerække, skilt fra Sogneringen, er to Tingdale. I Tingdalen Nord for Vissingkloster ses to Mænd med blanke Knapper, gammeldags klædt, sidde stille ved Vejen — angrende. En anden Tingdal nævnes Nord for Røverstuerne i Velling Skov, og herfra er Tingvej til Rye²). — Østen for Nørre Snede er Tingbanke, og langt ude i Vest, i Ejstrup Hede, maatte de have deres eget Stævnested. Der ligger Lovbjerg. De fire smaa Sogne sønden i Vrads maa vel ogsaa have haft deres Lovbjerg, i hvert Fald har de en Stejlehøj i Aale Sogn ved trebundet Skel, maaske til fælles Brug for

Vrads, Tyrsting og Nim. Det er galt her med Køretøjerne. Hestene vil ikke gaa frem ved Knakbro og Stejlehøj. Men lidt derfra inde i Tyrsting Herred er det ligesaa galt ved Lillebuskene Vest for Føvling og ved Laadenhøj Øst for Føvling³).

Paa Grændsen mellem de to Herreder staar Kampen. I Aale kæmpede Bjærgegaard med Brejnholmgaard, og »Bjærg den rød la Brejnholm øde«. Men i Brejnholm Mølle maa der altid hænge et Svinehoved, det er Trættens Mærke, kastes det gamle Svinehoved bort, sker der Uheld⁴). I det er en Skæbne bundet.

Nordliger paa Herredsskellet stredes Stig paa Stigsholm i Hallesø, Tyrsting Herred, med Herren paa Tranholm i Vrads Herred. Tranholmfolkene holdt i tre Aar Lejr om Hallesø, men Stig holdt ud og lod sin sidste Ko stadig trække til Vands med en ny Hud over, saa de maatte tro, han var velholden, og lod ham være. Men nu er der kun Spor af Holmgaarden. Ogsaa Stigs Borg blev øde tilsidst⁵).

Midt mellem Tranholm og Brejnholm ligger Skade, hvortil Polakkerne kom og slog sig ned i Præstegaarden, krævende Mad, Drik og Kvinder. De blev drukne. Avlskarlen skjulte deres Vaaben og drev dem med bundne Hænder vaabenløse ud paa Notvig Hede. Om en af dem vilde skyde de andre, skulde han være fri. Det tilbød en Dansk, som var med dem. Da han havde gjort det, dræbte Avlskarlen Hans Nielsen ham, fordi han havde fulgt de udlændiske. En Stendysse blev rejst derude. Det var den Gang, Polakkerne hærgede i Aale, Linderup, Klovborg og Tyrsting Sogne. Det røvede Kvæg samledes i Stovgaard, Tørring Sogn, Vrads Herreds Sydende, hvor Ejerne kunde indløse det⁶).

Hele dette Grændsedrag staar i Kamp fra Stejlehøj og op til Vrads. Ved Knofgaard ligger Givkonens Grav, en stor Langvold. Givmanden og Givkonen, Jætterne, flygtede med deres to Børn for Dragen inde fra Hjelslev Herred. Mellem Vinding og Velling tog Dragen Børnene, og dær er deres Grave, to Langdysser. Givkonen naaede Tyrsting Vrads Skellet ved Knof. Givmanden kom ud til Ikast i Hammerum Herred, følgende den mærkelige Odde, Vrads Sogn støder ind i Heden. Deres Grave maa ikke røres. Da Knofmanden grov Givkonens Høj igennem, blev han dræbt af Lynet og hans Efterfølger

ramt af Ildsvaade. Gaarden Knof blev øde. Syd for den Gaard, der nu er, findes der Spor af den gamle⁷⁾).

Heroppe ligger de skovrige Tem og Rye Sogne, hver for sig grændsende til fire Herreder med Bavnsbjærgene i Tem og med Himmelbjærget i Rye. Sysselkongen boede i Tem, Kongshus i Vesterskoven, og han kæmpede med Hardsysselkongen Syd i Sognet, hvor Loverkongen sad paa Kongsholm og Dronningen paa Dronningholm, mens Slaget stod⁸⁾).

Ved Himmelbjærget er ingen Konge kendt, men Kongegaarden var i Rye, og i Skovsbjærg laa en Kongeløsen. Og det hedder i Ordsprog: »Der er Kobberporte for Ry«. En Kæmpe kylede Kobberportene ud i Mos Sø. Saa skulde en Pige opføde tre Tyrekalve i tre Aar, for at de kunde drage Kobberportene op, men en gammel Mand kom og løkkede hende til at dyppe en Finger i Vand og fugte Mælken. Derfor lykkedes det ikke at faa de Porte op⁹⁾).

Lindeormesagnet og Bygdekongesagnet blandes her. Kobberporten er rejst for Bydekongen, den færende Guddom, men han nævnes ikke. I hans Sted rider her som i Voer Herred en Karl med et Lig over Hesten.

For at drive Skovens Vildt fra Bondens Agre gik to Karle ud at skyde i Addit Skov. De lovede hinanden, om en af dem faldt, skulde den anden jorde ham i kristen Jord. Ni Hjorte saa de, den niende skød de, og Kongens Folk var over dem og dræbte den ene Karl, men den anden Karl skød igen, og Kongens Folk flyede og kastede Bøsserne. Dem lagde Karlen i et Baal, saa Skuddene lød, eftersom Ilden naaede Krudtet. Ingen vovede sig nær. Saa tog han Liget, lagde det over sin Hest og red. Addit Skov er Nord i Herredet. Det hedder, at han red gennem Matrups Skov Syd i Herredet, om ad Stigmølle og til Hvirring Kirkegaard, hvor han jordede sin Fælle¹⁰⁾). Fra Nordgrændsen, ad Vestgrændsen om til Sydgrændsen maa han ride og ind i Nim Herred til Hvirring, som er Kongeby. Det er ikke for at finde kristen Jord han maa ride saa langt, men fordi den Vej skal rides af en Bygdekonge med en Ellefrue over Hesten.

Hun løber her, hvor han drejer af til Hvirring. Sydvest for Aastrup i Føvling Sogn er Krudekonens Dam. Herfra og til Aaldam er farligt

at færdes. Vogne vælter ved Skjævbros — det er galt med Køretøjerne denne Vej fra Knakbro over Stejlehøj Lillebuske, Føvling Laadenhøje og til Krudekonens Dam. Og hun skriger og farer her, Krudekonen, den krudende, klagende, Ellefrue¹¹).

De to Herreder har hver sin Konge. Loverkongen, der fører Kampen, sidder i Vrads, men Kobberporten er i Tyrsting Herred, og her sidder Bygdekongen, her klager Ellefruen.

Hun løber ad Skellet til Nim Herred, hvorfra en Sten er kastet i Haarbaand af en Nim Herreds Kæmpevinde, fra Underup efter Træden Kirkespir, den faldt paa Træden Nygaards Mark¹²).

Han rider ad Skellet til Vrads Herred, og her ligger Stenen ved Herredsskellet Halle Sø. En Vrads kæmpe fra Nørre Snede kastede Sten efter Grædstrup Kirke, fordi den blev bygget raskere end hans egen¹³).

Men de fleste Skelsten staar mod Nord og Vest.

Kæmper kastede med Sten i Tem Sogn, fra Vesterskoven og fra Havborshøj. Stenene faldt i Dybdal ved Kongehus og paa Bavnsbakkerne eller Havborshøj. En tredje Sten er i Sønderkov. Om den og om Dybdalstenen sagdes der, at de ikke altid var at se. Dybdalstenen skal ligge over en Kongeløsen¹⁴). Fra Havborshøj kastedes videre en Sten efter Tem Kirke, Stenen faldt paa Asklev Hede ud mod Hammerum Herred¹⁵) — hvertfald ligger her Nord for Sebstrup noget, der hedder Stenknold. — Saa tager de fat fra Nørre Snede igen og kaster vestpaa efter Ikast Kirke i Hammerum. Stenen faldt fingermærket paa Gludsted Banke og rullede ned i Dalen, hvor den slog en Kræmmer ihjæl, kaldes derfor Kræmmerstenen — siges ogsaa at være Grændsesten for en Vildtbane¹⁶). Det er vel Markedstævnet ved Skelstenen ude i Heden mellem Lovringer og Hardboer. Ogsaa fra Vrads Sogn, fra Torup — maaske fra Tingets Galgehøj — kastedes Stenen mod Vest for at sætte Skel derude. Den ligger ved Ejstrup Bæk, det er derude ved Lovbjærg, det vestligste Tingsted¹⁷).

Men Skellet i Heden er ingen Streg. Maaske hører der mere til, end den gamle Skelsten giver. Der ligger en Høj herude paa Harild Mark, Troldhøj. Ved de raabte Hyrdedrengen: »Bjærgmand Spind — er du herind, saa skal Fanden føre dig ud med femten Egepind — og en Staalstang paa din Nak«.

Noget lignende sang de ved Skjelhøj i Ølgod Sogn, Horne Herred¹⁸⁾).

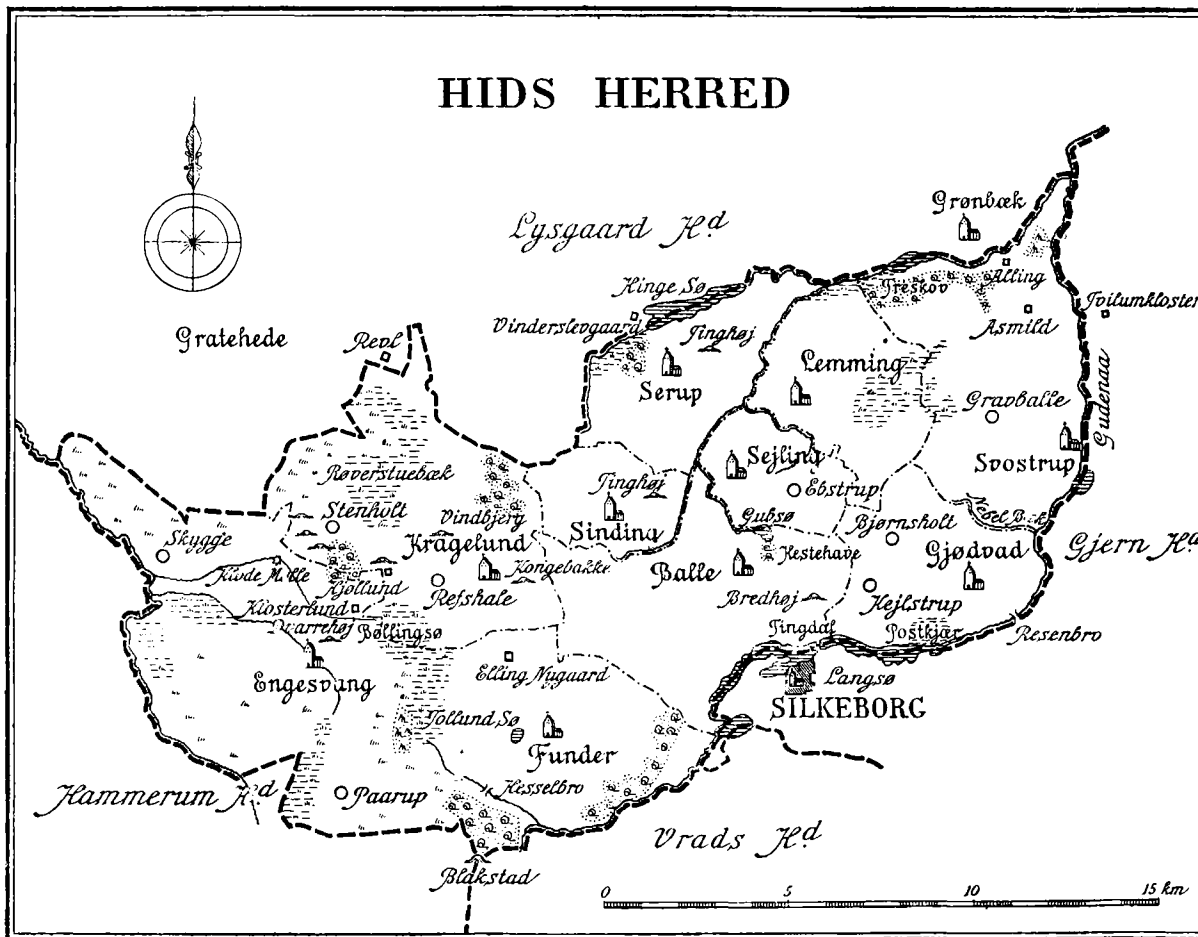
Det er Grændsevættten, der skal rømme Stedet, for de vil sætte nyt Skel med Egepinde, Gærdestavre, herude.

Lige tværs over begge Herreder ved Mossø, Tyrstings østlige Skel, drev de Bjærgmanden ud af Hellehøj, syd for Vorladegaard, og da kvad han: »Maa a ikke i Hellehøw blyw, saa skal I la mæ saa låndt nedkåst, te I skal mæ aldrig af Snekkeshøw dryw«. — To Høje paa hver sin Side af Gudena a mellem Vorladegaard og Vissing¹⁹⁾).

Det er ved Lover Syssels Vestgrændse og ovre ved Østgrændsen, man søger at trænge Vætterne ud. Men de flytter sig kun lidt eller intet. Hvertfald bliver de paa deres Vagt, kaster sig blot længere ned i Jorden.

¹⁾ D. S. V, 49, 141. ²⁾ D. S. V, 140. Sktgr. 84, 183. ³⁾ D. S. V, 567—69. ⁴⁾ D. S. III, 276. D. S. V, 128. ⁵⁾ Thiele 315. ⁶⁾ Thiele 101. ⁷⁾ D. S. III, 16. ⁸⁾ Sv. Gr. I, 45, 46. ⁹⁾ D. S. III, 327, 464. ¹⁰⁾ Thiele II, 149. ¹¹⁾ D. S. V, 597. ¹²⁾ D. F. S. ¹³⁾ Sktgr. 85 II, 182. ¹⁴⁾ Sv. Gr. I, 42, 49. ¹⁵⁾ D. F. S. ¹⁶⁾ J. Flkm. 76, 62. ¹⁷⁾ D. F. S. ¹⁸⁾ J. Flkm. 80, 4. ¹⁹⁾ D. S. I, 431.

HIDS HERRED

LOVER SYSSEL

HIDS HERRED

ALLINGAA, SKEL MELLEM HIDS OG LYSGAARD HERREDER, SYD FOR GRØNBÆK. SET MOD ØST

Tværs over Lover Syssel spænder Hids Herred, og paa det smalleste Sted, Indsnævringen ved Silkeborg, spænder Funder Sogn alene. Med et Sogn sammenholdes Lovringerne sydpaa og nordpaa, her hvor Kæmpeslaget stod ved Harbolund og Harbohøj eller, som det kaldes, Harborrehøj — Hardboernes Høj ved Harbovad og Harbolund, som om Slaget stod mod Hardboene. I Blakstad havde Fjenden sine Heste — paa Sadlingsager tabte Kongen sin Sadel. Det er her vesten Silkeborg i Funder Sogn, hvor tre Herreder og to Sysler mødes. — Slaget kæmpes siden mod Nord — det er historisk — paa Gratehede. Over Svend Grates Krigsskat brænder her Lys i Grate Mose, paa Skellet mellem Hids og Lysgaard Herreder¹).

I Ebstrup, Sejling Sogn, sad der en Smaakonge, en Søkriger, der foer paa Vikingetog, han vilde have Laven Kongens Datter i Abo-syssel og fik det Bud, at han skulde faa Pigen, hvis han kunde skræve over Aaen, der løb fra Bakkerne ned i Gudena. Det lod sig gøre ved en gravet Rende, men Laven Kongen gav ikke Slip paa Datteren. Saa gik Ebstrup Manden imod ham, men blev slagen. Endnu huskes Sten af Ebstrup Gaard mellem Byen og Gubsø. Romandskjælder er en Lavning derved, og Vest i Søen er Dronningsholm. Marken op mod Balle Kirke hedder »Kongens Jord«. Der boede »Lovkongen«, hvor Stedet endnu kaldes Gaardsted. Til den Mand, der rev de sidste Sten op af Grunden, kom en Kvinde eller to om Natten og sagde ham, at det Sted var det eneste, de havde at være²).

En Smaakonge, der ligesom ham i Ebstrup boede ved Søen og kæmpede med Aaen, sad oppe i Herredets Nordøsthjørne i Alling ved Skellet Hids, Lysgaard, Gjern Herreder. Han fyldte Søen ved Grøn-bæk med Ris, saa der aldrig blev til at fiske mere. Søen var hellig. Og Mølleaaen vilde han sætte Dige for, men Mølleren lod Vandet sluse ud og søndre Diget. Der er dog Spor af det endnu.

To Herrer kæmper med Strømme en rejser Dige.

Keilstrupmanden stredes om Jord med Allingmanden — det er Sydgrændsen og Nordgrændsen — og Keilstrupmanden fik Ret til at indgrøfte, mens Præsten prædikede. To sorte Svin gjorde Tjeneste, som de tit gør i Digesager. Diget skal være en halv Mil langt og gaa fra Postkjær ved Gudenaå op til Keilstrup og videre til Bjørnholt⁴).

Det er Kongerne i Øst. Vestpaa hviler der en Konge i en af de tre Høje ved Stenholt, i de to andre hviler Guldkalve: Skattene. Paa Kongebakke østen Kragelund har Kongen haft et Jagtslot. Høje Herrer sad paa Refshale og Hjøllund i Kragelund Sogn, de mødtes til Gudstjeneste i Engesvang, men havde en Mur mellem sig, da de ikke taalte at se hinanden. Flere Borge nævnes: Revl og Refshale, Klosterlund, Overgaard, Keilstrup, Vinderslevgaard⁵). Det er som i Nim Herred, hvor Kongen byder rejse en Række Borge gennem Landet.

Men ingen af de Herrer rider om Land. Og der høres intet om Ellefruer der løber. Her er det tre Jomfruer der danser afsted.

De kommer fra Grønbæk i Lysgaard Herred og over Søen ved Treskov. Eller de kommer fra Tvillum Kloster i Gjærn Herred. Der er Løngange under Aaen begge Steder, fra Alling til Grønbæk, fra Asmild til Tvillum. De danser i Hummelgaards Dal, over Nebel Bæk, gennem Læmstemade Dal, henad Kallends Mose og Kirkeskovdal, til Vester Kejlstrup og Bredhøj — siden til et Kloster bag Silkeborg eller til Hestehave ved Gubsø. Deres Vej er Hids Herreds Østgrændse. Det er det underlige, at Folk bliver rædde for dem, men Heste ikke. De mødes atter paa Sydgrændsen nede ved Funder. Det var tre Piger der vilde drukne et Barn i Tollund Sø, men da Isen var for stærk, gik de til Silkeborg Langsø. Nu gaar de den Vej efter Døden. Og her jager de Kvæget løst. De er smukke at se forfra, bagfra hule — — Ellekvinder. Som den farende Gud bryder de gennem en Gaard, alle Døre springer op. Manden maatte flytte Gaarden.

De gaar fra Sø til Sø, over Aaer og Bække, danser afsted, men i Slægt med de Herrer, der stredes med Aaløbene i det østre Herred.

Helt ude i Herredets vestlige Del danser tre Piger paa Dvarrehøj

mellem Engesvang og Kragelund⁶). Den ligger vist nær ved Bøllingsø (Dværgebakke). De skulde danse Herredet rundt, men herude i Hedelandet er det Bjærgfolk og ikke Ellefolk, der raader.

Paa Østlandet mælder Sagnet om, at Bjærgfolk maa flytte bort. En Mand i Svostrup færgede dem over Aaen, fra Ravndal i Lover Syssel over Aabo Syssel. Og siden er de ikke set. Fra Serup Kirke tvinges Trolde bort med Guds Ord⁷). Øst i Tyrsting Herred veg Bjærgmanden kun fra en Høj til en anden, fra Hellehøv til Snekkeshøv, man her øst i Hids Herred, hvor Ellemøerne danser, maa Bjærgfolkene bort. Ude vest i Herredet sidder de trygt i deres Høje ligefra Nørhede i Funder og vestpaa. Der var mange i Paarup, særlig i Lillevarrehøj og Hvidbjerghøj, hvor en gloende Stang ses fare fra den ene til den anden. Noget flyver der ogsaa mellem Hjølundhøj og Vindbjerg ved Kragelund. Spil og Dans er der i Højene. Ude i de yderste vestlige Sande farer alskens Vætter, en hovedløs So med syv Grise, en hvid hovedløs Hest, en sort Hund. To hvide Heste med Ryttere ses ved Hesselbro⁸). Paa Herredsskellet fra Skygge Agre til Klode Mølle ligger mange Smaahøje med Trolde. En af Højene er paa den ene Side tæt dækket over med Smaasten, som altid blev lagt op igen, naar Hyrdedrengene rev dem ned. Og Bjærgfolkenes Fodtrin sees i Sandet⁹).

Hvor Syslet snævrer og Hids Herred mødes med Lysgaard, med Hardsyssel i Vest og Abo Syssel i Øst, kaster Lindormen sig om Funder Kirke samlende Bjærgmænd og Ellefolk i Kamp mod Kirken, men Ormen naaede ikke at slaa Ringen helt rundt om Kirken, før Tyren, født af en Kvie og opfødt ved Mælk og Hvedebrød i tre Aar, vandt Sejren over Vætternes Vælde¹⁰).

— Men Røverne laa og hærgede baade i Øst og Vest.

De laa i Gjødvad Bakker, men da de brød over Sysselskellet og ind ved Resenbro, var der en Pige som hentede Ryttere fra Silkeborg, og fanget blev de Gjødvad Røvere. — I Harbolunde holdt andre til, de blev rettede paa Harbo Høj. Ved Vejen til Markeder i Skive og Holstebro, hvor Lovringerne drog med deres Træsager til Salg, laa Røvere i Elling Nygaardes Hede og ved Røverstuebæk i Kragelund Hede. En Præst hjalp Røverne langt ude i Heden, men da de blev fangede røbede de ham ikke. Saa gik han efter Døden og spøgede. Den eneste

der kan sejre over Røverne er Pigen, de fanger hende, hun lover aldrig at røbe dem og slipper løs for at gaa til sin Søsters Bryllup. Hun siger intet om, hvor hun kommer fra, men da hun gaar tilbage, følger Slægtninge hende, og hun kvæder for et Træ i Skoven: »I Bedholt Skov i Kragelund, der boer de Røvere sytten, jeg aabenbarer det hverken for Folk eller Fæ, men for denne Støtte«. Maaske skal det være Støtten, der bærer Gildehallen. — Da hun saa strør Ærter paa Vejen, findes Røvernes Bo, de fanges, sejsten slaas ihjæl, den syttende tar Pigen til Mand og arver al deres Rigdom¹¹).

Der rettes Røvere paa Resenbro, paa Harbo Høj og Sydvest for Engesvang, ude ved Grændserne. Ligesaa ligger Galgebakken oppe i Herredets nordøstlige Odde. Men Tinghøjene er langt derfra. Der er Tinghøj i Serup og Sinding, nær Nordskellet, og en Tingdal ved Sydskellet sydøst for Balle. I Sinding mindes et Skeldige over Tinghøj øst i Sognet og en Stenring om den, en stor Sten oven paa den¹²).

Vesterude er der kun Tale om noget, der skal ligne et Tingsted, i Klosterlund ved Stenholt, tre oprejste Sten, en med Mærke af Sæde. Derude i Sandene er en stor flad Sten, som kan rokke¹³). Hids Herred har ellers ingen kendte Stenmærker, og den stendækkede Høj ude ved Skygge viser — lignende de smaa Stenbunker, »Piltene«, paa Bornholm — ikke Stedet, hvor Bomænd samles om Loven, men hvor den ensomme Vandrer havde Grændsemærke og kendte Stævne med de Vætter som raadede her.

¹) Thiele 29. Sv. Gr. I, 47, 48. ²) D. S. III, 270, 316. ³) D. S. III, 339. D. S. IV, 379. ⁴) D. S. VI, I, 180. ⁵) D. S. III, 262, 268. D. S. IV, 19. ⁶) Thiele 226, Kamp 115. D. S. III, 190. D. S. V, 364, 373—74. D. S. I, 197. ⁷) D. S. I, 423. D. S. III, 180. ⁸) D. S. I, 170, 360, 188, 193. Alml. T VI, 108. D. S. V, 55. ⁹) J. Flkm. 76, 19. ¹⁰) D. S. II, 194. ¹¹) S. Gr. I, 53. Sktgr. 86 II, 169, 172. J. Flkm. 76, 128. D. S. IV, 460. D. S. V, 38, 165. ¹²) D. S. III, 330. Flkm. 83, 74. ¹³) D. S. V, 217. Alml. T. VI, 107. D. F. S.

GJERN BAKKER

H. Pors fot.

TROLDHØJ

H. Pors fot.

BJERGE HERRED

GAARD I AASTRUP BY, RAARUP SOGN
Vejen gaar gennem Gaarden.

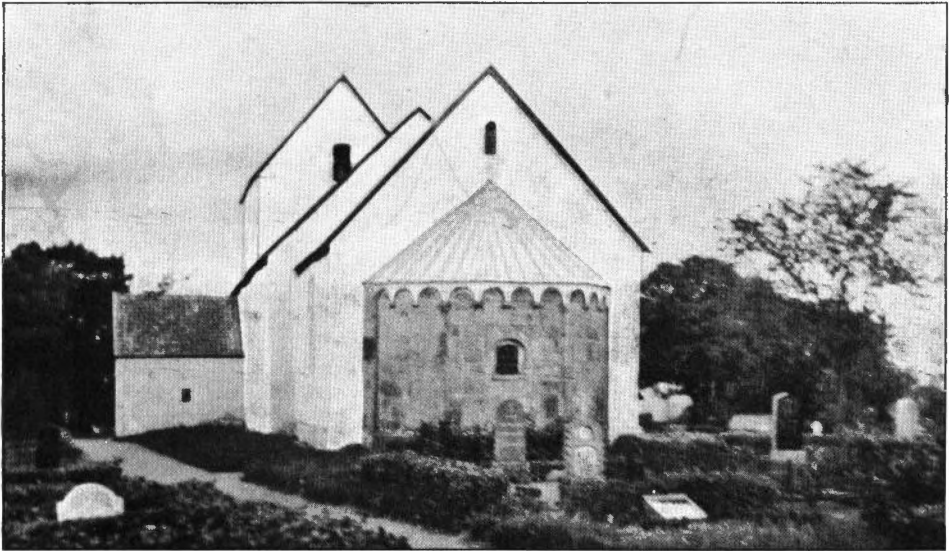
Zangenberg fot.

TYRSTING HERRED

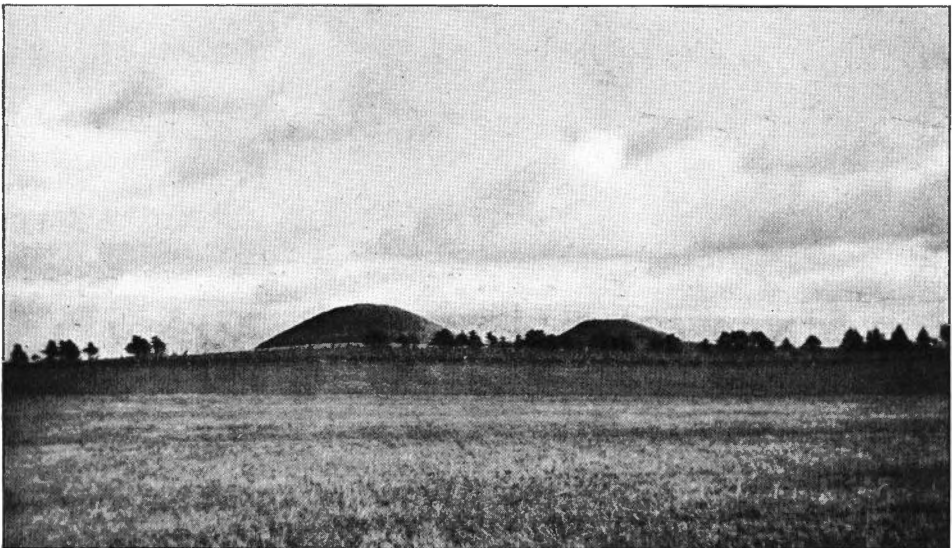
UDSYN FRA HIMMELBJÆRGET MOD DYNÆS

VRADS HERRED

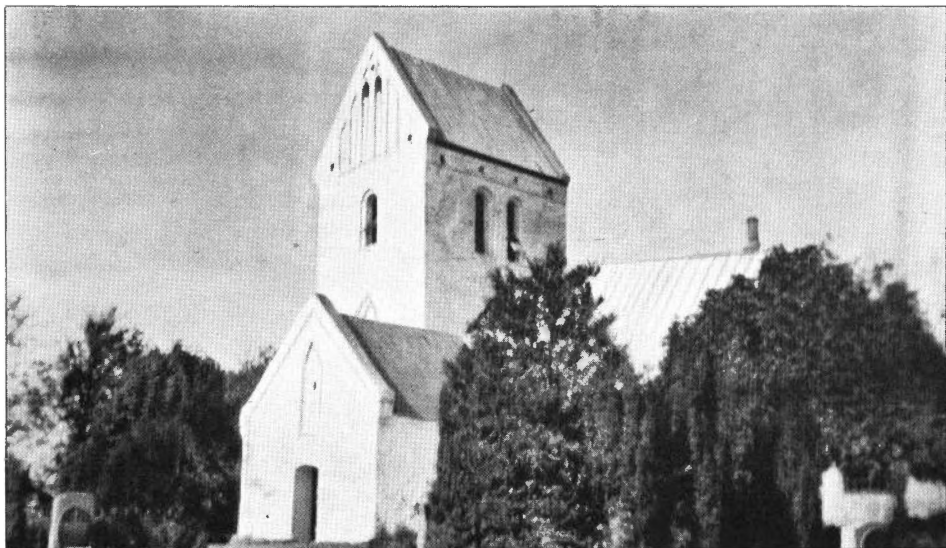
NØRRE SNEDE KIRKE

FJENDS HERRED

HØJE VED TREBUNDET HERREDSKEL NÆR IGELSØ

SALLINGLAND

HEM KIRKE, HINDBORG HERRED

**AAEN VED VIUM, SET VESTER FRA LANDEVEJ. HARRE HERRED-HINDBORG HERRED.
NÆR NØRRE HERRED (VED TREBUNDET HERREDSKEL)**

LOVER SYSSEL

LYSGAARD HERRED

GRØNBÆK KIRKE, LYSGAARD HERRED

Herredsbogen. Jylland.

Nordligst i Lover Syssel, der skærer sig gennem Landet fra Horsens, ligger Lysgaard Herred oppe ved Viborg. Som Hids Herred spænder det over Syslets Bredde, og det grændser til Hids, Hammerum, Ginding, Fjends, Nørlyng, Medelsom og Hovelbjerg Herreder, til syv Herreder og til fire Sysler: Hardsyssel, Salling Syssel, Ommer Syssel og Abo Syssel.

Som i Vrads og Hids Herred sættes Grændsemærkerne ud i de vestlige Heder.

Stene kastes efter Vor Frue Kirke i Karup. Der ligger de paa Rad mellem Torning og Karup, men de har været for lette, siden de ikke er naaet længere. Kæmpekraft har det ikke skortet paa, mener Sagnet. En Kæmpe tog Sten mellem Torning og Skræ, og Stenen gik itu, det ene Stykke faldt i Dalen Svinetrug ved Aarestrup, det andet sydøst for Karup Mølle¹). Ude i Aaen mellem Karup, Resen, Haderup Sogne, Lysgaard, Fjends, Ginding Herreder, skal der ogsaa være en Skelsten. Stenrøgel (Over Frederiksmose) paa Graahede ved Sydgrændsen er vel ogsaa et Kæmpespor.

Østerpaa er der kun Stenmærker kendt i Højbjerg, hvor tre Herreder og tre Sysler mødes. Stenen ligger paa »de slette Agre« over en Skat, hvor Lys brænder — i »Spongsdal« med en Indskrift — eller ude i Aaen paa Sovnings Bakke, hvor Prammændene sang, naar de var vel forbi: »Farvel du store Sten, du knuse vil mit Ben, jeg viser dig min Ende«²). Der skæmtes med Stenen, eller den gemmer noget lønligt. Om Kæmper er her ikke Tale. Men der gaar en Nattepløjer mellem Højbjerg og Tange. Kommer man ud for ham, maa man følge med tre Omgange, før man slipper³).

Ogsaa ved det vestlige trebundne Skel: Lysgaard, Hids, Hammerum (Ginding) gaar Nattepløjeren, men han slipper fri for sin Brøde. Han bød en gammel Kone, der havde været skindød og var kommet tillive igen og saaledes hørte med baade blandt levende og døde, at

gaa til hans Slægt og faa dem til at flytte Skellet tilbage. Hun vilde nødig, men maatte. Slægten blev først vred, men da hun havde været død, kunde hun ikke lyve, og Skellet blev flyttet, saa den pløjende fik Ro⁴).

Lysgaard Herred har flere tre- eller firebundne Skel, og paa de Steder er der Vagt, Sten- og Skelflyttere, der egentlig værger Skellet, ved Karup og Højbjerg. I Grønbæk Sogn paa Sydøstgrændsen, hvor Lysgaard, Hovelbjerg, Gjern og Hids Herreder mødes ved Roe, boer Bjærgfolkene og holder især ved Nytaarstid saadan Gilde, at Folkene i Gaarden under Bakken næsten ikke kan være der for Spil og Støj⁵).

Ude paa Skellet mellem Hede og Landsbygd vil Hyrderne jage Bjærgmanden ud ved Papsø mellem Vium og Torning, de danser i Ring og synger: »Bjærgmand, Bjærgmand Bomm, er du herind, skal du ud komm«. Men da de ser ham, flygter de. Han bliver hvor han er⁶).

Tingstederne holdes ogsaa nær Grændserne. Der er Tinghøj i det nordligste Sogn Almind og Galgehøj lidt derfra i Sørslev. Ude i den øde Hede, hvor Stenene ligger kastede, er Tinghøj Syd for Aarestrup. I Lysgaard Sogn kendes intet Ting, men Stenhøj i Kongemose ved Sogneskellet og Lyshøj ved Lysgaard By kunde vel tjene som Stævnesteder.

Da man samledes inde midt i Herredet blev der Strid. Der var Kirke i Ungstrup, det maa have være før Vium og Sørslev Kirker byggedes, for Avnsbjerg og Liselunds Folk kom til Kirke i Ungstrup. Men de sloges, saa Blodet randt for Alteret. Siden var der aldrig Ro til Gudstjeneste i Ungstrup Kirke, og den blev flyttet til Torning⁷).

Ungstrup har været det Sted, hvor Torning, Vium, Sørslev, Hørup Sogne lettest kunde mødes. Ungstrup Kirkegaard var ogsaa Stedet, hvor Mand og Kvinde fandt hinanden, da alle andre var døde af Pesten⁷). Men Sørslev, Elsborg, Højbjerg, kunde mødes i Vodskov. Her gik det ogsaa galt. Herren paa Palstrup svor falsk og tog baade Skov og Mark fra Døssing Mænd. Han gaar her og raaber fra Kjeld Eng: »Palstrup Skov og Døssing Nørremark er vundet til Palstrup med stor Uret, ve og vok!« — Det klinger i Tinrækkerne i Døssing og i Grubekedlerne i Kjelderup, Raabet fra Kjeld Eng⁸). Døssing er lige ved Skoven, men Kjelderup er inde i Hørup Sogn, som det synes

udenfor denne Sognering. Alligevel maa man ogsaa herfra have haft Del i den hellige Fælleseng og Skov, som Herregaarden har taget fra Levring Sogn og fra andre Sogne, som her gav Møde til Vaarens Gilde i Engen.

Herfra — der siges nu fra Palstrup — kører en Vogn med fire for og en Hund ved hver Side, ildsprudende til Viborg. Er det den Sønderhaldherreds Hund, der ogsaa løber til Viborg? Paa Vejen kan de møde Galten, der gaar i Galtdal mellem Elsborg og Rødkjær. Maa-ske gaar Vejen ogsaa gennem Dalen Høllede ved Søbredden Nord for Almind, hvortil Folk flyede i Fjendetid, og Kvinder fødte Børn, et helligt Sted ved Sysselskellet før Viborg⁹). Det kan ogsaa være, at Vejen har gaaet mere østlig, forbi Højene paa Tostrup Hede i Almind Sogn, for her hviler en Konge, den eneste kendte i Lysgaard Herred, nu hedder han Svend Grate, han ligger i »Kongens Høj« ved det trebundne Skel Lysgaard, Nørlyng, Medelsom, eller han skjulte sig her i en Lavning i Højen. Let gaar man vild ved Kongehøj. En Rytter paa en hovedløs Hest er ogsaa set¹⁰).

Ridende eller kørende, her skal Færden gaa med Sysselskellet til Ommer Syssel. Svend Grates Kamp gaar nede fra Hids Herred op i Sønderlyng Herred, Ommersyssel.

Ude i Vest mod Salling Syssel fæster nu Lovringerne en anden Samfærd.

Det er Dronningens Kamp.

Dronning Grete førte Krig i Jylland og søgte Natly i Karup Kirke, Vor Frue. Der drømmer hun om to Lerpotter med hendes og Fjendens Navne, som hun skulde skrive, og det gjorde hun om Morgenen. Næste Nat kæmpede Potterne, og Fjendens faldt. Slaget kom til at staa oppe i Salling. Dronningens Hær var Mænd over fyrre med Plejle og sejstenaars Karle med Forke¹¹). Et Holger Danske Slag.

Her ender Lovringernes Kampe.

Paa Skeldraget mellem Øst- og Vestjylland har Lovringerne stridt og bygget i Skove og Moser. Nu giver de op overfor Alheden i Fjends Herred, og de rækker ikke norden for Helligstaden Viborg.

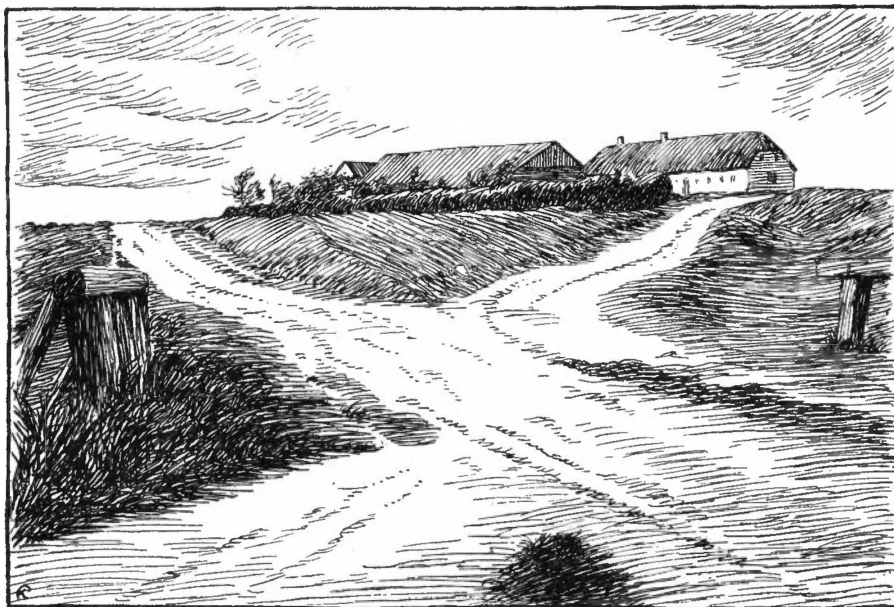
Skovlovringerne, Mænd af Skovlandet, holder Kæden fra Samsø Bælt op mod Limfjorden. Men det er ingen fremmed Stamme, der har kilet sig ind, deres Sagn er helt jyske. Deres Maal er øst- og

vestjysk blandet — men Maalet skifter, mens Troen paa samme Ættehøj lever. Lovringernes Syssel er et Værnedrag bygget ind i den storslaaede jyske Sysseldeling, der hindrer fremmede Stammer i at vinde frem, fordi der stadig mødes nye Værnekæder, nye Grændser. Om Kampe paa det store nordjyske Skeldrag taler næsten alle Skovlovringernes Sagn. Og Oldtidsminderne, Gravhøjene, danner Kæde ud mod Heden fra Silkeborg til Viborg.

¹⁾ D. S. III, 43. J. Flkm. 76, 60. ²⁾ D. Brun: Danmark III, 216. ³⁾ D. S. II, 507. Alml. V, 21. D. F. S. ⁴⁾ D. S. V, 434, 443. ⁵⁾ D. S. I, 116, 143. ⁶⁾ D. S. V. 232. ⁷⁾ J. Flkm. 1880, 73. ⁸⁾ D. S. V, 444. J. Flkm. 76, 147. ⁹⁾ D. S. V, 64. Alml. VI, 165. J. Saml. 1869, 287—89. ¹⁰⁾ Thiele 29. D. S. IV, 27. ¹¹⁾ J. Flkm. 76, 114.

SALLING SYSSEL

FJENDS HERRED

SEJBÆK (VED VEJEN TIL RESEN). SET MOD NORD OVER BROEN.
FJENDS HERRED.

Hvor Limfjorden deler sig i to Vige fra Lovns Bredning, en østlig til Skive og en vestlig mod Viborg, skyder Fjends Herred sig op fra Lovringernes Syssel, men hører til Salling Syssel, skønt Fjends kun hænger ved Salling med Skive By.

Deroppe sættes Kronen paa Lovringernes Kampe. Der kriges ikke mellem Smaakonger, men mellem Dronning Margrete og Svensken. Fra Holger Danske Slaget i Hatting Nim Herreder og til Dronning Margrete Kampene i Fjends Herred staar Krigen gennem Jylland.

Dronningen drømmer Kampen i Karup Kirke, i Lover Syssel, hvor hun ser to Lerpotter slaas — men videre fører hun Kampen i Salling Syssel omkring Feldingbjerg Sogn i Fjends.

Som en af vore mærkeligste Sognebygninger ligger Feldingbjerg Sogn midt i Fjends Herred og samler næsten alle de andre Sogne med sine tre Odde. Ved den nordøstlige Odde, nær Trælborg, Dronning Margretes Gaard, samles Kobberup, Højslev, Ørum, Taarup, Gammelstrup. Nær søndre Odde, Tinghøj, er Mønsted, Davbjerg, Smollerup. Mod vestre Odde rækker Vridsted, Vrove og Fly ved Tingdal. Kun Resen, Dommerby, Ørslevkloster, Kvols og Borris naar ikke ind mod Feldingbjerget.

Fra Karup Kirke drager Dronning Margrete gennem Heden. Der vistes Dronning Mærves Veje mellem Mønsted og Feldingbjerg. Hun drager op til sin Gaard Trælborg, nu en Bakke, hvor der var Grav om. Saa rejste hun sine Skandser. De er kendt ved Rosborg Sø i Syd, hvor tre Sysler mødes — men især ude paa Revn Hede. Vest for Risbanke havde hun sit Stod i Dronning Mærgaards Dal.

Kong Albert havde dræbt hendes Søn, saltet ham og sendt ham til Moderen — som det ogsaa kendes i Sigøjnersagnet fra Værebros paa Sjælland. Nu kommer Kongen østfra og drager mod Dronningen, der viger mod Vest. Men hun lader sine Hestesko lægge bagvendt for at give skuffende Spor. Paa Flugten taber hun sin Skat, en lille

Kobberkedel, som hun bærer, den falder i Jordbro Aa ved Skaverodde, hvor Lyset brænder for den. Saa vander hun sin Hest i Thastum Bæk. Ved Bavnhøj stiger hun af Hesten og gaar ind at bede i Kobberup Kirke. Fra Kirketaarnet ser hun Kampen ved Korsbakke Syd for Vinkel, hvor der endnu stadig spøger noget, der gør Folk vildfarende. Slaget føres videre over Fly og Dommerby Hede, rundt om Thastum Sø.

Dronningehæren sejrer—som drømt i Lovringkirken—Kongen maa skjule sig i en Helmisrad, en rakkerflaet Hest ude paa Heden. Her fanges han og sendes til Koldinghus. Men Vest for Mønsted jordedes Fjenderne i »Margretes Grav«¹⁾, en Grøft, og herude mellem Davbjerg og Sjørup, gaar en anden Grøft ved Smollerup søndre Skel, Margretes Vold²⁾. Slaget føres gennem Fjends Herred og op om Thastum Sø, hertil skal Tyrken komme og binde Heste ved et Træ, men længere skal han aldrig komme. Sybille har spaaet det³⁾. Spaakvinden og Dronningen raader i Fjends. Der er ingen Konger. Men Gramshøj og Roarshøj (eller Hornshøj) Syd for Feldingbjerg kunde tyde paa, at der ogsaa har været Konger. Og Lovringernes Helt Svend Felding kunde vel bedre være kommet til Feldingbjerg i Fjends end til Landting mere vestlig ved Venø Bugt. Dronning Margrete har taget hele Mindet, som hun gør, hvor hun træder ind. Kun oppe i Nord, hvor hun ikke kom, færdes Wojens Jæger — mellem Søby og Højslev. Det er tit hans Skik at søge hen, hvor Konen brygger Øl, men her farer han ind gennem tre Døre, hvor hun bager Brød. Hun deler et Brød i tre Stykker til hans Hunde. Saa har Wojens faaet sit Offer og drager bort.⁴⁾

Der er ingen Konge i Fjends, og Wojens rider ikke Landeridt. Den eneste Kæmpe, og han nævnes kun Bjærgmand, bliver dræbt, da der veksles Stenkast mellem de tre Sysler. Fra Sejrsbjerg ved Lynderup i Rinds Herred, Himmer Syssel, og fra Vordebjerg, Nørlyng Herred, Ommer Syssel, kastes Sten mod Bjærgmanden i Blidsbjerg, saa det bliver hans Bane, hvad ellers ikke er Meningen med Stenkast. Stenene vises paa Stranden ved Dalsgaard, Taarup Sogn, Fjends Herred⁵⁾.

Ved Sysselskellet mod Vest staar der ogsaa Bjærgmandskamp. Fra en Høj ved Trandum Kirkegaard, Sevel Sogn, Ginding Herred i Hard-

syssel, bejlede Bjærgmanden for sin Søn til Dværgedatteren i Hald Bakker, Ørslevkloster i Fjends Herred. De gamle kom i Trætte derom, og Hardsysselkæmpen kastede Fjandbodværgen fra sig, saa han faldt i et Kær, der blev til en Sø — Thastum Sø. Før Søen udtørredes, var der en Rende i den, som ikke kunde fryse. Her gik en rød Kalv — Dværgen — Søens Vætte⁶).

Der boede Bjærgmænd flere Steder. I Højslev lod Bjærgmanden fra Stejlsbjerg Kirken rejse, naar han fik den første Møbrud, hende tog han i Hææshul, og Konen fra Brudedal Gaard maatte ind i Højen, da den røvede Brud skulde føde. Paa Nordsiden af Kirken er en Sten, der kaldes »æ Bjærgmandsshat«. Bag den er en Skat indmuret⁷).

I Vinkel Høj høres Skattekestens Laag at falde.

Østen Søby er Bjærgfolk i Dværgesten, de bager Brød. I Vrov Høj holder de Gilde. Dværgenes Smedjeslag lyder i Rabesdale ved Skellet til Lysgaard. Stor Midsommerhøjtid fejrer Bjærgfolkene i Davbjerg Daas⁸). Fire Sysler kunde samles her, ved Davbjerg Daas og Margretes Vold der gaar vestpaa mod Sjørup. Der ligger en Sten mod Syd i Heden, Bjærgkonens Sten, hvor hun gjorde Barsel. Den bærer Mærker af hendes Fingre, hedder det. Og hun bærer paa Flugt for Kirken Høje med sig fra Dagbjerg Daas over Stendis, de sidste hun smed var »æ Tinghøje«⁹).

Hun er den største Kæmpe i Fjends Herred. Han deroppe ved Vigen maatte jo bukke under for Himmer- og Ommerboens Sten.

Kvinderne er de mægtigste i Fjends.

Der raadede blandt Røvere Lange Margrete, Jens Langknivs Kone, værre end han, hun skulde have tolv, han kun ni, ufødte Drengenhjærter ædt for at kunne flyve. Hun fik de elleve¹⁰). Blandt Genfærd kendes især Ka Rundtenom, i Live lod hun saare gudfrygtig og var ivrig til at gaa i Kirke, men efter Døden maatte hun manes i Rørdal Syd for Vejen mellem Mønsted og Davbjerg. — Men hun spørger her og henne i Vrov. Degnen vilde se, hvordan hun ryster Mulden af sig, naar hun stander op af Graven. Han maatte fly¹¹). — End værre er Fru Jul til Taarup Gaard og Lundgaard, hun kører endnu, saa Dørene springer op. Kursø, en dejlig Eng til tredive Læs Hø, tog hun med Mened fra Boller i Nørlyng Herred, Ommer Syssel, og lagde til

Fjends Herred. — Hun vilde ikke til Himmerig, uden hun kunde køre med sine fire toppede Heste. Saa maatte hun fare som Genfærd. Hun havde ellers en god Mand der gav Penge til Fattige, men Fruen var en Heks og raadede over ham¹²).

Wojens Jæger kan ride i Fjends Herred uden at fange Ellepiger, men gengangende Heksekællinger og spøgende Jomfruer maa han møde — kanske er det de samme.

Østen Højslev Kirke ved Ramsdal, hvor Røvere holdt til, gaar den blaa Jomfru efter Vand af Kilden. Vesten Højslev gaar den hvide Jomfru ved Staarupgaard og kigger i Voldgraven. Et Sus af Vejr staar om hende. Det var den blaa og den hvide, den sorte Jomfru gaar i Ørslevkloster — hun gaar ned i Kælderen¹³).

Hvem de er, ved ingen, men de har givet sig det onde i Vold. Ligesom den lille Pige paa Lundø, der gav sig til at læse i Cyprianus, mens Faderen var i Kirke, saa hun læste Fanden til sig og maatte give ham Arbejde. Hun bad ham bygge Bro til Sallingland, og Lund Tap, en halvs Mills Odde, fik han lagt, før Faderen kom fra Kirke og læste ham bort¹⁴).

Alle de Jomfruer er i Slægt og stammer fra hende der først tog Land paa Lundø. Da hun havde fundet en Nød og deraf fostret en Orm der blev Lindorm, maatte hun drage fra Hejlskov og ud paa Øen, hvor der hverken var Høje eller Folk, hverken døde eller levende, og hun byggede paa Kjældbakke, Kildestedet. Men Lindormen voksede og tog Bo i Lindbjerg Nord for Hejlskov. En klog Mand fik den lokket ind i et Baal. Den rev ham selv med. Men endnu ligger Lindormen skjult om Fly Kirke¹⁵).

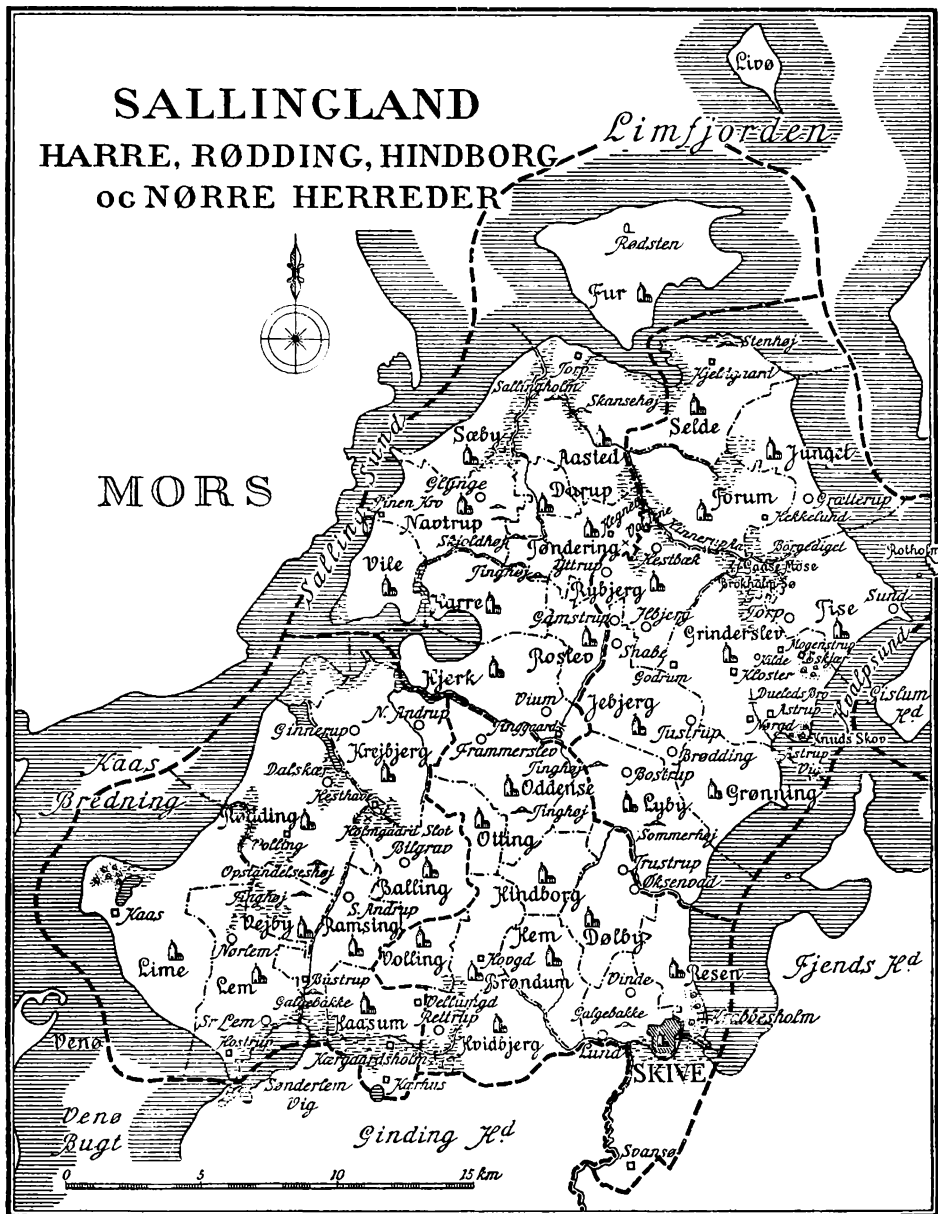
Ormens Fostermoder, Jomfruen, blev Fylgie for Øen Lundø som Dronning Margrete for Fjends Herred, det Herred, der samler Lovringer, Ommerboer, Hardboer og Sallingboer om sig. Her maa vel de tre Rigers Dronning raade.

1) Thiele 56. D. S. IV, 31 f., Sktgr. 84, 9. 2) Trap. 3) D. S. II, 340. 4) D. S. II, 118. 5) D. S. VI, II, 55. D. S. V, 241. 6) Thiele II, 7. D. S. II, 161. D. S. III, 342. Flkm. 80, 73. 7) D. S. IV, 176 f. 8) D. S. I, 24, 47, 201, 369, 391. 9) D. F. S. Flkm. 86, 14, 71, Flkm. 80, 73, 4, 71. 10) D. S. IV, 527 f. 11) D. S. VI, II, 55. D. S. V, 241. 12) D. S. IV, 228. 13) D. S. IV, 460. D. S. V, 377, 384. 14) Thiele II, 94. 15) D. S. III, 372—73. Flkm. 86, 63.

SALLINGLAND

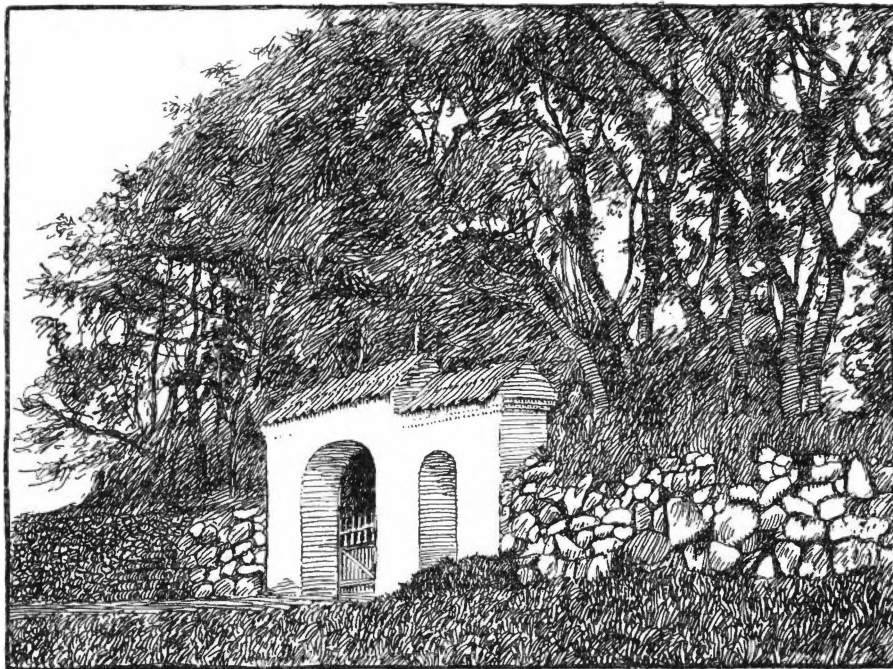
HARRE, RØDDING, HINDBORG OG NØRRE HERREDER

MORS

SALLING SYSSEL

HARRE, RØDDING, HINDBORG OG NØRRE HERREDER

KIRKEGAARDSLAAGE, HJERK, HARRE HERRED.

Halvøen Salling, Sallingland, er delt i fire Herreder. Disse med Fjends Herred og de to Herreder paa Mors danner Salling Sysel. De fire Landherreder, Syslets Kærne, nævnes fra Middelalderen: Harre Herred med Øen Fur og Rødding Herred i Vest, Hindborg og Nørre Herred i Øst.

De østlige Herredsting ligger lige op til hinanden med Herredskellet imellem, Tinghøj i Lyby og Tinghøj i Oddense, somom de skulde holde sammen mod Farer fra Øst. Nørre Herreds Tinghøj, i Lyby Sogn, paa Bostrup Hede, synes at have været et fælles Rettersted. Og der skal være en grøn Plet oven paa Højen, hvor Blokken har staaet. Sagnet mælder om, at fire er blevet rettede her, en Mand med sin Steddatter fra Billing, Rødding Herred, og en Pige fra Rybjerg, Nørre Herred, alle for Barnemord, de jordedes nord for Højen, men en gammel Kone fra Hvidbjerg i Hindborg Herred skal være dømt uskyldig for Mordbrand og være jordet syd for Højen, hvor hendes Grav er grøn. — Endnu gaar her et Genfærd og slæber med den Stage, hvorpaa den henrettedes Hoved blev sat.

Harre Herreds Tinghøj nævnes ogsaa som Rettersted. En køn ung Piges Hoved med udslaget Haar stod her paa Stage, hun blev uskyldig dømt som Heks. Der brænder Lys. Der er ikke til at komme forbi om Aftenen. En sort Mand rider baglænds paa en hvid Hest. Tinghøjen ligger i Sydenden af Durup Sogn, hvor fire Sogne mødes.

Om Rødding Herreds Ting lyder der intet særligt. Tinghøjen er lidt paa den anden Side Rødding søndre Sognegrændse. Et Fællesting har der maaske været ved Tinggaarden og Tinggaardsbroen i Vium midt mellem Harre, Hindborg og Nørre Herreder¹). En Galgebakke er der kun ved Skive vest for Byen. De gamle Salling Tingsteder synes, hvad der ikke er almindeligt, ogsaa at have været Rettersteder.

Det kunde maaske tyde paa, at disse Herredsting ikke er ældgamle,

og at Herredsgrændserne her ikke er Oltidens Bygdeskel. Stenmærkerne viser det samme. De staar i en Rad fra Nord til Syd inde i Nørre Herred.

Nordligst er Stenhøj ved Kysten, uden Sagn. Mellem Selde og Junget er Kæmpekastet fra Selde efter Junget Kirke. Dernæst ved Hinnerup Aa Kæmpekastet fra Grinderslev efter Torum Kirke. I Jbjerg Præstegaards Havedige var en Sten, hvor Præsten havde manet en Jomfru. Lidt derfra paa Tustrup Mark staar en Sten, hvorom Børn synger i en Giftermaalsleg: »A gir jer sammel med Vånd og Blæ i Guds Nae i Kuld og Kød til Forligelsesmaal. Hvor der er Hæder og Ære, der skal I være. Hvor der er Last og Skam, der skal I gaa fram Der ligger en stor Sten paa Tustrup Mark. Der skal I holde og møde tre Dage før I dør, med en kroget Koor og en halv-spænd Toor«. — Det er et Halsklædespænde. Børnene gentager i Leg en svunden Skik, hvor Brudeviet synes foretaget paa et Sted for Dødningetro, en Grændsesten²).

Paa Oksenvad Hede mellem Hindborg og Nørre Herred ligger Stenene Lille Lavs og Store Lavs med en Fjerdingvej imellem. I Resen Sogn var Rokkestenen med to Huller som Aftryk af Rokkeben, hvor Kællingen sad og spandt Blaar. Stenen kaldtes ogsaa Vinde Kro af løse Folk, som havde Hvilested her³). Den ligger inde i Herredet, men Valdemars Jordebog nævner Skive til Nørre Herred, der da maa have gaet ned i en Odde, som Fjends Herred mod Karup, og Odden med Skive By kan tegnes ved Oksenvad og Vindestenen.

En skibbruden Jomfru eller Frue byggede Skive Kirke. Det var Sybille. — Det var Dronning Margrete. Hun har kæmpet sig igennem Fjends Herred og maa fejre Sejren i Salling. Og hun hviler sig paa Dronning Margretes Sten ved Astrup Vig op til Knud Skov i Grinderslev Sogn. Stenen er dannet som en Stol med Rygstød⁴).

Harre Herred har kun faa Kæmpesten. Da Kæmperne paa Øerne Fur og Mors — Kæmpekvinderne vel — kastede, faldt en Morsing Sten paa Harre Herreds Nordkyst i Torp, Aasted Sogn. Ellers har Harre Herred kun Sten ved Kirke og Præstegaard. Der blev Uro i Hjerck Præstegaard, da en Sten ved Indkørslen rykkedes bort. En manet Sjæl blev fri⁵). — »Harre Gud og Hjerck Præjst, hvilken af dem skal være bæjst«, siger Ordsproget⁶). Harres Helligdom skal hvertfald

være den ældste, og det er vel den Hjerk Præsten har bundet. Paa Tøndering Kirkegaard fandtes engang en Hest bundet til en Sten. Man turde ikke komme den nær⁷). Sagnet kan ha drømt om, at Harregudens Hest skulde bindes ved Tøndering Kirke.

Kun i Nordslesvig kendes saa mange Sten knyttet til Kirkesteder som i Salling. Hvert Herred har sin Kirkesten.

Jebjerg Præst i Nørre Herred gæster Hjerk Præst og faar Fanden med sig ved Tinggaards Bro, han manes under en Sten ved Jebjerg Præstegaards Havedige.

Hjerk har sin Manesten. Rødding Præstegaard har sin. Det er en opgravet Skelsten. Hundene kan ikke taale den.

Hindborg Herreds kæmpekastede Sten ligger paa Kirkegaarden i det nordvestre Hjørne med Fingermærker, er kastet fra Hvidbjerg i samme Herred. Men lidt derfra, nord for Byen, er en Sten der vender sig, naar den lugter nybagt Brød i Brøndum Hovgaard. Og nord i Herredet, hvor Nørre Andrup (Krejbjerg Sogn, Rødding Herred), Frammerslev og Oddense (Hindborg Herred) mødes, ligger Ane Knags firkantede Sten. Hun havde hængt sig og blev sat ned her som Vætte. Det suser altid ved Stenen. Den ligger ved eller nær det trebundne Herredskel Harre, Rødding, Hindborg⁸).

Midt i Rødding og Hindborg Herreder ligger Balling Sogn, somom det vilde have samlet begge Herreder til et. Men det er ikke lykkedes. Uden om Balling Sogn staar Kæmpestenene, i Brøndum og Ane Knags Sten. Da Rødding og Balling Kirker byggedes af Kæmper, slog Rødding Ballings Taarn om, tog Magten fra Midtbyen, og Balling ramte ikke, dens Sten mod Rødding ligger fingermærket i Søndre Andrup ved Vejen fra Ramsing til Rødding. — Saa gik Rødding i Kamp mod Syd med Lem. Stenen faldt fingermærket i Nørlem Hede og kaldes Simonsten. Den siges ogsaa at være kastet fra Thy eller Mors eller Venø. Trollden Mikkell i Lem kastede til Gengæld for Simonstenen en Sten til Rødding Kirkegaardsdige, hvor den vender sig, naar den lugter varmt Brød. — Endnu et Kæmpekast skal der findes i Rødding Sogn Vest for Dalskær⁹).

Disse Stene viser andre Skel end Herredsgrændserne.

Der er en østlig Strandbygd gennem Nørre Herred ned til Skive. Der er en sydlig Midtbygd, Indlandsbygd, omkring Balling, Sagnet

der endnu samler to Herreders Sogne om sig. Sydligst bliver der en Hem Bygd i Øst og en Lem Bygd i Vest — det hele bygget op om Balling.

Rødding tog Magten i Vest, og Hindborg fik den i Øst. Mellem dem og nord om Balling er Krejbjerg og Oddense. Store Pebernødder hedder Krejbjerg Høns¹⁰), det er vist Krejbjerg Nybyggere, som skal være store, men dog kun er Pebernødder. Sognet skal have været en Ø. I Oddense derimod boer den største: Wøjens. Han var en Skytte fra Oddense og gav sit Himmerig bort for Jagten her¹¹). Saa kan han fare ad Vejen, som Remsen giver Salling rundt: Hem, Lem, Lime, — Hare, Hjerk, Vim (Vium), Tise, Torp, Sund — Vind, Skive, Lund¹²).

Det er Sydbygden og Harrebygden, Kystbygden og Skive Marker. Det skulde blive til: Hindborg, Rødding, Harre og Nørre Herred.

Nørre Herreds Stenbygd flytter sit Skel, rykkede længere ind i Landet og satte Værnevolde overfor Hindborg og Harre. Der er i Lyby Sogn ud mod Hindborg Herred: »Rendebanen«. I Tønødering Sogn, Harre Herred, ud mod Nørre Herred: Voldene. Oppe Nord ved Aasted Kær er Skandser og ude i Kæret en Borgvold, Sallingborg, Sallingholm, et Kongesæde. Aasted, Selde, Junget og Torum Sogne, de nordligste, var en Ø. Øen har været værnet af Volde, thi mellem Tiset og Junget Sogne laa »Borgediget«, der sammen med Aasted Skandser og maa-ske Tønødering Volde grændser de tre Sognes Ø. Der er kun lidet af Sagn om disse Volde. En Skat er sænket i Aaen ved Sallingholm¹³). Mindet om Skanserne viser, at Nordbygden, Nørre Herred, har været stærkt skilt fra Harre Herred og det sydligere Land.

Ved Borgediget mellem Tise og Junget laa to Gaarde i Gaase Mose, Havbjerggaard med Guldstænger for Vinduerne, og i Brokholm Sø Brokholm Slot der er sunket. Her boede Kong Brok, og der er endnu nogen Jord med frit Hartkorn mellem ufrit. I Hekkelund boede Kong Hekke¹⁴). Om Kampen vides intet, men Sagnet ved at mælde om to Præster fra Junget og Grætterup der mødtes paa Præsthøj, hvor de havde deres Gammeltøl¹⁵). De er Kirkemændene der skal slette Valens Minder ud. Men hvad der er sket, skal atter ske, saa mælder Sagnet, at Kongen skal binde sin Hest ved et Træ i Tise Enge i Salling, og Kampen skal han føre til Sejer — tilsøs, siges der,

i Mindet om Vandløb her — med tredsaars Mænd og tolvaars Dreng. Nede i Syd staar der et andet stort Slag. Naar Sønderlem Vig gaar ind ad Haasum Kirkedør fødes et hvidt Føl med røde Ben, og saa højt det røde gaar, skal Føllet vade i Blod¹⁶). Men hernede paa Syselskellet hvor Kampen er blodigst nævnes ingen Konge. Kongerne er oppe i Nordsalling: Sallingholm, Brokholm, Tise Enge. I Durup Sogn nord for Harre sidder Kong Skjold i Skjoldhøj paa Guld-stol og drømmer. Ved hans Side staar den guldskoede Hest. Han er den Holger Danske der ikke nævnes i de store Slag, og han sidder der hvor Strandegnene Vile, Navtrup og Sæby, der var helt skovdækkede, møder Øen, Aasted, Selde Junget Torum i Nord og Harre Helligdommen i Syd¹⁷). Han sidder roligt i sit Guld og drømmer i Harre Herred, mens Nørre Herred søger at trænge sin Grænse ind mod Vest. Valdemar Lykke paa Grinderskovkloster red Skellet, mens Præsten prædikede i Kirken, Diget rejste sig efter ham. Han red først ind i Ilbjerg Hede. Saa fik de ham til at vende og ride tilbage før han tog hele Jebjerg Hede. En Mand fra Gamstrup eller Snabe, Harre Herred, red imod ham med en Hingst, og Lykke red et Øg. Hvor de mødtes blev Diget vredet, ved »de store Høje« mellem Rosted og Jebjerg, Herredskellet, fordi Skelridderen paa Øget maatte vige for Hingsten. Valdemar Lykke vandt ikke alt det han vilde, men Jorden, han naaede at faa, blev lagt til Gaarden Godrum under Grinderslevkloster.

Skellet mellem Rybjerg og Roslev, Nørre og Harre Herreder gaar ud og ind. Og der ude i den udyrkede Hede findes en lille dyrket Vang paa to tre Skæpper Land i en Kile mellem Yttrup og Ilbjerg, den hører til Rybjerggaard og skal være givet som Faddergave og være hegnet med et gammelt Dige¹⁸).

Saaledes har Nørre Herred brudt ind paa Harre, at det har taget Vang i den vilde Hede for at vide sin Magt ud over den Strandbygd som Stenene havde sat.

Mere fredeligt, ikke mere ærligt, raner andre Herremænd Jord. Krabbesholms Frue lod sin Karl ved Mened sværge sig til Galeng nord for Aaen i Resen Sogn¹⁹). En Herre fra Thy kom kørende med seks sorte Hingste og købte fattige Bønder ud syd for Skive, og grundlagde Herresædet Svansø i Hindborg Herreds sydlige Odde —

men fattig blev han, og Svansø blev Bondejord igen²⁰). Kærhus ved Sysselskellet i Haasum var kun et ringe Sted, men Bonden spillede Kort med Herren til Vellumgaard ved Herredsskellet, hvor i sin Tid Jens Glob havde en Borg med Grave, og Kærhusmanden vandt Gods derfra til Kærgaardsholm, som ogsaa fik Vold og Grav. Men Kærgaardsholm skal blive Kjærhus igen. Lidt fra Gaarden ligger det gamle Voldsted Dorris. Og »den som Kjærgaardsholms Dorris kan vind, skal blive den rigest der er født af en Kvind«. — Ja og saa kunde Kjærhus atter blive Kjærgaardsholm²¹).

En Skat uden Rim skal ligge hvor Holmgaards Slot i Balling Enge laa. Bilgrav kaldtes en Borg mellem Balling og Krejbjerg, Krøgeborg nævnes der ogsaa. Herren stredes ved Balling Bisp om deres Høveder, og Bispen blev dræbt. Men Præsten i Rødding manede Krøgeborgs Herre der gik igen i Hummelgaards Krat²²).

»Den som Kjærgaardsholms Dorris kan vind,
skal blive den rigest, der er født af en Kvind.« — men:
»Den der kan Nøglen til Hvirvelbakk find,
den skal hele Danmark vind«.

Det er vel mere, og Banken ligger nord for Ytrups vestligste Gaard — ved Skellet mellem Nørre og Harre Herreder.

Overfor i Durup sidder Kong Skjold i sit Guld, han er ikke rigere end Hvirvelbakk. I Skjoldhøj tør ingen Bjærgfolk komme, men i Hvirvelbakk boer de — og de er rigest. Alligevel laaner de Øl i Gaarden Hegnet inde i Harre Herred. De glemte engang en Sølvkande ved Øltønden dær. Bakken staar i Lys Juleaften. Heste og Hunde ses fare omkring den og gennem Dalen op til Ytrup. — En Pige saa her Sølvstøjet ude at soles i Maanelys. Hun tog en Sølvkande: Gud give det var min, sa hun — og gik derfra, men da hun kom igen, stod den der: Tag den! lød det fra Banken. De havde Kanden i den nordøstligste Gaard i Yttrup²³). — Ligeved boede Dværgen i Neshøj ved Hestbæk. Da Bonden grov Grøntorv af Højen, stillede Dværgen med Kone og Børn Juleaften i Gaarden, de kunde ikke være i Højen for Kuld. Saa blev Neshøj klædt paa igen med sine Grøntørv.

Som Hvirvelbakke er Skattehøj paa Nørre Herreds Skel til Harre

Herred, er Sommerhøj øst for Lyby Kirke ved Skellet til Hindborg Herred. Her vovede man at grave efter Skatten, men fik den ikke. Oppe ved Aasted maa Bonden gøre Bjærgfolkenes Bageværktøj istand og faar et Brød for det. Brødet sætter han op under Taget, og Bjærgmanden henter det igen: »Ha du ædt en, saa ha du hat en!« sa han.

Nordligst i Rødding Herred boer Ellefolkene i Ginnerup Høje. De stjæler Dej og udøbte Børn. Sydligst ved Grændsen boer de paa Bustrup Mark med Sølv og Guld i deres Høje — og ved Sønder Lem²⁴).

Men Salling er et af de Lande, hvis Vætter maa fly for Kirkemagt. En Fisker lejes til at sejle frem og tilbage over Fjorden til Mors — fra Pinen Kro, Navtrup Vile Sogneskel og over til Mors Søndre Herred. Han havde Væterne uset med fra Salling til Mors. De bliver i Syslet. De drager ikke over til modsat Side, til Himmerland. Dertil bygger kun Fanden Bro, fra Tise Strand, naar Pigen læser i Cyprianus, mens Moderen er i Kirke²⁵).

Øen Fur der hører til Harre Herred var ret Bjærgfolkenes Land. De boede under Rødsten nord paa Øen. Derinde klinger Kistelaag. Julenat soles Skattene. Jordmoderen der kaldtes ind i Højen for at hjælpe en Kvinde i Barnsnød blev bjærgtagen, hun kaldes atter hjem ved at hendes Mand ser hende og nævner hendes Navn, men hun bliver aldrig mere glad, hun hører hjemme blandt Væterne.

Engang, Bjærgfolkene havde deres Skatte ude, kom der en Rytter og skød hen over Rødsten, saa Bjærgfolkene flyede for Tordenen, og Rytteren tog Skattene i en Sæk. Mellem Bakkerne kom nu Bjærgmanden ridende efter ham paa en Hest saa stor som en Kat og med en lille Hund — ret som en mindre Wøjen. Vil du la din Hest stride mod min! raabte han. — Nej, det forbyde Gud. — Vil du la din Hund strides med min? — — — Vil du selv strides med mig saa liden jeg er. — Nej, det forbyde Gud. — Rytteren kunde fly paa sin store Hest og naaede hjem, men hjemme var alt som Storm og Brand, indtil han hængte Sækken ud. Da hentede Bjærgmanden sin Skat, men noget blev der tilbage, et Sølvbæger var faldet ud af Sækken. Saa højsindet var den lille mod den store, der maatte fly og ikke turde tage Kampen med Rødstens Vætte²⁶).

Tilslidst maatte Vætteerne fly fra Fur for Kristenfolk, ligesom i Salling og en Fisker færgede dem over til Feggeklit, Nordsiden af Mors. En eneste Gang vendte de tilbage. Det var da Prins Christian gæstede Øen, da kom Vætteerne hjem og skrabede Mosset af Rødsten, saa den glimtede frit til Ære for Kongesønnen. Thi de hørte stadig Furland til, og Drotten for Riget og Furland var altid deres²⁷).

— Men ikke alle Vætter er borte med dem der drog til Mors. Folket sender stadig nye Kræfter ind i Vætternes Lag: Dødnings, Gengangere. Blandt disse er Skelflyttere og hvide Jomfruer bedst kendt i Salling Syssel.

Fra Nord til Syd gaar Skelflytterne. I Aasted den gamle Tybo som i levende Live. Paa Selde Præstegaards Mark gaar en Landmaaler med Kæde. — »Havetoft er taget til Kjeldgaard med stor Uret« raabes der nordligst i Selde Sogn. Ved Hinnerup Bro manes en Skelflytter af Torum Præst. Ved Tise Sognegrændse gaar en Nattepløjer, som stikker de vandrende Tømmen i Haanden ved Bundgaard. — Det raaber i Jebjerg Hede: Hvor skal a sætt en? Skelstenen. — Sæt den hvor du tog den i Fandens Navn! — Det Svar skulde ja ha haft for mange Aar siden! — Ogsaa ved Brødding i Jebjerg kan man faa Nattepløjerens Tømme i Haanden og nødes til at følge med en Omgang. — Atter raabes der ved Bundgaard i Krejbjerg: Hvor skal a lægg en . . . ? Og gamle Iver i Kjær maatte pløje fem Furer tilbage for Nattepløjeren ved Hesthave i Rødding. — Med tre rød-blissede Heste og gloende Ild for Plovjærnet gaar Nattepløjeren i Volling²⁸). — Der er Skelbrydere i alle Salling Herreder. Iblandt gaar der nogle store — sorte — Mænd. »Tolstrups Slåvi« i Vinde Hede ved Skive raaber: »How, how vis te Boj«, han er vildfarende og gør andre det. — Vest i Roslev i Lodal (Lorildal) gaar en stor Mand med en Hund paa Nakken. — Med fire gloende Øjne gaar han fra Korsballe til Opstandelseshøj sønden Rødding. Og han kendes ved Durup Tinghøj og oppe i Glynge Høje, den store sorte Mand. »Mellem Harre og Glynge hænger Fanden i en Slynge«. Det var ham Hjerck Præst skulde udrydde. Men saa gav den store sig til at bygge Kirke. Han var saa stor at han lagde sig paa Knæ, da han skulde sætte Taarn paa Rødding og Lime Kirker og mærkede næppe, at en Bonde kørte over hans Ben. De var to Kæmper, den ene i

Rødding hed Simon, og det var ham der kastede Simonsten efter Mikkel i Lem²⁹).

Ved Siden af de sorte Mænd der flytter Skel eller gaar anden Ugærnings Gang, danser de hvide Jomfruer for deres Brøde. De har født i Dølgmaal og vinder aldrig Fred. Og de er allevegne. Fra Sønderlem Fjord og til Fur, gennem hele Salling. Paa Hostrups Hovedgaards Blegdam ved Sønderlem gaar hun og følger Karlen til hans Kammer, kæmper med ham. Den hvide Jomfru gaar ved Kaas Skovs eneste Bøgetræ. Som et Lys vandrer hun fra Volling Kirke til Hvidbjerg Kirke, hun er jordet i Hvidbjerg men Barnet i Volling. Hendes Jævnlige vandrer fra Brøndum Præstegaard til Kjærgaardsholm langs Skellet mellem Rettrup og Lindholm, Herredskellet. En anden gaar over Trustrup Hede fra Øksenvad til Dølbyvad ved det modsatte Herredskel. I Grinderslevkloster og paa Kjeldgaard i Selde gaar hun ved et Træ, hvor hun jordede sit Barn. Ved Dueleds Bro manedes en Jomfru paa Astrup, og hun havde kastet sit Barn for Mynder. Hvad hjalp det, at hun gav en Lysekroner til Grinderslev Kirke. Gaarden Hegnet i Aasted Sogn Harre Herred har sin Jomfru der slæber Skørter paa Trappen.

Paa Fur gaar hun ved et Træ i Præstegaardshaven. — Og ovre paa Livø, der hører til Himmerland, i Skoven er der hele ti hvide Jomfruer³⁰).

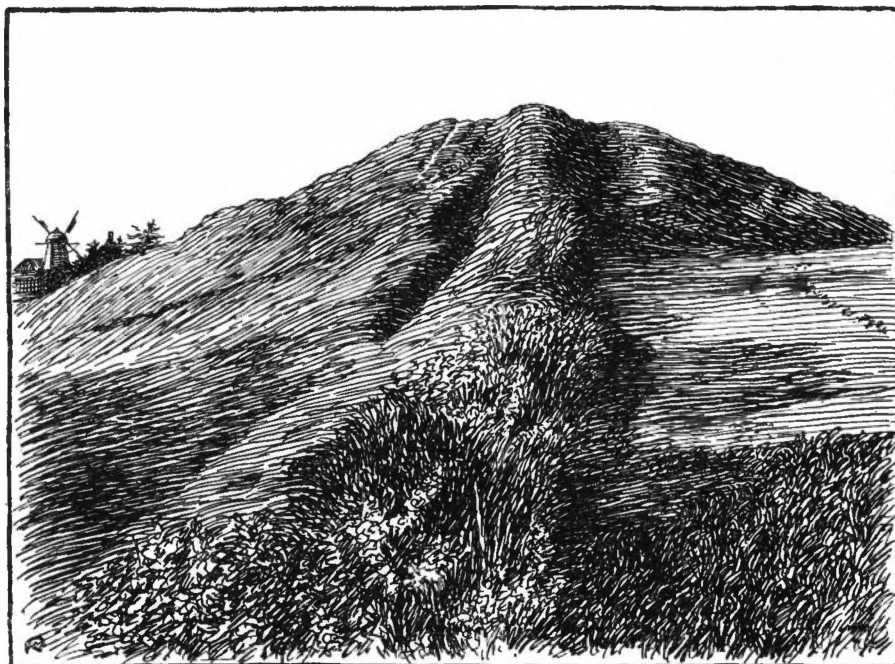
Kongerne dør og hviler i deres Høje. Bjærgmændene rømmer Land, men Folket giver Liv til nye Vætter, thi i Jorden lever stedse Vættekongen, Lindormen ligger i Borum Bakke ved Astrup Vig — eller i Læverbakke sønden Astrup Gaard og strækker sig under Jorden fra Astrup til Eskjær. Drager den Halen til sig, saa rokker Astrup og flyder Eskjær, og saa brænder Nørgaard — men Mogenstrup By vil da blive hævet højt op paa Lindormens Ryg. Saa længe der er en god Kvinde paa Astrup sker det ikke³¹). Mægtigere end Lindormen er kun hun.

Hendes Stol staar der ved Astrup Vig, Dronning Margretes Sten med Sæde. Og Skelstenen »Gravesten« staar over Lindormen mellem Astrup og Mogenstrup Jorder, den vender sig, naar den lugter nybagt Brød³²). Lidt indenfor i Landet er Stedet, hvor de onde Kvinder samles, Heksene ved Breum Kilde, og lidt vestligere er Giftermaals-

stenen ved Tustrup. Udfør Mogenstrup lyser ved Stranden en Ild mod Storm, det er Klovnborg Kællingen, en brændt Heks³³). Her er et gammelt Helgsted i Øst overfor Harre i Vest, og Lindormens Vej er det Sted hvor tre Herreder og to Sysler: Nørre, Fjends og Gislum: Sallingsysse og Himmersysse mødes. Om Lovringer minder Læverbakke. Bjærgfolkene drager fra Harre Land til Mors til Frænder inden Syslet — men Lindormen ligger paa Vagt mod det fremmede Himmerland, og her bliver den.

¹) D. S. II, 499, D. S. III, 334, D. S. IV, 436. ²) D. S. III, 32, 37. D. S. V, 190, 215. D. S. IV, 317—19. Alml. IV, 119. D. F. S. ³) D. F. S. ⁴) D. F. S., D. S. IV, 349. D. S. III, 145. ⁵) J. Flkm. 76, 61., D. S. V, 307. ⁶) Ordspr. ⁷) D. F. S. ⁸) D. S. III, 33. D. S. V, 89., D. F. S. ⁹) D. S. III, 36. D. S. V, 479 (Alml. II, 171). D. F. S. ¹⁰) J. Flkm. ¹¹) D. S. II, 108. ¹²) D. F. S. ¹³) Brun Danmark III, 198. Madsen Jylland i 16 Aarh., 10. D. S. III, 264, 289, 440. ¹⁴) D. S. III, 259, J. Flkm. 83, 86. ¹⁵) D. S. IV, 346. ¹⁶) D. S. II, 343, 344. ¹⁷) D. S. IV, 17. Madsen Jyll. 28. ¹⁸) D. S. VI, I, 182. D. S. III, 301 ¹⁹) Thiele II, 126. D. S. VI, I, 34. ²⁰) D. S. III, 319. D. S. IV, 208. ²¹) D. S. III, 261, 265, 283. D. S. IV, 196. D. S. V, 52. ²²) D. S. III, 270, 439. D. S. IV, 256, 371. D. S. V, 190. ²³) Thiele, 350. D. S. I, 78, 177, 178. D. S. II, 499. D. S. III, 424. ²⁴) D. S. I, 154, 178, 293. D. S. II, 35. D. S. III, 447. Sktgr. 84 II, 201. ²⁵) J. Flkm. 76, 8. D. S. VI, I, 125—26. ²⁶) Thiele I, 353, II, 205, 236. Sktgr. 85 II, 179. ²⁷) Thiele II, 251. ²⁸) D. S. V, 229, 405, 412, 423, 425, 430, 431, 440, 447. ²⁹) D. S. III, 26, 486. D. S. V, 29, 34, 39, 588. ³⁰) D. S. II, 530. III, 375. V, 70, 338, 343, 355, 370, 381, 386, 390. ³¹) Thiele I, 295, II, 289. D. S. II, 184. ³²) D. F. S. ³³) D. S. II, 556. D. S. VI, I, 87, 415.

MORS
SØNDRE OG NØRRE HERRED

BYHØJ. MORS.

Mors Ø er af Salling Syssel og delt i to Herreder med Grændse tværs over Landet, Nørre og Sønder Herred, nævnte i Middelalderen og med hver sin Tinghøj. Ordsprogligt kaldes Folkene: De Nørreherreds Trampler, de Sønderherreds Hjampler. Maaske: de haardttrædende, storsindede og de humplende, usle og særsindede. En Remse lyder: Storup—Faarup, Kaarup—Eerslev, Seslev—Veeslev (Sejerslev, Vejerslev), Jøsbj—Draaby, Faartoft—Tøvning, Tødse—Torup¹). — Det er Byer langs Østkysten og paa Nordlandet. Udenfor Remsen staar hele Sydøstlandet, der da maa have været een Bygd, som vel burde have Vejerslev med, saaledes at Remsen istedenfor Vejerslev fik Frøslev.

Over dette Nordlands Trampler raadede Kongerne, Brødrene Fegge og Horvendel, der hvert tredje Aar skiftede som Sø- og Landkonge, og gik fra Feggeklit ud i Vesterhavet med Skuderne. Men Fegge dræbte sin Broder og tog hans Kone. Horvendels Søn Amlet hævnedes sin Fader og dræbte Fegge, der hviler paa Feggeklit med sit Guldsværd i en stor Grav.

Horvendel holdt til paa Horhøj, maaske den Harrehøj der ligger paa Herredsgrændsen mellem Elsø, Tødse og Løderup Sogne. Det er det jyske Hamletsagn, som Sakso reder bedre ud.

Ikke langt fra Feggeklit hviler Kong Skarre i Skarrehøj. Skjærbæk i samme Sogn, og Skarum ved Draaby Vig har Navn efter ham.

Sønderherreds Konge er Aage paa Votborg i Tæbring Sogn, han jordedes i Aageshøj ved Ovtrup²). Han er eneste Konge her i Sydvestbygden, men der er tre Kæmper: Lomand der hviler i Kæmpegraven paa Vestkysten ved Ørndrup og som om Natten gaar til Rakkeby Kirke og tilbage igen til sin Grav. Maaske var det ham, der byggede Kirken. To andre Kæmper boede i Staghøj og Brunbakke i Frøslev og Mollerup, de vandede Heste ved Stenbro, som er Sogneskellet og muligt det gamle Bygdeskel lidt syd for Herred-

skellet. Til Stenbro gik deres Agre fra Syd og fra Øst, Nørreherred. Men Søndermanden slog Nørmanden ihjel. Og saa faldt Staghøj sammen, nu kendes kun Staghøjsvej mellem Frøslev og Møllerup³). Ligesaa gik det de gamle Borge: de faldt, kun Voldene kendes: Kobbervold ved Dragstrup og Alstedvold ved Alsted i Nørreherred. Votborg i Tæbring og Bladborg ved Vejerslevgaard i Sønderherred⁴).

Tilbage af de svære Kampe, der er ført, bliver kun Kæmpernes Kastesten, og de ligger alle ovre paa Vestsiden, mod Thy, ingen paa Østsiden mod Salling og ingen som Skilletegn inde i Landet.

Paa Nordsiden ligger Skarrestenen i Limfjorden udfor Kong Skarres Grav, og »den røde Galt« sydligere udfor hans Navnested Skjærbæk. Funsstenen paa Funsbakke var kastet af en Thykæmpe efter Sejerslev Kirke. Et andet Stenkast efter Tødse Kirke ramte Stranden i Skellet mellem Skallerup og Sundby. Lidt fra Kysten, paa Flade Kirkegaard er en Sten i hvis Huling er Vand der brugtes imod Vorter. Paa Flade Sogneskel ude ved Kysten, paa Hanklit, ligger en Sten kastet af en Dværg. Klingrestenen er blandt mange andre kæmpekastede Sten ved Tisbjerg paa Øens nordvestre Hjørne (Tvisagerhøj?) Ved Rovig synger Ellefruen paa Melderåstenen i Skallerup Kær. Nærved i Vester Jølby er den graa Jomfrues Sten, hvorunder hun hviler, og hvorfra hun gaar hen til et Kær og tvætter den Greb, hvormed hun dræbte sit Barn, som ligger under en anden Sten nærmere Kæret. De er alle i Nørre Herred. Fra Sønderherred kæmpede Karby Karle med Heltborg Helte ovre paa Thy, og deres Stenkast, fingermærkede, ligger her paa begge Kyster⁵).

Vesterud mod Thy var Landet skelsat værnet, men aabent laa det mod Salling. Og det blev taget af en Sallingsmed. Han sagde til sin Kone, før han drog ud, at naar hun saa Baal derovre, skulde hun følge efter ham. Saa hun det ikke, skulde hun blive hjemme paa Salling, for da var han faldet i Kampen mod Vilddyrene. Thi det var haardt at vinde ugrændset, vildt Land, men han vilde det. Hun saa Ilden og kom, de byggede og kaldte Stedet Bjørndrup, for det var taget fra Bjørnene. Det er paa Østkysten i Tødse Sogn, ikke den nærmeste Kyst fra Salling⁶).

Paa Vestkysten, Kæmpeegnen, var der Smede, før Sallingsmeden kom til Mors. Nørreherred har sin Trollesmed i en Høj ved Sundby,

han har ogsaa Smedje i en Sandbanke ved Solbjerg, og han rider mellem disse Steder med Hammer i Haand fulgt af Svende og Dreng. — Sønderherreds Smeden boer i Trælborg Høj lige syd for Herredsgrænsen ved Dragstrup Vig, han er en hjælpsom Mand. Engang lavede han en Fiskers Aalejærn, og i Løn krævede han »første Fent«, første Fangst. Da blev der mange Aal⁷⁾).

Smeden boer ved Trælborg i Vest. Henne i Øst er der ogsaa et Trælborg, en Vandmølle med et gammelt Dige, Trældige, mellem Faarup og Løderup og Nykøbing Landsogn⁸⁾). Muligt har det ældste Bygdeskel gaaet her fra det ene Trælborg til det andet, syd om Frøsløv, over Stenbro og maaske over Smedehøj ved Vils, ind mellem Elsø og Fredsø og ud syd for Nykøbing.

Der siges, at Mors blev helt øde og gik i Hede efter Pesten. Nogle Sogneskel kunde se ud til at være sene. Naar Jølby delt i Øster-, Vester- og Mellemjølby ligger til hvert sit Sogn ved man, at det ikke er gamle Skel. Kun een større Skelsamling er der paa Mors og det er derude, hvor Byremsen ikke naar hen. Der mødes i Heden ved Kløvnhøj og Rakkeby, Ovtrup og Redsted Sogne. Hvidbjerg, Mollerup og Vejerslev naar nær dertil⁹⁾). Maaske skulde Kløvnhøj være den der samler, eller kløver, dem alle. Lidt øst for er Gammelting og en Højgruppe der kaldes Vils Byting, hvor en Kæmpe ses⁸⁾). Nord for ved Mollerup er Tinghøj. Nørreherred har sine Tinghøje i Bjergby og Sejerslev⁹⁾), begge nordligst i Herredet, fjærnt fra Herredsgrænsen, og en Tinghøj ved et sydligere trebundet Skel: Galtrup, Eerslev, Tødse. Harrehøj mellem Tødse, Elsø og Løderup har vist været Fællesting og Rettersted i sin Tid⁶⁾).

Der gaar gamle Veje fra Mollerup Hede hen efter Ejstrup og Margretekilde, Hvidbjerg Sogn, og her Syd for Kløvnhøj skal der være en Stendynge, hvortil alle vejfarende maa lægge en Sten. De tager den med i Lommen hjemmefra, da her ikke er Sten at finde. De kaster den, spytter og korsrer sig. Eller de gaar ad en Omvej, hvis de ikke har Sten med. Der skal en Mand være dræbt her — som det ofte siges om slige Offersteder, men der offres ikke allevegne, hvor et Drab er sket. Tanken er, at Skelstedet herude i Heden hædres. Lidt nord for i Kræmmerdal skal en Kræmmer være dræbt, paa Rakkeby Mark, uden at her kastes til Dynge¹⁰⁾). Kræmmerdalen

er vel Soguenes Markedsstævne. En Kræmmerhøj har de i Nørreherred mellem Skarregaard og Sejerslev Marker.

Der er Kræmmersted baade i Nørre og Sønder Herred, men hvor Helgstedet i Sønder Herred er en stenkastet Høj, er det i Nørre Herred et Væld, et Jordhul.

Kendt er Sagnet om den fattige Pige, der, opdraget hos Rigfolk, skulde gæste sit Fødehjem og bar et Brød, som hun kasted i Vædestedet for ej at gøre sine Sko vaade, og sank med Brødet i Vældet.

Det er Hedvigs Vædested paa Vejen mellem Tøving og Flade¹¹). Et Minde om Brødoffring til en Kilde, dømt udfra Munkenes Syn. Her offres ogsaa et Barn i Kilden, det er i Jærnkilde øst for Nandrup. Den slemme Fru Rige fra Nandrup skjulte sit Barn i en Sten, lod sin Svend køre den ud i Vældet og skød ham selv derud. Stenen mærkes, naar man stanger Gedder, og kan da stødes op og ned, som om den svømmer i Dybet. »Det var ingen Sag at leve, naar ikke det var for den slemme Død!« sa den slemme Fru Rige. Efter Døden maatte hun køre fra Sejerslev Kirke, hvor hun var jordet, skønt hun boede i Flade Sogn, og til sin Gaard Nandrup. Saa blev hun manet af Jørgen Ufødt fra Vendsyssel, ved at de begge stræbte at komme først til Feggesund, hun kørende under Jorden, han ridende ovenpaa. Han naaede Sundet først, og hun sank i det bundløse Væld »Fruens Hul« ved Feggeklit. — Det siges ogsaa, at de stræbte mod Vilsund, og at hun var kommen først, havde hun ikke skullet bryde gennem Bjærgby Sand og Sundby Ler. Hvert syvende Aar stiger hun op og farer gennem Landet. Da maa de have Portene aabne — som for Bygderideren¹²). Den rigtige maa vist have hjemme ved Oenshøj syd for Vejerslev, men om ham lyder intet. Derimod mældes der om Povl Tøttrup af Dueholm, en Genganger der farer i alle Markskel og manes tilsidst af samme Jørgen Ufødt oppe ved Hanklit, hvor en Lavning hedder »Povl Tøttrups Hul«.

Vinds — eller Finds — Pyt nævnes et bundløst Hul i Kæret — Søkæret — mellem Dragsted og Frøslev, Herredskellet. Herfra lød Røsten: Timen er kommen, men Manden er endnu ikke kommen. Da løb en Mand, der gik og saaede paa Støbjærg, ned og sprang i Vinds Pyt¹³).

Det er de Nørreherreds hedenske Offervæld, der ikke kendes fra

Sønderherred. De findes ved gamle Mærkesteder: Feggeklit, Hanklit og ved — eller nærved — det trebundne Sogneskel ved Bjærgby Tingstedet. Det er de Væld, som Kirken ikke har villet hellige, derimod har den givet en Helligkilde i det nordligste Hjørne af Dragstrup Kirkegaard og en anden lidt nordligere ved Skallerup Strand, hvor der ogsaa er et Stenkast. Mærgos Kilde — Margretekilde — nord for Flade har ogsaa faaet Lov at være hellig, imod de to andre, Helvigs og Fru Riges. Sønderherred har flere hellige Kilder, ingen hedske, iblandt dem er ogsaa en Margretekilde mellem Hvidbjerg og Rakkebjerg. Det er Dronning Mærgo fra Fjends Herred og Salling, der maa helliges gennem hele Syslet. Men i Mærgoskilde offres Sten som ved Kløvnhøj¹⁴).

De Sallingbo Trolde maatte fly over til Mors. Meget er der ikke om dem. De holder mest til i Flade Bakker og kaldes Ellefolk. De mindes ogsaa at have været nede i Ørding, hvor de havde Lærred at blege. I Kylbjerg ved Bjærgby bor de, og ved Helvigs Vadested ses de. Til Overgaard ved Nordodden kommer Bjærgmanden og beder: Fru Mette til Overgaard, vil du laane Fru Mette til Undergaard dit Silkeskørt at staa Brud i. Han fik det, og hun fik det talgplettet igen. Barselhjælp maa der ydes af Søndergaardskonen i Dragstrup til Bjærgmands Smedekonen i Trælborg og af Nørregaardskonen til Bjærgkonen i Hundhøj i Hunderup, Ejerslev Sogn¹⁵). Men Ellefolkene boer ellers ikke i Høje, de løber frit omkring, og man møder dem ved Kløvnhøj paa en tør Bro, der fører over en gammel Vej mellem Ovtrup og Redsted. Svære og sorte er de Ellekvinder at se. Oppe i Nørreherred synger Ellefruen ved Mælderåsten i Kæret ved Rovvig, og under Hanklitstenen saas en Kat, der blev til en Jomfru. Det er de rette Ellefolk der holder til i Kær og ved enlige Sten¹⁶). Fru Rige til Nandrup har faaet Gaard og Grund, men hun har hjemme ved Stenen i Jærnkilde.

Dem kender Salling og Fjends Herred ikke meget til, det er ikke dem der flytter, de flyer blot, naar Wøjens kommer.

Men med Margrete og alle Troldene er ogsaa de usæle Møer kommen til Mors — og det hænder de søger Ellefruens Sten. Den graa Jomfru ved Dragstrup har baade sin egen Gravsten og sit myrdede Barns, hvorimellem hun vandrer.

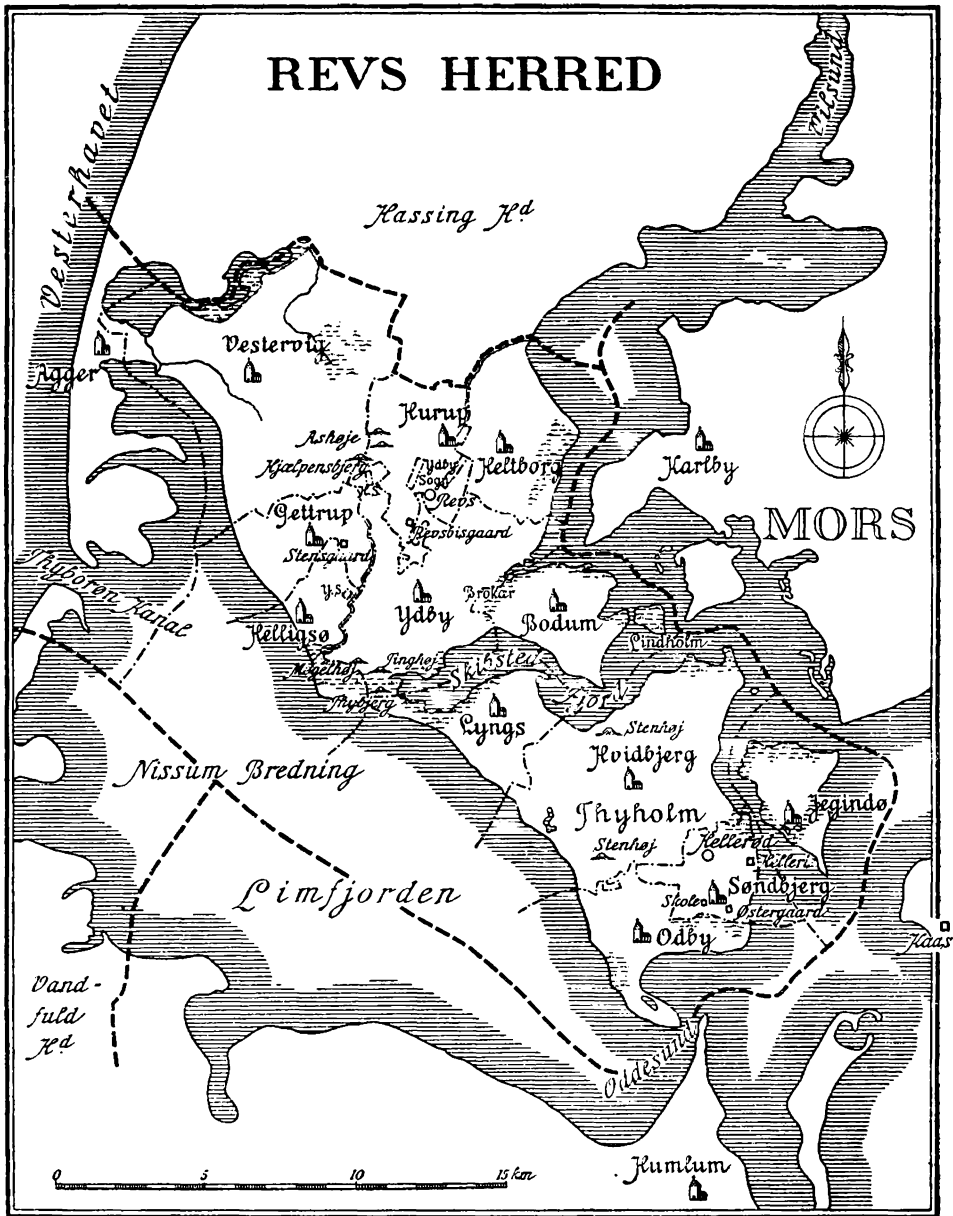
I Gammellund Have, paa Mors Øs sydligste Strand, gaar den hvide Jomfru, hun har ikke dræbt sit Barn, men døde af Elskovskvide, og Sagnet ved, at Elskovskvide faar ingen Død. Paa Fru Riges Gaard Nandrup kendes ogsaa en hvid Jomfru. Maaske hende, som to Rid-dere, hvis Hoved sidder i Sten i Flade Kirkegavl, kæmpede om, til de begge faldt¹⁶).

Med den hellige Margrete, Trolde og Jomfruer følger ogsaa Jætte-pigen der bygger Bro. Paa Salling byggede hun til Himmerland — eller i Munkesagnet var det Fanden, der byggede, da hun læste ham til sig i Cyprianus, og han krævede Arbejde. Hun vidste, hvad hun vilde, bygge Bro fra Ø til Land. Men hendes Far kom og jog Fanden væk. Færgemandens Datter fra Vilsund fik heller ikke sin Bro ført helt frem, den kendes nu kun som Djævletungen, der fra Vilsund peger mod Thy¹⁷).

Hun bygger fra Fjends mod Salling, fra Mors mod Thy.

¹⁾ J. Flkm. Sktgr. 87, 236. ²⁾ Thiele I, 14. D. S. IV, 14, 17, 18, 49. Alml. V, 105. ³⁾ D. S. III, 18, 22. ⁴⁾ D. S. III, 262, 67. ⁵⁾ Thiele II, 47. Flkm. 80, 137. D. S. II, 16, 153. III, 40. V, 109, 357. D. F. S. Trap s. U. ⁶⁾ D. S. III, 383. ⁷⁾ Thiele II, 181. D. S. I, 25. ⁸⁾ Trap s. U. Alml. V, 105. D. S. V, 34. ⁹⁾ D. S. IV, 566. ¹⁰⁾ Alml. V, 202. ¹¹⁾ Thiele II, 17. D. S. II, 297. ¹²⁾ D. S. V, 109. D. S. IV, 240. ¹³⁾ D. S. II, 162. D. S. IV, 197. D. S. III, 221 og Schmidt Hellighilder. ¹⁴⁾ D. S. I, 287, 352. D. S. II, 3. Sktgr. 84 II, 203. Thiele II, 199. ¹⁵⁾ D. S. II, 16, 153. D. S. V, 116, 357. ¹⁶⁾ D. S. V, 375, 377. D. S. IV, 255. ¹⁷⁾ D. S. VI, I, 129.

REVS HERRED

THY SYSSEL

REVS HERRED

YDBY KIRKE, REVS HERRED.

Herredsbogen. Jylland

Paa Rad staar Fjandboer, Sallingboer, Morsingboer og Thyboer, og de kendes alle i Modsætning. Om Lovringerne og dem fra Aabosyssel ved man ikke noget særligt at sige, men Salling og Thy har hver sit Særkende.

Fjandboen kommer fra den magre Jord, i sin ene Kjole og sætter Penge i Sparekassen. Sallingboen fra den fede Jord kommer i tre Kjoler og laaner Pengene. Fjandboen lever nøjsomt, men: uha for a skal æd! siger han naar der er Gilde. Til den fremmede siger Fjandboen: vi skal brygge i Morgen, Sallingboen siger: Drik kun, vi bryggede i Gaar. Og naar Sallingboen faar noget, takker han — for han synes, at hver skal ha noget for sit. Morsingboen mener, at Sallingboerne er saa dovne, at de gider ikke »gøjer djæ æjen Bar«. Muligt tyder det hen til Indvandring af fremmede i Salling. Kløgten er det smaat med, naar tre Sallingboer er lige kloge med en Himmerbo og tre Morsingboer med en Sallingbo: »de Sallingbo Gras, de Morsingbo Klås«, de gaar vel overfor den fremmede Himmerbo i Flok og handler ikke alene. Sallingboerne vil være de fremmeste, men saa siger Morsingboen, at der skal syv Sallingboer og en gammel Vædder til at gøre ud for en Morsingbo. Paa sin Side mener Sallingboen, at der skal tre Morsingboer og et rephålt Føl til at møde en Sallingbo. — »A er ingen Mennisk, a er en Morsingbo!« lyder Ordsproget, men Krummer er osse Brød og Morsingboer er osse Mennesker, indrømmes der fra Salling. Morsingboer er ikke meget: en Lue paa et Knæ, det er en Morsingbo. Sværere Karle er: de tykke Sallingboer. Du skræver, som du ku vær fra Salling.

De kendes: Sallingboen paa en stor Næse, han drikker, Morsingboen paa en stor Mund, han praler, og paa et stort Hoved — og sorte Ører, siger Sallingboen.

Thyboen er ogsaa stornæset, og han er snedig. Vi boer mellem Ul-

ven og Ræven, lyder det hos Hanherreds Folk, mellem Vendsyssel og Thy.

Thyboen gaar med et stort Halsklæde, det er hans Mærke. Og han farer haardt frem: Er det æ Hav der buldrer, eller æ Thybo der kører fra Marked.

Trods alle Skel maa de holde sammen om en god Melmad. For til den hører: Brød fra Fjends Herred, Smør fra Salling og Ost fra Thy¹).

Sydligst i Thy og nærmest Salling er Revs Herred. Det var herfra de Heltborg Helte, fra Heltborg Sogn, kastede Sten over til de Karlby Karle paa Morssiden, og Karlene kastede igen. Her ligger Stenene ved Kysterne, og indenfor dem ligger den gamle Herredsby Revs i Hurup Sogn. Omkring Revs knyttes Sognegrændserne. Hurup og Ydby vrider sig ind i hinanden med lange Tanger, og Ydby har taget tre Enemærker rundt om Herredsbyen, smaa Stykker Jord der er i Hurup, men hører til Ydby fra en Tid som vist ingen mindes. Udenom Revs ligger Heltborg, Bodum, Helligsø, Gettrup og Vestervig Sogne. Det er den nordlige Del af Herredet, den sydlige er Thyholm med Lyngs, Hvidbjerg, Søndbjerg og Odby Sogne.

Thyholm er landfast med Revsbygden ved det smalle Drag, hvor Banken Tybjerg hæver sig paa Revssiden, og lidt nordfor er Tinghøj og Galgehøj: Tingstedet der samlede de skilte Bygder. Endnu søger Folk til disse Høje. Naar Sønnen vender hjem for at se til sin gamle Moer — saa skal han op paa Tybjerg, siger hun. Og lige op til Bjærgget er en mindre Bakke, Tybjerghoved. Lidt derfra er Tinghøj, højt oppe, med den videste Udsigt, som Tinghøje næsten altid har. Vest for er Møgelhøj, og inde i Granskoven Galgehøj. Lidt til Nord er Kløften, hvor Røverne holdt til, som ofte ved Tinget. Der nævnes ogsaa her som »æ Ting« en Stenkreds i en Hulning, og midt i den var store Sten, en med Hul i, hvor Dommeren gemte Papirer. Dommeren fra Hvidbjerg spøgde her. Men det hele er ryddet²).

Tybjerg Tinget kunde næppe faa Navn af Revs. Maaske er det ældste Revs Ting de store Ashøje ude i Revs Hede. Eller en Sten ved Røverstueknold paa Revsbisgaard Hede. Der siges, at Stenen, draget af fire Stude, blev ført op paa Højen. Den sank og knuste

Røverne dernede³). Det kunde være et Rettersted, hvor Sognene støder sammen syd for Revs By. Lidt vest for er Stensgaard, hvor der vel har været et andet Stenmærke.

Paa Tyholm kendes ingen Tinghøj. Hvidbjerg Kirke kan have været Samlingsstedet. Ved Hvidbjerg Sogns nordre og søndre Grændse ligger Stenhøje, den søndre nær det trebundne Sogneskel. Indenfor disse Sten maa vist dette Lilleherred med fire Sogne have haft sit eget Ting.

Jegindø udenfor Thyholm havde en Tingbusk, en Tjørn med nogle Sten omkring. Den Mand der ryddede Tingbusken fik en daarlig Haand⁴).

Sønden Jegindø ligger den graa Sten, kastet af en Kæmpe fra Kaas i Salling efter Søndbjerg Kirke. Men Stenen ligger paa fire Alen Vand og kan kun ses ved Lavvande⁵). Naar den særkendes, er det, fordi den viser Stedet, hvor Salling Syssel, Thy og Hard Syssel mødes i Fjorden.

Paa Lindholm kendes en anden Graa Sten, hvorunder Djævelen som et sort Faar var drevet ind af Povl Djævledriver. Baade den og Stenene ved Heltborg ligger ud mod Sysselskellet til Salling⁶). Ved Herredskellet og vesterude er ingen Mærkesten. Thy Syssel har afgrændset sig stærkest fra Salling Syssel. Men Bjærgfolkene kendes mest paa Vestkysten.

Fra Tybjerg raabes til Bonden fra Thyholm: Sig til Atti, at Vatti er død. Og da Bonden gentager det hjemme, farer Husvættten udfra Ovnen ad Tybjerg til. Paa en Høj ved Odby i Herredets Sydende kunde Kvæg ikke staa tøjret for Bjærgmanden. Paa Vej til Vestervig Marked fik en Bonde af Bjærgmanden fire Hestesko, som gjorde hans usle Krik til Bygdens bedste Ganger. Beder Bønderne om Øl, saa staa Bjærgmanden der med Sølvkanden, men da Bonden tog Kanden med, fulgte Bjærgmanden efter og fik den tilbage.

Som Morsø Dværge flyede for »Guds Ord og Dingdang« over Vilsund til Thy, saa maatte Thybo Trolde bort, og de lod sig fæрге over Oddesund til Hardsyssel. Færgemanden saa dem vandre ovre paa Humlum Land, da han havde sat dem over, og en Guldhestesko var Mandens Løn⁷).

Guldet har de ikke taget med sig. Lidt syd for Vestervig søndre

Sogneskjel staar et Guldskib i Bakken Hjælpensbjerg. Ladet med Rigets Skatte blev Skibet sat paa Grund her i Fjendetid, og Folk dækkede det over med Jord. To smaa Knolde viser Mastetoppene. I Hungersnød vil Hjælpensbjerg kunne frelse hele Folket. Men det gælder Livet at grave efter Skatten, før Nøden er inde. Og da skal der graves fra Nordsiden, hvor ikke Solen skinner. I Skibet sidder en Konge paa en Guldstol ved et Guldbord. Stolen skal rives fra ham, saa har han ingen Magt^o).

Det er den eneste Konge Revs Herred kender.

Skatte at gribe til i Nødstid findes ogsaa i de to Sydsogne, Ydby i Revs Bygden og Søndbjerg paa Thyholm. I en lille Høj paa Ydby Kirkegaard og i Kedeldam øst for Søndbjerg Kirke staar Skattene til at bygge Kirkerne op, naar de falder. Kirkerne kan brænde, men de kan ogsaa gribes af Lindormen. To Steder er det sket, i Hvidbjerg og i Ydby Kirker, paa begge Sider af den slyngede Skibsted Fjord. Tyren vog Ormen. Kampen stod inde i Hvidbjerg Kirke og endte med, at baade Tyr og Orm døde. Ydby Tyren blev opfødt af en Pige i fire Aar, og den fulgte efter hende til Kirkegaarden. Der satte hun Mælke-spanden indenfor Stenten og flyede, mens Tyren dræbte Ormen, der jordedes i Lindormhøjen vesten Kirken. Fra Hvidbjerg førtes Ormen over til Lindø (Lindholm) ved Bodum^o).

Om Bodum og Lindormen er der et andet Sagn. Baade Halvøen Bodum og Holmen laa i Taage, og ingen kendte det Land derinde, ingen søgte det uden et Hors med sit Føl. Ydby Mænd fulgte efter for at faa Dyrene hjem. Da Kristenfolk satte Fod paa Jorden lettede Taagen, og Bodum blev bosat. Paa den lille Ø udenfor Bodum, Lindholm, sad en Ellekone med sine to røde Køer, Bodum Nybyggere vilde nu ha al Græsningen. Saa lovede hun dem for Fred, at Bodum skulde blive en Stad og Kæret over til Ydby, Brokær, en Skov — men voldte de hende Ufred, skulde Bodum aldrig blive fri for gale Folk og onde Tider. De kunde som de vilde. Fik hun ikke Lov til at sidde i sin Jordkove, skulde hun fly over til Mors i sin Stenstove.

De gav hende intet Svar, men da de ser deres Huse i Brand, flyer de hjem. Det var kun et gækkende Syn. De løb tilbage for at byde hende Fred. Da sejlede hun i sit Asketrug med sine Køer bort fra

Lindholm, over til sin Stenstue paa Mors. Hvor hun foer, ses endnu en klar Strime i Vandet. — Og til denne Dag skal der være gale Folk og onde Tider paa Bodum Land¹⁰).

Fra Lindholm raadede hun over Bodum, hvortil kun Hundyret, Horset med sit Føl, havde Gang. Til Lindholm førte de den døde Lindorm, for den var hendes, og dræbt af Tyren, opfødt af den kristne Mø. Kristenfolk tager hendes Land og driver hende fra Holmen, endskønt hun var den der magtede at give dem Boheld.

Der kom en hellig Mand til Revs Herred, ham tog de imod, Hellig Tøger landede ved Vestervig, byggede sig en Vidjehytte og fik en Kirke rejst¹¹). Hvor han sov sprang en hellig Kilde. Hans Kirke blev rig, den er endnu et af de mægtigste Rum i vort Land. Hvid og stræng, vild i sine Hvælvingers Genlyd, lig de Revs Herreds Sagn.

Bispen drev en Frue ud af Land — som Bønderne Ellekonen — han tog hendes Jord, hun drog med to Øksne (Ellekonens Køer) ud i Verden og fandt sin Søn, Jens Glob, han drog hjem og tog Hævn. Først stævnede han sin Svoger Oluf Haase af Salling til Ottesang i Hvidbjerg. Med tolv Svende foer Hr. Oluf over Oddesund, Strømmen slugte de ti. Selvtredje kom han til Kirken. Da havde Jens Glob dræbt Bispen for Alteret.

Hele Revs Herred laa i Band. Vestervig Munke byggede Kapel i Heden og havde Løngang derud, saaledes at der alligevel blev holdt Gudstjeneste, og Landet gik ikke i Hedendom¹²).

Jens Glob fik Tilnavn den haarde, og haarde var Sindene, trods Hellig Tøgers Bud. Som Hvidbjerg skæmmedes Søndbjerg Kirke med Drab. Det var da Signe, Datteren fra Helleris, førtes bort af Sønnen fra Østergaard. De søgte Ly i Kirken. Slægten fra Helleris krævede Pigen tilbage, han løftede hende ud af Vinduet, og de brændte ham inde. Saa fødte hun en Søn i Kvindedal nordvest for Kirken, og han hævnede sin Fars Drab paa Helleris Slægten. Det er Byerne Hellerød og Søndbjerg der kæmper. Sønnen var opfostret i Hvidbjerg, i Jens Glob den haarde By.

Saa var Søndbjerg Kirke i Band, og Gudstjeneste blev holdt ved et Kors ved nogle Sten, hvortil Munkene krøb, »krøb til Korset«. Fra Stedet »æ Kors« ved Søndbjerg Skole er mange Læs Sten ført

bort¹²⁾). Maaske er det et Sted, hvor Vandrere kastede Sten, ligesom der oppe ved Ashøj ved Revs var et Grenkaste¹³⁾).

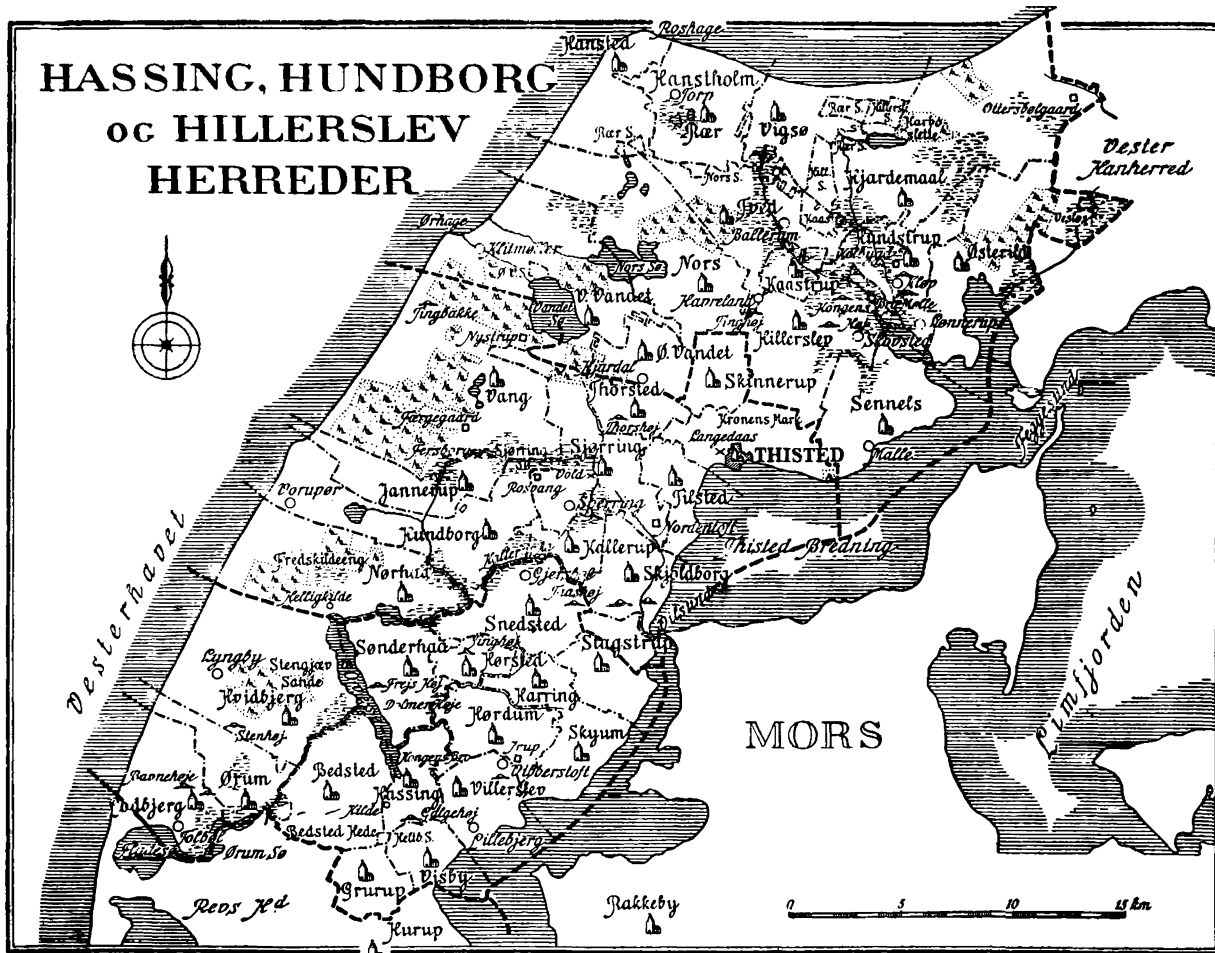
Strængest og videst kendt lyder Sagnet og Visen fra Vestervig, hvor Liden Kirsten, Kong Volmers Søster, blev jordet. Hun mistede sin Ære for Prins Buris, og Dankongen lod hende danse ihjæl og Buris blinde lænket til hendes Grav. Over Gravstenen red Dandronningen, saa Hovsporene staar i Liden Kirstens Grav¹⁴⁾).

Saaledes ender Sagnet om Kvinden, der drives af Land. Først af Bønder fra Bodum, saa af Bispen fra Hvidbjerg, af Slægten fra Søndbjerg. Aashøj Røvere stammede fra en lokket — udskudt — Pige, der tog sin Søn til Mand¹⁵⁾). Og endelig kommer Kong Volmer selv, som altid jager Ellekvinder. Liden Kirsten danses tildøde.

Mere vilde og haarde end andre Egenes Sagn er de fra Revs. — Man skal se dem i Hellig Tøgers vidtfavnende Kirkerum der er som et lov-syngende Tungsind.

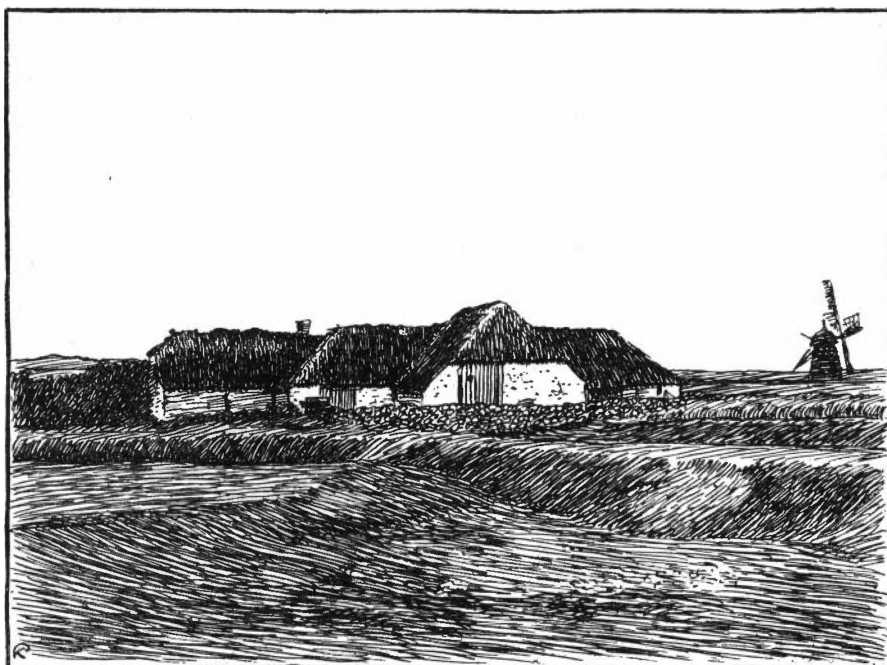
¹⁾ J. Flkm., Ordspr., Sktgr. ²⁾ D. S. III, 332. D. S. IV, 459, 498, 520. Sktgr. 85 II, 169. ³⁾ D. S. IV, 459. ⁴⁾ D. S. III, 334. ⁵⁾ D. S. III, 39. ⁶⁾ Thiele II, 47. D. F. S. ⁷⁾ D. S. I, 84, 393, 423. Thiele II, 184. ⁸⁾ D. S. II, 342. D. S. III, 460, 468. Sktgr. 85II, 164, 170. ⁹⁾ D. S. II, 186, 194, D. S. III, 467, 468. ¹⁰⁾ Sv. Gr. III, 138. D. S. III, 372. Sktgr. 85 II, 167. ¹¹⁾ Thiele II, 34. ¹²⁾ Thiele I, 116, 221. D. S. IV, 402. ¹³⁾ D. S. IV, 130, 250. ¹⁴⁾ Jyllpst. 29, 12. 25. ¹⁵⁾ Thiele I, 37. ¹⁶⁾ D. S. IV, 459.

HASSING, HUNDBORC OC HILLERSLEV HERREDER

THY SYSSEL

HASSING, HUNDBORG, HILLERSLEV HERREDER

GAARD I HILLERSLEV, HILLERSLEV HERRED.

Fra Revs Herred gaar Vejen nordpaa i Thy gennem Hassing, Hundborg og Hillerslev Herreder. Naar Dankongen færdedes i Landet, havde han en halv Nats Gæsteret i Revs Herred, men i Hassing bedede han ikke, de svarede seks Mark, og saa drog han videre til Hundborg, hvor de skulde føde og huse Kongen med Følge en Nat, derfra til Hillerslev to Nætter og ligeledes i Hanherred. Kongen kommer ind i Thy fra Revs Herred, maaske fra Hardsyssel over Thyholm og Tybjerg — maaske fra Mors over Bodum. »Kongens Gade« er en Vej fra Bodum ad Ydby¹). Hvor Kongen har været den halve Nat mellem Revs og Hindborg siges ikke, men det er maaske i den, han har faret som en Wojens gennem Hassing Herred. Ved Vejen laa Røverne i Bedsted Hede. St. Thøgers Kilde er paa den ene Side af Hassing og Kongens Bro paa den anden. Den hellige Thøger vandrede om for at finde Ly, ingen vilde have ham her. Gav de ikke Kongen Natly, skulde de vel heller ikke give Stodderen. Saa maatte han lægge sig udenbys i en Dal ved Hassing, og her sprang Kilden, ligesom i Vestervig. Han skal vandre der endnu vesterfra til sin Kilde, men kun de synske ser ham. Nord for Kilden er Trollesgab og Trolleshøj i Hassing Grønne, Navnet skal komme af en svensk Høvding Trolle. Der gaar en hovedløs Hest. Den er vist ældre end Svenskeren og St. Thøger med²).

Fra den hellige Kilde og den hedenske Dal drager Kongen over Kongens Bro, han har Galgehøj Syd for Hassing og Tinghøj nord for Hørsted, de ligger ikke ved Vejen. Over Herredskellet ved Snedsted fører et mærkeligt Vadested — nu er der Bro over Kallerup Aa, men under Vandet er et stenfast Vad og til begge Sider bundløst. Det Vad skal Fanden have bygget, da en Dreng læste ham til sig i Cypranus. Paa Vejen fra Gjersbøl over Herredskellet ligger der Sten, som Fanden har tabt.

Saa drager Dankongen over i Hundborg Herred. Her kan han gæste

Thylandskongen. Der var Næsekongen Nilaus af Fersborg og Sjørring Borg, som jordedes i en lang stensat Høj paa østre Side af Jannerup Kirkegaard. Nu er Højen borte. Kong Nilaus værgede Landet mod Sørøvere og havde høje Volde, der endnu ses, om Sjørringborg. Men i Slaget med Vikinger sank et Skib med Skatte, det ligger i Sjørring Sø. Skattekestens Ring fik de op, den sidder i Kirkedøren og gav Stedet Navn. En Bisp faldt i Slaget, hans Grav er paa Kirkegaarden.

Før der var Bisper med, sad Lange Terkel paa Sjørring og offrede til Thor paa Thorshøj ved Thorsted, Herredsgrændsen til Hillerslev. Men inde i Hillerslev var der en Konge, der offrede til Balder i Balleum. Han kriges med Terkel, men Hundborgkongen vandt. Nogle mener, at Terkel boede i Hillerslev nordøst for Kirken og krigede med Kong Knud i Sjørring. Og Balder boede paa Kongens Høj øst i Hillerslev Sogn³).

Saa var der tre Konger i Thy, men der var ogsaa tre i Salling: paa Fur, Salling og Mors. Fur blev tvunget af Mors. Fur Kongesøn bejlede lønligt til Sallings Datter og skulde dræbe Morskongen, sneg sig til ham, men kunde ikke, da den gamle Morsingbo laa saa fromt med foldede Hænder og sov. Saa hug han blot sin Kniv i Sengestolpen. Da Mors havde tvunget Salling, lyste Kongen den Kniv op, og da Fursønnen mældte sig, fik han Sallingdatteren. Men i denne eller en anden Morsinghistorie kommer Thyland med. Pigen er røvet og sidder paa Borgen ved Sjørring Sø. Hendes Ven kommer dertil og kvæder en Vise, og hun svarer derinde fra. Saa maa Morsingkongen over at fri sin Datter.

Røvere bliver de gamle Sjørring Konger tilsidst og ikke blot til Sø. De drog Lænker over Vejen for at fange Folk. En Kone lod sig falde med en Spand Mælk her. Saa kendtes Stedet, og Røverne blev taget.

Saaledes ender Smaakongernes Historie — de bliver Røvere eller Bjærgfolk. »Somme gaar til Sjørring og somme gaar til Sperring, saa kan hver gaa saa den har Ærring«⁴).

Men Dankongen drager gennem Landet. Han giver Thisted By Jorder. Det var ikke Jættekvinden, men Kongen, der lagde »Kronens Mark« Nord for Thisted til Byen. Det er vel gammel Grændsemark

til Hillerslev Herred: Helligjord, thi der gaar en stor Hest, som Folk kan sætte sig op at ride paa. »Herre Jesu Kors, aldrig saa jeg saadan Hors«. Saa falder de af Hesten, og væk er den.

Holger Danske Slaget skal staa paa Kronens Mark — eller paa Tis Enge, maaske Tise i Vendsyssel eller et ældre Navn for Kronens Mark.

Lindormen skal da bryde ud af Kløv Bakker ved Østerild. Det er Ragnarok⁵).

Ogsaa fra Skjoldborg Bakker skal et Udyr komme og øde det halve Thy. Udyret fødtes i en Tønne Gammeltøl, af Øllets Gæring, brummede derinde — og Øltønden kastes ud i Bakkerne, hvorfra Ølgærets Udyr engang skal komme.

Fire Steder i Thy kendes Lindormen, i Kløv, Hillerslev, som Midgaardsorm, i Hørdum, Hassing Herred, som almindelig Lindorm, dog værre end de fleste, da den rullede sig syv Gange om Kirken med Halen i Munden, hindrede al Kirkegang, krævede Offre, indtil den blev dræbt af Tyren, der blev bragt den i et Jærnbur. Det gaar voldsomt til i Thy. Revs Herred har to Lindorme, en paa hver Side af Skibsted Fjord. Hørdum har ogsaa ligget nær en gammel Indsejling, fra Lillebjerg, Syd om Villerslev og Hassing, gennem Ove Sø ud til Vesterhavet. Og ligeledes Kløv, hvor Fjorden gik ind ved Lønnerup med Havn ved Hundstrup og Kølhaling ved Kølbygaard, derfra op til Vigsø og Vesterhavet. Her kæmpede Bjærgmanden med Ormen, jog den ud i en Mose, og Bro Mølle er bygget over dens Hale⁶).

Disse Sagn om Fjorde gennem Landet, hvor Lindorme holder til, er maaske Minder om en ældre Bygdedeling, hvor Hanherred gaar til Hanstholm — Hillerslev Hundborg rækker til Hassing, og Resten følger Revs.

Thylands Herreder er meget gamle, men de synes ikke stærkt udskilte ved Sagn som særlige Bygder.

Mellem Hassing og Revs boer Bjærgfolk i de to Bavnehøje i Tolbøl Klit. Der lyder Smedjeslag om Natten, Hundeglam om Dagen. Der er Sti mellem Højene og skiftevis Gilde. Saa hæver de sig paa fire gloende Pæle.

Ved Sogneskallet, Stenhøj i Hvidbjerg Klit, danser Bjærgfolk om Vandrere. Ude ved Havet har de en anden Bakke, hvor de synger.

Mellem Hassing og Hundborg er der mange Dværge i Snedsted, man ser dem rende og trimle i Plovfurerne. Tåshøj maa ikke graves ud, saa sker der Uheld. I Thorsted mellem Hundborg og Hillerslev, hvor Kongen offrede til Thor, er der en stor Høj til en Gaard, hvis Ejere tit bliver taabelige — maaske fordi de glemmer at offere. Børnene byttes fra Højen, de bliver Skiftinge.

Over Skellet mellem Hundborg og Hillerslev kan Bjærgmanden ikke komme. Det var i Havreland i Hillerslev, hvor Tinghøj ligger, at Bjærgmanden vilde gribe en Hest og tog den i Halen, men Hesten foer ind i Skinnerup Sogn, over i Hundborg Herred, og da kunde han ikke følge med⁷).

Skellet har Magt over ham, det hænder dog, at han maa flytte. Da der graves i Frejs Høj i Sønderhaa, lyder det i Bulder og Raab, at Bjærgmanden drager »fra Frejs til Dolmer Hywe, og derfra skal ingen mig fordrywe«.

Vætten fra Wolshøj ved Vibberstoft bliver drevet ud og slaar sig ned lidt fra i Stjenkow, østlig i Byen: »Mo æ ett i Wolshyw blyw, saa skal de mæ ett a Stjænkow dryw«.

Det hedder ogsaa, at Ulhyw i Rakkeby paa Mors flyttede sit Lys over til Wågnbjerg syd for Arup i Thy. »Kan a ett i Uulhyw blyw, saa ska a ind i Wågnbjærre flyw, og ingen ska mig dærfra dryw«⁸).

Det er Høje der ikke ligger langt fra det gamle Sejløb Villerslev, Hassing, Ovesø. Maatte Bjærgfolkene flytte, da en ny Grændse blev lagt?

Ved det nordlige Vandskel i Hillerslev Herred hørte Vætteerne særlig hjemme i Østerild, der ligger mellem Fjorden og Klitlandet over til Hanherred.

Sønden Fjorden staar Skatten, en Guldplow i Tidselhøj i Sennels⁹).

Norden Fjorden er Østerild, et helt Underjordsrige. »De har det saa stille for sig selv som dem østen Thisted« — det er herude¹⁰).

Der er ikke blot en Smed i Højen, men man finder Smedjeslakker udenpaa den. Andetsteds laaner Bjærgfolkene Øl og Mad i Gaardene, men her sidder de uset til Bords og æder Maden fra Fol-

kene. En Karl sniger sig til at faa en Bjærgmandshat, og han kan se dem — han ser, at de ogsaa gør Fadet urent, og flænger Bjærgmanden med sin Kniv. Det samme fortælles fra Herregaarden Sørup ikke langt fra det søndre Vandskel. Siden ser Karlen, at Bjærgfolk vander Heste ved Brønden. Det faar de Lov til. — Saa hændte det, at Bjærgmandsdatteren skulde ha Barn ved Bondesønnen. Bjærgmanden red til Bondens Gaard en Nat og krævede, at Sønnen skulde følge med og kendes ved Barnet. Imod sin Fars Bud fulgte Sønnen Bjærgmanden, satte sig op bag paa hans Hest og red til Højen, blev Natten over derinde og kom hjem med rigelige Gaver¹¹).

Ved Bromølle i Vandskellet, vesten Østerild, samles Heksene St. Hansaften, naar de rider til Troms Kirke. Der kom en Gang en Dreng ind blandt Heksene, men da han skulde skrive sit Navn i Bogen, sværge sig til dem, skrev han Jesu Navn. Og saa kom han ikke med paa Rejsen, men Bogen havde han med hjem, og i den stod mange Navne fra Sennels og Hillerslev.

I Torsted, Hundborg Herred, samles Hekse paa en Grønplet, der aldrig pløjes, og hvor man jorder døde Heste. Det er maaske det Sted, hvor Kong Terkel blotede til Thor.

Ved det søndre Vandskel sidder Heksene i Skyum og Hørdum. De gjorde mange Ulykker. En klog Mand lovede at faa dem alle tolv til at ride paa Hørdum Kirke, Lindormens Sted, men Heksene fik Magten fra ham, ved at han stjal en Hest.

Sønden for Vandskellet boede Heksen i Bedsted, Røvernes Bo. Naar hun kærnedede, sa hun: »Smør fra Hurup og Smør fra Grurup, Smør i min bitte Kærne«. Saa drog hun Smørret til sig fra begge Sider af Herredsgrænsen, Hurup i Revs Herred og Grurup i Hassing Herred¹²).

En slem Heks var Fruen paa Kjølbygaard ved Østerild. Hun fik alle de Penge, hun vilde, af den onde, der kom som en Hund og gøede Penge ned i en Skæppe til hende. Hun frygtede som Fru Rige paa Mors kun den gruelige Død. Da den skulde komme, lod hun sin Svend køre sig bort i Natten til en ukendt Gaard. Han saa hun sad derinde nøgen ved et Baal og blev kæmmet af en Mand. Svenden fik Bud om at køre hjem. Siden saa han ikke Fruen.

Men der var mange andre Hekse i Østerild. I Kjølbygaard blev de ved at være. Anna Sø lod sin Nisse drage Haandkværnen, naar Pigerne bad sig fri¹³).

Den onde Frue frygtede Døden, men der vides intet om at disse Hekse gaar igen. Gengangerkvinden er mindre historisk, mere en Guddom, der skal have offret sit Barn i Mosen. Saaledes gaar Skejdsdals Frue paa Handstholm i Ræær Sogn mellem Hansted og Torp, hun boer i Skejdsalshøj, vandrer i Skejdsdal, hvor ingen mere end een Gang skyder Genvej. Hvid er hun og vildene at møde. Det suser gennem Dalen. Fanden er manet i Sogneskillet mellem Hansted og Torp.

Nær Skejdsdal, fra Voldstedet Torp kører en Genfærdsvoan — om det er Skejdsdals Frue vides ikke. Gennem Hjardal i Ø Vandet farer det kørende op til Sjørring Volde, gennem Hillerslev Herred og ind i Hundborg.

I Hjardal gaar ogsaa et hovedløst Svin, kanhænde den So der har skabt Dalen.

Fra Irup i Hassing Herred kørte Fruen med Firspand løbsk gennem Vibbersloft ned i en Mose, hvor hun sank med Køretøj og Skatkiste i Fruens Kilde. Hver Nytaarsnat kører hun endnu. Men skal Kilden have Kirkehelg, er det bedre, at Jomfruen paa Kirkevej dræbes af Røvere, som Hellig Margrete ved Thisted. Hendes Kilde giver Helse. For Gaver til den blev Flade Kirke bygget. Flade er paa Mors. Hun har som andre Fromme søgt Kirke langt borte. Eller er hun i Slægt med Vætten, der drog fra Ulvhøj paa Mors til Vognbjerg i Thy¹⁴).

Fruen fra Nystrup søgte Kirke i Vang. Men Røvere lurede paa Vejen, og skønt det var Taage fangede de hende — de hørte hendes lille Hund gø — og dræbte hende i Dalen ved Fruerbjærgene. I denne øde Klitegn blev der dog ingen Helligkilde.

Nystrup Gaard skal være flyttet for Sandflugten tre Gange, og de to gamle Byggesteder ses i Klitterne. Paa et af dem boede Karl Blak eller Kalv Blak med sine mange Hunde. Som Fruen kendtes han altid paa at der lød Hundeglam omkring ham. I Strid med en Frue fra Vendsyssel blev han dræbt af hendes Skytte ved Vang Kirke.

Disse Hunde er som Genfærdsdyr der maa følge Nystrups Ejere,

mens Gaarden maa vige for Havet. Hundene viser Vej og nyt Bosted, men fører alligevel deres Herrer i Døden¹⁶). Hundtud Gaard i Lodbjerg blev taget af Havet. Byen Skovsted gik med.

Vestkysten af Thy maa vige. Gaarden kan flyttes ind, men Sognet bliver mindre. Lodbjerg havde firehundrede Tønder Hartkorn, nu har Stranden taget dem saanær som henved tredve. Tolv Lodbjerg Mænd flyttede ud og dannede Tolbøl. Der var atten jærnslagne Vogne og i Hvidbjerg fireogtyve. Lodbjerg Kirke maatte flyttes fra sit gamle Sted der endnu kendes i Klitten¹⁷).

Det nytter ikke at sætte Skelsten i Klitten, og der er faa Stenmærker i Thy, og næsten ingen som mærker Skel. Udenfor Bedsted Kirkegaard blev en Karl manet under Præstestenen. — Stengjæv Sande er en Slette nord for Hvidbjerg Kirke. Fanden dryssede Sten ved Vadestedet nord for Snedsted mellem Hassing og Hundborg Herreder¹⁸).

Kappelstensmarked holdtes i Thisted og Anden Pinsedag (efter anden Meddeler første Paaskedag) gik Byens Folk vesterud at offere en Skilling eller en Knappenaal i vestre Ende af Kæmpegravens Langedaas. Derpaa legede de Bold. Inde i Byen var en Sten, hvor Nissen fik sin Grød¹⁹).

Præsten i Rær flyttede en Skelsten mellem Kirken og Præstegaarden. Som Genganger kom han og bad Karlene flytte den tilbage.

Paa »Hillerslev Dysse« mellem Skovsted og Hillerslev skulde Kirken være rejst, men Troldene rev Bygværket ned. Her var Helgsted, men ikke Kirkens. Kæmper har kastet disse Stene.

Ved Stranden syd for Sennels laa en anden kæmpekastet Sten fra Mors. Men ellers kender Thy ikke til Kæmpernes Skelsætning. Kæmpernes Fingermærker er der ikke Tale om. Kun i St. Elines Sten øst for Nors skal der have været en Række Huller. En eneste mærkelig Skelsten har Thy paa Grændsen til Hanherred. Her stod ved Ottersbølgaard en Skelsten »under Jorden i Solkaaes Stue under et stort Bord«²⁰). Det maa vel være et Samlingssted om en Sten som Bord — en »Firetøndersten« i en solvendt Hegning, et Slags Ting for Hanherred og Thy. Et andet Tingsted, Tingbakke ligger ude i de ødeste Klitter ved Hundborg Herreds Skel til Hillerslev. Det er Fredsteder i Ødet, Solkaas Stuer helliget Folkets Samfærd.

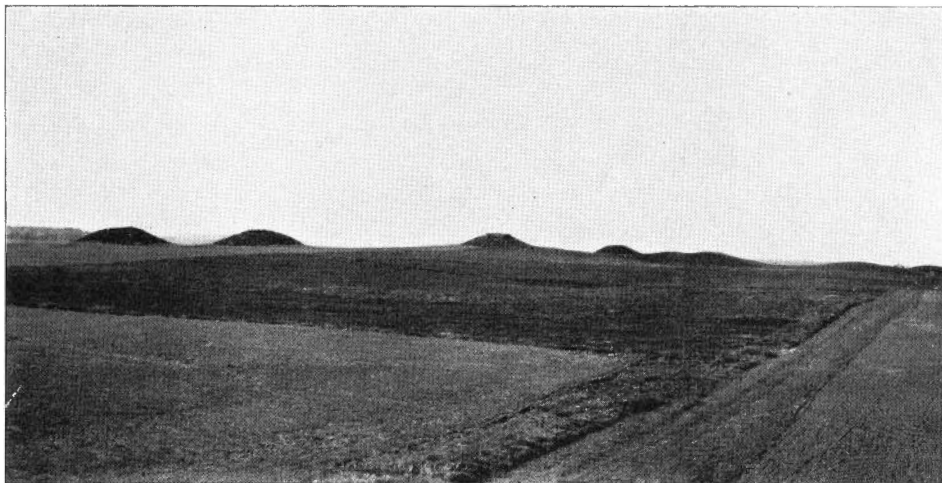
UDSYN FRA FISKBÆK KIRKEMUR OVER SYSSLSKELLET OMMER-SALLING (NØRLYNG-FJENDS HERREDER)

MORS

ALSTED FATTIGGAARD, MORS NØRRE HERRED

K. Uldall fot.

HØJE VED KAARUP, LØDDERUP SOGN, MORS SØNDER HERRED Nationalmuseet fot.

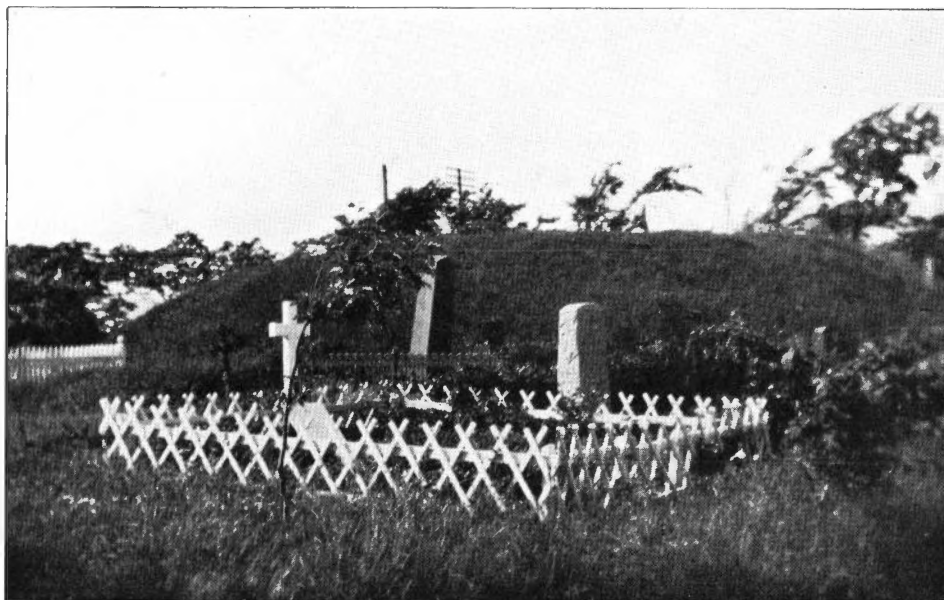
HUS VED LJØRSLEV, MORS SØNDER HERRED

K. Uldall fot.

DIGE MED NAALETRÆER VED BORREGAARD, THYHOLM.

K. Uldall fot.

HØJ PAA YDBY KIRKEGAARD

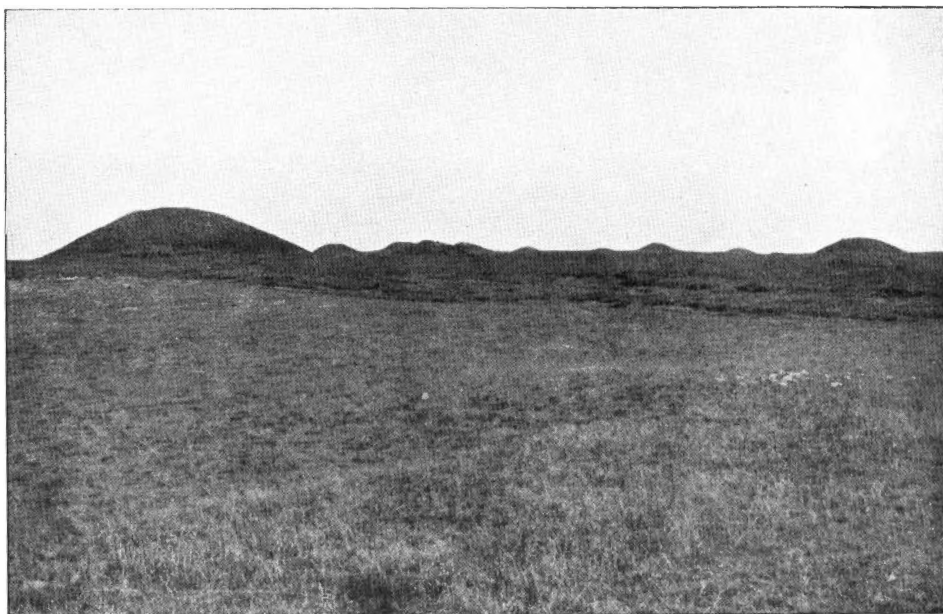
HILLERSLEV HERRED

HOLMEGAARD, ØSTER VANDET BY. HILLERSLEV HERRED
Træet bag Vognen maa ikke fælde. Hvis det sker, dor en paa Gaarden.

K. Uldall fot.

ØSTER HAN HERRED

HØJE VED LUNDEGAARD, LERUP SOGN

Nationalmuseet fot.

Fredskildeeng er i Nørhaa, hvor Karlen slog Engen sammen med Trolden. Han sejrede da han kom først til og slog den inderste Ring, mens Trolden slog den yderste. Og Karlen havde faaet en Le af en gammel Kone, han maatte ikke stryge den og ikke se paa Eggen. Da han gik af Engen, ramte han en af de to Ledpæle der stod, og Leen skar Stenen over. Da saa han paa Leen, det var et Ribben. Nørhaa Helligkilde er paa Herredsskellet til Hassing²¹). Det hedenske Vaarsted Engen maa være lige derved. Det var hegnet med Sten og skulde slaas i Ringe med en Oldtidssegl, et Ribben. Men Engen er Fredsstedet hvor Trold og Bonde har Fælligræs, et Enemærke paa Grændsejorden.

Af Enemærker er Hillerslev Herred fuldt. Der er en hel Tylvt. De ligger flest ved det gamle Sejløb fra Sydøst til Nordvest.

Øster Vandet har Jord langt inde i Vester Vandet. Rær har to Stykker i Hansted Sogn. Nors har et i Tved og Vigsø et i Tved, Hillerslev et og Kaastrup to i Tved. I Vigsø har Hillerslev to og Rær et. Vesløvs i Hanherred har Enemærke i Østerild, Hillerslev Herred. Bjerge Eng er fra Vigsø Sogn lagt til Rær Fællede. Disse Enemærker er ofte Kær eller Enge: Torvekjær, Sokland, Bodkjær, Skradekjær, Kjælderhule, Harboslette, Tovsig. Mellem Bodkjær, Skradekjær ligger Skjelsbjerg og syd for Skradekjær er Blotstedet Ballerum der i Sagnet modsættes Thorsted i Hundborg Herred. Det kunde tænkes at Engene har hørt til Blotstedet, og Sognedelingen har dannet sig efter de splittede Ejendomme. Derfor ser Sognedelingen helt tilfældig ud i alle sine Flige og Splitter. Tinghøjen ligger ved Havreland, en Flig mellem fire Sogne.

En særlig Helligkær kendes i Revs Herred, hvor man fra Hvidbjerg Kirkegaard kastede Dødningebenene ud i Benkjær øst for Kirken²²).

Efter Pesten stod der en Dreng i Kløv og spejdede og saa det røg øvre hinsides Vandløbet i Hillerslev. Der fandt han en Pige, og de var de eneste i Landet. Saaledes lyder Sagnet om at Landet engang er rejst af Øde, og at Folk har fanget Jord og holdt den fast uden Tanke om at bygge Sogne²³).

Sagnet vil ogsaa mindes at Folk fra Hanherred er draget gennem Landet, Hillerslev, Hundborg Herreder ned til Hassing Kirkegaard med deres Døde. Hassing Kirkegaards nordlige Del skilt ved et Dige bar

Navnet Hanherreds Kirkegaard, hvor der engang kun var Spor af Grave, ingen nye, det var fra den Tid Hanherred ikke havde Kirke²⁴).

Hedenske og vilde er Thylands Minder og Sagn. Bedst kendt og vældigst er Kæmpevisen om Ebbe Skammelsen.

»Skammel han boer sig nør i Thy,
han er baade rig og kaad«.

Paa Nordentoft boede Skammel, lidt sønden Thisted. Saadan mælder Sagnet, at hans Søn Ebbe Skammelsen dræbte sin Kæreste, og derefter dræbte han sin Hest i Spaandal, søgte ind i sin Svogers Gaard Rostrup og blev skjult af sin Svoger uden Søsterens Vidende. Da flere Aar var gaaet, drog Svogeren bort for at hente en gammel Slægtning tilhuse, og da han kom hjem, tog han Ebbe ud af hans Skjul, saa han kunne gaa frit i Gaarde som en Fledføring. — Men af Visen kendes det, at Ebbe ikke blot dræbte sin Kæreste, der giftede sig med hans Broder, men ogsaa huggede Haanden af sin Moder, som var Skyld deri. Om nu dette nævnes eller om Visen synges paa Nordentoft, da ses Fru Skammels blodige Haand paa Vinduesruden²⁵).

»Fordi træder Ebbe Skammelsen saa mangen Sti vild«.

Som Ebbes Vise er Thybo Sagn og Thylands Sogne. Dybe Indskærsfjorde kløver Landet, og Lig føres ad lange Veje gennem hele Thy. Vildt og tungt og haardt er der at bo. Der blottes til Balder, der blottes til Thor, og der fejres Helg i fjærne Enge. Sent ned i Tiden maa Dankongen holde fast ved sin Gæsteret her, som ellers oftest var afløst paa Valdemarstiden. Thi havde han ikke den, saa havde han maaske slet ingen Ret i Thy.

¹) Trap s. U. ²) D. S. IV, 82, 462. D. S. III, 233. D. S. V, 52. ³) Thiele I, 170. D. S. III, 10, 444. D. S. IV, 16, 22, 57. Sktgr. 84 II, 13. ⁴) D. S. IV, 408, 496. J. Flkm. ⁵) Thiele II, 292. Sv. Gr. III, 138. ⁶) D. S. II, 187, 226. D. S. III, 408. D. S. IV, 57. Flkm. 86, 383. ⁷) Sktgr. 85II 171—72. D. S. I, 126, 162, 320. Æresbog 48. ⁸) Sktgr. 84II 200. D. S. I, 390, 431. ⁹) D. S. III, 468. ¹⁰) J. Flkm. ¹¹) Thiele II, 181, 211, 223. D. S. I, 139. ¹²) Sktgr. 89, 78. D. S. VI, II, 103, 107, 182, 336. ¹³) Thiele II, 87. Sktgr. 84II, 199. ¹⁴) D. S. V, 52, 62, 296, 351. D. S. VI, 107. ¹⁵) Thiele II, 33. D. S. III, 358. ¹⁶) Sv. Gr. III, 150. D. S. IV, 402, 449. ¹⁷) D. S. III, 304, 399. ¹⁸) D. S. III, 399. D. S. IV, 361. D. S. VI, I, 128. ¹⁹) D. S. II, 94. D. S. III, 18. Sv. Gr. III, 174. Alml. T. V, 136. ²⁰) D. S. III, 164, 337. D. F. S., D. S. V, 428. ²¹) D. S. III, 223. D. S. VI, I, 176. ²²) D. S. III, 356. ²³) D. S. VI, 568. ²⁴) D. S. III, 69. ²⁵) D. S. IV, 129, 269.

THY SYSSEL

ØSTER OG VESTER HANHERRED

Tværaasen mellem Vendsyssel og Thy nord for Limfjorden hedder Hanherred og hører til Thy Syssel, deles i Vester og Øster Hanherred, men Delingen nævnes ikke i Valdemars Jordebog. Nu er de meningsløst delt mellem to Amter.

Den vestlige Del af Vester Hanherred, ved en Limfjordsarm skilt fra det øvrige, er et gammelt Birketing med Sognene: Arup, Øsløs, Vesløs, Tømmerby, Lild.

Naar Kongen kommer fra Thy, hvor han har halvanden Nats Ophold i Revs Herred, en Nat i Hundborg og to i Hillerslev, saa tager han nu ogsaa en Nat i den stille Næsbo Fjording. Derfra gaar han nord om Lund Fjord, ser til sit Gods i Tømmerby og drager gennem Vesterhanherred — Kongens Høje ligger vel paa hans Vej ved Herredsskellet i Husby og naar han kommer til Haverslev har han sin Stue i Præstegaarden.

I Haverslev Præstegaard, som i flere andre, var et Rum kaldet Bargerfed eller Barfred, det var Kongens — og Flygtninges Fristed¹); thi efter gammel Lov maa Drab ikke øves, hvor Kongen er i Lande, og Kongens Ly skulde da ogsaa givet den fredløse Fred. Dette er ikke lovfæstet, men en Danerlovens Folketro, at saadan bør det være. Maaske havde Kongen selv Gavn af et stærkt Ly. Der gaar Sagn om at Bønderne, da de veg for Kongens Hær, grov en Grav, Huseby Hule, nær Kongens Høje, og dækkede den, saa den var skjult. Kongen med sin Hær sank i den, og Bønderne dræbte Kongen. Han skal være jordet i Husby Hule. Ude vester sidder Holger Danske i Bulbjerg, og sit Guldbæger har han sat paa Skarreklit.

Lidt derfra ved Fjordarmen er Kong Bars Grav, paa Vust Mark, en stenfyldt Aas kaldet Baer med Højden Baers Grave, hvor Kongen hviler med Krone og Skatte dybt i Jorden²).

Østerude det samme i Svenstrup Sogn, Næsekongen Mulos Grav, vist en Langdysse paa Sandels Bjerg, hvorfra hele Sognet kan skues.

Mulo hviler med en Skat, og den ses stundom oven Jord at »soles« i Maaneskin. Den maa ikke tages op. En stor Hund ruger paa den. Og videre føres Kampen mellem Kongerne paa Øland og paa Gjøl, det er Thy og Vendsyssel³).

Mellem Øland og Svenstrup inde i Brovst Sogn gaar en Grav fra Bratskov op mod Fredensdal, i Syd Nord, tusind Alen lang, den kaldes Katrines Grav og skal være gravet, for at Jomfru Katrine skulde gaa i Læ, ligesom Esbern Snares Døttre i Udby søgte til Kirken ad en Løngang, fordi ikke Solen maatte skinne paa dem. Maa-ske har Katrines Grav været en Værnegrav som Husby Hule. Men her findes ogsaa en »Trines Grav« i Engen ved Skræm, hvorom gaar Sagn, at en Mand dræbte sin Kone og hængte hende op som Selvmorder. Saa lagdes hun paa en Vogn, der trukket af Stude skulde køre hende til hendes Hvilested i Ødemark. De gik mod Kirken — og blev jaget derfra — saa mod en Gaard, Bonden jog dem bort. Endelig maatte de ud i Kæret. Der jordedes hun i Trines Grav. Nu gaar her Sti til Kirken, hun vandrer der og kæmper med sin Mand ved Kirkegaarden, for: »Du legger der, hvor a sku leg.«⁴).

Husby Hule, Trines Grav og Katrines Gang maa vel tydes som gamle Værnegrave ved Vejen gennem Hanherred, de to sidste tillige Helligsteder med Kvindegrave. Der er hveranden Kongegrav og hveranden Kvindegrav: Efter Baers Grav følger Moskællings Kær i Vust, hvor en dræbt Kræmmer og to Mordere ses. Men Moskællings Kær er Ellefruens⁵). Derefter følger mod Øst Husby Hule, Trines Grav, Mulos Grav, Katrines Grav paa Rad. Der kunde gættes paa Vinterhelg ved Kongegravene og Vaarhelg — som saa ofte — ved Kvindegravene og ved Helligkilder med Kvindesagn. Næsboerne har Sankthansbrønden ved Hole Bakke i Lild, hvor Heksene samles Midsommeraften⁶).

Hanherreds store Marked var først ved St. Helene Kilde i Fosdalen. Det varede en Uge, ja en Maaned. De syge blev ved Kilden i September. Man slog Boder op, handlede, kæmpede — og de der faldt blev slængt ned i nogle Huler nedenfor Kilden. Markedet maatte flyttes, at det kunde blive mere skikkelig. Men det skulde stadig være Lerup Marked. Saa stod det paa Rødland vest i Lerup, ved to store Kær. Men ogsaa derfra maatte det bort. Da kom det til

Henrik Sø i Skræm Sogn. Søen blev tør, og Markedet flyttedes nærmere Lerup Skel. Atter flyttedes det til Fruerbro, vest i Skræm.

Stadig søges der Vandsted til Markedet, og det flyttes langs med Skellet mellem Øster og Vester Hanherred, fra St. Helene Kilde og til Lerup, i hvis Sø en Gaard er sunket, og til Henrik Sø, der ogsaa rummer en sunket Gaard — gamle Helligkilder og Offersteder, Kilden til Vaarhelg, Søen til Julehelg, hvor Præsten kaldes for at signe Soen, Julegalten — og da synker den hedenske Gaard.

Her er det store Folkestævne. Et mindre Marked var i Øsløs. Da skulde Husene hæges i Øsløs, naar Østerboerne kom herud vesterpaa til Marked i Juli. Men her var det Skik, at Konen blev hjemme. Til Lerup Marked skulde hun med. Det var til Helligdommen. Øsløs er Vaarmarked, Lerup Efteraarsmarked, midt imellem dem holdtes Vintermarked i Ugen efter Jul, Klim Snapsting⁸).

Lidt fra Lerup Markedssted Fruerbro ligger Tinggaarden paa Lag, hvor fem Sogne mødes. En Tinghede er der nordvest for Torslev. Svenskerne kæmpede ved Kokkedal og brændte Skov helt ud til Tingheden, der ikke er langt fra Tinggaard i Skræm⁹). Her synes Hanherreds Ting at have været, noget langt borte fra de vestlige Sogne Klim, Torup og Vust. Der er en Tinghøj i Vust og Tinglevgaard i Gøttrup Sogn⁹). Men ellers kunde de søge Tinget oppe ved Bulbjerg sammen med Næsboerne: Trolde ting hedder det. Rettersted skal der have været og Grave at se. Maaske har de uden Kongens Lov og Dom rettet herandre deroppe, og taget Trolde til Vidne. Men da Næsbo Fjerding holdt Ret, havde de Rettersted paa Tømmerby Kirkegaard under Kirketugt. Der blev en af Præstens Piger rettet, fordi hun havde dræbt sit Barn og jordet det under Køkkengulvet. Hendes Hoved blev sat paa Stage ude paa Galodde i Vejlen øst for Kjærup. Men hun maa siden vandre Vejen fra Galodde til Præstegaarden og over Skadhav Bakker ud til Sønder Fuglsang langs Sogneskellet og ud til Herredsskellet¹⁰). En Vandring, der minder om en anden, fra Trines Grav i Skræm, ogsaa fra Engen, Herredsskellet, til Kirken. Det er Vætten der søger Kirkely som den fredløse Kongens Barfred — men Vætten tvinges ud til Skellet igen, hvor Selvmordere skal bindes.

Hanherreds Vætter har ikke mange Markskel at holde, det meste er Strand. Men over Strande strides Nisserne af Thyland og Fur. Nissen

gaar fra Amtoft, Arup Sogn, paa Is over Feggessund og stjæler en Ko paa Fur, men møder paa Hjemvejen Furnissen, der bærer en Stak Korn fra Amtoft. De kæmper paa Isen. Furnissen maa fly. Saa fik Amtoft baade Ko og Korn. Østerude henter Ølandsnissen Koen ovre paa Fastlandet.

Ved Øsløvs vest for Byen boede en Bjærgmand, der virkede som Nisse: han bringer Held i Stalden, han laaner Rug af Bonden og giver ham en Malmkedel, der skal bruges som Drikkekar i Stalden, og saalænge den er der gaar alt vel¹⁴).

Oppe nær Trolde ting kendtes Trolde i Korpenshøj og Rishøj, med Vættesti imellem nordøst for Ellidsbøl i Vust. Her er det Bonden der laaner Korn hos Højfolket, og det Korn han bringer tilbage maa han tærskes, staaende paa Hosesokker, ikke ved Træsko skilt fra Jorden. Højfolkene laaner Brudeskørt i Gaarden. Ingen Blomst maa Bondens Børn tage af Højene. Det skal gaa redeligt til ved Trolde ting.

Henne ved Herredsskallet i Fasmali, Hjortels Sogn, boer Smeden. Der hørtes to Hamre inde i Håjhøjen.

Men først helt henne ved Tingstedet staar Højfolkenes Gilde nord for Flegum i Trindbjerg, paa gloende Pæle. Og her er Vætternes Land: Øland og Kysten overfor Torslev, Brovst Sogne, hvor Limfjorden aarlig kræver Lig. Tog den ingen i syv Aar, tog den syv i eet Aar.

Ellemanden kommer ridende til Attrup i Torslev og beder Konen i det østligste Hus følge med som Jordmoder. I Løn fik hun nogle Muslingskaller, der brugtes til at skrabe Gryder med. Som om Ellemanden kom af en Stenalderens Affaldsdyng.

Fra Brovst maa en Bondekone ogsaa hjælpe Bjærgmandskonen ved Barsel, men hun faar Guld og Sølv i Løn, det hun kan bære. Bjærgmanden vil drage hende tilbage i Højen, han faar kun hendes Forklæde, som hun har bundet løst.

Begge Steder er der Skiftinge i Byen. Bjærgfolkene har byttet Børn. Og den bjærgtagne Pige kan kun føde ved Menneskehjælp. Men Skiftingen blandt Menneskene bliver aldrig til noget. I Østergaard i Brovst sad Konen med en Skifting, hendes egen Søn kom til Gaardsleddet og talte med sin Mor, men tilbage maatte han i Bakken nord for Gaarden.

Der er Ellefolk ved Attrup og Brovst, Dværgen Øst for Kokkedal, og Dravdokker der tænder Baal oppe ved Nørreøkse, hvor Gaarden Bratskov er sunket i Nørreøkse Sø, som Gaarde i Lerup Sø og Skræm Sø. Dværgene er særlig mange paa Øland. Der dansede de i Hvolgaards Lade oppe paa Hanebjælkerne, og fik en Karl til at danse med, til han blev ødelagt.

Paa Vætternes Strøg henover Brovst farer Karls Vogn eller Wowns Jæger. Hunde flyver fra Karls Vogn og bider Drengene der vrænger ad deres Gøen, men Wowns Jæger kalder Hundene til sig. Det er Thors Vogn og Odins Jæger der blandes sammen, de kendes kun som Susen i Luften, Hanherred har ingen Bygderider. Ellerfruer kaldes paa Øland Dradelsmøer¹²).

Kongen i Hanherred er den hvide Hugorm, Hugormskongen. En Mand i København kunde se paa en Karls Kæp, at den var skaaret i Kongebo og fik Karlen med hjem til Underliden for at vise Grostedet i Pirrup Krat. Saa blæste Københavneren — Kongens Mand — i Kvisten hvor Kæppen var skaaret, og Ormene kom, og han fangede Ormenes Konge¹³).

Her sker det samme, som naar Kong Volmer fanger en Ellefrue, han lægger Ødeland under sig.

Den hvide Hugorm kan blive Lindorm, naar den faar Lov at vokse uset.

Det er den blevet i Nørbjerg ved Sydenden af Herredsskellet, men trehundrede Aar vil det vare, før den æder sig ud af Bjærgget. Alligevel turde en Mand i Nørbjerggaard i Gjøttrup ikke bo der for Ormen. Efter Thyboskik er den saa stor at den kan naa syv Gange om Kirken. Men om den er kommen eller skal komme — det staar ikke helt fast. Man er ikke kommet saa vidt med Ormen, at der er kæmpet — eller man skønner, at Kamp er umulig, thi alt hvad den ser paa skal dø.

Et særligt Hanherredssagn mælder om at Lindormen gaar under Jorden langs Stranden, er set i Svinkløv og Hjortdal. Naar den ses ved Bulbjerg skal Verden gaa under.

Ved Siden af Ormen bor Bjærgfolk. De bytter Børn og henter Vand i Gaarden. Nørbjerggaardens Hund gøede efter Bjærgmanden, den blev skudt, og de fik Held i Gaarde.

Der boer en Kok i Gjøttrup Bjærg. Naar den kommer ud ved Nørbjærg skal Verden gaa under — sa Sybille. Denne Fugl synes at være Hanherreds rette Lindorm, hvormed Tyren skal kæmpe.

I Øsløs kom den mægtige Fugl og bredte sine Vinger over en stor grøn Høj ved Bisgaard. De drev en uvan Tyr imod den, men Fuglen tog Tyren i sine Kløer og fløj til Himmerland med den. Mod Hanherreds Udyr kan hverken Mennesker eller Dyr stride.

Da en Skatterøver vilde tage Skatten paa Skarreklit, foer en Ravn imod ham, saa han faldt i Havet¹⁴).

Denne i Sagnene underligt ensomme Fugl har hjemme omkring Fjorden ved Hannæs i Trekanten Øsløs, Bulbjerg, Gjøttrup. Det er her hvor Vendsyssel—Hanherred mødes med Thy og ligelangt til Mors og Himmerland. Lindormen søger at bore sig frem, men Fuglen tager Magten, endogsaa over Tyren.

Langs dette Skel, paa begge Sider Fjorden, der nu er indtørrede Vejler, ligger Mærkestene. Ved Højstrup paa Skellet til Halvøen Hannæs staar en Flok Bavgasten der skal være en Brudeskare, som kom dragende og blev sat for evigt her. Et gammelt Brudevi.

En enlig Sten ved Kærby Kær er fingermærket af Kæmpekastet, og i Tømmerby Kirkedige en lignende, den skal svare til en anden ovre hinsides Fjorden i Vust, der kastedes fordi Kirketaarnets Tag i Vust laa modsat Kirketaget, som det skulde paa de Kirker der staar ved Herredsgrændse, og dette var Tømmerbymanden imod. Nu ligger Vust ikke ved Herredsgrændse, men ved et Skel som Sagnet særligt vil mærke¹⁵). Flere Sten i Rad staar nær Vust Tinghøj¹⁶).

Oppe ved Bulbjerg paa Troldeting er mange Sten med Fingermærker, og iblandt dem nævnes Larses Maalekar. Øst for er Stenhøj og Stenbjergsande. Til en Stendynge paa Stranden øst for Bulbjerg kastedes Sten over en død Havmand¹⁷).

Ved Grændsen mellem Øster og Vester Hanherred eller noget vest for er Den graa Sten i Hjortdals Sogn¹⁸) — og en rød Sten mellem Kollerup og Brøndum er Markskel mellem Byerne¹⁸).

Kulstenen stod lidt derfra ved Kollerup Præstegaard¹⁹). I Række hermed ligger ved Gjøttrup Bjærg Gaarden Gjøttrupsten.

Østen for Herredsskellet men længere fra kendes en Sten over en Skat i en af de vestre Sidedale til Fossedalen²⁰). Søndenfor i

Tranum eller Svenstrup Sogn høres der Klageraab fra en Sten, der rullede ned og knuste en Mand²¹). — Janumkjøt hedder en stor Sten nord for Hanherreds Tingsted, om den vides intet, men helt nede mod Syd spøger det ved Stenknold og Stengaardshøje i Attrup, hvor man farer vild eller møder Lavst Ridefoged, der har lagt uret Skel²²).

Denne Stenrække nævner ingen Kæmper, men de stod der i Attrup eller Torslev, tre Kæmper og slyngede Sten mod Brovst Kirke. Den første Sten kom ikke langt — faldt maaske i deres egen Stenrække. Den anden Sten kom ud i Gjøl Vejle, den tredje naede Brovst Kirkedige og staar med fem Fingerhuller i det nordvestre Hjørne²³).

Saa kunde Brovst have kastet Sten tilbage, Stenknold, Janumkjøt, og flere, men dette mældes ikke. Et andet Sagn lader Kæmperne staa paa Gjøl Bjærg, saa falder Stenen bedre i Gjøl Vejle eller Brovst Kær og ved Brovst Kirke, og nordfor oppe ved Nørreøkse Sø er Knabelundsten. Imellem denne og Brovst Kirke ligger en Stendynge, hvor en Heks i Pigtønde er jordet, nærved Katrines Grav, som gaar ind i denne Stenrække. Heksen i Pigtønden læssedes paa en Studevogn — det samme Sagn som ved Trines Grav i Skræm²⁴).

Stenene ligger tværs af Landet. Først op gennem Næsbo Fjerding: Højstrup, Tømmerby, Trolldeting. Dernæst vesten Herredsskellet Graa Sten, Rød Sten, Kulsten, Gjøttrupsten. Saa kommer Skattestenen i Fossedal, Janumkjøt og Stenknold. Tilsidst Brovststenene: Kirken, Stendynge, Knabelundsten og oppe nord ved Skellet til Hvetbo Herred i Klitten, Stenmile.

Det er Bygderne: Næsset og den vestre Egn, Vesterherredet. Derefter Tingbygden fra Husby Hule, Trines Grav til Katrines Gang. Den skilles i Øst- og Vestegn af Fossedalsten, Janumkjøt og Stenknold. — Brovststenene, Katrines Gang, Knabelundstenen er Sysselskellet ud mod Vendsyssel. Øst for disse Mærker glider det øde Land sagnløst over i Hvetbo Herred.

1) D. S. III, 323. 2) D. S. II, 333. D. S. III, 367, 438, 462. D. S. IV, 13, 49. 3) Thiele 352. D. S. IV, 49. 4) D. S. III, 366. Sktgr. 84 II, 203. 5) D. S. V, 115. 6) Kvolsgaard Landboliv 121. 7) D. S. III, 213, 240, 250. 8) Trap. 9) D. S. III, 320, D. S. IV, 80. 10) D. S. V, 343. Alml. V, 103. 11) D. S. II, 90. Sv. Gr. I, 156. Sktgr. 84 II, 219. 12) D. S. I, 21, 120, 185, 204, 314, 342, 352. D. S. II, 105, 160, 365. D. S. III, 245. Sv. Gr. I, 140, 146. J. Flkm. 83, 22, 55. 13) D. S. II, 215. 14) D. S. I, 149, 304. D. S. II, 132, 178, 345. D. S. III, 438, Flkm. 86, 385. 15) D. S. III, 38, 62. D. F. S. 16) Trap. 17) Kvolsgaard Folkeliv 23. 18) J. Sml. III, V, I, 136. 19) D. F. S. 20) D. S. III, 458. 21) D. S. V, 558. 22) D. S. V, 70, 409. D. F. S. 23) D. S. III, 30. 24) D. S. II, 509., D. F. S., J. Flkm. 83, 41.

VENDSYSSEL

HVETBO HERRED

Landet mellem Hanherred og Vendsyssel kaldes i Jordebogen kun Hvet, nævnes ikke Herred, men gælder for det samme. Et Herred har mindst fire Sogne, Hvet har seks og dertil Øen Gjøl, men kun de fire Sogne: Ingstrup, Saltum, Hune og Jetsmark er fuldbaarne. Alstrup og Hjermelev er Smaasogne, der skærer sig ind mellem Ingstrup og Saltum. Af Aaby Sogn i Kjær Herred hører den Del der ligger vest for Ry Aa til Hvet. Det er Vejen til Gjøl. Et Kjettrup Sogn skal sandflugtsøde være lagt under Ingstrup¹⁾.

Tingstedet er Tinghøje nord for Saltum Kirke. Vest for har Ingstrup Sogn et Enemærke, der langt og smalt strækker sig i en Odde til Havet. Syd for Saltum Kirke er Galgehøj.

Enemærket mellem Saltum og Havet svarer til et andet særmærket Sted mellem Hune Kirke og Havet (Blokhus). Mellem Bakken Laden og Tornemarken laa en Mængde Sten, der nu er borte. Her var en Kirke og et Tingsted, siger Sagnet. Stenene dannede noget ligt Indhegninger²⁾.

Som i Enemærket nord for maa her have været Samlingssted ved Havet for Skibsfærd, Leding eller Vaarfest, maaske ogsaa Bygdeting. Saltum-Ingstrup og Hune-Jetsmark har hver haft sit Stævnested udenfor de Saltum Tinghøje.

En Storstad var Hune engang, hedder det. Sytten forspændte Karme holdt om Søndagen ved Hune Kirke, før Sandflugten ødede Jorden. Fem af dem kom fra det nu øde Rødhus, der var en stor Gaard.

Sandet skal fyge videre over Ulvskov til Aaby Kirkes Glamhuller i Kjær Herred.

Vest for Rødhus er en Herregaard sunket i Hellesø, fordi Herremanden kaldte Saltum Præst til en syg og lagde en So i Sengen³⁾. Men Hellesø ligger i Hune og Jetsmark Sogne. Det synes da som

Saltum skal være det ældste Kirkested. Maaske derfor det fælles Tingsted.

Hernede i Sønder ved Sysselskellet til Thy fyger Sandet langs Grændsen, Gaarden synker, Ulvene flokkes ved Ulvskov og kæmper med Hestene der gaar ude. De ældste Heste slaar Ring og værner de unge.

To Kvinder løber ved Havet nær Rødhus. »Han kan ikke naa os, for han er fnattet!« sagde de til hinanden. Fiskerne hørte det, og sagde, som de havde hørt, til Rytteren der kom. Han ladede sit Vand og toede sig deri: Saa var han fri for Fnatt, fangede dem og kom med dem tværs over Hesten, knyttet sammen i deres Haar.

Men hvem de to Kvinder, Ellefruerne, eller Rytteren, Wojens, paa Sysselgrændsen er, det ved man hverken i Hvet eller Thy. Ej heller hvem den hovedløse Rytter er der farer paa en kulsort Hest ud af Sandelsbjerg. Folkene i Toftegaard ser ham. Owns Jæger paa en hvid Hest ses ved Jetsmark Mose¹⁾.

Det er paa den østre Herredsgrændse mellem Hvet og Kjær Herred. Der er Enemærket ved Toftegaard. Til den blev der lagt saamegen Mark, som fire Heste kunde drage Fure omkring, mens Præsten prækede. De gik ud fra Hellediget (Helledy) og østerpaa til Vildmosen, saa mod nord og tilbage til Ryaa — avet om, trolsk⁵⁾.

Langs Ryaa var Storgaarde og Kampsteder i de gode Enge.

Ingstrup havde sit »Røverslot« ved Søen, hvor der endnu er Spor af Volde og Grave. Overfor i Børglum Herred i Vrensted er det modsvarende Voldsted, kaldet Slottet. Men Fredsboet, Barfredsloft, hvor Flygtninge fandt Fristed og Konger Natly, var i Ingstrup Præstegaards vestre Fløj. Alstrup og Hjermslev, de smaa Sogne ud til Ryaa, havde ingen Slotte — men Hyrderne i Engen slaas bravt med dem hidovre fra Børglumsiden. I Sønder Saltum, det store Sogn, var Slottet, endnu kaldes et Hus saadan, og Fruen byggede Bro eller Vad over Ryaa, for hun havde Enge derovre til troogtredve Karles Slet ved Stavad, de Enge hedder endnu Slotsengene⁶⁾.

Hvor ikke Vætter staar Vagt røves Enge. Mænd af Jonstrup, Sønderby og Bedholm i Jetsmark flyttede Herredsskellet femten Favne ind paa Aaby Grund. Men saa maa de gaa der som Vætter og værne Skel: »Red og ret Skel, femten Favne tilbage!« raaber de⁷⁾.

Om Vætterne høres der ikke meget i Hvet, skønt de skulde svare til Navnet. Man ved, at de boede i Sandelsbjerg ved Toftegaard — men de skal være flyttet til Amerika paa hundrede Aar. Efter den Tid vil de komme igen (— som Danskamerikanere —?).

Som en ensom Vætte gik den sidste katholske Præst i Jetsmark, Chistian Puse, op i sit Kirketaarn og murede sig inde, da Lutherdommen sejrede. Han vilde sulte sig ihjel, tredje Dagen hængte han sig — siges der, og Puses Hul vises endnu. Det er Kæmpegraven inde i Kirken^o).

Men de store vilde Vættedyr lever derude ved Ryaa.

»Fanden« hedder det, kom til Bedholm og spillede Kort med Folk. Da man saa hans Hestehov blev Præsten hentet og manede ham bort — men som den store Fugl i Øsløvs i Hanherred tog »Fanden« et Svin og fløj bort med — og Svinet skreg. Det hænder han kommer tilbage og ses som et gloende Hjul. Det er Dragen^o).

Lindormen steg af Sandelsbjerg, midt mellem Hvet, Kjær og Børglum Herreder, af trebundet Skel. Der var ingen Tyr til at tage imod den. Det siges, at Skytten paa Gammelvraa skød Dragen. Men det mældes ogsaa at en Karl fra Saltum saa Dragen flyve og slog den ihjel med en Sten for at faa dens gyldne Hale. Da Drabsmanden ikke maa høre dens Skrig, lagde han sit Hoved til en Kværn, som en Pige maledede paa. Saa døvedes han og sejrede.

Et andet Sagn siger, at Lindormen af Skattegravere blev jaget fra Sandelsbjerg til Gjølbjerg. Saa kunde der hverken bygges Kirke eller Mølle (med Korsvinger) paa Bjærget.

Drager og Lindorme gaar langs Ryaa til Gjøl. Ryaa er selv en Lindorm. Den hyler: »Tiden og Stunden er kommen, men Manden er endnu ikke kommen.«

En Pige, der hørte den Røst, raabte: »Ikke mig, men Hunden.« Saa sprang hendes Hund i Ryaa. Da der ingen var druknet i tolv Aar, druknede i et Aar tolv Hovbønder til Birkelse. Syv badende Piger tog Ryaa, da den i seks Aar ingen havde faaet.

Aaen er dyb, dens Vand er mørkladent. Ved Vadestedet offredes Skillinger, de findes her.

Den stærke Aa er kommen ved at Vendelboerne gjorde Aftale med en klog Mand, han skulde afile Vandet fra Vildmosen og andre

Sumpe. Manden var gammel og drog med rystende Haand Vandløbet med sin Kæp, derfor slynger Aaen sig. Men da Folk saa vilde narre ham for Lønningen, gav han Aaen Lov til at tage Liv hvert Aar¹¹⁾.

Hvor Skellet droges af den gamle Mands Haand, satte ogsaa Kæmperne Skel med Stene.

De kastede oppe fra Thise Bakker. Det er i Børglum Herred.

De kastede fra Sandelsbjerg, tre Kæmper, der endnu siges at bo derinde, hvorfra baade Lindorm og Smaavætter kendes. Den første Kæmpe kastede kun sin Sten til Gaarden Bjærget i Randen af Vildmosen. Den laa der saa høj som et Hus og hed Støvstenen. (Stufstenen, Enemærkestenen). Den anden Kæmpe naaede Endelen Skov, Herredsskellet ved Gjøl Vejle. Den tredje fik sin Sten sat helt ud i Vejlen.

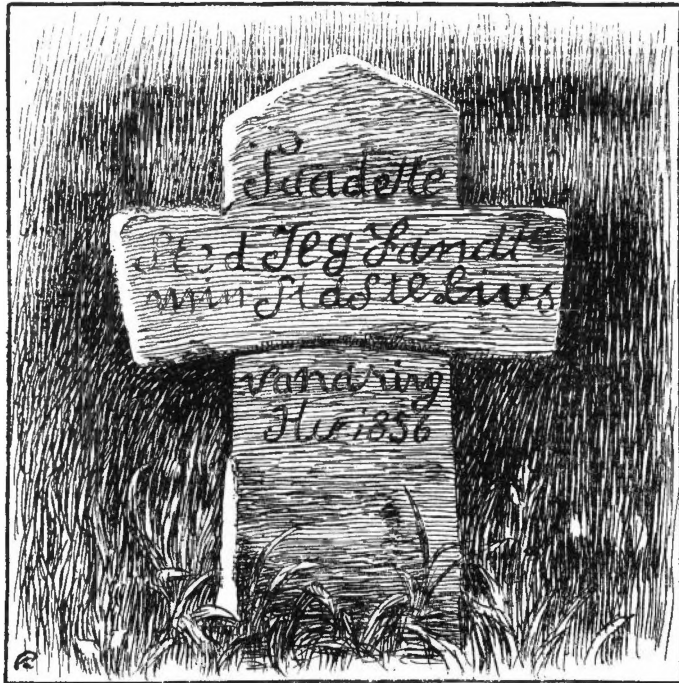
Andre Mærkestene kendes paa Gjøl Bjærg og paa Gjøl Gade. Sælstenen hedder en Sten ud for Klitgaard. En Sten i Vedsted blev borte da den skulde graves op, men paa Stedet gror aldrig Græs¹²⁾.

Mellem Hvet og Thy rider Owns Jæger efter Ellefruen. Mellem Hvet og Vendsyssel kaster Kæmperne Sten. Paa Øen Gjøl ligger de store Sten midt mellem Thy, Vendsyssel og Himmerland, som Storstævne for Landet Hvet.

¹⁾ E. Madsen Jylland, 21., Sv. Gr. I, 143. ²⁾ D. S. III, 131. ³⁾ D. S. III, 132, 249, 359. ⁴⁾ Sktgr. 84, 38. D. S. II, 124. Sv. Gr. I, 124. J. Flkm. 83, 55. ⁵⁾ D. S. VI, I, 181. ⁶⁾ D. S. III, 269, 323, 363. ⁷⁾ D. S. V, 422. Sktgr. 84 II, 13. ⁸⁾ D. S. I, 410, 418. Thiele I, 221. Sv. Gr. I, 122, 143. ⁹⁾ Sv. Gr. 128. ¹⁰⁾ D. S. II, 134, 179. D. S. III, 175. Sv. Gr. I, 123. ¹¹⁾ Thiele II, 18. D. S. II, 156. ¹²⁾ Sv. Gr. I, 122. Sktgr. 84 II, 12. D. F. S

VENDSYSSEL

KJÆR HERRED

STENKORS VED LANDEVEJ NORD FOR N. UTTRUP

Vendsyssels gamle Herreder drages alle, saanær som Hvetbo, fra Vest til Øst. Kjær Herred kommer fra Hvet og Store Vildmose og gaar i Øster langs Limfjorden til Kattegat med Sognene: Aaby, Biersted, Vadum, Nørre Sundby, Hvorup, Sulsted, Ajstrup, Hammer, Horsens, Øster og Vester Hassing, Hals og Ulsted. Hammer, Horsens, Hassing strækker sig i Herredets Brede fra Nord til Syd.

Saavidt kendes er der igen Sagn om Ting, Tinghøje eller noget enkelt Navn Kjær som Herredets Hovedsted. Det synes da som Herredet har faaet Navn af sine store Kjær langs Limfjorden.

Midtvejs i Hammer Bakker laa Røverne, og de er ofte nær ved Tinget. I Ravndal og Ørnedal og Tyrens Hul: Ravn, Ørnen, Tyren, spændte de Reb over Alfarvejen. En Røvers Gravsted vises mellem Sulsted og Hammer Kirker¹).

Under en Vidjebusk i Øsbjerg Bakker, Hammer, sidder Holger Danske, Jordkæmpen der skiller og værner²).

I Hammer Præstegaard havde Kongen Herbergsret, naar han drog om paa sin Landefærd — men han drager videre. Jordkæmpen bliver her³).

Et fælles Tingsted skulde søges ved Hammer. Stednavnet Birked kunde minde om et mindre Birketing.

Hammer Bakker skiller Herredet i en østlig og en vestlig Del, og hver af disse har deres Samlingsagn nede i Kjærene ved Fjorden.

Nord for Nørre Sundby har vi Gildsig, hvor Kærenes Hyrder holdt deres aarlige Midsommertilgilde, de lavede sig et Gildehus. Det blev siden til en Gaard, som bærer Navnet Gildsig⁴). Om Tingsted her vidner ogsaa Galgehøj. Kæmperne kastede Sten til Stedet. Fra Røndal i Sdr. Tranders, søndenfjords, foer Stenen efter Hvorup Kirke og faldt syd for Nørre Uttrup⁵). Nu er den borte, gaet under i Nørre Sundby. Men en Sten maa der være, og saa er den rejst lige nord for Nørre Uttrup øst for Gildsig i 1856. Da skal to Svenskere have dræbt

en Fragtmand fra Dronninglund og væltet Vognen i Grøften, som om det var sket ved Vaade, men en af dem tilstod Drabet før sin Død. Nu staar ved Grøften en Sten, udhugget i et svært Kors, med Indskriften: »Paa dette Sted jeg fandt min sidste Livsvandring. Her 1856.«

Her er Stedet hvor Sten skal staa.

Det spøgede i Gaarden Gildsig, før den blev bygget om, og i Bakkerne nord for, hvor en Kælling boede og vandrede i Dalen. Hun skal være manet under Tjællingstjæn, Kællingstenen. Naar man gaar rundt om den, stikker Jorden i Fødderne. Her er hun vist Konen paa Gildsig, der var med naar Heksene St. Hansaften samledes paa en Holm i en Dam ved Gaarden. Men først har hun været Ellekællingen, Guddommen i Sigen⁴).

Saa kommer der — i Mindet om Wøjens der jager Ellefruen — en Herre kørende med fire hvide Heste, i Højtidsnætter fra Vaarbjerg Voldsted, vesten Gildsig, han farer over Lindholm og Sundby Marker til Stisborg, østen Sundby. Det er Stig Hvide, og paa hans Vej visner Kornet⁵).

Herfra hvor Stenen staar, Kællingen gaar og Herren kører, vandrer Ellefolkene ud, da de vil fly Landet. De sejlede med Færgen fra Langebrokro (Loftbro?) en halv Mil østen Sundby over Fjorden til Himmerland⁶).

Alt gaar ud fra en Ring om Gildsig, og Sognene om Gildsig, Sundby og Hvorup, vrider deres Skel ind i hinanden med spredte Enemærker, der tyder paa gammel Fælleseng, der styredes af Hyrder i Gildsig.

Det er Østherredets Mærkested. Vestlandets ligger mellem Vester og Øster Hassing. Her vrider Sognene sig ligeledes ind i hverandre med Hobe af Enemærker, en af de mest indviklede Sogneinddelinger der findes.

Her i Gandrup Enge staar ogsaa Kæmpens Sten. I Sundby kastes Stenen sydfra, i Gandrup nordfra. Maaske viser det Færgstederne.

De var to Kæmper der kastede: den ene stod i »den lange Hede« nord for Gandrup og vilde ramme Størvorde Kirke i Himmerland, men Stenen faldt med hans Hænders Mærke i Gandrup Enge. En anden Kæmpe stod i Vester Hassing og kastede efter Nørre Tranders,

han naaede at slynge Stenen over Fjorden, hvor den ligger i Sivedal mellem Nørre og Sønder Tranders⁷).

Her er Enemærkerne og Mærkestenene, men Kællingen sidder noget derfra oppe ved Herredsskellet — mellem Hylling Skov og Vejgels Eng og spinder paa en Rok. Sort er hun og sort hendes Spind, hvide hendes Øjne. Hendes snurrende Rokkehjul hindrer fremmede Gengangere i at komme ind. I Lytøjemarken mellem Ulsted og Gravholt spøger det, og man bliver vildfarende. I Skythøj i Hylling holder Vætterne Gilde med Spil og Dans.

Der gaar et Drag fra Hassing Enge op gennem Ulsted til Hylling, det skiller Kjær Herreds Østkyst, Hals Sogns Moser og Skove fra det øvrige Land.

Offerstedet er en Høj eller Knold ved Ulsted, hvor Vandrere kastede en Pind eller Sten til Stedet der bandt en manet Sjæl. Det er nærved Kirken. Den skulde have ligget i Øster Hassing Kjær, men Ellefolkene derude vilde ikke have den⁸).

Vesterude har vi det samme Offersted, hvor man vist har baaret Jord — Pinde og Sten til to Tuer ved Tylstrup: Kjær-Jerslev Herredsskel. Der har to Hyrder dræbt hinanden. Sagnet er udvisket, Offeringen glemt. Stedet mærkes ved at der aldrig gror Græs⁹).

Kællingen deroppe boede i et lille Hus og spaaede at hendes lille »Vraa« skulde blive et Herresæde. Det er nu Herregaarden Gammel Vraa, lappet sammen af mange Stumper Jord. Derfor var Gammel Vraas Herre, der nu gaar igen fra Kirken til Gaarden, Jørgen Bille, en Skrædder, en Jordskrædder der syede Lapper sammen til Gaard. Han gik igen til de gav ham Synaale og hans gamle brune Frakke med i Graven. — I en af Tylstrup Gaarde var Nissen Skrædder og syede for Karlen. Naar baade Herren og Nissen syer sammen kan der blive en Gaard ud af det. Og Gammelvraa fik Jagtret over næsten hele Kjær Herred. Men Skatten som giver Held til Jorden ligger i Trolleshøj sønden Tylstrup. Mellem den og andre Høje gaar Trolldfolks Stier. Ogsaa de syer sammen¹⁰).

Det er Kællingens Værk, hun vandrer og danner en Dal ved Nørre Sundby, hun spinder ved Ulsted og hun rimper ved Store Vildmose.

Den strænge Herre, som bygger Diger og Volde boer længst ude i Vest ved Hvetbo Skel. Paa Gaarden Aastrup haanede han Gud for

det slette Korn der groede. Saa druknede han i en Bæk, Smækken, og gaar igen Jule-, Nytaar- og Helligtrekongers Aften, saa Folk maa flytte op i Storstuen, da der ikke er til at være andetsteds. — Men det var Lars i Hovgaarden i Aaby, der byggede Diget »satte Kastet«. Han gaar ogsaa igen, og Rugvipperne svides paa hans Vej fra Hovgaard Lade til Aaby Præstegaardslade, han har vel haft Strid med Præsten. Hel og holden skal Lars ligge i Aaby Kirke. Hvordan han dannede Diget siges der intet om, men der stod siden Slag med Svensken. Ved Kongsted var Kongens Lejr, ved Skjellerum stod Poster. Voldbro og Hovgaard har ogsaa Navne af Krig. Og det spøger ved »Kastet«. Heste vil nødig gaa der forbi.

Syd for Hovgaard paa Knøsgaards Hede er et andet Dige, hvor Lys brænder, og syd for dette et tredje Dige der kaldes Mælport, der gaar fra Endelen til Birkelsevejen og videre halvvejs til Aalborg-Thisted Vejen — ude ved Hvetbo Skel. Det spøger her som ved »Kastet«.

Denne Strækning Diger: Hovgaards, Knøsgaards og Mælport fører op til en kæmpekastet Sten ved Gaarden Bjærget, Støvstenen (Enemærkestenen). Det er den tredje Enemærkesten i Kjær Herred. Den skal være kastet fra Sandelsbjerg, som flere andre¹¹).

Indenherreds hviler der en Kæmpe i Kæmpebakken ved Nørre Halne. Et Slag stod her ved de to Balbunes Høje mellem Nørre og Øster Halne, og i den nordligste boede en Smed der gjorde Værktøj istand for Folk, men det maatte aldrig slibes. Her raader Smed og ikke Skrædder.

I Plomgaard's Høj ved Vadum Kirke er Vætterne gode, naar de har Fred. I Tejlund i Aaby Sogn boede Vættens i Gaarden som en lille hjemløs Dreng, indtil Manden en Dag mælder, at han har hørt Raabet om at hilse At at Vat er død. Saa flyer Drengen, men glemmer sin Hammer. Han er vel af Smedeætten. Efter den Hammer blev der Velstand i Tejlund²).

Dette Smedjeland skilles fra Hvet ved Ryaa og fra Skrædderlandet og Kællingelandet ved Lindholm Aa, der fra Store Vildmose gaar ned gennem Kjær Herred.

Mellem Hvet og Kjær ligger »den lede Ting« et Uhyre mellem Eg-holm og Gjøl. Store Vildmose skiller i Nord. Den dannedes af en stor

Fugl der steg af Havet og slog Strandsand ind med Vingerne: Hanherreds store Vildfugl.¹³⁾)

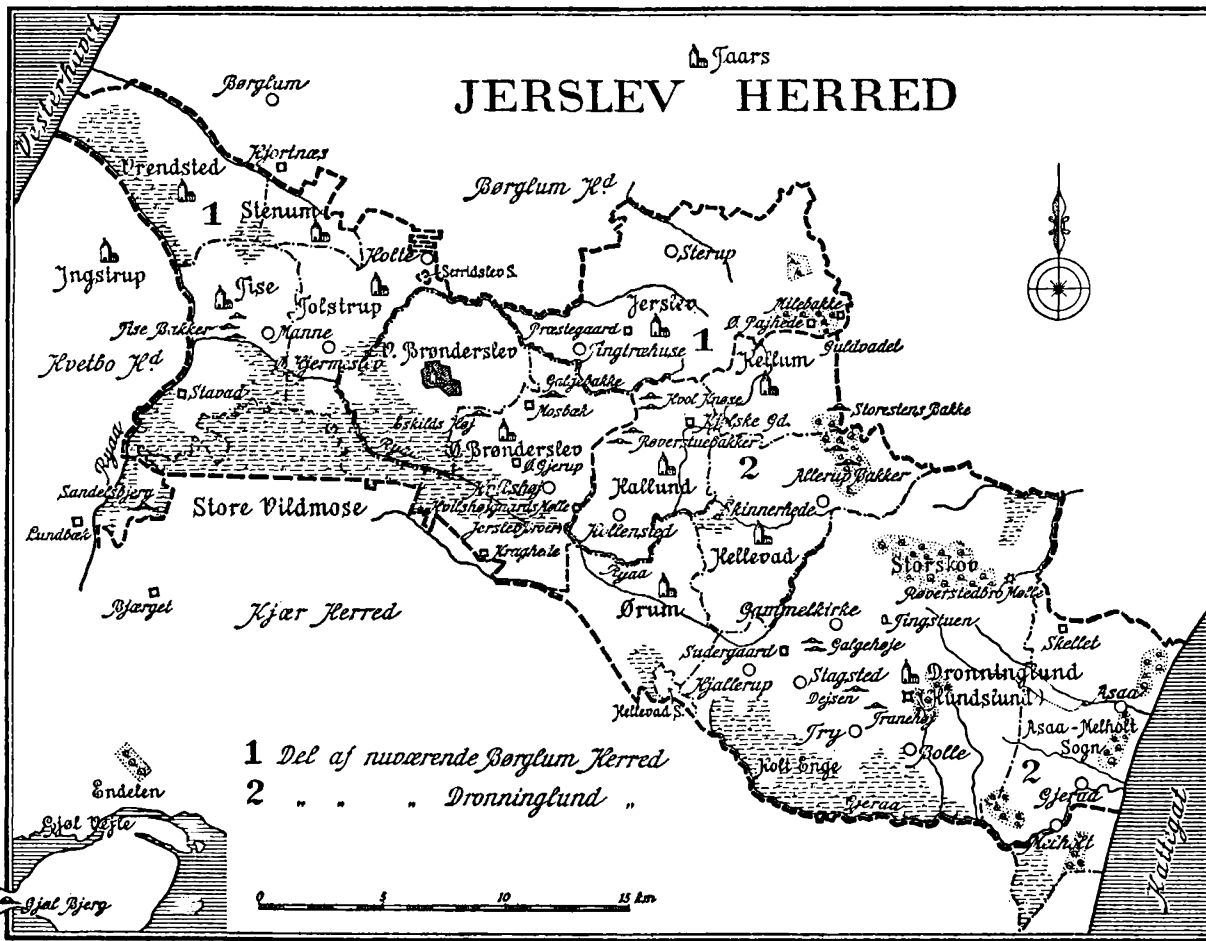
Ryaa kræver Liv hvert Aar, det gør Lindholm Aa ikke, men den sætter Lys over Stedet hvor Liv er givet. Manden der druknede ved Nørhaldne kan kalde paa andre, men det er ikke Aaen selv.

Ryaa er dannet af en Mand, en gammel Mand med en Kæp. Lindholm Aa dannedes af et Svin der løb efter en Mand, som stod og fiskede i Søen. Han flyede, ud og ind foer han. Derfor blev Aaen saa bugtet, altsom Svinet rodede Jorden op hvor han løb.

Limfjorden selv blev dannet af et Svin, Limgrimmen kaldet, men det Svin blev født af en Kvinde. Hovmodigt lovede hun, da hun skulde føde første Gang, at føde et Barn større end Gud. Saa blev Barnet et Svin, hvis Børster naaede over Skovens Toppe, og Svinet Limgrim grov Jorden op, saa Havet gik ind i Limfjord.¹⁴⁾)

Men Kvinden der fødte det store Svin, er den fjerde og den største Kælling i Kjær Herred, som er det største Limfjordsherred.

1) D. S. IV, 457, 462, 468, 475. 2) D. S. II, 334. 3) D. S. III, 323. 4) J. Flkm. 86, 107. D. S. II, 375. D. S. III, 31. D. S. VI, I, 209. 5) Thiele II, 55. 6) Thiele II, 250. 7) D. S. III, 32, 33. 8) D. S. I, 193, II, 280, III, 166, IV, 366, V, 69. 9) D. S. IV, 417. 10) Sv. Gr. I, 138, 39, D. S. II, 73. III, 337, 417. 11) Sv. Gr. I, 122, 129. D. S. II, 500, III, 63, V, 33, 566, 574. D. F. S. 12) D. S. I, 28. III, 15, 440, IV, 59. Stgr. 84, 57. Thiele II, 240. Sv. Gr. I, 127, 135—37. 13) J. Flkm. 80, 66. 14) D. S. II, 525, V, 557. Thiele II, 19, 20.

VENDSYSSEL

JERSLEV HERRED

Vendsyssel havde det Uheld der ogsaa ramte Sønderjylland, mest den sydlige Del, at faa sine Herreder lagt om. Saaledes blev Jerslev Herred delt mellem andre Herreder og et nyt Dronninglund Herred 1815. De vendsysselske Retskredse er nu helt vilkaarlige, ligesom de politiske Kredse, hvad der næppe giver Loven mere Vægt.

I det gamle Jerslev Herred troner Jerslev Sogn over Midten af en lang Sognerække fra Øst til Vest: Vrendsted, Stenum, Tise, Tolstrup, Brønderslev, (Vester og Øster), Ørum, Hallund, Hellevad, Hellum, Dronninglund.¹⁾

Der har været Tingsted i Hvilshøj (Ø. Brønderslev) og ved Tingtræhuse Jerslev Sogn, hvor der skal have staaet en Tingsten. Der er næppe en Mil mellem de to Steder. En Hedevej, Tingvej, gaar nord for Brønderslev til Stendyssen »Det gamle Ting« og en Høj nærved kaldes Tinghøj. Tingtræet hedder Broen over Bækken. Der er tre Dale Thordal, Egedal og Brudedal, hvor en Brud er nedmanet. Muligt er det Stedet for Brudekøb, det lovviede Giftermaal. Damhåll er en Lavning hvor Ligene fra Galgebakken nord for Mosbæk blev lagt ned, jordet i Kær, som det kendes i Vendsyssel og Thy. En anden Galge stod ved Ø. Gjerup syd for Ø. Brønderslev, men den blev aldrig brugt og ikke holdt ved lige. Da fik Mads Konge i Ø. Gjerup ved Svig en Tiggerdreng hængt, blot for at Galgen skulde bruges. Den var et Offersted.

Paa Tingvejen spørger det: ved Jerslev Broer over Ryaa ved søndre Tingsted og i Hvæsleddet ved nordre Tingsted. Hestene bliver sky.

Langt er der til Jerslev-Brønderslev fra Dronninglund. Saa havde de her mellem Hjallerup og Gammelkirke deres Galgehøje og øst for Gammelkirke Tingstuen, en Stensætning paa flad Mark med en Sten i Midten.²⁾

Røverne holdt til i Herredets østre Del, Skovlandet øst for Brønderslev: ved Røverstedbro Mølle i Dronninglund Storskov og ved Rø-

verstuebakker mellem Hallund og Brønderslev Sogne. Her stjal de Kjølske Gaards Svin, men Hyrden tudede saa snildt i sit Horn at det lød: »Kom Thøger, kom Thøger, tager Ture med, de smaa Galte er i Salte, og de vil slagte de store Galte.« — Saa blev Røverne fangede.³⁾

Vesterude i Slettelandet taler Sagnene ikke om Røvere, men om Kæmper, der stod paa Tise Bakker eller paa Sandelsbjerg og kastede Sten, øst og vest for Ryaa. Fra Sandelsbjerg kaster Hvetbokæmperne Støvstenen til Gaarden Bjærget, en anden Sten til Skoven Endelen og en tredje i Gjøl Vejle.

Fra Tise kastes den første Sten til Stavad og kaldes Stavad Kirke, den anden til Lundbæk Hede i Hvetbo Herred, den tredje naar Gjøl Bjærg eller Gjøl Gade, og er saa stor at syv Par kan danse paa den.

Saaledes er Ryaa dobbeltmærket som Skel.

Men Tise Kæmper vender sig ogsaa mod Nord.

Her ligger Stenen Graako fingermærket i Kæret vest for Vrendsted Kirke. En anden Graako ligger i Stenum Enge, nær Herredets Nordgrændse, og nær samme længere Øst en fingermærket Sten paa Dværredes Knøsi, Præstegaardsmarken i Jerslev, kastet efter Jerslev Kirke, fordi Taarntaget, som paa Grændsekirker, som Hellum, vendte modsat Kirketaget.⁴⁾

En af Tise Kæmperne hed Man, og han hviler i den nu ryddede Manhøj nord for Byen Manne.

Øster Brønderslev havde Eskild, der hviler i Eskilds Høj ved Sogneskellet mellem Øster og Vester Brønderslev.

I Østlandet hviler tre Kæmper i »Dejsen«, to Langdysser paa Try Hede sydvest for Dronninglund Kirke. I Tranehøj og en mindre Høj lidt nærmere Kirken er en Høvding med en guldskoet Hest, og en Prins er jordet ved en Sten paa Storestens Bakke paa Hellum Sogns Herredsgrændse.⁵⁾ Men de vides ikke at have kastet Sten. Skovlandets eneste Stenkaster er Knarrekonens Søn, hun boede i Knarrekonens Høj i Dronninglund Storskov. Naar det ryger af den saa ryger Knarrekonen Tobak, saa faar vi ondt Vejr. Hun opklækkede sin Søn til Kirkeknuser. Første Gang han kastede faldt Stenen kun lige syd for Skoven. Der er den fingermærket at se. Men Knarrekonen lagde Drengen til Patten igen, at han kunde kaste bedre næste Gang.⁶⁾

Hun er Skovlandets Ellekælling. Vestlandet har en stenbærende

Kælling i Sydgrændsens Enge ved Ryaa. Her ved Ulbakken paa Kraghede i Ø. Brønderslev staar »De femten Sten« i Runddel, baaret sammen i Forklæde af en Ellekone. Da Forklædebaandet brast, slog hun til en af Stenene, saa den blev mærket deraf. Men hun hører til Jættekvinderne og gaar med i Kæmpernes Flok.⁷⁾

Hun er ikke den Bygderideren er ude efter. Her hedder han Juens Jæger. Der er ikke meget om ham. I Vestlandet kendes han som vild Offergud, der æder en Tyr i Hjortnæs i Børlum: Børglum Jerslev Herredsskel — eller han kyser Børn i Ø. Hjermelev. Men i Sagnet fra Skovlandet om en Bonde i Ø. Pajhede, der dræber sin Kone, fører hende paa en hvid Hest til Guldvadet og Guldbækken ved Hellum Skæve Sogneskel og stadig spøger her, har vi Kongen der fanger Skovlandets Ellefrue paa Herredsgrændsen og rider med hende over Hesten. Og videre spindes Sagnet, at en svensk Dragon fra Milebakke (Skellet) voldtog Gaardens Pige, blev dræbt af hendes Kæreste, der førte Svenskerens Lig ud i Ryttergungen. Saaledes vandrer Sagn, ikke vide om Land, men gennem Bygden i Tider og i Æmner.⁸⁾

Østland og Vestland, Skovland og Sletteland har hver sine Sagn.

I Vestlandet kaster Kæmperne Mærkesten. I Østlandet kastes smaa Offersten eller Smaapinde til Dyng. »Knykkestuuh« kaldes Dyngen.

Der er en, samlet af Haandsten, i Stenhule, øster i Dronninglunds Storskov. En anden i Hollensted Sønderhede, Hallund Sogn, hvor to Hyrder dræbte hinanden i Leg med at kaste Knive. Siden har Tørvegraverne kastet en Knold Tørv til Stedet, og Hyrderne smykkede Tuen med Blomster i Midsommer. Den tredje Tue er kastet af Hø fra de Vogne, der kørte Hø i Holt Enge, paa Stedet, hvor en Karl fra Stagsted, Dronninglund, væltede med et Læs og blev kvalt under det.⁹⁾

Alle tre Steder er nær Skovlandets Grændser og muligt paa gammel Fællesjord, hvor mange Folk samledes i Vaaren, til Høbjærgning eller Tørveskær. Da skulde der offres til Grændsevætterne, og i en sen Tid er denne Ofring knyttet til Historien om et Drab.

Som gammel Fællesjord, maaske Helligjord maa ogsaa Enemærkerne ses. De findes her rundt om ved Jerslev Herredsgrændse, sydligst i Dronninglund, Ørum og Hallund Sogne, nordligst i Jerslev og Tolstrup Sogne. Det er Mødesteder som fjerntliggende Byer paa en eller anden Maade har haft gammel Ret til. Men Enemærket kan

ogsaa rides ind og tages af den enkelte. Derom gaar Sagn. Dronninglunds Ejer vilde have mere Jord og lod en Rytter ride Marker ind, mens Præsten prækede, i den hellige Stund viedes Jorden. Rytteren red nord og vest om, imod Solen, men da han skulde ride det søndre Skel, kom alle Bolle »Bykællinger«, faldt paa Knæ og bad for deres Jord. Saa føjede han dem og lod dem have noget af deres Marker. Bolle By ligger ved Engen, og disse »Bykællinger« er vist fra først af Ellekællinger der beder Rytteren unde sig lidt Ret i deres vildsomme Land. Saa tager han kun et Enemærke fra dem¹⁹).

Men Dronninglund eller Hundslund, som det hed, blev øde i Pest. Saa tilfaldt det Kongen. Han gav frigivne Fanger Boret, fredløse Skovgangsmænd fik Fred. Fra dem stammer Skovboerne her²⁰).

Kongen rider. Ved Krig vinder han Land. Kampe har staaet paa Pelperdejs ved Sudergaard i Dronninglund, paa Skinnerheden i Hallund, fra hvilken Kamp der er Skandser i Allerup Bakker. Det dundrer af svunden Krig i Hvol Knøse i Hallund. Ved Hvilshøjgaards Mølle i Ø. Brønderslev og ved Kjølske Gaard i Hallund var ogsaa Krigsskandser. Det største Slag stod vel i Kæmpeegnen ved Tise og i Manne Mose og i Kyvdalshuller mellem Tise og Tulstrup. Folk samledes ved Stenum og drog derfra til Børglum — hvad det saa blev til? Mellem Ingstrup og Vrendsted samledes de da de drog mod Helligknud, og hvad den Kamp førte til, ved vi. At Vrendsted siden stjæler Hø fra Ingstrup og har Ret til det, naar de faar Held med det, er af de mindre Kampe. Det største Slag er ikke kæmpet endnu. Det er Ragnerokslaget der skal staa paa Tise Bakker, eller Tis Enge, eller i Taars. Et Træ skal gro op i tre Grene, de tre nordiske Konger skal binde deres Heste her, men Slaget kæmpes af Dreng og Kvinder. — Og saa maa vel Kæmperne af Tise tænkes at komme med²¹).

I Nødstid skal Hjælpen hentes samme Sted. I Tise Bakker staar et Guldskeib med Mastetoppen lige under Mulde — som i Hjælpensbjerg i Thy. Der er tre Tisehøje, som tre Kæmper, Guldbjærget er den mellemste. Men ogsaa i Hvol Knøse, mellem Hallund og Jerslev er der Skatte til at løse en Konge af Fangebaand. Tillige brænder der Lys over Skatte i Stenum og Holte, Tulstrup, alt vester ude²²). Skovlandet har ingen jordbundet Skat.

Jordbundne Vætter kendes der meget lidt til i Jerslev Herred.

Der boede en Bjærgmand i Tise, og der boede Nisser under Gaarden Skellet — ved Herredsskellet — i Dronninglund. Den første holder sig for sig selv, og de andre gør Skade, hvor de bor. Bonden og Vætten lever ikke sammen som Venner her. Men Uheld giver det dog naar Vætten flytter. Det skete paa Hvilshøjgaardens Mark, nær Tingstedet. Der boede de i Danserhøj, og dansede paa den. Men Bonden grov Højen ud. En taaget Morgen saas Vættene drage bort med Firspand, og da veg Heldet fra Gaarden¹⁴⁾.

Danserhøj ligger ved Hvilshøj. Byen fik Navn, fordi et mægtigt stort Udyr, aldrig før set, kom gennem Landet og hvilte sig paa en Høj her nord for¹⁵⁾.

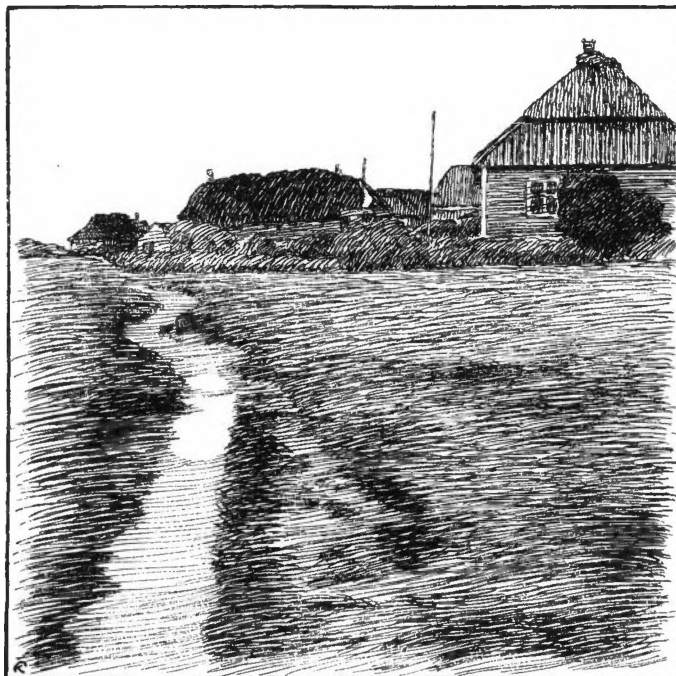
Her ved Tingstedet er Hvilshøj og Danserhøj, Stedet til at hvile og til at danse. De ligger paa Skellet mellem Øst og Vestlandet, Sletten og Skoven — skillende Bygderne i Jerslev Herred.

Det er Fredssted for Vandrende. Selv Udyret hviler her — men Ellefolkene maa drage af Lande, og Jerslev Herred maatte bøde derfor. Det blev skilt og delt og slettet ud.

¹⁾ Klitgaard, Vendsysselske Aarb. 22, 258. ²⁾ D. S. III, 55, 329, 332. 333. IV, 388, 422, 437, 538. V, 141, 579. ³⁾ IV, 456, 485. ⁴⁾ Sv. Gr. I, 121. D. S. III, 19, 20, 28, 37. Flkm. 83, 68. ⁵⁾ D. S. III, 14, 15, 17, 37. IV, 8, 23, 447. ⁶⁾ Thiele II, 43. ⁷⁾ D. S. III, 16. ⁸⁾ D. S. II, 115. IV, 77, 422. Alml. V, 181. ⁹⁾ D. S. III, 60. V, 416. Jyllandsp. 29. 12. 25. ¹⁰⁾ D. S. VI, I, 186. ¹¹⁾ D. S. IV, 566. ¹²⁾ D. S. II, 337, 340, 572. IV, 59, 76. Alml. T. I, 171. Flkm. 83, 89, 225. ¹³⁾ Sv. Gr. I, 141. D. S. II, 501. D. S. III, 453, 460, 466 (141, 308). ¹⁴⁾ D. S. I, 29, 169, 327. ¹⁵⁾ D. S. III, 416.

VENDSYSSEL

BØRGLUM HERRED

STI VED HANNES HUS VED SKELGRØFT BØRGLUM-VENNEBJÆRG HERREDER

Det strækkes fra Hav til Hav, smalt i Vest, bredt i Øst uden Ligevægt og synes ikke folkeskabt.

Tinghøj ligger vesterude i Rønnebjerg Hede. Der skal ogsaa have været holdt Ting i Aarup Hede, Galgebakke. Men disse Steder laa langt fra Herredets østre Del. Derfor holdt Østboerne deres eget Mageting og udgjorde en særlig Skovbofjerding i Herredet¹). Om Tingsteder herude mælder Sagnet, at en Konge har holdt Ting paa Havens Mark i Hørby Sogn. Vest for Haven inde i Volstrup Sogn er Syvsten, Tingstedet til et jysk Syvmandstingvidne²). Loven i Østdanmark krævede tolv til Tingvidne.

Galgehøj ses ikke i Skovbofjerdingen, men henne i Herredets vestre Del er to, ved Høgsted og Aarup.

Ude vester sad de strænge Herrer i Børglum, dels i Klostret og dels udenfor. Salve Ridder vilde bryde Klostret, men blev dræbt af en Bonde ved Boelshøj, hvorfra en Kilde med Blodvand siden rinder over Vejen.

Om Frederik Kjær af Børglum gaar der mange Sagn. Han — eller en forud for ham — lod en Kirkegaard rydde og kastede Ligene i en Dam vesten Gaarden — et Benkær: det hedenske Gravsted? Selv blev han manet gennem en Sten med Hul i nord for Gaarden, men med Ret til at skride et Kokketrin frem hver Nytaarsnat.

En af Børglum Herrer red for at fange en Pige, han sank i en Mose ved Emb, og Pigen — det er Ellefruen — fik han dennegang ikke³).

Siden blev Munkene Herrer paa Børglum med Løngang til Vrejlev Nonnekloster⁴) — og de vilde Høvdinger drager østpaa. Der strides Brødrene Lengs og Kuus. Nyholm i Hørby var Kuuses Gaard. Lengs byggede Lengsholm i Vennebjerg Herred, men blev slaet af Broderen mellem Torslev og Hørby. Siden falder de begge, Kuus hviler i en Høj ved Hørby og Lengs ved Lengsholm⁵).

Helt ude ved Kattegat sad Kong Knud i Sønder Knuden. Væbnet tillands og tilvands havde han sin Baadhavn i en Kløft ved Slotsbakken og sine Heste i Hestvang. Hans Søn ejede ogsaa Rugtved Gaard som Dronning Margrete skød ned⁶).

Men værre end alle Herrer var Fru Ingeborg til Voergaard. Som andre Kællinger af Jættekraft hører hun Vendsyssels Skovland til. Hun manedes i en Sig, Pulsen, og nærmes herfra et Kokketrin aarlig til Gaarden, ligesom Børglumherren. I Pulsen ses hun sidde og rede sit udslagne Haar med en Guldkam, og en Række Sagn mælder om den grummeste Frue i Vendsyssel⁷).

Men efter den grummeste kommer den gode.

Dronning Margrete skød det Fyrtaarn ned, som Fru Ingeborg havde bygget for at vildlede Skibene. Hvem har i Jylland saa høj en Kam? spurgte Dronning Margrete. Snildt lod Dronningen en Kridtkugle maale Afstanden og sætte Mærke paa Taarnet før hun skød. Røverborgen Rugtved og Sæby Gaard gik samme Vej. Hun tyktes ikke om de Kokke der rejste Kam i Jylland⁸). Den gode Kvinde er i Sagnet snild og kløgtig.

Dronningens Skud — en slynget Sten fra Bliden — er vist det eneste Kæmpekast i Børglum Herred. Stenene her staar over Skatte. Der er Hejles Sten vest for Guldager i Vrejlev Sogn, nu sprængt og Skatten taget⁹). Under Langedejs, Serridslev Sogn, og i Vestergaards Eng, Vraa Sogn, staar Guldkaerter gemt. Ved Den graa Sten i Højsted, Vrejlev Sogn, vogter en hovedløs Rytter Skatten, og en sort Mand ligeledes paa Skovbakken østen Vogdrup i Taars. En Skat blev fundet under den store Sten ved Hyrdernes Gildehus ved Guldvad, hvor Hyrderne holdt deres Pinsegilde i Engen, og for den Skat købtes Selvejergaarden Skavange, og her blev Skatten atter gravet op i Laden — til Ulykke¹⁰).

Skatten skal ikke hæves og bliver det heller ikke i de rette Skatte-sagn.

En Kongeløsen ligger i en Høj ved Stagsted Skov, Skæve Sogn, og hviler til Nødstid kommer for Landet, og fra Højen kan Landet skues mellem Vesterhavet og Kattegat. Skattene i Øksenhede og i Gjedbjerg, Volstrup Sogn, skal ikke hæves endnu. Sørøveren Gjed vilde tage Guldet i Gjedbjerg, men fik kun Kedlens Hank, der nu

sidder som Haandtag i Understed Kirkedør — og »de Øksenhede Borgere de ledte efter Guld, men endnu staar Kisten i Jebjerg (Gjedbjerg?) fuld«¹¹).

Ingen Kæmper har kastet Skattenes Sten, og Skattene er ikke i Højfolks Væрге. Men de underjordiske maa have været her, thi Vrejlev, Volstrup, Taars og Understed Kirker maatte flyttes fra Steder, hvor Troldene rev Bygværket ned, Vrejlev to Hundrede Alen østpaa, Taars fra en Bakke paa Karmesholt Mark og Volstrup fra Aasen paa Ottestrup Mark ved Stenshede. Understed Kirkes Jord fandtes af to Kvier, der blev bundet sammen og drevet ud. Hvor de hvilede skulde Kirken have Fred for Troldene¹²).

Ved de hedenske Helligsteder maatte Kirkerne ikke staa i disse Egne. Sagnene kender flere Helligsteder i Børglum Herred.

I Sørup Sø sydvest for Taars Kirke og i Jersholt og Søholt Søer i Torslev Sogn er Gaarde sunket, fordi Ejeren drev Spot med Kristendommen og kaldte Præsten til en syg, men lagde en So, et hedensk Offerdyr, i Sengen¹³). Paa sine Steder vandrer disse Vættedyr som skræmmende Genfærd. Soen gaar ved Guldager i Vrejlev og ved Hvilstedgaard og ved Hambohule i Taars. Sidste Sted ses ogsaa en hovedløs Hest. En hvid Hest ses i Frostvej mellem Hessel og Ormsholt i Torslev Sogn. Ved Klønholmsdiget mellem Understed og Sæby bliver Heste sky. Og Folk bliver vildfarne i Pers Sig ved en Dynge Sten, hvor en Kælling er manet syd for Børglum¹⁴).

Det er gamle Hedendomssteder i et Herred der synes dannet af Kirke- og Ledingsmagt, der strækker sig fra Hav til Hav over baade Agerland og Skovbofjerding. Sydgrænsen mod Jerslev Herred er meget lidt kendt i Sagnene, men Nordgrænsen til Vennebjerg Herred er noget stærkere draget ved en Række Sagn og Navne med Sten. Der er Stenggaard i Rakkeby, noget sydligere Hejles Sten og Den graa Sten ved Guldager og Høgsted. Ved Karmesholt er en Stensætning fra Kirkebygningen, hvor Troldene rev Kirken ned. Vest for er Stendal, og ved Gundestrup en Sten, hvor der lyder Graad fra Barnefødsel¹⁵). I Understed Sogn er Stensig og Stendal.

Saaledes staar Grænsen stensat i Nord, men sydfra bygges Landet. Folket skal stamme fra en Mand der kom fra Linderup i Jerslev

Herred. Han saa Røg stige op ved Emb i Børglum Herred, og her fandt han sin Kvinde.

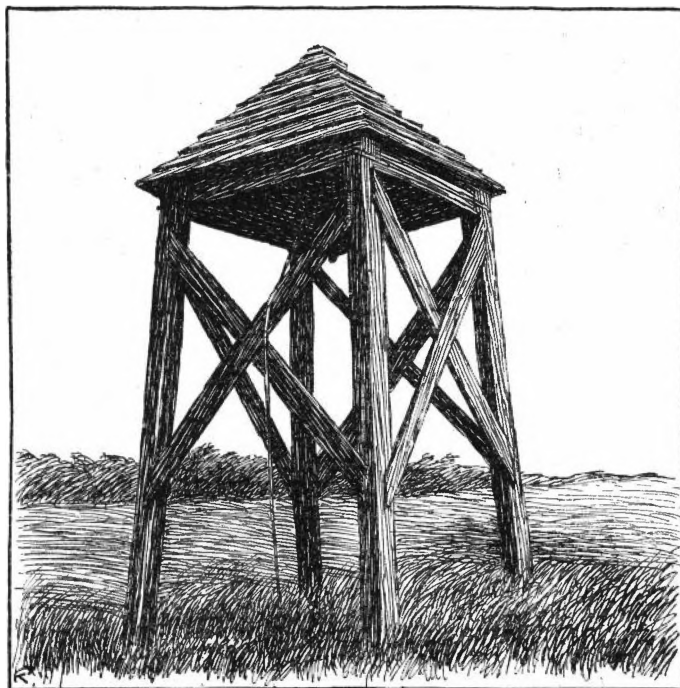
Østerpaa i Skoveggen finder Manden Eje Kvinden Gyde, og de bygger Gydeje i Torslev Sogn, det første Bosted efter Pesten¹⁶⁾.

Men fra Øst til Vest, fra Skovbofjerdingen til Børglum Bygden har de ikke fundet sammen før der blev dannet et Børglum Herred.

¹⁾ Klitgaard: Vendsyss. Aarb. 22. ²⁾ D. S. III, 55. ³⁾ Thiele II, 56, Sktgr. 88, I, 225. D. S. III, 359. D. S. IV, 167. Kamp. 54 ⁴⁾ Kamp 53. ⁵⁾ Thiele I, 295. ⁶⁾ D. S. IV, 4, 411, 413. ⁷⁾ Thiele I, 284. D. S. IV., 229, 238. Egen Optegn. ⁸⁾ D. S. III 293. D. S. IV, 38. ⁹⁾ D. S. I, 356. D. S. III, 55. ¹⁰⁾ D. S. III, 264, 428, 459, 480, 483. ¹¹⁾ Thiele I, 357. Sv. Gr. I, 144. D. S. III. 317, 440, 455, 480. ¹²⁾ D. S. III, 166, 173, 181, ¹³⁾ D. S. III, 234, 249, 253. ¹⁴⁾ D. S. II, 368, 376. D. S. III, 162. D. S. V, 9. 56, 595. ¹⁵⁾ D. S. V, 369. ¹⁶⁾ D. S. IV, 570.

VENDSYSSEL

VENNEBJÆRG OG HORNS HERREDER

KLOKKESTABEL, RAABJERG KIRKE, HORNS HERRED

En Bræmme tværs gennem Vendsyssel fra Hjørring til Frederikshavn er Vennebjærg Herred.

Herredssognet Vennebjærg ligger som Børglum ude i Vest, men om Tingstedet her haves ingen Minder. Herredsting blev holdt ved Bagterp syd for Hjørring, ved den sagnrige Herredsgrændse til Børglum¹).

Et andet Tingsted skal der have været paa Folsted Mark i Lindum Sogn, et Skovboting for Østherredet, ligeledes ved Sydgrændsen. Sagnet mælder her, at en Frue fra Herregaarden Lengsholm i Trætte om Jord fik Lov at høste en Afgrøde og saaede Træfrugt, hvoraf der blev en hellig Lund. Muligt var Tingstedet ved denne²).

De to Vennebjærgbygder fra Øst og Vest samles i det smalle Ugilt Sogn, og her skilles de ogsaa ved Terkels Sten i Tyvemosen sønden Ugilt Kirke. Der manedes Terkel fra Linderumgaard med Lov til at komme hjem og æde Højtidsnadver, som det er Udvætternes Ret³).

Sammesteds holdt Røverne til, sønden Amdal mellem Ugilt og Taars, Herredsgrændsen. Røveren Daniel, der havde ædt to Barnehjærter og skulde have det tredje for at blive usaarlig, fangedes og blev bundet i en Leg med Linderums Karle og dræbt. Han fik en Høj, Daniels Høj, i sydøstre Hjørne af Kirkegaarden.

Linderumgaard, Røvernes Bane, ligger selv paa en jævnet Høj, hvis hjemløse Vætte udsagde, at Fattigdom skulde raade i Gaarden. Her var stadig Kamp mellem Vætten, Røveren, og Bostedet⁴).

Bonden og Vætten færdes ikke sammen, men Vætterne gæster hverandre fra Staghøj og Brohøj syd og øst for Skallerup Kirke i Vestbygden — og de soler deres Skatte⁵).

En Heks giftede sig med en Dværg i Lønstrup Klit, Ulveklinten. Hun kom drivende med en Ulveflok og jog den i Havet, blev hos Dværgen og avlede med ham alle Egnens Dværge⁶).

Hekse skal der være mange af, og de samles ude i Øst ved Skjærum

Kirke, som er et Kæmpested. Kirken byggedes af en Kæmpe, den eneste i Vennebjærg Herred, hans Højde er afmærket paa Vestmuren. Heksene danser avet om Kirken Sankthansaften. Saa kærner de Smør i Ringsholts Bæk af Mælk de hekser fra alle Byens Køer, og dernæst tager de Dansen ret rundt om Kirken. Engang stævnedes de for et Retterting i Sludstrup, nær Følsted Tinget, og maatte love at bøde den stjaalne Mælk^o).

En Slags Heksekedel findes paa Herredsgrænsen nord for Kvissel, et bundløst Væld, hvori et Genfærd skal være nedmanet, et Helligvæld hvor Munkene har vundet Sejr over Heksene⁷).

Henne ved Ugilt, nær Terkels Sten, var et andet Væld kaldet Barnebrønden, Kilden der bragte Børn. Sagnet lader en Ridderfrue paa Rejse gennem Landet fra Knivsholt ved Frederikshavn til Kokkedal i Øster Hanherred føde Tvillinger her paa Teglbakken, og Barnebrønden sprang, men Livet gav hun og de to Børn for Kilden. De hviler i Fruerhøj — som Præsten jævned⁷).

Heksen drager ind i Højen til Bjærgmanden, Heksene fejrer Midsummer ved Ringstholt Bæk, en nedmanes i Vældet ved Kvissel, Barnebrønden tager sit Offer — og en Række Sagn taler om at Skattene flyttes fra Højen til Vældet. Dragen flyver med Skatten.

Der gravedes efter Skatte i Klumhøj (Kløvenhøj) ved Hjørring. Skattegraverne faar kun Kistehanken, som bliver sat i St. Olai Kirkedør, Dragen farer med Skatten til Støjerup Sø.

Sagnet fæstnes i et Rim, Dragen skriger: »Maa jeg ikke i Klovnhøj have hjemme, i Gaardbo Sø skal jeg mig gemme.« Eller: Ja, maa jeg ikke i Klovnhøj blive, saa skal I mig aldrig af Sørig Sø drive.«

Sørig og Gaardbo Søer ligger mellem Skagens Odde og Fastlandet, de er udtørrede, men Skattene hviler i et bundløst Hul.

Dragen bor i Ilbjærge sydvest for Ugilt paa det sagnstærke Skel mellem Børglum og Vennebjærg. Den dreves bort af Hjørring Kirkeklokker og synger:

»Maa a ent i Stowhøj blyw
skal I mig aaller af Sjørup Sø dryw.«

Sjørup Sø er i Taars Sogn og herfra har Dragen en Vej, hvor Græsset er afsvedet til nogle Høje. Dens Øjne lyser fra Søens Bund, og den ses svæve over Søen.

Dragen fløj fra Guldbjærg i Tise og til Sjørup Sø. Med Andehoved og Hale, saa lang som et Læstræ, flyver den, og Guld fyger om den over Emb, i nordøst sydvest Retning. Det vides ogsaa at den fløj fra Hjørring til Bavnehøj paa Høgsted Mark og derfra til Sjørup Sø⁶).

Denne Dragevej fra Guldbjærg i Tise over Emb og Vraa (Folkjær), Høgsted, Vrejlev, Taars, Ylbjerg, Ugilt og op i Horns Herred til Sørig og Gaardbo Søer er det Drag, hvor Sagnene stedfæstes stærkest i Vendsyssel. Det er ogsaa ad denne Vej Fruen færdes, da hun føder ved Barnebrønd i Ugilt.

Horns Herred, der strækker sig fra Vennebjerg til Skagen, er fastere opbygget end de andre Vendsyssel Herreder. Bindslev Sogn samler en Ring af Sogne om sig fra Skagensodden: Raabjærg, Elling, Tversted — Uggerby, Mygdal, Asdal, Horne, Tornby, Bjærgby, Astrup, Sindal, Hørmested, Tolne, Mosebærg.

Der holdes Ting ved Astrup Kirke sammen med Vennebjerg og ved Bindslev Kirke i Tingmarken, og nord oppe i Gaardbo Birk⁹). Her ligger Tingbakke. Sydligere havde Elling Hyrder deres Gildehus eller Gildestævne som Skik var i Vendsyssel, men de gjorde deres Hytte til en Tingstue, for der var tit Trætte. Dommeren fra Hjørring kom der forbi, engang han rejste til Skagen for at dømme i en svær Sag. Han spurgte om Raad i Hyrdernes Tinghus.

En Fisker i Skagen havde reddet en anden Fisker, men stukket Øjet ud paa ham med en Baadshage. Nu krævede den reddede Bod for Øjet. Hvad var Ret?

Elling Hyrder dømte: De to Fiskere tager paa Havet igen, den enøjede springer ud. Kan han redde sig ved egen Hjælp, skal han have Bod. Ellers ikke.

Saaledes dømte Dommeren, den enøjede lod Sagen falde, og den høje Dommer takkede paa Tilbagevejen Elling Hyrder.

Dette Hyrdernes Tingsted har muligt været ved Treskelstenen mel-

lem Elling, Tolne og Mosbjerg. Herfra blev to Væddere sendt ud for at finde Sted til Elling Kirke, hvorom tre Herremænd trættesdes¹⁰).

Nær Treskelstenen kom Dværgen (Dværgetved) til Gaarden Bakken i Tolne og bad Manden om Lov til at holde Samling i hans Stue. Det stod paa en Nat. Om Morgenen var Bordet dækket med Sølvsager. Ovre i Thy har Vætterne deres eget Tingsted Trolldeting, noget lignende skal vel være her.

Til Bindslev Ting kom Fanden selv. Mens den kloge Mand var i Kirke havde hans Karl læst i Cyperianus, til Fanden kom og krævede at blive sat i Arbejde. Karlen lod ham tælle en Skæppe Ærter, det var snart gjort. Saa skulde han sprede Gødningen i Tingmarken, og Marken stod i Røg, da den kloge Mand kom fra Kirke og fik Fanden læst bort. Det mindes at mange har holdt tilhest paa Tingmarken vesten Bindslev Kirke, saaledes at der blev megen Gødning. Men ikke blot Ryttere, ogsaa Vætter holdt til her, og saa mange, at ingen Fødemidler kunde slaa til i Hellebjerggaard, før man fik Skik at sige »Kors i Jesu Navn« over Sagerne, saa kunde Vætterne ikke tage dem¹¹).

Kirken fik Magt med de smaa.

Nærved det andet Tingsted holdt Dværgene Gilde i Boelhøje nordøst for Tolne Kirke. I den ene Høj aad de, i den anden dansede de, og Højene stod paa gloende Pæle. Men da der blev tændt Bavne fra Højene, drog Vætterne bort. Vagten som stod her i Krigen mod England hørte Opbruddet.

I Tolne Bjærg boede Jætterne. De kunde ikke blive der for Kirkeklokkernes Dingdang. Vel havde de Magt til at holde Kirkebygningen borte fra Stenhøj, men Kirken kom op, og Jætterne flyede. En Mand mødte dem i Stagsted Skov. Jætten kørte sin gamle Far paa en Hjulbør større end en Vogn, bagefter kom hans Kone og Børn. Jætten nævnede Bonden ved Navn, og Bonden spurgte, hvorfra de var kendt. Jo, de havde været Naboer, men nu maatte de største Kæmper fly af Lande¹²).

Vendelboen kender ikke sine Vætter. De hjemlige maa vige, de fremmede kommer til. Fremmede Skibsfolk jordes i Klitterne og bliver Dødninger. Dødningebakker findes ved Kandestederne og i Uggerby Klit. Man ser Dværgene her, halvanden Alen høje, med

store Hoveder, brede Kæver, runde Næser og rød Tophue. Dværgene vilde være Svogre til Raabjærgfolkene, men de fattige Bønder sa Nej. Saa tog Vætterne selv Piger fra Byen, og disse Piger kunde ikke føde i Klitten uden at en Kone fra Byen kaldtes til Hjælp. Hun fik god Løn for det, og der kom Rigdom til Raabjærg¹³).

Dødningen kan blive en Fugl. Paa Stævnen af et strandet Skib ved Bunken Strand kom en Fugl og hvilte sig, hvorefter den fløj skrigende ud ad Skibets Kaas. Men tiere bliver Dødningen Vætte. Benraden vandrer fra Stranden, syd for Strandby, Herredsskellet, og op til et Hus, hvor han træder i Loftet. Det sker ved Sydøstvind og altid om Julen. Dødningen er en svensk Skipper. Andre Dødninge kendes ved store Pold i Jerup, Højbjærg i Napstjert, Klemmensgaard i Bratzen, han tager Juleøllet i Klemmensgaard, men spilder det som en Voldsmand¹⁴).

Vennelag mellem Bonde og Vætte kendes lidet i Vendsyssel. De hjælpes ikke ad. Jordaanderne flyer af Land, og Vandets Aander fra Hav og Aaer er onde.

Som Ryaa kræver Liver Aa Liv hvert Aar, Ryaa kun eet, men Liver Aa to. »Tiden og Stunden er kommen, Mennesket er ikke kommen,« kalder den: Ry og Liver er store skillende Vandløb, andre Aaer som Nors- Tversted- Uggerby Aa er ikke saa strænge, men der kan gaa vilde Heste, som ved Tversted Aa eller ved Stejlbjærg i Asdal Sogn, ved Bækken, det er ikke de gækkende Helheste, som gaar midt over naar man sætter sig op paa dem. Aahesten kommer man aldrig nær¹⁵).

Sky og flygtige, lidet hjemfaste er disse Vætter i Slægt med Havet og det rindende Vand.

Ved et Vandløb til Uggerby Aa, Vandmøllen i Høgholt, Hørmested Sogn, fik en gammel Kælling, en Heks, Vandet til at løbe opad ved at drage et gloende Jern efter sig — ligesom en gammel Mand fik Ryaa til at rinde ved at drage en Skure med sin Kæp¹⁶).

Kæmperne flyer, Vætterne svinder bort. Folket strides med Vand og Vejr i det aabne Land, hvor Skovene slaas ned. Den store Bygdegud Wøjens, Odin, Kong Volmer bliver her en stakkels Skelflytter paa Ellinggaard, Jons Jæger, der maa ride i Mosen til Dommedag for sin Brødes Skyld. Ellefruerne, som han skulde jage, er der intet

om. Vendelboen har ingen Højvætter til Hjælp og sjældent Konger til Samling. Af Konger er der vel kun en som har nogen Magt: Kong Hjan der ligger under Hjansten i Tornby Bjærg med syv Tønder Guld til Rigets Frelse, hver Tønne har sit at bøde. Kong Jærnskjold kaldes han ogsaa eller Kong Skjold, han skal som Holger Danske komme, naar Folket kan fylkes om et Tønnebaand¹⁷).

Det er til den store Kamp, men i Hverdagens Strid maa Folket have sine Vætter. Er der ingen, maa de skabes, som mellem Odden og Asdal.

»Odden hin old og Asdal hin bold« skal være to af de ældste Herresæder i Jylland. De kom i Trætte om et Oldensvin eller en Vildorne, og der dømtes mellem dem — somom Elling Hyrder havde dømt — at Svinet skulde kløves, og hver Gaard have sin Halvdel. Det Stykke der holdt sig længst havde Retten. Nogle siger det blev Asdal, andre mener det var Odden. Men Stykket skal hænge der endnu. Det maa aldrig flyttes.

Samme Sagn gaar om andre Herregaarde i Vendsyssel: Dronninglund, Vorgaard, Birkelse og om Præstegaarde og Bøndergaarde i det øvrige Jylland — sjældent derimod paa Øerne.

Som Lykketegn kan der hænge: Pandeskal, Brystben, indtørret Kalv, Stude-, Svine-, Tyre-, Kohoved¹⁸).

Det er en livgivet Dødning der skal evig fæstes til Bostedet, en Vætte der er skabt i Strid mellem Modsætninger, og som skal værges Stedet, hvor den bindes.

Det er en Offring. Offringen er oprindelig ikke at fæde en graadig Guddom, men at skabe sig en Vætte.

»Odden hin old og Asdal hin bold« har delt Liv og Død, Værn og Fred imellem sig.

Fra Odden og Asdal gaar et Sagndrag mellem Hirtshals og Frederikshavn. I Vest ligger det lidt nord for Hornsherreds Grændse. Det kommer ude fra Ivers Kirke, en Sten paa Hirtshals Strand, hvor en gammel Fisker Iver skal have dyrket sin Guddom. Videre gaar Sagnene over Tornby Bjærg, hvor Kong Hjarne hviler ved Hjarnesten. »Slubjærg Kirke«, Stenhede, Stenhus og atter Stenhede ligger omkring Asdal og Odden.

Klokkerstenen i Mygdal er kastet af en Jættekvinde, maaske i Stenhede nord for Kirken.

Ved Baggessvogn er en Herremand manet under en stor Sten, hvorfra han skyder sig Hanefjed frem.

Stensbæk er syd for Hørmested paa Herredsgrænsen. Graastenshøje og Stenhøj er i Tolnes Vættebo, Treskelsten lidt derfra mellem tre Sogne, og ude ved Havet en Sten i Skarrensvad ved Bratten, hvor der sidder en Hund paa en Skat. Ved Frederikshavn nær Havnen er i Havet en vældig Sten der hedder Døv Anders, modsvarende Ivers Kirke ude paa Vestkysten¹⁹).

To Jomfruer havde en Skov i Ellinge Sogn, og de lod sig jorde i den. To Stendysser er deres Grave, den ene øster i Skoven, hvor Sol staar op, den anden sønder i Skoven, hvor Sol skinner bedst, og Skoven hed Grete (Greve) Skov²⁰).

En Frue giftet i Ellinggaardslægten, boede paa Lengsholm og saaede Olden til en Skov paa nogen Jord, hvorom der var Trætte. Hun havde Lov til at høste en Udsæd af den, og valgte at saa Skov²⁰).

En Sæd der aldrig skulde gaa bort saaede tre Jomfruer af Børglum Kloster i Skellet mellem Vrendsted, Stenum og Børglum Sogne, de saaede Kommenfrø, og Kommen vokser der altid, det saar sig selv igen. Det samme mældes om tre Jomfruer paa Hammelmose²⁰).

Dette Drag fra Frederikshavn til Store Vildmose, hvor Jomfruer kaster Udsæd er det store Sagskel igennem Vendsyssel.

Fra Skjeltved (Elling) over Tolne, Taars og Tise fæstnes Sagnene mellem et østligt Skovland og et vestligt Havland.

Ad den Vej flyver Dragen fra Guldbjærgen i Tise eller Iibjærge op mod de hellige Søer, og ad disse Veje, gammel Færdselsvej og Folkeskel, færdedes Fruen der fødte ved Barnebrønden i Ugilt.

Paa dette Drag staar Mærkestenene. Der er Hejles Sten og Terkels Sten. Stenbjerggaard med et Enemærke til Børglum. Den graa Sten med Skatten ved Høgsted. Stenen Den graa Ko i Vrendsted og Den graa Ko i Stenum, kastet af Tise Kæmper. Her er Skattene gemt, Guldbjærgen i Tise, Guldkareten i Smidstrup, Vraa, og Guldstolen i Serridslev Sogn.

Mangehaande Sagn gaar ad disse Veje.

Sidst er det her det store Livsslag skal kæmpes, det sker i Tise eller i Taars, hvor tolvaars Drengene skal sejre. De tre nordiske Konger binder deres Heste ved et Træ der gror op i Tise Enge.

Holger Danske Slaget skal staa i Taars Hede²¹⁾).

I Tise eller i Taars: det er ad dette Drag Dragen flyver, Skatte bindes og Jomfruerne saar deres evige Frø.

¹⁾ Klitgaard: Vends. Aarb. 22. ²⁾ D. Atl. V., 363. Thiele II, 51. D. S. III, 329. ³⁾ D. S. V, 187. ⁴⁾ Thiele I, 377. D. S. III, 282. D. S. IV, 467, 529. D. S. V, 529. ⁵⁾ Sktgr. 85 II, 223, ⁶⁾ D. S. VI, II, 144, 206. ⁷⁾ D. S. III, 365, D. S. IV, 206, D. F. S. ⁸⁾ Thiele I, 355, D. S. II, 135—38, D. S. III, 454. ⁹⁾ Klitgaard Vends. Aarb. 22. ¹⁰⁾ D. S. III, 168, 335. ¹¹⁾ D. S. I, 97. D. S. VI, II, 117. ¹²⁾ D. S. I, 417. Sv. Gr. III, 142. ¹³⁾ D. S. I, 344. ¹⁴⁾ D. S. II, 132. D. S. V, 99, 101. ¹⁵⁾ D. S. II, 158, 172, 176. ¹⁶⁾ D. S. IV, 78. ¹⁷⁾ Thiele 14, D. S. II, 333. D. S. III, 466. D. S. IV, 14, 15. ¹⁸⁾ Thiele I, 292. D. S. III, 280. D. S. IV, 270, 273. D. S. V., 122—29. ¹⁹⁾ D. F. S., Generalstabskortet. D. S. IV, 166. ²⁰⁾ D. S. III, 380. Thiele II, 51. D. S. III 296. ²¹⁾ D. S. II, 337, 340. D. S. IV, 59. J. Flkm. 86, 384.

HIMMERSYSEL

HORNUM (HORNØG) HERRED

UDSYN FRA „DE HVIDE PIGER“ VED ELLIDSHØJ. SLUGTEN I GÆRDET ER LIDT ØST
FOR SLUGTEN VED STENENE

Jordebogen nævner Vokslev i Hornøg Herred. Øster Hornum, Herredssognet i Hornum Herred, grændser til Vokslev. Men et Herredsskel mellem disse er ikke tænkeligt. Til Hornum nævnes Byer af Aars Herred, det er yngre end Jordebogen. Dette Aars maa da med Byen Vester Hornum være det oprindelige Hornum Herred, mens Vokslev med Øster Hornum var Hornøg Herred.

Det er et af de bedst opbyggede Herreder i Himmerland. Ting-sognet Ø. Hornum ligger inde i Ringen af Sønder- og Nørholm, Frejlev, Svendstrup, Ellidshøj, Buderup, Veggerby, Vokslev og Bislev. Syd for disse er fire Sognes Bygd: Suldrup, Gravlev, Sønderup, Ordestrup.

Navnet Hornøg — Hornhøj — kendes ikke. Det kunde være Tinghøjen paa Ø. Hornum Mark. Om den gaar Sagnet, at her havde et Fællig gjort Uret, og da den sidste levende af Fælliget en Aften kom forbi Højen, lød det fra den: »Nu er vi her alle, uden Bjærgmanden fra Estrup.« Det var ham, han gik hjem og hængte sig og samlede med sine i Vættehøjen — Tinghøjen, Hornhøj?¹). Galgehøjen ligger lidt nordvest for, den maa ikke være lige op til Tingstedet.

I Sydbygden skal Galgen have staaet paa Stafenshøj paa Bravelstrup Mark, hvor en Hestetyv blev hængt²). Kavshøj — Højen med Kag — kan ogsaa have været Rettersted eller Ting. Herfra ved Sønderup har en Trolde kastet Sten mod Ø. Hornum Kirke. Graasten ligger en lille Mil fra Kirken ved trebundet Sogneskel.

Sønder i Herredet er der Troldekast fra Rebild Kold efter Ordestrup Kirke. Nordligt i Herredet ligger troldekastede Sten i Nørholm By og paa Sønderholm Mark, Troldekirke. En anden Troldekirke er der i Bislev Sogn. — Saa er der tre Hvilestene: Paa Torstedlund Mark ved Kragerup Junkerstenen, hvor en Herremandssøn er dræbt. I Albæk Hede Stenen hvor Dronning Margrete sad, da hendes Kri-

gere ødelagde Røverborgen Albæk. Paa Ellidshøj Hede to hvide Sten, der kalkedes hvert Aar, to uskyldig dømte Jomfruer fra Raakildegaard⁴). Nu er »de hvide Piger« ikke at se, men der vises hen til en Slugt i et Gærde ved en Granskov syd for Byen, hvor der ligger nogle væltede Sten. De to Piger elskede samme Karl, siges der. Det er Odsherredssagnet: Pigernes Grav — Vaarstedet. Bag Stenene i Granskoven ligger en Gravhøj paa højtliggende Sted som en Tinghøj med vidt Syn over Landet.

Mellem Stenmærkerne lever Vætter, de store har hjemme blandt Kæmpestenene i Nord og Syd, de smaa holder sig ved Øst- og Vestgrænsen, særlig i Ellidshøj og i Bislev Sogne.

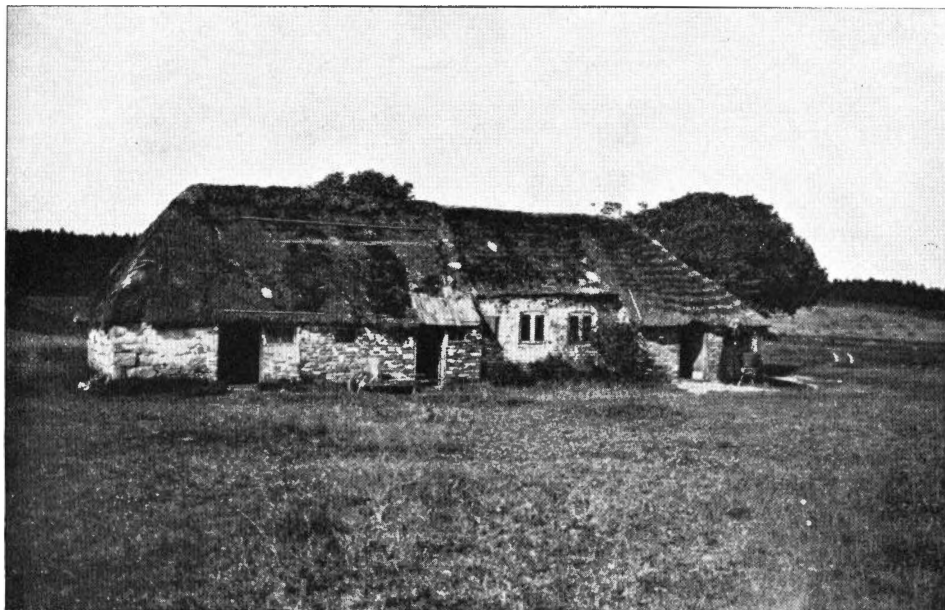
Her gik Væterne sammen i Hammelhøj, Rishøje og Nedrehøje. Ved Rostrup Høj gjorde Plovmanden deres Ovnrage istand, og fra Troldkirke fik man Skiftinger i Gaarde⁵).

I Iglsø, Bislev Sogn, var en Gaard sunket. Til den Gaard der nu ligger ved Kæret kom en fremmed Ko, den malkede godt og fik mange Kalve, tilsidst var den Moder til alt Gaardens Kvæg, men var da gammel og skulde sættes til Fedning. Saa lød Røsten en Nat: »Kom Ko, koll med dine Kalve oll, i Morgen skal du for Kniven holl.« Ved Gry var der intet Kvæg i Gaarden. Helligsøens Ko havde taget sine Børn med sig. — Det er et enestaaende Sagn. Helligsøens Dyr er ellers en So. Koen kan komme fra Havet, Havkvæg, men er det eneste Dyr der aldrig gaar som Genfærd⁶).

Lige syd for kommer de almindelige Genfærdsdyr i Veggerby Sogn i en Dal mellem Hyldal og Aastrup. Der gaar baade Hunde, Heste, Svin, Kalve — men ikke Køer. En stor Sten som ligger der letter paa sig, naar der trædes paa den⁷). — Stenhøje er lige ved Aastrup, ved Aarsherredsgrænsen. Der boer de vestlige Vætter. De østlige holder til paa Fleskumherredsgrænsen i Ellidshøj. Med røde Huer ses de, og Pengekisten runger i Kvasthøj. Fra Højen som Byen har Navn efter laante Væterne Hus til Bryllup i en Gaard. Gaardkonen fik Gildefærden at se. Hun matte ogsaa hjælpe Bjærgkonen i Barsel og give Højfolkene Mælk. Til Gengæld spandt Vættekonen Gaardens Hør.

De er gode Venner i Ellidshøj over og under Jord. Kommer en Aalborg Spillemand tilbys, kan han faa Lov at spille for Vætter ved

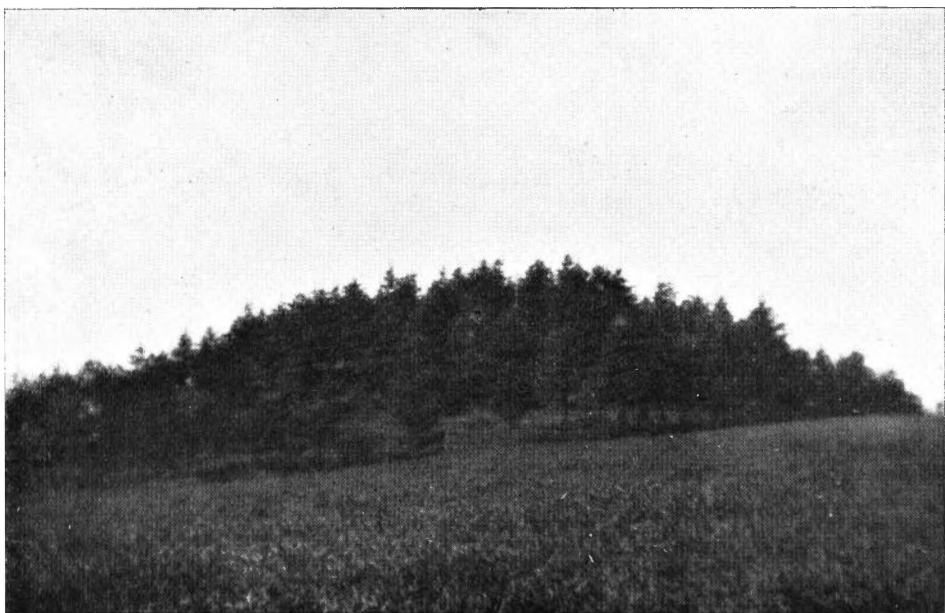
JERSLEV HERRED

NU NEDREVET LYREHUS, SØHEDEN, JERSLEV SOGN

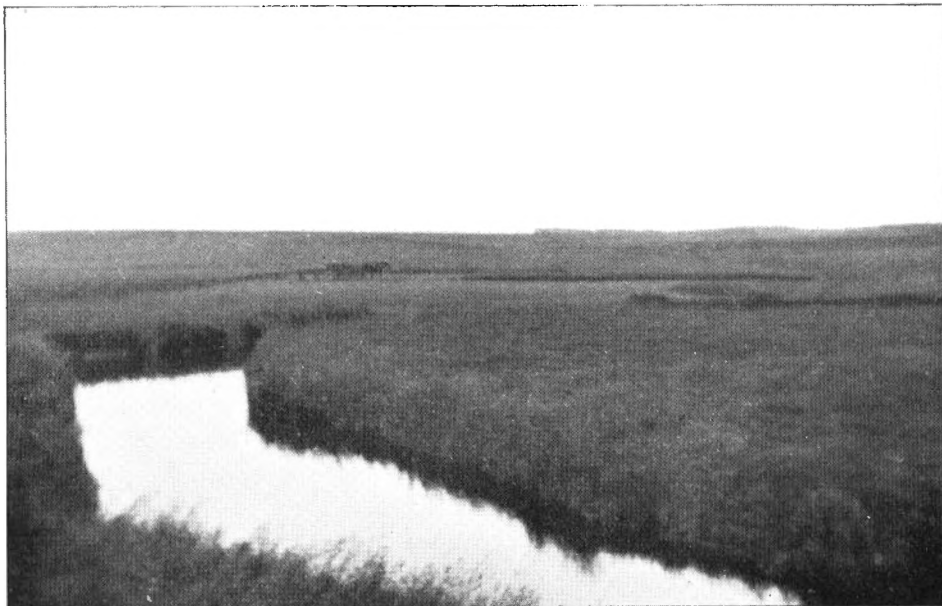
Frøbe fot.

VENNEBJERG HERRED

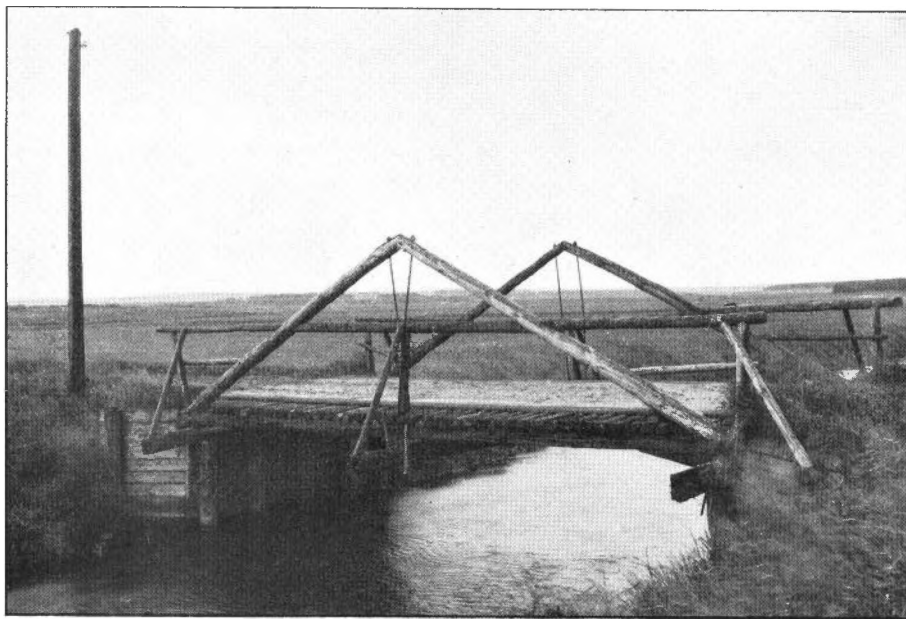

KLOVNHØJ, N. f. HJØRRING

VENNEBJERG HERRED

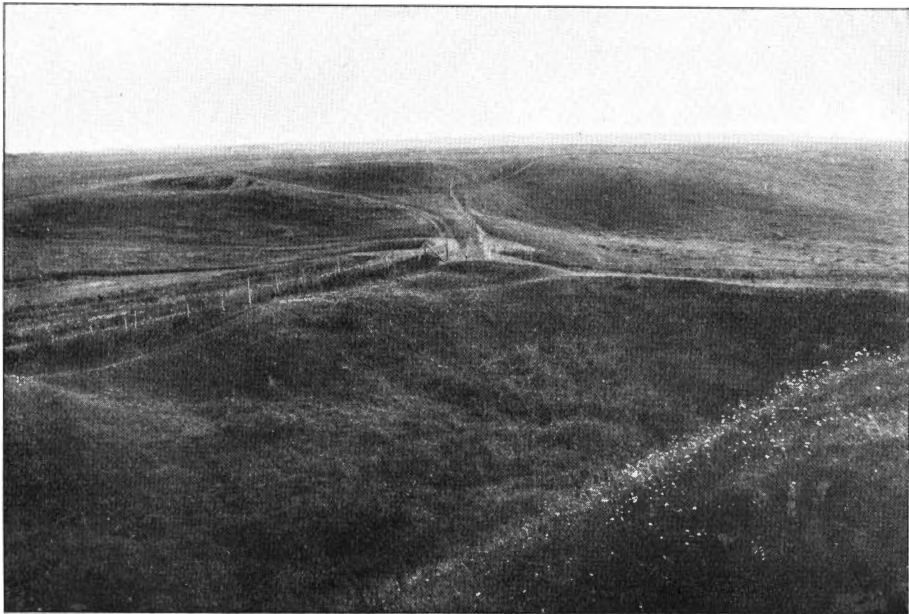

LIVER AA MOD ØST, HARRIDSLEV HJØRRING SOGNE

BRO I UGILT VED KNUDSHOLM

H. Zangenberg fot.

ASDAL VOLDSTED

K. Uldall fot.

VEJ FRA FREDERIKSHAVN—SKAGEN LANDEVEJEN, MOD STRANDEN,
UDFOR LERBÆK, ELLING SOGN

K. Uldall fot.

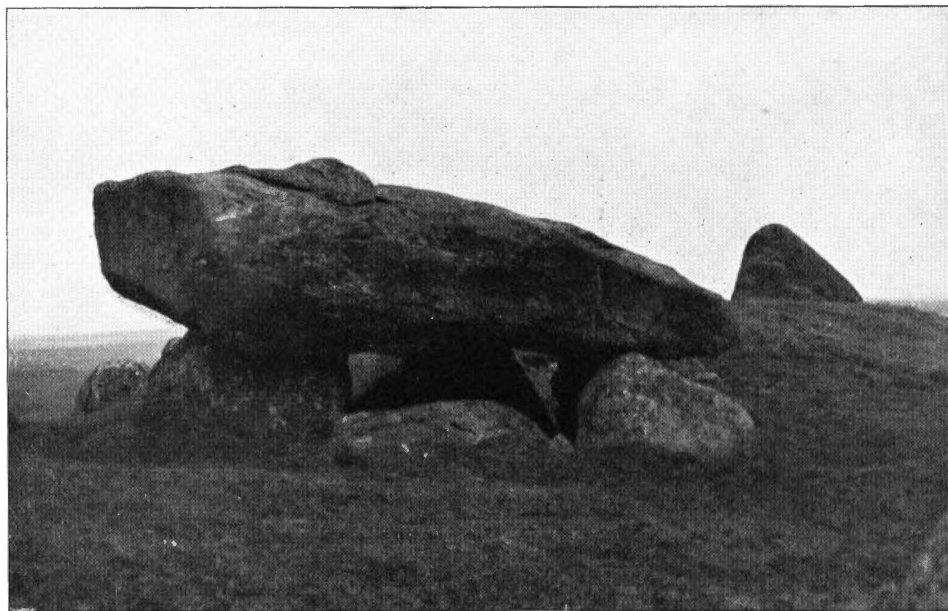
HORNS HERRED

VEJKRYDS V. f. ELLING KRO VED VEJEN TIL KVISSEL

Firødet Steen uden Skrift.

HORNUM HERRED

„TROLDKIRKEN“ VED SØNDERHOLM VED NIBE

Danmarks største Overligger.

Poul Lorenzen fot.

Byens Høj paa Hjemvejen. Og Bønderne blev rige. De fandt Skatten i Fandens Krog, et trebundet Skel ved Katvad. Derude i Engene mødes Hornøg, Fleskum og Hellum Herreder⁹).

Nordpaa og Sønderpaa er Vætterne færre. Man har dem i Vihøje ved Sønderholm og i Dragstrup ved Frejlev. Fra begge hører Bonden Raabet om at hilse Atti at Watti er død: Hilse Højens Skæbne hjemme. Sønderpaa har de Vætter i Kringelbakke og i Pers Høj syd for Ersted, og i Klobakken ved Gravlev.

Men er det smaat med de smaa er der fler af de store nord og sønder i Hornøg Herred. Nordligst i Fjordegnens historiske Sagn, og sydligst i Skovegnens eventyrlige.

Røverne boede paa Vej til Nibe i Lund Krat eller Skindbjærg Hule. De krævede Julenadver i Gjelstrup, men der skikkedes Bud til Lundbæk, hvorfra der kom Krigsmænd og fangede Røverne, der jordedes i Hekles Bakke i Gjelstrup Sande. Af Guldet fra Røverhulen blev Gjelstrup og Lunden Folk rige¹⁰). Ved Eventyr bliver de det ikke. Dragen kaldte en Mand i Klystrup ud at tage en Skat, men Manden blev i sit Hus, og Skatten sank dybere ind i Stokbjærg ved Hole Mølle¹⁰).

Der siges at Fanden skal have lavet Hulvejen fra Hole Mølle til Nibe, da en uvidende Pige havde læst ham til sig i Cyprianus. Men mere end det kunde Herremændene gøre her. Den inddigede Vej langs gennem Herredet fra Restrup til Albæk er bygget af en Restrup Herre. — Gabriel Gyldenstjerne vilde have den Jord han kunde ride om paa tre Timer. Han red fra Nord ad Vester og øst paa langs søndre Skel over Diger og Kær, avet om, imod Solen. — »Gabriel, Gabriel, du gaber for vidt!« raabtes der mod ham. Han fik ikke alt det han vilde¹¹).

Endnu et Dige er her bygget af Krigshelten Molle, det gaar fra Molles Grav, en Hule, nord paa mellem Restrup og Frejlev, en halv Mil langt. Her faldt Molle i Kamp, og hans Mænd flyede. Gennem Dalen mellem Dragstrup og Skalborg flød Blodet ud i Aalborg Aa. Kampgnyet høres stadig ved Vejrskifte. — Frejlev og Svenstrup Sogne skal have hørt til Fleskum Herred. Da har Molles Dige været Herredsgrændse. Og Sagnet siger, at Limfjorden har gaet gennem Svenstrup Mose til Buderupholm. Herude stod Kampen af gammel Tid

uden Naade. Da de svenske Soldater havde tvunget Bønderne til at flytte deres Hustage ud paa en Holm, hvor Svenskerne laa i Lejr, ødelagde Bønderne Svenskernes Baade, og lod Krigerne sulte ihjæl derude. Men efter Døden blev de stedt sømmeligt til Jorde i en Høj paa Kirkegaarden. Mellem Nordboer var det altid Krigersæd at give hverandre en ærlig Grav¹²).

— Fra Nord til Sønder gaar Bygdegudens Vej, Odin, Jons Jæger hedder han her. Han følges af Hunde og farer gennem Huse, hvor to Døre staar aabne overfor hinanden. En Kone i Ersted, sydligt i Herredet, bryggede Øl og kølnede det til Gæring. Saa kom Jons Jæger med sine Hunde, han gjorde Krav paa Øllet og paa et Rugbrød til. Mellem Ersted og Ordestrup jager han Ellekvinder. »Han tar os ikke end, for han er ikke ren!« sa de. Det hørte en Mand og sa det til Jons Jæger. Men Jægeren toede sig i sit eget Vand og fangede Ellekvinderne¹³). Ligesom i Hvetbo.

En anden farende Guddom kommer nordfra og gaar sønderpaa, kendes i Ersted, en Kælling der kører i en Halvogn med Hest for og med en lille rød vreden Pisk i Haanden. Man skal vogte sig for at spotte hende. Hun er den grødegivende Ellefrue, der signer Jorden ved sin hellige Vogn. Baade hun og Jons Jæger hører til i Hornøg Herreds sydlige Skovegne. Her har hun endogsaa faaet en Slags Genganger i Sagnet om Pigen, der druknede sig i Gravlev Kjær, fordi hun skulde vogte Kvæg den Dag hendes Søster havde Bryllup. Selvmorderliget blev lagt paa en Vogn med Stude, der skulde føre hende til det Sted, hun kunde faa Gravfred. De gik til Kirkegaardens Port, men vendte om, hun maatte ikke jordes i Kristenjord — og Studene gik ud til noget der hedder Helledi, hvor hun blev jordet i et Markskel. Nu menes der at hun flyver som Natrav. Hun er ogsaa Kvinden paa Halvognen, der giver Marken Grøde og skulde have været bedt til Bryllup¹⁴).

Naar hun gik i Vældet i Gravlev Kjær og i Helledi, mødte hun Lindormen, hvorom er spaaet, at den skal komme op af Ersted Vælder i Kæret inde i Skoven. Fra et Hul øst for Ersted har Vandet en Lønvej til Røde Mølle. Kjæn Stiens hedder dens Bæk, her hvor Hellum og Hindsted og Hornøg mødes¹⁵).

Det er Herredsgrænsen, fra Molles Dige ad De hvide Piger, Pigen

i Helledi, Kællingen med Halvvognen, Underjordsvældet og Lindormen, der slynger sig om Landet fra trebundet Skel.

Lidt sønden for Stedet, hvor Ormen saas, den laa spændt over en Vej mellem to Diger, svor de falsk om Hornøg og Hornum, i Skeldalen og i Dalen Vintønden. Her i Skeldalen gaar Fru Kirsten af Nørlund og Jon Madsen af Torstedlund endnu og trættes om Skel i Sortemose.

Her er Reb og ret Skel! skingrer hun.

Her er Reb og ret Skel! brummer han.

Det lyder gennem Skoven.

Seks hvidklædte Mænd sidder derinde om et Bord og fælder uret Dom¹⁸). Den maa de bøde til alle Tider.

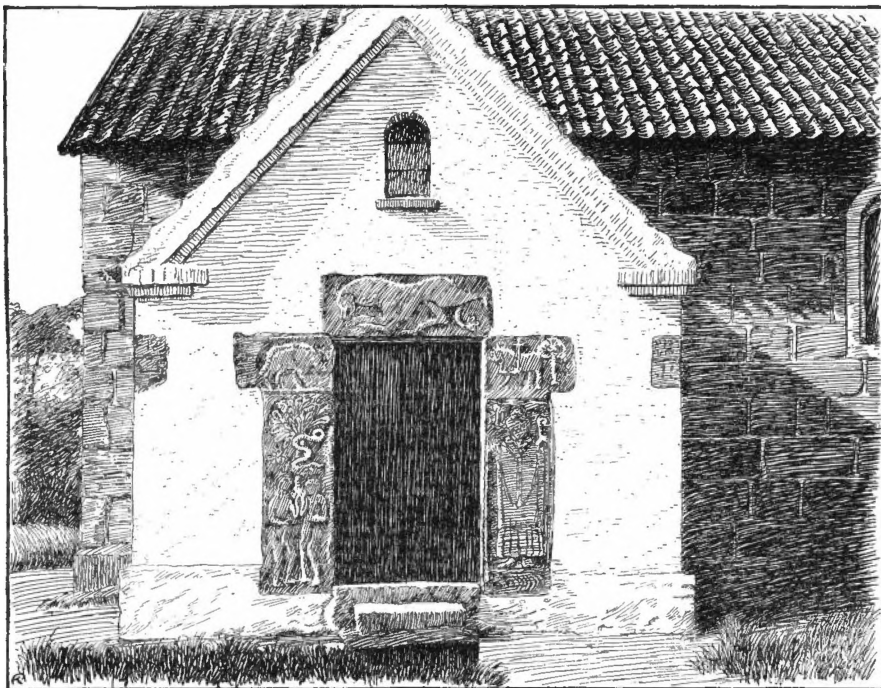
¹⁾ Thiele II, 129. ²⁾ Alml. V, 105. ³⁾ D. F. S. ⁴⁾ D. S. III, 28. D. S. IV, 256, 258, 408. D. F. S. ⁵⁾ D. S. I, 110, 150, 395, 400. ⁶⁾ D. S. II, 154. ⁷⁾ D. S. II, 175, 389. D. S. III, 212. ⁸⁾ Thiele II, 198. D. S. I, 20, 71, 193, 334. D. S. III, 429. ⁹⁾ D. S. I, 11, 86, 87. ¹⁰⁾ D. S. IV, 490, 499. D. S. II, 139. J. Flkm. 86, 7. ¹¹⁾ D. S. VI, I, 127, 182, 189. Sktgr. 89, 66. Alml. II, 106. ¹²⁾ Thiele I, 85. D. S. IV, 52. Both Danm. II, 149. ¹³⁾ D. S. II, 116, 117, 123. ¹⁴⁾ D. S. II, 129, D. S. V, 294. ¹⁵⁾ D. S. II, 177. D. S. III, 368. ¹⁶⁾ D. S. V, 423. Alml. T. VI, 265.

FLESKUM HERRED

HIMMERSYSEL

FLESKUM HERRED

VOLSTED KIRKEDØR

Lille Vildmose er først i sen Tid lagt fra Hindsted til Fleskum Herred og med den Mov Sogn mellem Mosen og Havet. Vest for Mov viser Gaardnavnene Skjellet og Skjelmarkgaard den gamle Grændse. Kong Kristian den Anden skal have udvist Skel mellem to Gaarde i Mov Sogn¹). Kongen skulde retsdydig ride Skellet ind. — En Skelflytter gaar og raaber ved Dokkedal: Her er Reb og ret Skel²).

Mellem Mov og Aalborg ligger seks Sogne der førte Fællesnavnet: Gudingholm — ligesom ved Ars og Skippinge Herreder Læsjøholm. Det er Gudum, Seglflod, Store og Lille Vorde, Romdrup og Klarup³). Med de to sidste Torpbyer som et og Vorderne sammenlagt er her en fire Sogns Bygd ud mod Havet.

Vest for Aalborg har Frejlev Svenstrup vist hørt til Fleskum, hvortil Jordebogen nævner Hasselris i Aalborg Landsogn. Endvidere lægger Jordebogen Aalborg og Øen Gjøl til Fleskum Herred.

Tinghøjen er ved Nøvling, midtherreds, Galgehøj er der ikke, men Karlen der slog Kræmmeren ihjæl blev rettet og jordet mellem Ooppelstrup og Nøvling. Her ligger Fruehøje. Morderen blev røbet ved Skrig af Vildgæs, som Kræmmeren havde taget til Vidne. Maaske har Retsmagten ikke staaet stærkt i Fleskum Herred. Bønderne i Støvring, Hornøg Herred, brød ind hos Herredsfogeden i Ferslev, Fleskum Herred, og tog en Tyv, som de mente, at den Fleskum Tingmand ikke gad hænge, og hængte selv Tyven ovre i Støvring⁴). I Fleskum gik det som det kunde bedst. En Tid skal der have været Tinghus i Fjelrad Skole, i en Stue som Degnen ellers brugte. De der søgte Ting ventede i Skolestuen paa at komme ind, og Degnen gav mangt et godt Raad⁵). — Ovre fra Gudingholm høres om Ting ikke andet end at en Tingskriver, der er jordet under en Sten syd for Kirken, gaar igen og rider med megen Gny gennem Præstegaarden og en anden Gaard⁶). Maaske har han her haft sin Tingstue.

Udenom disse spredte Tingsteder eller Stuer ligger Sagnene i en Bue langs Grændsen i Vest, Nord og Øst, men ikke i Syd.

Øst for Ferslev laa en meget stor fingermærket Sten, som var kastet fra Ferslev efter Gunderup Kirke⁷). Nær Ferslev er Stendyssegaard.

Lidt sønden Byen grov de Skatte i Kæret ved Fuglhøj paa Herredsgrænsen, men saa Nøtten By i Brand og fik kun Kistens Haandtag, der blev Dørgreb i Ferslev Kirke. Kirken vilde de ha bygget i Mjels, men Troldene rev den ned. Der er endnu et Dige som et gammelt Kirkegaardsdige⁸).

Syd for Ferslev er Volsted Sogn, med trebundet Skel: Fleskum, Hindsted, Hornøg Herreder, mærkelig sagntomt, men med ypperlige Kampestensbilleder i Kirkemuren (se disse).

Nord for Ferslev i Dal er der ligesaa fattigt paa Sagn. Ejheller er de i Nøvling, de findes først nordoppe i Tranders. Der er atter Sten kastet.

Stenen ligger i Sivedal mellem N. Tranders og Ø. Sundby. Den er kastet af en Kæmpe fra Vester Hassing i Vendsyssel. Til Gengæld blev fra Rørdal ved Ø. Uttrup kastet en Sten over Fjorden til N. Uttrup efter Hvorup Kirke⁹).

Her i Sivedal er meget at mærke sig.

En gammel Kone sidder og spinder — som hun ofte gør ved Grændsen, særlig Nordgrændser — og holder fremmede Vætter ude med sit drejende Hjul. — Der sidder ogsaa en Kat og snurrer — spinder, den hedder Mjellkatten. Maaske er den fra Mjels, dernede hvor Vætter ikke taalte Kirken — og vandrer herop ad Herredsskellet.

Sivedalssoen gaar der, sammen med Katten og Konen. Soen er Søens eller Dalens hellige Dyr¹⁰).

Saa har der staaet et Slag ved Tranders mellem Dronning Margrete og norske Vikinger. De er jordet i en Høj paa Nørre Tranders Kirkegaard¹¹). Det er det eneste Krigssagn i Fleskum Herred.

Men Kæmperne fra Vendsyssel sender Sten over til de fredelige Fleskumboer. Og de Vendelboer sender tre Sten i Rad.

Den første til Sivedal ved Tranders.

Den anden til Kysten ved Klarup med venligt Aftryk af en Haand, ligeledes fra Vester Hassing.

Den tredje i Lillevorde Kær, ogsaa fra et Sted i Vendsyssel. Der nævnes Aabybro — nær Øen Gjøl der hørte til Herredet. Stenen kastedes efter N. Tranders Kirke.

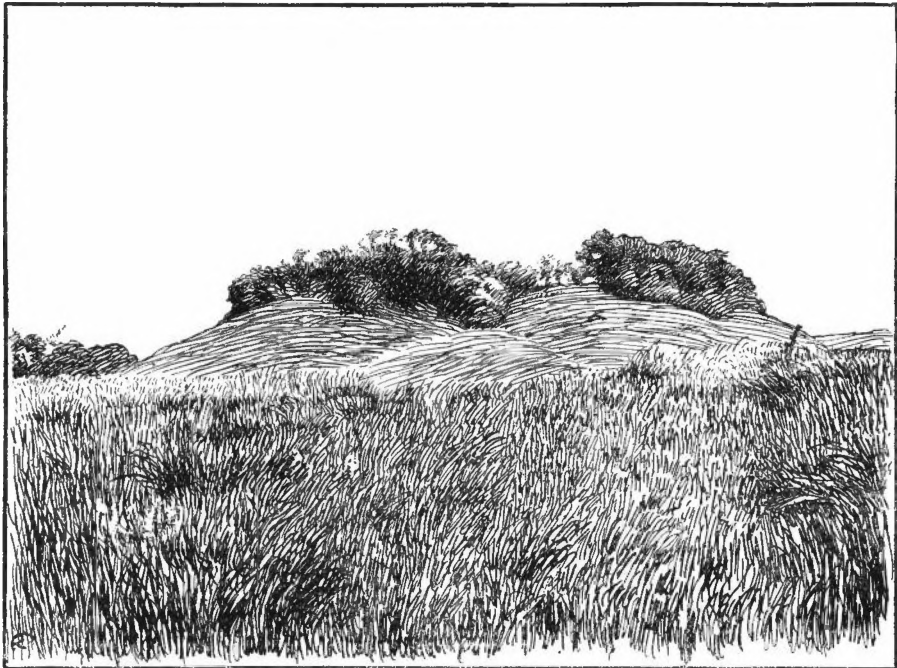
Den fjerde Sten i Storvorde Østerkær, skal have været Skjul for Skipper Clement. — Eller en anden Trold. Østerkæret er et Enemærke som Storvorde har i Seglflod Sogn, op til Skellet mod Mov, det gamle Herredsskel, og i Enemærkets Sten har en Vætte haft Hjem¹²⁾). — Kæmperne kaster Sten. Men hvor er Kæmperne henne. Kællingerne er her stadig, de sidder fast i Jord. Den ene sidder oppe paa Herredets Nordpynt og spinder paa sin Rok til Frelse for Bygden. Den anden er manet i Jorden ude ved Vildmosen ved det sydøstlige Skel. Hun skal have været Frue paa Høstemark og laa ikke rolig efter Døden, manedes saa, men med de manedes Lov til at skride frem — den Vættelov at komme hjem til Jul, der aldrig helt kan brydes. Hun sidder i Jorden og arbejder sig et Kkkefjed nærmere hver Jul. En sort Sti i Jorden viser, hvor langt hun er naet, og hvor langt hun endnu har til Gaarden.

Hun naar hjem til Høstemark tilsidst.

¹⁾ Both: Danm: ²⁾ D. S. V, 423. ³⁾ E. Madsen: Jyll., 7. ⁴⁾ D. S. IV, 446 Alml. V, 107. ⁵⁾ Alml. VI, 258. ⁶⁾ D. S. IV, 389. ⁷⁾ Thiele II, 44. ⁸⁾ Thiele 227. D. S. III, 453. ⁹⁾ D. S. III, 31, 32. ¹⁰⁾ D. S. V, 23. ¹¹⁾ D. S. IV, 61. ¹²⁾ D. S. III, 31. D. F. S.

HIMMERSYSSEL

HELLUM HERRED

EGHOLM SLOTSVOLD

Herredet er bygget over Hellum (Torup)-Siem Sogne med Skørping og Fræer langstrakte i Vest, Brøndum og Lyngby ligeledes i Øst, Gjerding og Blenstrup nordligst. Dertil en Østbygd af Komdrup, Kongerslev, Skibsted, Bælum og Solbjerg.

I Hellum skulde Tingstedet ligge. Der kendes ingen Tinghøj, og det gamle Herredsted er end ikke blevet Sogneby, men Del af Torup Sogn. Det gik ikke let at faa bygget Kirken i Herredssognet. Paa Bakken (Kapelhøj?) nordøst for Tulsted Gaard kunde den ikke staa for Trolde. To unge Stude blev spændt for Vogn og sendt ud at finde Kirkested. De fandt det syd for Torup.

Kjen Hvas paa Tulsted var en haard Frue, men haardere var Vinden, da den foer i hendes vide Skørter og slyngede hende hen ad Kirkegaarden, en Dag hun vilde i Kirke. Folk fik fat i hende og holdt hende oppe: »Ja, Fuglen var ikke saa stor, som Fjerene bruste!« sa Kjen Hvas.

Det Ord skal vel sige, at Tulsted Gaard maatte ydmyges for Torup Kirke.

Kjen Hvas hørte ikke til Kirkens gode Børn, som faar Fred i Graven. Hun kører endnu med Firspand ad gammel Kirkevej gennem Tiesdal nordvest for Hellum, maaske Tingvejen¹).

Syd for Hellum ligger Madum Sø, og i den var en Ø med en Gaard, hvor tre Piger drev Spot med det hellige og kaldte Præsten til en So. Gaarden sank i Søen. Tre Skorstene skal endnu være at se dernede. Og tre Piger, Freglunds Jomfruer, ses ved Søens Bred. — Baade fra Tulsted og fra Freglund ved det gamle Ting er der kæmpet mod Torpbyens Kirke. Kirken vandt. Freglund Jomfruer sank i Søen, Kjen Hvas styrtede for Vindstød, men evigt skal de slagne vandre i deres Dødsrige om Hels Hjem, Hellum. Det er Sagnets sidste Vilje.

Hellum er et gammelt Helgsted, der sent har faaet Kirke i Torpen,

og hvorfra Tinget maaske meget tidlig er flyttet op i Svanfolk Høje, vest for Skibsted, hvis da ikke Tinghøj her kun har været Bygde-ting for det østlige Herred.

Der er en Tinggaard i Sønder Kongerslev, men da Tinget flyttedes i Hus skete megen Uret, og i Tinggaarden har det spøget ræddeligt. Lænker klirrede — de findes ikke ved Friluftsting. Paa Sigsgaard i Nørre Kongerslev spøger en Herredsfoged³). Tilslut blev der Tinghus i Bælum — med Jura.

Galgebakken ligger noget nær midt i Herredet syd for Blenstrup. Her hængte de en Hestetyv, dømt uden Ting paa Herregaarden Lindenborg og ført bundet ved en Hests Hale til Galgen⁴).

Vestfor Galgen levede Røvere. Østfor Galgen boede Konger i den østlige Bygd der er udenfor Hellum Sognenes Sambygd.

Kong Magnus og hans Søn hviler i Store Moens, deres Krigere i Lille Moens i Sønder Kongerslev. De faldt i Slaget hvor nu Helhesten gaar i Hestedalen mellem Sdr. Kongerslev og Randrup.

To Konger som boede paa Kongstedlund og Smerup, der laa paa Øer, stredes i Tvekamp ved Haslevgaards Mølleaa. Kattegat har gaaet ind til Sønder Kongerslev med Sejløb til Øøer-stowen. Og helt nede i Østbygdens sydlige Del, Solbjerg Sogn (hvoraf noget hører til Hindsted Herred⁶)) ligger en Konge i Kongehøjen paa Korup Mark⁵). — Hellum By har ogsaa en Kongehøj, men her lyder intet om at en Konge er jordet. Maaske er det den gamle Tinghøj.

Der er Konger fra Nord til Syd langs Østgrændsen, og de kæmper. Ejheller Troldene kan holde Fred her. Da en Karl fra Sønder Kongerslev gæstede Kællingbjærg Juleaften og blev budt et Bæger, som han flygtede med, fik han et godt Raad af Ørnebjærg Trold, der raabte: »Rid af de haarde og ind paa det baarde«. Karlen red ind paa Pløjemarken, hvor Kællingbjærg Trold ikke kunde følge ham. Men næste Juleaften kom en Stodder til Gaarden, blev budt Drikke af Bægeret og blev borte med det. Vætten tog sit Eje tilbage.

Ørnebjærg, som synes at være Sdr. Kongerslevs Høj, hjælper Karlen herfra, da han røver Bægeret fra Nørre Kongerslevs Høj, Kællingbjærg.⁷)

Her paa Lag stod ogsaa Kongekampen.

I Øst Konger, i Vest Røvere. Røverborgen laa i Skørping Holme, en stor grøn Voldbanke i Engen. Om Søndagen drog Røverne frontt til Kirke, og mens de var borte, lod Dronning Margrete sine Krigere ride med omvendte Hestesko ind i Borgen. Røverne saa Sporene vende udad og blev fangede i deres egen Borg. Dronningen lod Borgen lægge øde og sad paa Fruerhøj, Dronningens Høj (Margrethøj) da det skete. Eller hun sad paa en Sted ved Fladhøj. Baade Egholm Slot og Stubberuphus har hun ladet ødelægge som Røverborge. Og de Gjerding Mænd var glade, da de nu blev fri for at gøre Røvernes Markarbejde.⁸⁾

Andre Røvere skal have boet syd for i Jægersborg Skov ved Madum Sø. En Stenhøj med Indgang i Øst vistes som deres Bolig.⁹⁾

Røvere i Vest, Konger i Øst. Hver har sin Helligkilde. Men den paa Røvernes Side var den bedste. Lagskilden i Sdr. Kongerslev fik aldrig stort Ry, skønt den laa paa Præstens Mark, og der var saa langt til Skørping. Her var den rette Helligkilde paa Kirkegaarden med stort Marked og Underværker. Kilden faldt sammen, men blev nylig rettet op — og søges nu atter til Helse.⁹⁾

Ikke alene Helligkilden men ogsaa de hellige Væld og Ellefolkene er stærkest paa Røvernes Side.

Østerpaa gaar her kun nogle enkelte Genfærd. En hvid Pige ses mellem Sigsgaard og Nr. Kongerslev. En Karl der udspejdede Præsten blev manet i Hundehullet øst for Bælum, syd for Landevejen til Solbjerg. Og saa spøger Fru Mette paa Lindenberg, hun lod sin Mand skyde.¹⁰⁾

Men her lyder intet om jordfaste Vætter.

Det er ovre paa Vestsiden, sydøst for Gjerding, at Egeshøj rejses paa Ildsøjler.

Fra en af Rebild Bakker, Brunbakke, har en gammel Kone set et gloende Hjul fare.¹¹⁾

Her er de hellige Væld: Madum Sø med sunken Gaard. Store Ywsø er bundløs med Løndyb til Lille Ywsø. Blaakilde vil drage Lærredet til sig naar det skylles, og der maa fire Heste til at drage det op. Den skal have sit Væld fra Madum Sø. Nord for Skørping er Brudehøllerne, to Kær, hvor en Pige druknede sig, da hun skulde tvinges

til Giftermaal. Hun jordedes under Brudestenen i Blekkendedal. Det er Kilden sat i Sten, den har en Huling der kan rumme et Kar Vand.¹²⁾

Jættekastede Sten kendes ikke i Hellum Herred, kun Hvilestene, Dronning Margretes og Brudestenen.

Dyrevætterne er ogsaa faa: kun Helhesten ved Kongerslev — og saa gaar der en hvid Høne med Kyllinger i Skoven Slettingen paa Kirkevejen. Ved Nattetid færdes man nødigt her.¹³⁾

Alle Sagnene ligger ude ved Grændsen.

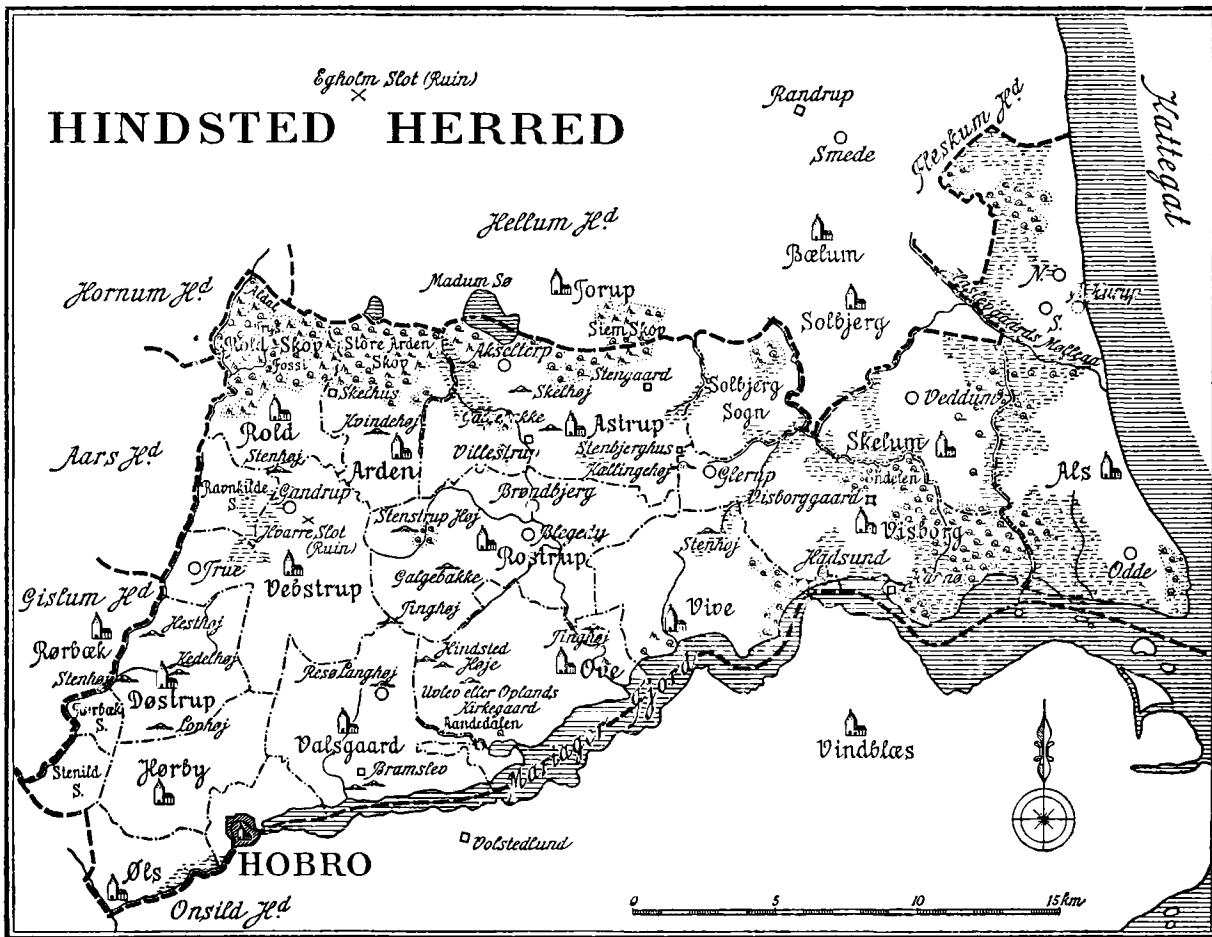
Røverne, Vældene, Vætterne i Vest — Kongerne og Kampstederne i Øst.

Inde midt i Herredet lever Troen paa Grændseskels undergørende Kraft, naar Brøndum og Lyngby stjæler hinandens Majtræ. Det samme kendes mellem Sønderhald og Galten Herreder. Vaarens Livstræ skal røves, føres over Grændsen, saa følger der en særlig Kraft med.⁴⁾ Man kunde løse det hjem, men ikke kræve det frit, naar det var ført over Grændsen. Skellet var Loven, og med Lov er det bygget i alle sine Sagn.

¹⁾ D. S. III, 171, 180. D. S. IV, 227. ²⁾ Thiele II, 9. D. S. III, 243, 248. ³⁾ D. S. III, 330, D. S. V, 131, 140. ⁴⁾ D. S. IV, 438. Alml. V, 119. ⁵⁾ D. S. II, 373. D. S. III, 348. D. S. IV, 18, 49, 58. ⁶⁾ Both: Danm. ⁷⁾ Thiele II, 234. ⁸⁾ Thiele 52, 163. D. S. III, 55. D. S. IV, 35, 36, 456. ⁹⁾ Thiele II, 34. D. S. III, 218, 229. Sorø Amtst. 2. 7. 24. ¹⁰⁾ Thiele 303. D. S. IV, 363. D. S. V, 390. ¹¹⁾ D. S. I, 187 og egen Opt. ¹²⁾ D. S. I, 187. D. S. III, 342, 361, 362. ¹³⁾ Egen Opt. ¹⁴⁾ Alml. T. IV, 10.

Egholm Slot (Ruin)

HINDSTED HERRED

HIMMERSYSSEL

HINDSTED HERRED

En Strimmel Land fra Kattegat ind nord for Mariagerfjord: Als, Skelum, Visborg, Vive, Ove, Valsgaard, Hørby og Øls. Rostrup Sogn samler i Midten denne Række med en kortere nordlig: Døstrup, Vebstrup, Astrup, Arden og Rold.

Den vestlige Del af Herredet faar Overvægt.

En Tinghøj ligger mellem Rostrup, Vebstrup, Valstrup og nær Ove Sogn. En anden østligere mellem Rostrup, Vive og Ove. I Ove Sogn er Hindsted Høje, der vel maa være gammelt Herredsting, lidt sydøst for den førstnævnte Tinghøj. Lovhøj syd for Døstrup kan ogsaa have sit Navn af Ting. En Galgebakke er der sydvest for Rostrup et Stykke fra Tingstedet — endnu fjærnere er en ved Astrup, hvor en Kælling sidder og spinder paa en Rok — ikke langt fra Nordskellet. Paa Kællingehøj ved Glerup er en Moder henrettet, og i en Hulvej fra Højen til Byen gaar hendes fire Sønner igen. Ligeledes oppe ved Nordskellet skal en Kvinde være henrettet paa Kvindehøj ved Arden. Paa det søndre Drag er en Mø voldtaget i Aandedalen syd for Hindsted Høje. Der gror kun Mos, hverken Lyng eller Græs paa Stedet, hvor hun døde og fik sin Grav.¹⁾ Lidt østligere er et andet Gravsted kaldet Uvlev eller Oplands Kirkegaard, en Fællesgrav med Kirkegaardsdige, maaske for Ove Sogn eller for Oplandet, det sydlige af Herredet. Manden der pløjede Oplands Kirkegaard fik værkbrudne Børn.²⁾

Det kan være en gammel Folkegrav nær Helligstedet der gav Herredet Navn.

Det skal ogsaa være herved, lidt vest for, at Folket genfødtes efter Pesten. Da Landet var øde, gik en Pige i Valsgaard og raabte paa Liv, hun hørte en Røst svare søndenfjords, og en Karl kom til hende derovre fra.³⁾

Paa samme Lag er Kæmpens Grav i Resø Langhøj. Han havde vundet Land nordfjords og mødte en Kæmpe søndenfjords. De stredes og

fik deres Grave, Hindstedkæmpen i Langhøj og Onsild Kæmpen, fra Ommersyssel, i Volstedlund sønden Fjorden.²⁾

Her er Folkeboet, Kæmpegraven, Pigegraven og Folkegraven alt ved Hindsted Høje.

Men udfor dem slaas der ingen Bro over Fjorden. Broerne, Færgesteder, søges ved Hadsund, Vive og Hobro.

Ved Hadsund skulde en Frue af Visborggaard og en Mand — Genfærdet og Præsten — fare til Væds til Gaarden, og raade dær den der kom først. Han maatte ride over fra Mariager til Hadsund, men hun skulde tage Vejen over Havnø. Han kom et Kokketrin før hun.⁴⁾

Ved Vive vilde Troidene bygge Bro. En Stendynge østen for Valsgaard er tabt af en Troldpige der bar Sten til Broen. Det blev kun Tegn dertil.

Den rette Bro blev bygget af Kong Ho, Hindsteds eneste Konge, han ejede kun seks Gaarde, men havde Høvdingsind og byggede Hobro.⁵⁾

Mod disse Broer eller Færgesteder kastede Kæmperne sydfra Sten. To Sten gik mod Visborg, den ene faldt i Endelen Skov, den anden »Graasten« vest for Byen. Samme Kæmpe vel stod paa Vindblæs Kirkegaard søndenfjords og slyngede Sten mod Vive Kirke. Stenen gik for langt, en Fjerdingvej nord for Kirken. Længere naaede han med en Sten efter Astrup Kirke, dog ikke Kirken, men et Sted i Brøndsted og Bakgaarden i Astrup. Endnu nordligere ligger Stenen ved Madum Sø, Akseltep Skov, kastet efter Torup Kirke i Hellum Herred. Saa naaede han den nordlige Herredsgrændse. En hel Vendelbo til at kaste Sten i Rad gennem Landet.

To Stene ved Visborg, mindst fire ved Vive.

Ved Valsgaard andre to. Dyssen som Troldpigen tabte, og saa en Sten ved Bramslev Bakker, hvor Sørøvere skal være henrettede, nær Fjorden.⁶⁾ Det er intet Rettersted, for dertil hører ikke Sten, men maaske er denne og de andre Sten Offersteder, Blotstene, ved Færgestederne.

Der er mærkelige Gudesagn i Hindsted Herred.

De opgrov en Dødning i Aastrup. Han havde lange Haar. De satte ham op mod Kirkemuren, og hvem der skulde gøre Bod maatte kysse

ham. En Karl vilde give ham Mad, offre til ham, han sprang paa Rygen af Karlen og lod sig bære ind i Byen, hvor han blev borte.⁷⁾

Det er et vrænget Gudesagn, og Stedet er i den lange Stenrække mellem Vive og Madum Sø. Lige derved i Villestrup laa to Sten, hvor der lyder Barnegraad af Dølgsmalsfødsel.⁷⁾

I denne Stenrække eller lidt østen for findes Navne af andre ukendte Sten: Stenhøj, Stenbjergus, Stengaard, vest for Rostrup Stenstrup Høj. Der synes at være to Rækker Sten og imellem dem er Skelhøje og Skelmose. Dette Drag deler Herredet i en Østbygd og en Vestbygd, fra en Tid før Sognedelingen.

Navne med Skel: Skelhøje og Skelhus findes ogsaa ved Herredets Nordgrændse, men et Stykke syd for den, saaledes at Sagnet synes at have god Grund til at sætte Skelflyttere her.

Fra Hindsted Herred svor de sig falskelig femten Favne ind i Siem Skov, Hellum Herred. Derfor lyder Skelflytternes Raab i Natten: Her er Reb og ret Skel — Femten Favne ind i Siem Skov — Aa, red mig, red mig. — De er tre der raaber. Det er Nordgrændsen. Ad Stenrækken gaar en Nattepløjer mellem Rostrup og Blegedy, og hans Tømme falder i Hænde paa den der kommer ad hans Vej. Det gælder om at springe over Skellet fra ham.⁸⁾

Paa Vestgrændsen mod Aars og Gislum Herreder ligger to Stenhøje ved Rold og Døstrup, og her er ogsaa Sagnet om Fruerstenen i Døstrup. Den gode Frue søgte Kirke ovre i Rørbæk, Gislum Herred, og lod bygge en Vej over Mølledammen med store Sten ad Grøwdal og Hesthøj. En Dag gik hun ud at se til sine Høstfolk og hvilede paa Fruerstenen ved Mølledammen. Her drømte hun om en Skat i Kedelhøj, og da Skatten blev hævet, byggede hun Kirken i Døstrup, efter at to Stude havde fundet Kirkestedet.⁹⁾

Hun er en af de gode Brobyggere ligesom Kong Ho. Ved Brobygning viser Sagnet Fædrelandssind. Men hun staar ene herude paa Vestgrændsen mellem Røvere og Ellefruer. For ligesom i Hellum Herred har Hindsted sine Røvere i Vest.

Der er de kendte Røvere i Rold med deres Røverkule i Store Arden Skov. Der var ogsaa en Røverkule ved Rostrup. En dræbt Kræmmer spøgger nord for Byen. Han skal være slæbt ned til Ove, Dødningen slæbes ad Stenrækken, og vender tilbage igen.¹⁰⁾

Hellum Røvere fra Egholm Slot brød ind i Hindsted og tog Datteren fra Hvarre Slot. Men Hvarre Manden satte efter Røveren Hovmand og fældede ham ved Hovmands Dam mellem Rold og Gandrup.¹¹⁾

Der er intet om at disse Røvere efter Vætteskik søger Folks Huse om Julen, og der er i Hindsted Herred meget lidt om Vætter som Højfolk og Ellefolk i Enge, men her er ligesom i Himmelbjergskovene nogle Skovtrolde, der lærer Folk at spille Ellestykket eller gantes med Kulbrænderne i Skoven. Det er i Rold Skov, Ellekonen kommer og stiller sig ved Kulmilen, løfter Skørterne og varmer sig ved Ilden. Saa stikker Kulbrænderen hende med en gloende Kæp. — »Hvad hedder du?« siger hun. »A sjæl« svarer han. — Hun raaber om Hjælp til alle Skovens Trolde: »Fussibo og Trussitrold, Bukkjærkællinger og Aldalsdreng.« — De kom: Hvem har gjort det. — »A sjæl!« svarer hun. Og de tror hun har saaret sig selv. Kulbrænderen rendte sin Vej. Alle de Trolde er der i Rold Skov i Bukkær og Aldal, i Trys Sø og Fossi Mose.¹²⁾

Men hun er en anden end den Elvermø, der daarer Svenden i Enge. Skovfruen er varmbloedig raa, kønslig fristende som ellers aldrig i danske Sagn.

Hindsted Herred har i Sagn en Skare Kvinder: Døstrup fromme Frue paa Hvilestenen — Rold Skovs Ellekone — Kvindehøj ved Arden — Astrup Kælling med sin Rok — Villestrup Barnegraad ved to Stene — Moderen henrettet paa Kællinghøj ved Glerup — Valsgaard Jættepige — Nødraabet i Aandedalen ved Hindsted Høje.

Alle hører de det vestlige Herred til. Østerude farer kun Visborgs Frue, der skal nedmanes. Det er den samme der oppe ved Mov i Flekskum Herred sidder i Jorden og skrider Kokketrin frem mod sin Gaard hver Højtidsnat. Hun hører Østlandet til, Vildmosens Rige. Ad dette Landdrag er det Hellum Herred stiller sine Konger, men Herredernes Helligsteder og Sagn ligger indenfor denne Værnelinje. Herrederne gaar alle til Havet, men derude boer Folk der ligesom ikke helt holdes Herrederne til. De kan tages under eet i en Remse som lyder:

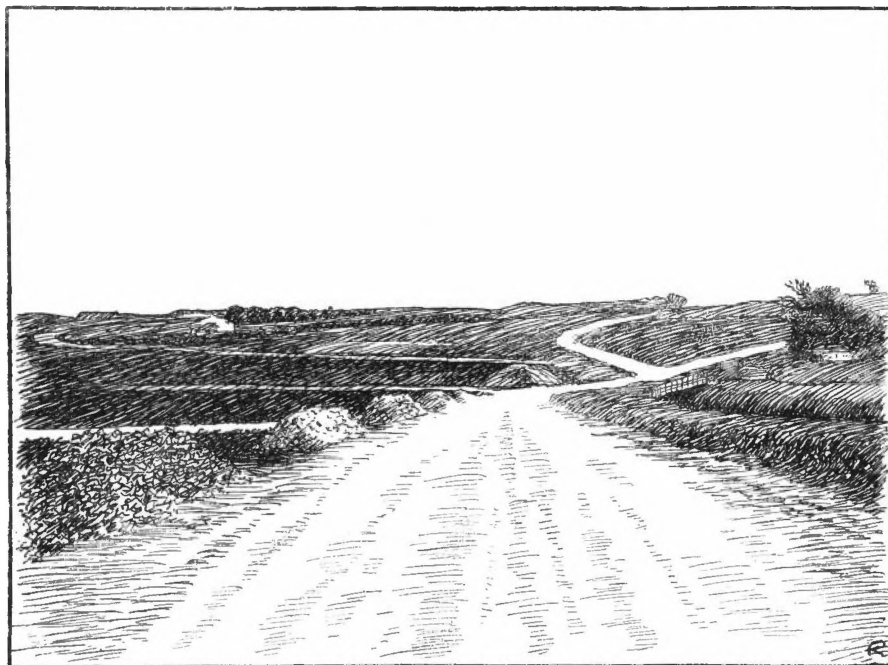
»Randrup Bakker, Smedie Smakker, Bælum Væver, Solbjerg Tæver, Veddum Møer, Skelum Søer, Visborg Prakker og Trævler« (Dævler?)

Det er Byer af Hellum og Hindsted Østland, der ogsaa i Sogdenes Stil staar som tilbygget de egentlige Herreder.

1) D. S. V, 64, 421. Alml. V. 106. 2) Sv. Gr. I, 189. D. S. III, 138. 3) D. S. IV, 568. 4) D. S. V, 313. Sktgr. 84, 55. 5) Sv. Gr. I, 188. D. S. IV, 3. 6) Sv. Gr. I, 188. D. S. III, 31, 39. D. F. S. 7) D. S. V, 252. 8) D. S. V, 422, 431. 9) D. S. III, 84. 10) D. S. IV, 410, 456. D. S. V, 112. 11) D. S. III, 260. 12) D. S. II, 39. D. S. VI, I, 123.

HIMMERSYSEL

RIND HERRED

VEJKRYDS HVERRESTRUP—SIMESTED, SET FRA NORD MOD SYD

Herredsbyen Rind ligger paa en Odde der skyder ud i Hjarbæk Fjord og paa et Sogneskel mellem Lynderup og Laastrup. De to Torpbyer der fik Kirke og blev Sognebyer havde begge Ret til Herredsbyen. Men Rind By i en Udmark maatte slippe Herredstinget. Tinghøj og Galgehøj ligger Side om Side ved Skindersbro mellem Sogne inde i Herredet — og Landstingshøj oppe paa Nordgrænsen, Himmerlandstinget. Flere end Himmerlændinger søgte hertil. Sallingboerne sejlede ind ad Aaen nord for Gedsted, ved Skibroenge og Skibrominde, og syd om Vesterbølle ind til Østerbølle, hvor en Enghøjning hedder Sallingholm. Der stod Rind Herreds Marked og store Kampe med de stridbare »Rind Herreds Knaber«, Stridskarle. Landstingshøj er paa Kortet vist nord for Østerbølle, Folkemindet nævner den syd for Vesterbølle.¹⁾ Sagnet nævner den ikke. Men mellem Rind Ting og Landsting gaar der stærke Sagn.

Skel mellem en Nord- og en Sydbygd sætter Kæmperne. Gislumkæmpen fra Lovns Tangen kaster Sten til Klintbakken i Ulbjerg, og Ulbjerg Klintkæmpe sender en Sten op til Alstrup Kær — Gislum Herred.²⁾

Fra Stenen paa Ulbjerg Klint følger i Rad østpaa til Tinghøj: en Skelhøj, en Stenhøj og en Støvhøj. Lidt nordøst for Tingstedet atter en Stenhøj oppe ved Tulsbjærge, og nord for Ulbjerg Stenhøje er en Sten i en Dal, hvor Folk altid væltede, indtil Gengangeren, som gik her, aabenbarede Skatten under Stenen for en vejfarende.³⁾

I Retning fra Havet mod Tingstedet farer en hvid hovedløs Hest fra Færgestedet ved Sundstrup og til Skindersbro. Det spørger. Tre Karle gaar i Foldal, Ild staar om Sundstrup Blushøje, og fra Kvindhøj vandrer Ellepiger med udslaaet Haar til Nørbæk at hente Vand. Fra Skindersbro til Støvhøj ager Fanden hos Præsten.⁴⁾

Det er Vætterne ved Skelmærkerne mellem Rindbygden i Syd og Landstingsbygden i Nord.

Deroppe er Nordsognet Vesterbølle ved Svingelbjerg et rent Vættebo. Dværgene boer i Svingelbjerg Høje, Kalhøj, Røjenhøj og faar deres Ovnrage gjort istand hos Bonden. Der raabes fra Højen: Hils Atti at Vatti er død. I Svinedal paa Herredsgrændsen til Ullits ses en hovedløs Hest, i Sigfaldet mellem Vester- og Østerbæk en Høne med Kyllinger, i Tolshøj varer Hønen en Skat, og Dragen flyver som en gloende Ildtang. Ved Knudstrup en Skelflytter, i Vesterbølle Præstegaard en nedmanet Aand der spøger, i Pinhede en nedmanet der skrigger. En sort Hund ligger paa en Sten, hvor Lys brænder, hvor en Kræmmer blev dræbt mellem Svingelbjerg og Herregaarden Lerckenfeldt. Her etsteds skal ogsaa være en Stendynge, hvortil vejfarende kaster Sten paa Kræmmerens Grav.⁵⁾

Lerckenfeldt er den grumme Herres Borg.

»Lerckenfeldt den røde lagde baade Bunderup og Kokholm øde.«

Kaj Lykke til Lerckenfeldt lod nedbryde Svingelbjerg Kirke, hvor Hr. Mads var Præst for fem Sogne: Svingelbjerg, Vesterbølle, Østerbølle og Farsø, Ullids i Gislum Herred. Hr. Mads talte Guds Ord og haarde Ord fra Stævnebakken, det gamle Kirkested, mod Herremanden — og Kaj Lykke slog ham ihjel.

»Lerckenfeldt den røde lagde Svingelbjerg Kirke øde.«

Med Herren paa Bjørnsholm havde Lerckenfeldtridderen Strid og lagde sin Lade over den Vej, hvor Hr. Bjørn skulde fare. Da Bjørn var død, færdedes han tværs gennem Laden, saa den maatte nedrives. Da Kaj Lykke var død maatte han — som Wøjens — fare med Heste og Hunde gennem Luften.⁶⁾ Saa blev han den store Bygdevætte i Rind Herred, Høvdingen ved Landstingshøj.

Svingelbjerg med sin Stævnebakke, Kirkestedet, og sine Dværge, er egentlig et Enemærke som Rind har taget af Gislum Jord, og Sonden Lerckenfeldts Aa kommer Skellet. Ude i Holmen et Dige der skilte mellem to Gaarde, hvor Brødre dræbte hinanden, og Gaardene blev øde. Derfra i Række mod Landstingshøj er Tolshøj, Stenhøj, Galgehøj, Marens Bakke, hvor Herren lod sin Frille rette for Barnemord, og nord for disse Skelhøj. Skelflytteren gaar ved Knudstrup. Han kalder Sønnen op af Søvn og beder ham lægge de urette Furer tilbage. »Pløj i Snø, det gør godt i Tø,« siger Dødningen.⁷⁾

I Østerbølle bryder Pesten ud. Ungdommen havde deres Vaardans

i Saatiden i en Lade om Natten. Der kom rullende et gloende Hjul. Det blev til en trebenet Buk der kaldtes Hel, og fra denne Ulykkes Vaarvætte gik der Sot over Landet.⁸⁾

Ved Østerbølle og Bygum ender den Fjord der førte til Landsting. Syd for Østerbølle kommer den Aa, Simsted Aa, der skiller mellem Øst og Vestherredet.

Aaen gaar ned mellem Hvam i Øst og Fjelsø i Vest. Hvam Høje ligger hinsides Aaen i Fjelsø Sogn, det maa være et Sogning mellem de to. Derved er Stensbæk Gaard. Søndenfor kommer Tulshøje, Tulsbjærge og Stenhøj øst for Aaen. Derefter er Galgehøj, Tinghøj og Fruergaard. — Fruen der byggede Skals Kirketaarn boede paa en Gaard i Holmgaards Kær, hvor Herren kørte med seks hvide Heste. Men Holmgaards Herre var stærkere, han brændte baade Gaarden i Kæret og en anden Gaard og lagde begge de Gaarde under sin egen. Derfor spøger det derude i Kæret, og et Køretøj kom ved Nattetid ind i Gaarden for Hoveddøren.⁹⁾

I Skals og Lastrup (Borup Bakker) staar Kæmpesten, hvorunder Gengangere er manet — paa begge Sider det Skel der skiller Øst og Vest.¹⁰⁾

I Østbygden sidder Røverne oppe nord i Skatskov, lidt fra Landstingshøj. Tre Gange blev Skoven brændt for at udrydde Røverne, men de Vætter viger ikke for Ild.¹¹⁾ Andre end dem er der ikke paa Tale heroppe i Østbygdens Nordsogne, Testrup, Simsted, Hvilsom. Rind Herreds Nordøstbygd er mærkelig sagnøde. Man skal helt ned til Sognegrændsen Hersom Aa, den kræver Liv hvert Aar — for at finde Liv igen.¹²⁾

Ved Hersom Præstegaard stod Manestenen, og paa Møgelhøj nord for Byen ses Dværgene. Ad en Sti mellem Hersom og Herup faar man en Genganger paa Ryggen.¹³⁾ Her ligger en anden Sten som en Kæmpe fra Rovm kastede til Ørris (Herup) Sø for at vise sin Kæreste — Søens Ellemø — sin Magt.¹⁴⁾

Den tredje Sten staar oppe ved Klejtrup Sø i en Hulvej mellem Klejtrup og Hejring. Der er en Dronnings Grav. De vilde føre hendes Lig fra Klejtrup til Viborg, men kunde ikke faa det længere frem end her med fire Heste. De spændte saa Okser for, som heller ikke kunde drage den oksekørende Jættekvinde til Viborgs hellige Stad.

Hun maatte blive ved Stenen, der var hendes Grændse. Eller det siges, at hun naaede til Dronninghøj nord for Pederstrup Kirke — Nørlyng Herred. Til Viborg kom hun ikke.

Ved Klejtrup By skal endnu hendes Borgsted kendes, Høvvold eller Brattingsborg med Grave omkring. Engang Fjender lejrede sig om den, løb en Ko ud og over Graven, saa Fjenden kunde se, hvor Vadestedet var, og derfra ødelagde Borgen.¹⁵⁾

Der er ingen Konge i Rind Herred, men en Helt skal der være. De siger at Niels Ebbesen har boet paa Brattingsborg ved Klejtrup Sø — eller paa Nørris i Rovm,¹⁶⁾ men ogsaa paa Nørris er Fruen mindet i Navnet Fruens Abildgaard, en helliget Fruerlund lidt fra Graven.

Rind Herreds Knaber bærer det Navn fordi de var strage Karle — og de Skalsboer kendes paa deres Hat, der ogsaa er noget for sig. Skals Folk stammer ned fra en Troldepige i Vattushøj paa Tostrup Hede, nær Tinghøjen. Hun blev gift med en Smed i Skals, og de fik mange Børn. Smeden var haard imod hende. Da hun viste ham sin Styrke ved at rette en Hestesko ud, spurgte han, hvorfor hun tog mod Hug. Jo, det sømmede sig ikke en Kone at slaa sin Mand.

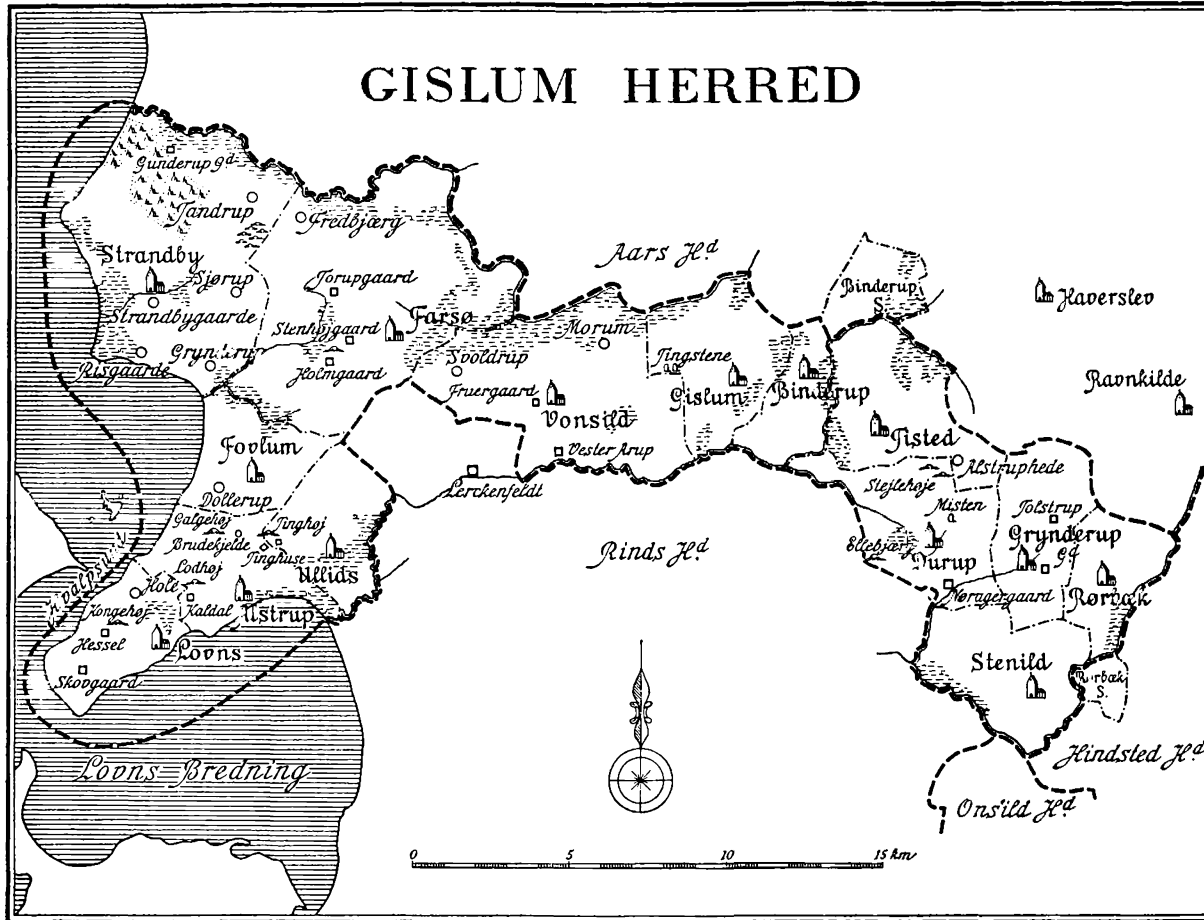
— Hun var paa hver Vis den stærkeste.¹⁷⁾

Men haarde var Rind Herreds Knaber. Naar Fjenden kom i Landet, brød de deres Broer i Stenild, Simested, Skindrup og Lillevejle.

En af Kejsereis Folk stod paa Tinghøj ved Skindersbro og drog sine Hoser ned for at haane Knaberne paa deres Tingsted. Men han faldt. Andre var skudfri, dem maatte Knaberne kvæle.¹⁸⁾

1) Sv. Gr. I, 195. D. S. III, 142, 348. D. S. IV, 60. 2) D. S. III, 20. 3) J. Flkm. 76, 137. 4) D. S. II, 4, 374. D. S. III, 389. D. S. IV, 285. D. S. V, 589. Alml. VI, 122. 5) D. S. I, 88, 111, 369, 392. D. S. II, 166. D. S. IV, 357. D. S. V, 27, 192, 216, 442, 558. Alml. VI, 148. J. Flkm. 83, 107. 6) Thiele I, 129. D. S. III, 140, 276. D. S. V, 143, 179. 7) D. S. III, 337. D. S. IV, 175. D. S. V, 442. 8) Theile II, 58. 9) D. S. V, 206. 10) D. S. V, 216, 409. Alm. VI, 247. 11) D. S. IV, 460, 466. 12) D. S. II, 158. 13) D. S. I, 36. D. S. V, 41, 200. 14) D. S. III, 23. 15) D. S. III, 288. D. S. IV, 19. 16) Sv. Gr. I, 191, 192. 17) J. Flkm. 83, 1, 14. 18) Thiele I, 102.

GISLUM HERRED

HIMMERSYSEL

GISLUM HERRED

Langt og smalt som Gislum Herred,« siger man. Det er en Række Sogne i en Bue. Af disse skal Strandby Sogn, en Del af Binderup, noget af Rørbæk have ligget til Aars Herred og Stenild til Hindsted Herred. Midt i Rækken er Gislum Sogn med Tingstene paa Sogneskellet til Vonsild. En Tinghøj (Tinghuse) er der mellem Ullids, Alstrup og Fovlum. Nærved er Galgehøj og Galgekjelde paa Alstrup Hede.²⁾ Under Galgen var en Brønd, hvor Ligene kunde falde ned, naar Strikken raadnede.

Som et Skeldrag med en Tange ud i Fjorden gaar Gislum Herred mellem Rinds Herred og det nordlige Himmerland, med Stenmærker i næsten alle sine Sogne.

— Paa Tangen mellem Hals og Hessel er Højen Kvinderøgelen med Kvinderøgelsten stabled op, vel en Dysse. Kongehøj hedder ogsaa et Sted her. Lidt længere ude er nogle Røvere jordet under en Sten ved Skovgaard, som de gæstede Juleaften. Hovederne blev lagt under Stenen ved Røverkulen, Kroppene i et Skeldige ved Hessel, saa havde begge Gaarde faaet deres Del.

Kæmpen kastede Sten fra Alstrup ind i Rind Herred, og Rind Herreds Kæmpen til Alstrup. Stenen eller Stenene ligger paa Alstrup Strand og i Kæret.

Fovlum Kirke grundedes paa Stenrøgelen, men maatte flyttes lidt sydpaa. Det er den ældste Kirke. En Frue fra Ullids søgte til den, men væltede en Juleaften paa en Sten ved Markskellet kaldet Julestenen. Saa byggede hun selv Kirke, for ej at komme i Fare ved sit Markskel.

Mod Fovlum Kirke kastede Kæmpen fra Salling en Sten til Dolle-
rup Strand. Lidt nordligere paa Kysten har han kastet to Sten i Strandbygaardens Eng efter Strandby Kirke.

I Farsø boede Stenhøjsbonde i Stenshøjsgaard eller i selve Stenhøj. Han havde altid Korn, Vætten — og Ordsproget lyder, naar der er nogen Nød: Havde vi nu haft Stenhøjsbonde og Spurman, Herredsfogeden paa Holmgaard. Med god Vætte og ret Lov er man hjulpet.

For at redde sig vel kastes der Smaasten til en Dynge mellem Svoldrup og Vonsild, hvor en Kræmmer er dræbt, og til en anden ved Stejlehøje i Durup, hvor en Morder er rettet. Lidt sønden for og øst for Durup Kirke laa en Sten, Misten, som Jættekvinden Bitte Kjæsten lagde Baand om og bar i sin Lillifinger.³⁾

Saa er Stenbuen spændt over Gislum med Kvinderøgelen i Vest og Misten i Øst.

Ad den Bue færdes Guder og Vætter, Herrer og Fruer.

Wojens rider først. Han rider fordi han valgte det istedenfor Himmerig, han vilde blive i sit Kongedømme. Paa Risgaard Mark ved to Høje vilde hans Hunde lade deres Vand paa en Mand der vogtede Kvæg. I Ullids høres Wojens Færd gennem Luften. Eller det er Knarkvognen der flyver nordøst om Natten: Odins Ridt eller Thors Kørsel. Knarkvognen kører over Ullids, Fredbjærg, Grynderup og Gunderupgaard. Derfra op i Aars Herred: Tolstrup, Haverslev, Ravnkilde. Spottes Knarkvognen med: Du skal vende om og sk. . . i Navet! faar man en Ulykke. Her farer ogsaa Natravnen, en Genganger jordet i trebundet Skel, flyver gennem Jorden og op, skriger over Risgaarde og Fredbjærg. — Natravnen jager en Fugl der hedder Slatenpat, siges der etsted, det er Kong Volmer og Ellekvinden i Luften. Hen til Gislum kendes Wojens, hans Hunde bryder ind hos en gammel Kone.⁴⁾ Saa bliver han borte, om det da ikke er ham der fik sin Grav paa Stejlebjærg (Stejlehøj) i Durup, en Konge der red paa guldskoet Hest. Byen Tisted har Kobberport, siges der. Det er ogsaa Tegnet paa Bydegudens Bo.

Kongegrave er her i Østherredet og ude Vest i Strandby Sogn paa Tandrup Hede syv Høje over en Konge og hans Sønner der faldt i Krig. Mellem Kongernes Grave er Kæmpegraven i Alstrup, hvorfra Kæmpen kastede Sten, og en Grav i Farsø. Der laa en Selvmorder, som ikke kunde komme i Kirkejord. Farsø Folk gjorde Graven istand hvert Aar. Den svarer maaske til Stendynger ved Stejlehøje, Durup, og mellem Vonsild og Svoldrup.⁵⁾

Ude i Lovns Sogn, paa Tangen, skal Holger Danske sidde i en Høj. Han skal komme for Danmark engang.

I Herredets modsatte Ende lyder Sagn om andre Kæmper der har gavnet Landet, dem der byggede Stenild Bro.

»Tyge Nold og Sivard Bo byggede Glenstrup Kirke og Stenild Bro.«⁶⁾ De svarer til Kong Ho i Hindsted Herred, der byggede Ho Bro, og til to Kæmper i Aars Herred, hvorom der kvædes: »Jep Tot og Svend Bo byggede Aars Kirke og Stenild Bro. Nordøst for Aars Kirke der fik de Ro.«⁷⁾

Disse gode Kæmpers Modsætning er Røverne, der hærgede ude i Lovns, hvor de hviler under Sten, og i Strandby Sogn, hvor de vilde æde Juleaftensnadver paa Sjørup og stejledes paa Hornbjærg. Der var to Huller vest for Fovlum Kirke, Røverhullerne. I Østherredet tales der ikke om Røvere.⁷⁾ Men der sad henne i Tisted Sogn en Bonde der var som en Ransmand, da hans mægtige Svinehjørde ødede andres Jord og fyldte hele Sognet, saa det kaldtes Svinestien. Rig blev han, og »Kongen paa Alstrup Hede« kaldtes han, men en af Sognets Bønder skød ham paa Kirkevej. Der siges ogsaa at Kongen »Blære Bonde« skulde have saamegen Jord af Nøragergaard, som han kunde ompløje med otte Galte, mens Præsten prækede i Durup Kirke. Blære Bonde tog da hele Sognet. Det kom til en Retstrætte derom, og Kongen dømte, at til Bod for at der var pløjet om Søndagen, havde de al Ret forbrudt, og saa tog Kongen Jorden, der siden blev kaldt Kongens Tisted. Valdemars Jordebog nævner som Kongens Ret i Tystathe, Gislum Herred, seks Bol Jord til treds Mark Guld, og Sagnet siger at der var Kobberporte for Tisted.⁸⁾

Røverne og Blære Bonde er Vætter, kun at de boer overpaa Jorden, men der er ogsaa underjordiske »Dvarrer« i Gislum Herred.

De boer i Lodhøj i Kaldal ved Lovns. Der maa ikke gøres Kors paa Arnen, for saa kan de ikke tage deres Mad i Gaarden. En Bonde i Alstrup Sogn greb en Kvinde der plukkede Nødder, hun svandt bort for ham, som en Ellepige. Paa modsat Side boer de i Stejlehøje i Durup. Der holder de store Gilder. Nærved i Ellebjærg paa Herredsgrænsen fik Ellepigen en stolt Bondekarl i sin Magt. Hun tog Viddet fra ham, han flyede over Vand, hun fulgte ham til han døde.⁹⁾

Ved Brudekjelde i Fovlum tog Trolden Jomfruen, han havde af Kirkebyggeren faaet Ret til den første Brud der kom til Kirke. I Brudekilde gik han under med hende.¹⁰⁾ Det er vel det Sted, hvor Bryllup fejredes før Kirken kom. Nu blev hun Vætte under Jord.

Bod for Kirke gav ogsaa to Jomfruer der boede paa Torupgaard i

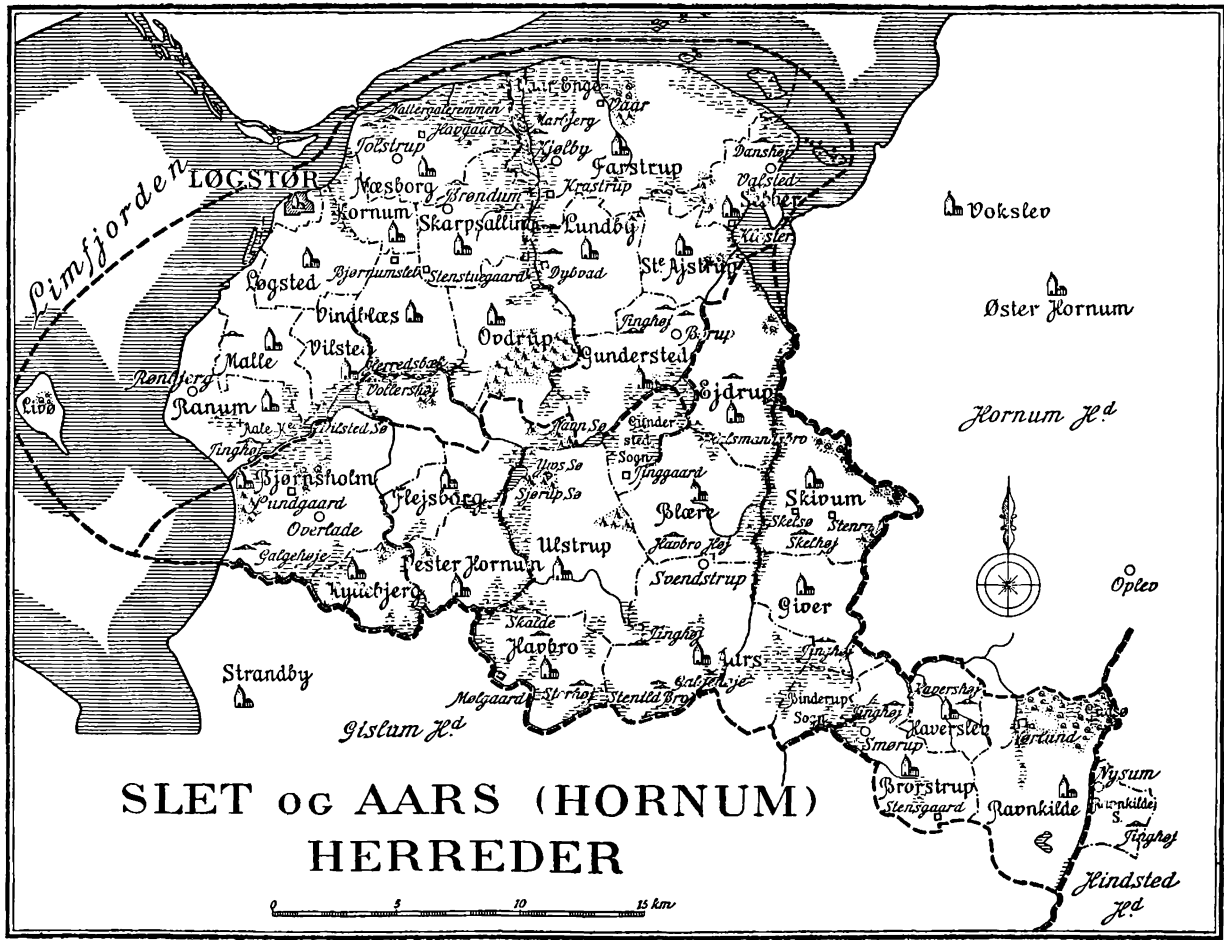
Farsø Sogn. Da var der Kirke i Fredbjærg, og her dræbte de to Piger — som kaldes Nonner — deres Bejlere en Juleaften. Som Bod gav Nonnerne deres Fædregaard til Præstegaard.

Kirken blev revet ned for deres Brøde.

Om Kvindebod mælder ogsaa et andet Sagn om Fruen paa Fruergaard i Vonsild, hun fik de Enge tilbage, som Røverborgen Lerckenfeldt havde taget fra Sognet, og hun gav Engene, Elleholm og Brokrogsenge, i Faddergave til Vester Arup, der før havde haft denne Lod. Hun bøder ikke en Synd, men bringer Bod for mistet Arveret. Og bag hende staar det store Folkesagn om en kvindelig Guddom der afgrændser Jord og giver Bygden Enge.

En af disse Kvinder er den Jættemø Bitte Kjæsten, som gaar med en stor Sten i Baand om sin Lillefinger for at sætte et Skelmærke i Bygden. Ti Par kunde danse ovenpaa Stenen, saa stor var den. Hun er særegen for Gislum Herred. Mange sætter Sten, men der er kun en Bittekjæsten, som baade er Barn og Jættemø.

1) Both Danmark. 2) Alml. V, 103, 104. Flkm. 83, 76. 3) Thiele 225. D. S. III, 10, 20, 29, 154. D. S. IV, 379, 500. Alml. V, 106, 197, Flkm. 83, 41, 62, 83, 98, 114. D. F. S. 4) D. S. II, 103, 108, 117, 126—30. 5) D. S. IV, 51. Alml. V, 106, 112, 197, 6) D. S. II, 333. D. S. IV, 6. 7) D. S. IV, 461, 483, 500. 8) Thiele I, 165. D. S. III, 301. D. S. VI, I, 180. 9) D. S. I, 98, 113. D. S. II, 21. Flkm. 83, 6, 13. 10) D. S. VI, I, 221. Flkm. 76, 95.

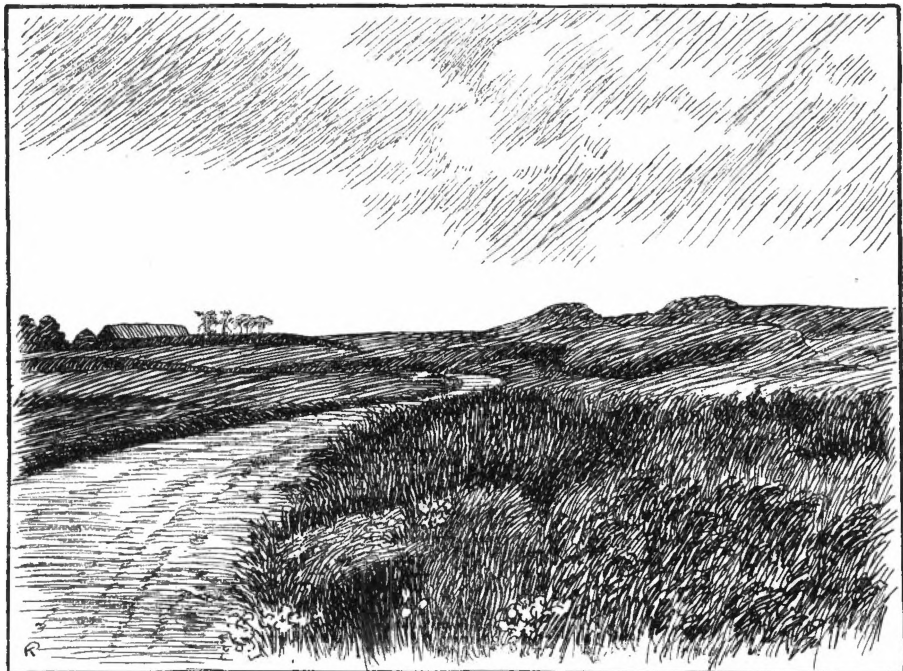

**SLET OG AARS (HORNUM)
HERREDER**

0 5 10 15 km

HIMMERSYSSEL

SLET OG AARS (HORNUM) HERREDER

HØJE VED NYSUM, AARS HERRED

I det nordvestlige Himmerland er der sent i Middelalderen skiftet Herredsskel. Jordebogen kender ikke Aars Herred, men Hornøg Herred og Hornum Herred. Aars Herred nævnes to Hundredaar senere. Det strækker sig som en smal Strime over det endnu smallere Gislum Herred, ligesom Børglum og Jerslev i Vendsyssel, og som Børglum Herred har ogsaa Aars sin Kirkeøverste henne i Vest, Bjørnsholm, det gamle Vitskøl Kloster.

To Sogne, Bjørnsholm og Gundersted, er delt mellem Aars og Slet Herreder, hører til begge. Skivum i Aars Herred nævner Jordebogen til Slet Herred, men Byen Aars til Hornum Herred og Vokslev i Hornum til Hornøg Herred, som senere faldt bort. Det er umuligt, at der mellem Slet og Hornum kan have ligget et Hornøg Herred, og at Hornum udenom dette kunde tage Aars Sogn. Og skulde det tænkes, hvor har da det vestlige Aars Herred hørt hen, Havbro, Hyllebjerg, V. Hornum og det østlige: Brorstrup, Haverslev, Ravnkilde, ikke til Slet, ikke til Gislum, ikke til Hornum — og der var intet Aars Herred.

Løsningen maa være, at det der nu hedder Hornum Herred i Jordebogen kaldes Hornøg, og at Jordebogens Hornum Herred ikke har ligget om Øster Hornum, men om Vester Hornum, hvorfra Tinget siden flyttedes til Aars. Saa bliver der kun Tale om et Navneskifte. Hornøg Herred har Tingsted i Ø. Hornum og kaldes senere derefter. Det vestre gamle Hornum Herred faar Tingsted i Aars og dette Navn.

Saa har Hornøg Herred været det nuværende Hornum Herred, og Jordebogens Hornum Herred er det senere Aars.

Jordebogen fører Skivum til Slet Herred. Den gamle Grændse mellem Hornum (Aars) og Slet har de ligget syd for Skivum By, hvor Navnene viser Skel: Skelhøj, Skelsø, Stenrad. Derfra maa Grændsen have gaaet syd om Blære ad Havbro Høj, som maa have været Skel for en Havbro Bygd. Gik Herredsgrændsen saa i Nord med Sogneskallet, forbi Tinggaard i Gundersted, ramtes Helligsøen Navn Sø, som

endnu er Sletherredsskel i Gundersted delte Sogn. Ad Sogneskallet vesterud naas en anden Helligsø, Sjørup Sø, og med Herredsbæk en tredje, Vilsted Sø, derfra Grændsen ud til Fjorden mellem Tinghøj i Ranum og Mærkestenene ved Bjørnsholm. Syd for Bjørnsholm har Strandby Sogn, nu i Gislum Herred, hørt til Aars, og her er atter Mærkesten, kastet fra Salling.

Mellem Aars og Slet stod der Kampe. Paa Stammerstoft ved Rønbjerg, da Svenskerne brændte Egeskoven ved Malle og Aale Kirke ved ved Ranum. Paa Vilsted Sø, mellem Kongen i Vilsted og Næskongen ved Søen. En af dem jordedes i Vollershøj.

Marsk Stig boede paa Bjørnsholm. Fra Herregaarden svores falsk for det Stykke af Ranum, der hører til Bjørnsholm Sogn, men nu ligger under Slet Herred. Menedsmanden blev som Genganger manet i Nørkjælde, paa Vilkaar at han tre Julenætter maatte stige op. Første Julenat kastede han en Sten mod Gaarden, men naaede ikke langt, fordi der var Kors paa Stenen, den vises lidt fra Gaarden. Næste Julenat knuste han Bjælker i en Sidelænge. Nu skrider han et Kokketrin frem hvert Aar, indtil han kommer op for tredje Gang.

Tre kæmpekastede Sten ligger her: ved Bjørnsholm, Lundgaard og Overlade. Alle har de det som Gengangeren, de flytter sig et Hane-fjed mod Gaarden hver Julenat — til Gaarden falder.¹⁾

Faldne er Gaardene i de tre Helligsøer paa gamle Hornum Herreds Nordgrændse: Navnsø, Sjørup Sø og Eskildsø, da Præsten kaldtes til en So. I Navnsø løber Vandet brusende rundt, i Sjørup Sø er det giftigt grønt, i Eskildsø (Skivum) gaar sorte Gedder med Guldring om. Mellem Navn, Sjørup og Yws Sø er Underjords Væld.

Ved Navn Sø var et Marked med Spaadom at dette Torv skulde synke, som Gaarden, engang Folk mødtes her.²⁾

De mødes med Fred ved Helligsøerne, men mellem Blære og Aars kæmper de atter over den gamle Herredsgrændse om Svendstrup By: Slet Herredskæmpen Gunti i Blære og Hornum Herreds Kæmpen Kajul i Aars. Eller maaske snarere om Havbro Høj, der ligger i Blære Sogn, men maa høre Havbro Sogn til. Saa lyder det: »Gunti vilde Kajul jage. Med sit Spyd og med sin Stage jaged Kajul Gunt tilbage, saa hans Halsben monne knage. Nu ligger Gunti i Jorden kold, og Svendstrup hører til Aars saa bold.«

I Kæmpeøgelen, en stor Stendysse, hviler Kajul.

Gunti blev jaget stærkt tilbage. Ikke blot Svenstrup Gaard, men baade Blære, Skivum og Ejdrup gik fra Slet til Aars Herred.

Aarskæmperne gjorde store Gærninger, byggede Aars Kirke og Stenild Bro: »Jep Tot og Svend Bo, de byggede Aars Kirke og Stenild Bro. Nordøst for Aars Kirke der fik de Ro.«³⁾

Aars fik Tingstederne. Der er Tinghøj vest for Byen i Sognet og øst for Byen i Giver Sogn, og lidt derfra en tredje i Brorstrup Sogn, og en fjerde paa Østskellet ude i Nysum. Alle syd i Herredet. Oppe i det nordlige har de Dele af Gundersted og Bjørnsholm Sogne, der hørte til Slet Herred, hver sin Tinghøj. Galgehøje er der syd for Aars og ved Bjørnsholm og Ranum. Stenmærkerne er ogsaa paa Sydgrændsen: Stensgaard i Brorstrup Sogn, samme Sogn Kræmmerstenen ved Smørup, en Stenild Bro syd for Aars, og en underlig Sten der ikke vilde lade sig flytte, den er nord for Laden ved Mølgaard i Havbro Sogn, paa Herredsskellet. Her nævnes ogsaa en særlig »Graasten«, hvor der skal have været Kirke.⁴⁾

Det er mellem Aars og Gislum, Ting holdes og Sten staar, men om Kampe høres der intet. De to Herreder er hinanden lige. Kampene staar mellem Aars (Hornum) og Slet.

— — —

I Slet Herred nord for Aars er det Kæmper der kaster Sten.

Da to Jomfruer, frelste af Havsnød, byggede Kirken i Skarpsalling paa en Langdysse, rejste Kæmperne sig til Daad. Troidene slog Taarnene af baade Ovtrup og Skarpsalling, men naaede ikke Næsborg Taarn i samme Række. Den fingermærkede Troidsten laa sydøst for Næsborg til den blev kløvet. Kastet kommer sydfra. Aarskæmperen kastede en Sten der ligger vest for Næsborg. Der ligger en ved Havgaard, norden Næsborg, en anden ved Nørgaard i Tolstrup. Her holdt Nissen til. Bondesønnen, der blev Præst, manede Nissen, for at ej hans gamle Forældre efter Døden skulde komme ned under Stenen til deres Husven. Samme Nisse var ilav med at skyde en Sandbakke ud i Fjorden til Bro, og en anden Nisse fra modsat Side skød ogsaa sin Bakke ud, men de mødtes ikke. Der skulde ikke være Bro over Limfjorden.⁵⁾

Stenkastet mod Kirkerne gaar lige midtherreds. Vest for Skarp-

salling ligger en Gaard der hedder Bjørnumslet ved Stenstuegaard. Noget enkelt Navn Slet til Herredet findes ikke. Muligt er Slet da dette Midtdrag fra Ovdrup til Salling og Næsborg. De tre Sogne samler som en Støtte Herredets to Halvdele om sig. Fjorden skal have gaaet ind her syd om Salling Bakker, hvor de to Jomfruer — eller norske Fruer — strandede og byggede Kirke. Da deres hellige Daad var øvet, vandrede de ad en Sti ud til Tolstrup, til Fjorden, og ad den Sti gror aldrig mere Græs.

Ude paa Nattergalerebben, en Stenbanke i Næsborg Kjær, holder Ungdommen Pinsegilde. Herfra rider de tilbys og drikker Mjød og holder Dans. Den der rider bedst bliver Konge.⁹⁾

Det er Skeldraget, hvor Stenene farer, og Fruerne vandrer, og Ungdommen løber Vaaren ind.

Sletherredskongen har de helt ude vester ved Valsted, der skal have sit Navn af Val og et stort Slag, hvor Danskerne sejrede, men Kong Dan faldt. Han hviler med guldskoet Hest i Danshøj.

Men inde ved Vigen til Salling, nær Vaar Enge, sidder Vættekongen Gribsius og Dronning Tryne med Søn og Datter og store Skatte i Højen Marbjerg. (Maalbjerg, Vaarbberg). Vættekongen herfra gaar usynlige med til Bryllupsgilde i Kjølby. Værre er det naar de bytter Folks Børn. Børnene bliver grimme — men det er vel sket saa tit, at de bliver i Slægten — Vætteætten fra Vaarbberg og Vaareng i Slet.

Begge Herreder rundt lever Vætternes Skarer.

Slet Herred har dem i de fire Malle Høje, særlig den østre, der kan staa paa gloende Pæle. Mellem de tre Brøndum Høje i Næsborg ses Dværgene vandre ved højlys Dag. I Tolstrup Enge ses en hovedløs Hest.

Alle Vætters Konge sidder i Vaarbberg. Syd for i Tandbæk Enge kan Kvæget ikke staa tøjret om Natten.

Leddets ved Herregaarden Vaar skal staa aabent — til Vaar Enge. Mellem Vaar og Krastrup kæmpede Nisserne som glødende Hjul. Hovedløse Heste i Flok farer over Sebberklosters Mark, og over Goldbæk mellem Valsted og Sebberkloster gaar Helheste. Vætter boede ved Lundby Kirke, og i Borup Høje i Gundersted. Guldbakken ved Dybvad var en Skattehøj.

Der boer en Dværg i Nøvlinghøj nord for Ejdrup, og Ottimanden sidder i Ottibakken nord for Skivum. Her bliver man vildfarende ved Blokkes Kjelde, og i Dalen ved Halsmandsbro mellem Ejdrup og Skivum tynges Vognene under en vældig Byrde. — I Skivum, det gamle Slet Herreds Sydsogn, byttes Børn fra Højen.

Paa Havershøj i Haverslev brænder Lys og paa Havbro Skalde. I Skorhøj, Havbro, holder Vætteerne Gilde og lever godt med Bonden, der lavede Ovnragen for dem.⁷⁾

Rundt Herrederne har vi Vættehøjene. Mellem Herrederne er Hellicsøerne: Vilsted Sø, Sjørup Sø, Yws Sø, Navn Sø. Paa dette Strøg er ingen Højsagn. Svarris Høj østen Vilsted Skole sank ned og blev et Hul Svarris Hul. Højene er paa Grændsen, Blære, Skivum, Giver, Haverslev. I Skivum er Skelsø, i Ravnkilde en hellig Sø med sunket Gaard, Gudsø i Nørlund Skov paa Skel mellem Hornum (Aars) og Hornøg (Hornum) og Hindsted Herreder her ved Ravnkildes trebundne Skel.⁸⁾

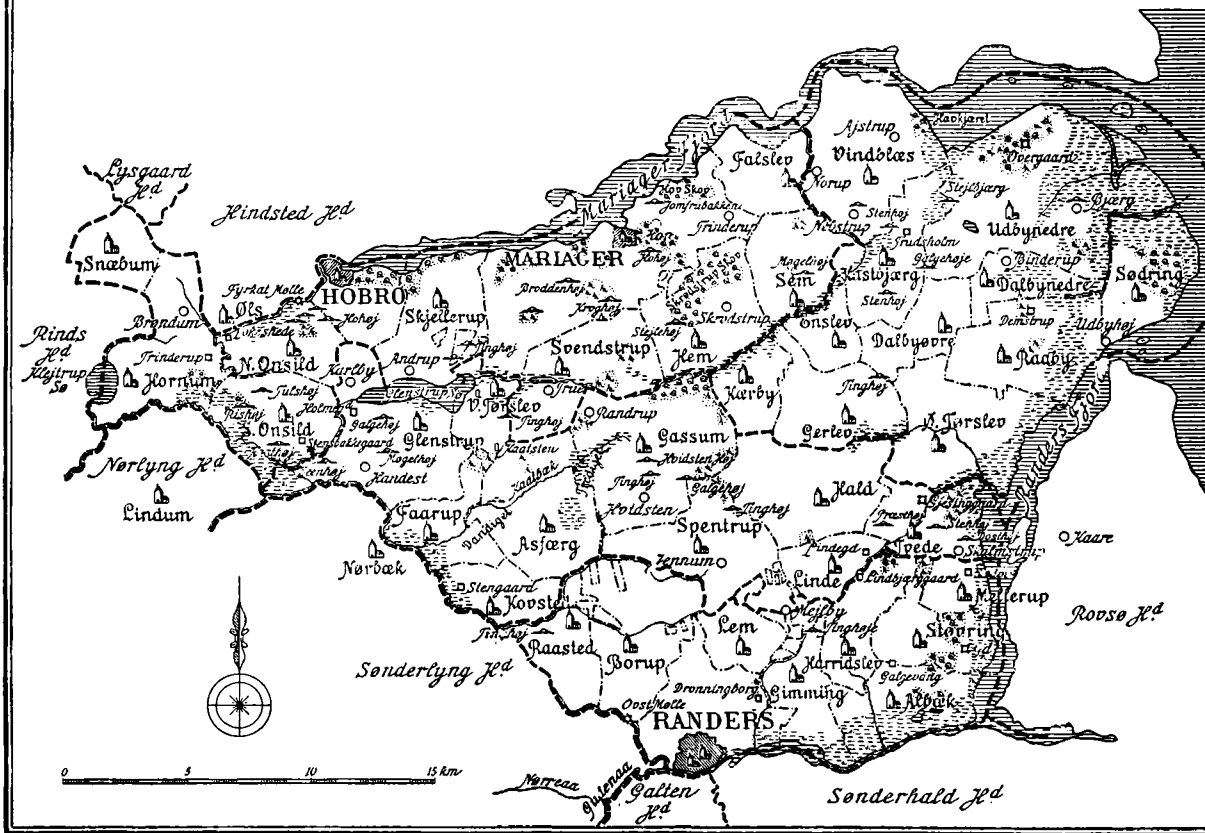
Der siges i Oplev (Hornøg Herred), naar en Piges Skørter flyver tilside: »A ka se baade Ravnkilde og Nysum og de tre Gaarde i Fyrkilde«.

Ved Ravnkilde gaar Himmerlands Herreder sammen.

Paa Ravnkilde Bakker skal Storkampen staa, hvor gamle Mænd og Børn skal vinde Sejr over Tyrken, og Blodstrømme flyde i Dalen.⁹⁾

¹⁾ Thiele II, 164. D. S. II, 75. D. S. IV, 51, 88, 129, 203. D. S. V, 366, 513, D. F. S. ²⁾ Thiele II, 9, 12. D. S. III, 144, 170, 175, 241, 251, 368. Sktgr. 84, II, 217. Sktgr. 89, 73. ³⁾ Thiele 168, 224. D. S. III, 18, 27. ⁴⁾ D. S. III, 60, 128. D. S. VI, I, 102. ⁵⁾ D. S. II, 99. D. S. III, 38, 41, 45. Sktgr. 85, II, 187. ⁶⁾ D. S. III, 145. Alml. IV, 27. ⁷⁾ D. S. I, 11, 17, 45, 108, 202, 284, 302, 366, 376. D. S. II, 64, 166, 506. D. S. III, 303, 420. D. S. V, 51, 372, 410, 415, 562. D. S. VI, 134. Sktgr. 85, II, 176. Sktgr. 89, 69. ⁸⁾ D. S. I, 343. D. S. III, 248, 340. ⁹⁾ Flkm. 86, 385.

ONSILD, GERLEV, NØRHALD OG STØVRING HERREDER

OMMER SYSSEL

ONSILD, GERLEV, NØRHOLD OG STØVRING HERREDER

Mellem Mariager Fjord og Randers Fjord ligger Ommer Syssels fire smaa Herreder som en stor Bygd udenom Hald og Gassum Sogne. Alle, uden Gerlev i nordøst, er de langstrakte, og kun Støvring synes at have en nogenlunde fast Opbygning i sine Sogne. Støvring med Staden Randers og Onsild yder efter Jordebogen en Skyld til Kongen, derimod ikke Hald og Gerlev. Onsild svarer sin Skyld i sejsten Mark rent Sølv »ved Paasketid«, maaske her engang er taget Offer i Vaaren. Støvring køber sig med tyve Mark fri for Leding, muligt for at skulle vogte Fjorden og Randers. Af Hald og Gerlev Herreder, Landet midt mellem Fjordene, har Kronen ingen Indtægt. Det kunde tænkes, at de to engang har gaaet i eet med de andre og under Fællesnavn Nørhald som en Storbygd staaet overfor det store Sønderhald Herred hinsides Fjorden. Men Jordebogen nævner de fire smaa Herreder jævnsides med de tre store i Ommer Syssel.

Tingbyerne i Øst Gerlev, Hald og Støvring ligger nær ved hverandre med hver sin Tinghøj paa Sogneskel ved Gerlev (Tinhøj), Hald og Gimsing. Onsild for sig selv ude i Vest har Tinghøjen i Skjellerup Sogn, men i et Enemærke der hører til V. Tørslev Sogn i Hald Herred og sydfor ved Tørslev Skel ogsaa en Tinghøj (True). Midt imellem disse Tinghøje og Hald Tinghøj ligger en Tinghøj ved Gassum, nord for denne er Hvidsten Høje og syd for dem Hvidsten By. Dette Hvidsten ved det midterste Tingsted kunde være hele Firherredets Fællesting.

Mellem Hvidstenstinget og Haldtinget er en Galgehøj og en anden syd for Glenstrup Sø. Der er Galgehøje og Stejlebjærg ved Kastруп i Gerlev Herred, Stejlebakke nord for Hem i Onsild Herred og Galgevang ved Støvring. Ingen af disse Rettersteder er lige op til Tinget.

Tingstederne gaar i Række midt gennem Landet. Tinghøjen ved Tørslev nær Kaatsten, Hvidsten, Hald. Ved Kysten, de kæmpekastede Sten i Tvede. Det var Haldkæmpen i Dosthøj, Skalmstrup, Tvede Sogn og Rovsøkæmpen i Kaare Bakker hinsides Fjorden der kastede sammen. Kaarestenen ligger lidt fra Dosthøj, men Dosthøjstenen slog Kaarekæmpen ihjæl¹). Det er Stedet hvor Hald mødes med Støvring og Gerlev Herreder.

Herfra og op gennem Gerlev Herred staar en Rad Sten, somom de skilte Kysten fra det indre Land. I Dalbyover en Stendysse, hvis Overligger vender sig, naar den lugter nybagt Brød. Lidt fra den er Brændtestene med Fingermærker fra Jættekast. Saa kommer to Stenhøje syd og nord for Kastbjerg By og tilsidst oppe i Vindblæs Sogn en kæmpekastet, fingermærket Sten paa Ajstrup Hede. Nu bøjer Landet, og Stenrækken kan følges langs Kysten. Paa Kroghøj syd for Mariager og paa Brøddenhøj vest for er Stene med Mærker af Bjærgmandens Knoer. Herfra gaar en lang Række Høje ved Skjellerup, hvor Højene sætter Skel, ned til Glenstrup Sø, og øst for Søen ligger Tørslev Sten ved V. Tørslev — og Kaastenen, den er baaret af en Troldkvinde der vilde lægge Bro over Søen. Ved Onsild er en Kaathøj og en Stensbakkegaard. Vest for Onsild og Trinderup Krat inde i Hornum Sogn, men nær Lokeshede skal man engang have fundet et »Odins Alter«, en lang Række Sten¹). Stedet er ved Klejstrup Sø mellem Himmerland og Ommersyssel, hvor dette deles i fire smaa og tre store Herreder.

Mellem disse to Ommerbygder er der ikke Sten sat (kun Stensgaard i Kovsted), men der er rejst Volde.

Lidt syd for Kaatsten og Kaathede gaar Dandiget, kastet paa een Nat, mellem Kaatbæk og Gudenaas Nørreaa. Her stod et Slag saa Blodet randt langs Diget ud i Aaen, og Kong Dan sidder fuldrustet til Hest i Danshøj lidt norden Diget.

Syd for Dandiget har der staaet en Vold i Kovsted, den gik ud i Aaen og kunde dæmme Vandet. Der kæmpes ved den. Stenkast og Raab høres om Natten. Overfor i Sønderlyng er samme Dige med lignende Sagn ved Nørbæk.

Inde i Tinghøjrækken, mellem Kaatsten og Hvidsten, gaar i Syd

og Nord Trediget, tre ligeløbende Volde. Efter Sagnet skal der have staaet Kamp mod Kongen fra Øst, der vandt Sejrs²).

Paa Nørre Onsild Hede ligger i Række ved Voldstedet nær Fyrkat Mølle nogle smaa Højder, Skandser. Herfra ødelagdes Borgen paa Voldstedet²).

Hvis disse Volde, Dandiget og Trediget ved Ender af Kaatbækken og Onsild Dige er Værnevolde har de hverfald ikke været kastet saa langt inde i Landet mod en Fjende, der kom fra Søen. De synes mere at kunne skille en Onsild Bygd fra en Haldbygd, i hvilken Kamp Hald østfra sejrende er gaaet vest paa over Digerne til Glenstrup Sø og taget Land nord for Søen.

Der er Sagn om Kongekampe ved Dandiget og Trediget. Noget øst for Onsildiget hviler Kong Vol i Volshøj og hans Dronning i Kjelderhøj i Højrrækken ved Skjellerup³). Men ellers er der ingen Konger i Ommer Firherred. Herremænd er der heller ikke meget om.

En Herre paa hvid Hest rider mellem Sdr. Onsild og Glenstrup, hvor Skel er sat med Urette⁴). Paa et Sted her ved Holmgaard rinder Aaen skjult under Jorden. I den anden Ende af Nørhald i Tvede Sogn har »Gjesinggaard den røde lagt Hovstrup øde«⁴).

To Herremænd kæmpede ved Linde, Lindegaard og Lindbjærggaard, over Herredsskellet Nørhald—Støvring. Den ene faldt i Pojhule ved Lindegaard⁴). Nord i Gerlev farer en Herre som hovedløs Hest gennem Skoven Havkjæret, som Gaarden Trudsholm har ranet fra Byen Ajstrup⁴). Mellem Overgaard og Udbynedre kører en anden Storherre, Jørgen Lykke, i lukket Vogn⁴).

Paa Demstrup spøger det Juleaften efter strænge Herrer, en blakket Stud. Og Plejlerne gaar i Laden, fordi Bønderne maatte tærskes Juleaften⁴). — Ovre paa Vestgrændsen flyede en Jomfru af Stensgaard i Kovsted med sin Bejler Povl Glob og søgte Ly i Kirken. Stensgaards Folk satte Kirken i Brand, reddede Pigen og lod Povl brænde, men hun døde af Sult og blev jordet under en grøn Sten i Vaabenhuset. Det er et Sagn, der ogsaa kendes fra Thy — og fra Kæmpevisen⁴).

Paa samme Gaard boede en haard Frue, Bodil Sten, hun nævnes baade som Frille paa Randers Slot og som Frue paa Stensgaard. Om hende er meget at mælde. Hun kører her med seks hvide Heste. Fra

et Væld ved Ovst Mølle lod hun hente Vand. Og Diget ved Kovsted maa vel ogsaa være hendes. Sagnet er ændret til nyere Tid. Fruen ved Diget og Kilden er en af de gamle Jætter. Men her er hverken Kæmper eller Wojens til at tage sig af hende, endskønt Wojens maa have faret her fra sin Odinstad, Onsild').

Røvere er her, især ved Mariager. De boede i Skødstrupskoven og dræbte en Pige. Ogsaa Hov Skov var farlig at færdes i, ved Jomfrubakken. Der er vel ogsaa et Pighedrab. Ved Sinneshøj røvede de en Pige, men hun røbede dem, og ved Møpletterne, tre grønne Pletter i Heden mellem Hov og Trinderup, slog de tre Jomfruer ihjel paa Kirkevej til Hov — det hedenske Hov, ikke det kristne Mariager.

Det er Gravene, der hyldes i Vaar, som Varperne paa Bornholm. — Røverne maa bøde. De kan øve mangan Udaad, men tager de en enlig Kvinde eller bryder ind i et Hjems Julefred, saa fanges de altid⁵). De Ommer Røvere er ikke dem der gaar i Hus om Julen.

Karlby fik Navn af to Karle der red om og røvede Lærred paa Bleg ved Glenstrup Sø. Karlby er en Odde, som Nørhald Herred ved Vold har taget nord for Søen⁵). Disse Karle er kun lovbrydende Herremænd.

Ved den anden Ende af Søen boede en from Frue i Vester Tørslev, hun gik i Bøn ved Byleddet, da Skipper Clement hærgede Egnen, og hun fik Fred af ham og takkede Gud ved at takke Kirken med Bly⁵).

En Modsætning til hende er Røverkællingen med det grove Navn Ka Ryvkaads ved Fæbjærghøj i Mejlby, hun ligner Karlby Karle i at hun raner Lærred fra Folk, der drager med Vævning til Randers Marked⁵). Hun synes at være indenfor Mands Minde, og hun er den eneste af Røverne der sidder nær Tingstedet. Lidt herfra i Lindbjærg Skov var ogsaa Røvere, de fangede Piger og hærgede helt ovre paa den anden Side Fjorden i Rovsø⁵).

Men ingen af alle disse Røvere er andet end almindelige Stimænd, uden Tegn paa Troldeæt.

Det er hverken Konger eller Røvere der styrer Ommer Firherred, det er Vætterne selv der har Magten.

I Onsild Sogn raadede tre, Sagedalsbonde, Risdalsbonde og Tålledalsbonde, de kæmpede og en af dem faldt. Det genlyder stadig som Skvulp i Aæn, naar de kaster hverandre derud. Det var Bønder der

boede i Dalene ved Rishøj og Tulshøj, nu er de Vætter i Onsild ved Hobro. Henne ved Mariager hinsides Skeltorpen med Højene, Skjellerup, er der ogsaa tre, men de boer som Trolde i Højene: Hohøj, Kraghøj, Broddenhøj. Og han i Hohøj (Horhøj ved Mariager) raabte: »Bror, Bror i Kraghøj, kan du hilse din Bror, ham i Broddenhøj, om han vil laane mig sin Kedel til at syde Kræmmeren i Sem med.« — Det siges at Hohøj fik Kedlen, men bragte den aldrig tilbage. Denne Hohøjtrolde synes at være Offergode. Hans Røst lød til en Mand, der lagde sig til Hvile paa Højen: »Vandet er varmt, og Kniven er sleben, og Grisen skal stikkes der paa Hohøj ligger«⁶).

Kraghøj og Broddenhøj har Stene med Mærker af Bjærgmandsknoer. Sem har en Møgelhøj, hvor Bønderne vil grave Skatte, og hvorfra Højfolkene drager bort, over Fjorden til Hadsund.

Det er maaske denne guldrige Bjærgmand, som Hohøjmanden kalder Kræmmer og vil syde, koge i Broderens Kedel. Selv er Hohøj saa fattig, at han ingen Kedel har, og naar han faar laant en, vil han ikke af med den.

Det siges ellers, at en Kong Ho skal være jordet med guldsadlet Hest i Hohøj ved Mariager. Maaske er det snarere i Hohøj syd for Hobro, nær Fyrkat Diget⁶).

Naar Trolde har kæmpet ud, tager Kirkemændene fat. Hr. Hem i Hem Sogn og Hr. Sem i Sem Sogn falder i Tvekamp om en skøn Jomfru Marie, og hun drukner sig i Havet, men hendes Grav blev paa Marie Ager og hendes Gods blev til Mariager Kirke, mens Hem og Sem hviler i deres Kirker⁶).

Der er Sagskel mellem Hem og Sem, saaledes at Sem og Falslev Sogne kan sluttes til Gerlev Herred. Og Sagnet lægger et Sejlløb mellem Hem og Sem. Skippergyden i Hem er Mindet om Søfærdstid⁷).

Ved dette Sejlløb ligger Skrødstrupskoven, og i den fandtes Lindormen. Her som i Himmerland hører Ormen til i Skoven og slynger sig ikke om Kirker. En Pige ser Ormen. Den gaar nordfra sønderpaa ned i Kellerupskoven. Skal ret være maa en Pige — den hellige Marie, som Hem og Sem strides om — have opfødt Ormen.

Der er et stort Skeldrag mellem Hem og Sem, og Skrødstrup Hekse danser med den Onde, en Nisse med rød Hue, Valgborgsaften ved Hem-Tornen, en Tjørnebusk ved Korsvejen.

Skrødstrup Folk drager til Gerlev Herred. De gjorde Hovarbejde derovre, og naar de kom, hvilte de sig paa Skrødstrupolden i Trudsholm Kær, hvorfor det siges: »De tar Hvilen forud som dem i Skrødstrup.«

Som Hem og Sem ved Troldekamp, Tvekamp, Røvere, Lindorm og Heksedans og Hovarbejde og Galgehøj skilles, saa Sem med Skrødstrup og Falslev falder fra i Øst, saaledes skilles Hornum og Snæbum fra i Vest ved et Genfærd der gaar mellem Lindum i Sønderlyng Herred og Risbakkerne i Sdr. Onsild. Det er vist de tre Bønder: Sagedal, Risdal og Tulsdalsbønderne som kæmper her⁷).

Hornum og Snæbum ligger for sig selv, somom de var inde i Himmerland, og her ejer de en Kirke. Bønder i Brøndum ejer Kirken i Øls, for da de sendte to Stude ud at finde Kirkested gik de til Øls. Og udover dette er Hornum fælles med Himmerland om Klejtrup Sø, der er hellig og giver Helse, naar man drikker af Vandet. Den søges endnu af Syge³). Med den er Hornum Snæbum skilt fra Odinshelget i Onsild og Glenstrup Sø. »Odinsalteret« staar ved Trinderup Krat, og de tre Bønder kæmper ved det.

De tre Onsildbønder og de tre Mariagertrolde afgrændser Herredet i Øst og Vest.

I Syd ved Glenstrup Sø mellem Onsild og Nørhald Herreder klager Ellekællingen sig mod Jul. Nu har hun Navn af Andrup-Kællingen og er en druknet Kones Genfærd, men det er troligt at Søkællingen hører sammen med Ridderen paa den hvide Hest, der farer mellem Onsild og Glenstrup. Det er Wøjens og Ellefruen.

Hendes Raab — som Ve i Barnsnød — høres ogsaa syd for Søen i Handest Kjær, Nørhald Herred. Men Mindet om Ellefruen er borte.

Stærkest lever Højvætterne.

Tre og tre staar de som Vendsyssels Kæmper, men uden at kaste Sten, i Onsild Herred, Vest og Øst paa hver sin Side af Skjellerup Høje.

Fra Seenhøj (Signehøj) og Møgelhøj vest og øst for Handest i Nørhald, farer de i Ild, fra Seenhøj som et gloende Hjul, fra Møgelhøj som en gloende Stang^o). Og Møgelhøjvætten lægger sit Bageværktøj ud for at Plovmanden skal lave det.

I Gassum havde Vætterne det godt, de boede i en Have og kom

ind i Huset for at varme sig. Det var ligesaa i Randrup, men der blev Vætterne drillede af en Dreng. Saa jog de ham bort, og da han senere hen vilde tilbage og kom sydfra, mødte de ham ved Kaatbækken mellem Randrup og Gassum — ved Trediget — og over Bækken kunde han ikke komme⁹).

Ved Herredsskellet i Jennum boede en Bjærgmand, der havde en kristen Kone, til hende hentede han Barselhjælp. En Huskone maatte følge med ham ned gennem Kjedelgruen, Arnen, og til Løn for Hjælpen fik hun et Skørt, som hun ikke maatte tage paa i Kirke. Da hun gjorde det, faldt Skørtet af hende og laa som et Muldskud paa Kirkegulvet⁹).

Livligst er Dværgene henne i Tvede hvor Kæmper kastede Sten mellem Nørhald og Rovsø—Sønderhald Herreder. Tvede ligger i Nørhald mellem Støvring og Gerlev Herreder ud til Kysten. Her løb Bjærgdrene paa Toften. De boer i Præsthøj. De følger herfra Folk til Lindegaard — langs Skellet. Til Manden i en af Lindegaarde høres Raabet om at hilse Buttis at Battis er død. Da han sa det hjemme lød Husvættens Graad fra Ovn. Ved Lindegaarde laa Ælkjældbak, og Dværgene laante Bageværktøj i Gaarden⁹).

Glødende i Hjul og Stang farer Vætterne ved Handest. Ved Herredsgrænsen i Kovsted kommer ogsaa noget gloende farende skrigende som en Hare¹⁰). Et Ildhjul ruller over Landevejen ved Tvede Kirke i Midnat.

Der er løbende Ild og standende Ild.

Lyset staar i Spudal ved Glenstrup og paa Hestbjægbakken nordvest for Gassum. Hvor Mejlby Kirke laa ses Lyset brænde — alle Lysene er ud mod Herredsskel¹⁰). Og her kan Skatte søges — men ikke løftes.

Vætterne sidder i Jord og farer i Ild og vandrer i Dyreham. Fra Glenstrup til Rydemosebæk faar man Følge af en Hund. Ligesaa ved Jennum. Sort Hund og hovedløs Gris gaar nordøst for Linde, ved en Torn der hedder Verdens Ende — Herredsskellet — og ved Lindbjærg en hovedløs So¹¹).

Disse Dyrevætter er gaadefulde, de kan være Trolde eller Gengangere af Mennesker, ingen ved det. Men en Slags Gengangere drager

aldrig i Dyreham, det er Jomfruen, der er dræbt uskyldig eller har dræbt sit uskyldige Barn, hun bliver altid i sit eget Legem.

Her færdes hun hvid vest for Linde og sort ved Mejlbj. Høj staar hun paa Tvede Voldsted. I Skalnstrup stod hun ved Gaasekæret og bankede (tvættede) Tøj en Højtidsaften. I Juletiden vandrer en Pige fra Spentrup Kirke til Støvring Præstegaard, fordi hun myrdede sit Barn. Og hun lader sig bære paa Vejfarendes Ryg — for hun skal over Herredsskellet mellem Nørhald og Støvring. Det er ved dette Herredsskel de Jomfruer gaar¹²).

Onsild og Nørhald har de fleste Vætter. Oppe i Gerlev Herred sidder der nogle ude ved Kysten i Sødring og i Binderup. Heksene boer i Vindblæs — hvor en af Jyllands kloge Koner havde hjemme. I Ajstrup og Norup paa hver Side af Vindblæs var slemme Folk: »Ajstrup Tyve og Norup Hekse«. »Kan man gaa gennem Ajstrup uskænd kan man gaa gennem Helvede ubrændt.« Men en Helligkilde har Vindblæs i Nebstrup Bakker¹³). Uhellig er derimod Fandens Kaalgryde, et bundløst Hul mellem Sødring og Dalbynedre. Et Køretøj er sunket deri. Helliget var den engang¹³).

Troldene sad i Bjærgbakke nord for Bjærg By ved Sødring Enge. Troldene kom daglig i Gaarden og var Venner med Folkene. Men saa kom Tiden, Troldene vilde fly Land. Da lød Veraab fra Bakken. Troldene stævnede sammen sønden Tørring i Ø. Tørslev Sogn, ved Skellet til Nørhald. Saa drog de sønderpaa. Men Bonden i Bjærg og hans Kone græd, da deres Vætter drog af Lande¹⁴).

I Binderup havde de en Dværg, der hjalp Karlen at slaa Hø. Karlen vilde være ene, og saa narrede han Dværgen, tog løse Ribben under sin Skjorte og smed dem et efter et under Arbejdet, saa skulde Dværgen gøre det samme med sine Ribben. Da maatte han segne.

Endnu er Dværgene ikke af Lande. De holder Gilde med Lys og Dans i en Høj paa Kærby Hede, hvor Gerlev, Onsild og Hald Herreder mødes.

Men ellers har Kirken taget Magten fra Troldene i Gerlev Herred. De flyer og falder. Tilbage bliver kun Kirkevaren, Offerdyret, som Kirken er bygget paa. Disse Kirkedyr kendes særligt paa Fyn og her.

Vindblæs Kirke har en blakbroget Stud, Kastbjerg et Lam, Udby-
nedre to Stude, der ledte Kirkestedet op¹⁴).

Gengangeren i Gerlev er da ogsaa en Præst, Kærpræsten, som
gaar og skriger paa Herredsgrændsen: Hans Raab, Hoj, Hoj — som
en vildfarendes i Engene — høres paa begge Sider, især fra Novem-
ber til Jul. Det skal være en Præst der har flyttet Skel — Maskedals-
præsten¹⁵). Men saaledes klager Ellekællinger og ikke Skelflyttere¹⁵).

I Hald Herred hvor Tingstederne ligger, har de Tingpræsten. Han
gaar ad sin Sti over Ager og Eng fra Tinghøj mod vest til Galgeknold
i Gassum Mark. Her gaar man altid vild i Mørke. Det er ved Hvid-
stenstinget¹⁵).

Herfra har Nørhald Herred taget Magt og strakt sig i Øst Vest
trods Onsilds Trekæmper og Støvring med Randers i Ryggen. Men
Hald har villet mere end at vinde Draget i Øst Vest. Hald har villet
være et stort Nørhald — af alle fire Herreder — mod det store Søn-
derhald søndenfjords. Men da stod Støvring fast og hævdede sig som
Herred i sine syv otte Sogne nord for Randers.

Støvring Nissen i Sædov nord for Mellerup brød over Herreds-
grændsen og stjal en Ko i Hald. Da sang han:

»Mellem Sædov og Søl, der er saamange Pøl,
Mellem Sædov og Hald, der er saamange Fald.«

Herredsgrændsen var stræng at vinde over. Desuden gaar her ved
Mellerup et Ligliam, Kirkens Vare, en hovedløs Mand, en trebenet
Gris, en sort Hund især ved Juletid, naar Vætterne higer til Huse.
Og to vilde Jomfruer er der, samhørende med dem i Nørhald. I Støv-
ringgaards Skov gaar Ellekællinger, ja de siges endogsaa at spinde.
Det værner mod andre Vætters Vold¹⁵).

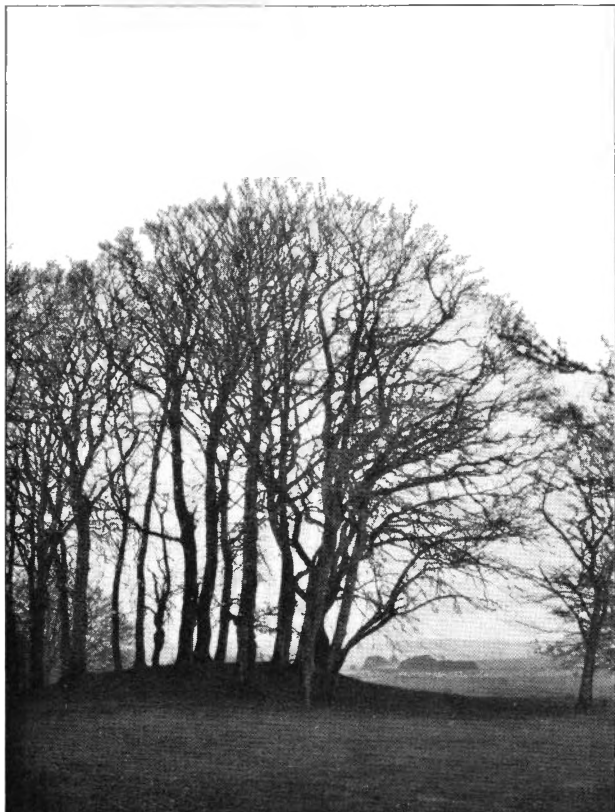
Over den Grændse skulde det ikke blive let at vinde frem for et
stort Nørhald Herred.

Hald maa ikke blive for stort. Derom lyder en Remse fra Støv-
ring Herred:

»Hald staar for Fald.
Linde staar paa Pinde.
Lem staar paa Sæm.«

Hovmod falder. Linde med sine stridende Herremænd falder. Men

HELLUM HERRED

Poul Lorenzen fot.
TRÆGRUPPE PÅ KÆMPEHØJ I UDKANTEN AF ROLD SKOV

HORNUM HERRED

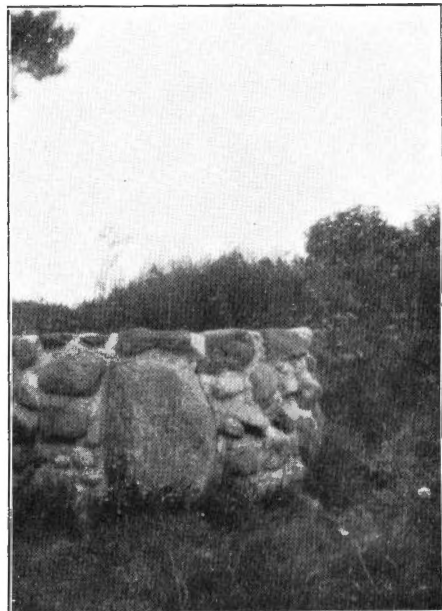
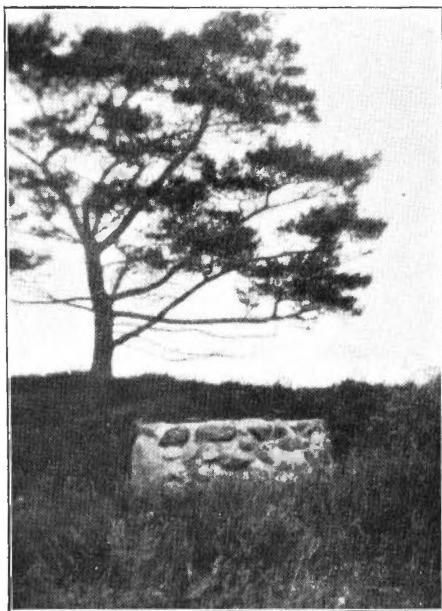
Poul Lorenzen fot.
LINDENBORG Å OG LILLE BLAAKILDE
Danmarks næststørste Kilde, ved Buderupholm.

HORNUM—HELLUM HERREDER

AAEN BINDERUP—SKØRPING MOD NORD

HELLUM HERRED

HELLIGKILDEN PÅ SKØRPING KIRKEGAARD

GRAVHØJE PÅ REBILD MARK

Poul Lorenzen fot.

GRAVHØJ I SKØRPINGLUND

Poul Lorenzen fot.

HELLUM HERRED

„TROLDESKOVEN“ (VRANGE BØGE) I ROLD SKOV

Poul Lorenzen fot.

AARS—HORNUM HERREDER

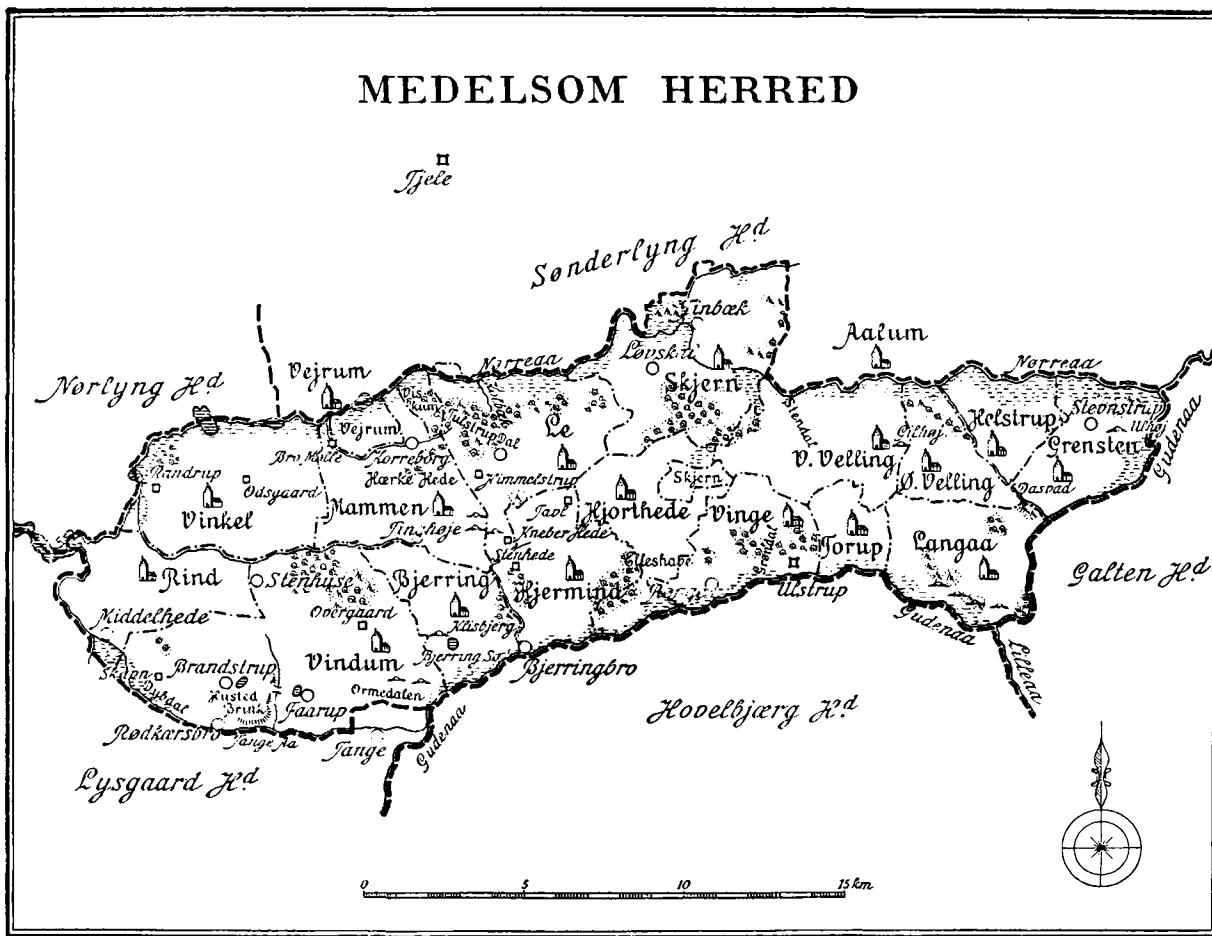
PAA VEJ SØNDERUP—BINDERUP

Lem, Støvring Herreds Midtsogn staar paa Sæm, Søm, broddet og hærdet til at staa fast paa Is.

Lem har hævdet Støvring Herred.

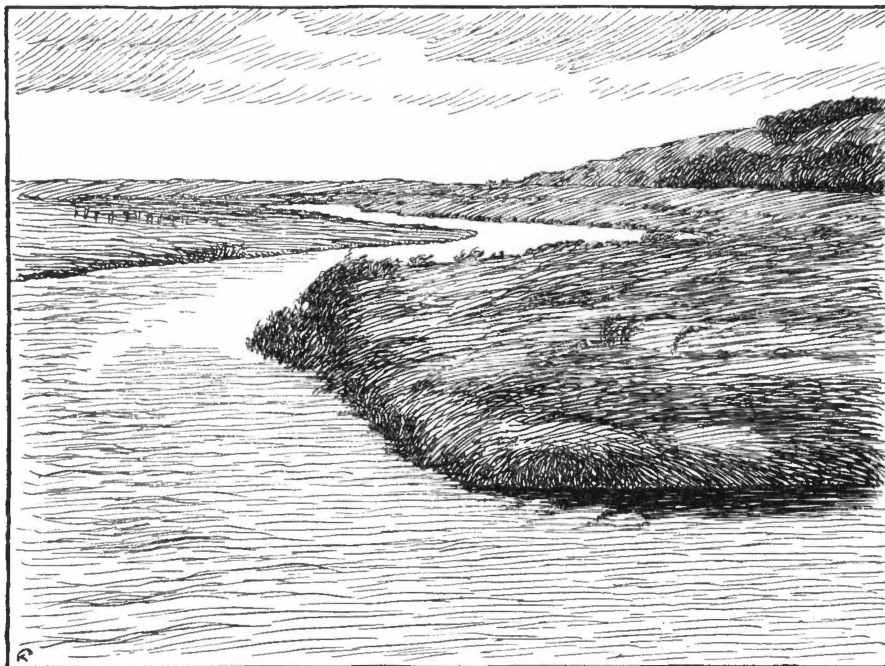
¹⁾ D. S. I, 394. D. S. III, 23, 61. D. F. S. ²⁾ D. S. III, 290. D. S. IV, 53. Kaj Uldalls Opt. ³⁾ D. S. IV, 18. ⁴⁾ Thiele 128, 312. D. S. II, 382. D. S. III, 260, 370. D. S. IV, 130, 193, 255. D. S. V, 52, 406, 440, 499, 601. ⁵⁾ Thiele 222, Alml. V, 165. D. S. III, 416. D. S. IV, 405, 423, 469, 520. ⁶⁾ Thiele 164, Æresbog 44—47. D. S. I, 397, D. S. IV, 15. D. S. V, 596. ⁷⁾ D. S. III, 349. D. S. V, 584. D. S. VI, II, 99. ⁸⁾ D. S. V, 93, 116, 296, Sorø Amtst. 24. 4. 23. ⁹⁾ D. S. I, 39, 94, 103, 125, 188, 330. D. S. II, 37. ¹⁰⁾ D. S. I, 355, 363. D. S. II, 507, D. S. III, 134. D. S. V, 5, 573, 585. ¹¹⁾ D. S. II, 367, 370. D. S. III, 411. D. S. V, 4, 16. ¹²⁾ D. S. II, 367. D. S. V, 348, 383, 593, 600. ¹³⁾ Alml. V, 167. D. S. III, 223, 363. D. S. VI, II, 31. ¹⁴⁾ D. S. I, 121, 194, 458. ¹⁵⁾ D. S. II, 36, 94. D. S. V, 171, 420, 592. ¹⁶⁾ Egn. Opt.

MEDELSOM HERRED

OMMER SYSSEL

MEDELSOM, SØNDERLYNG OG NØRLYNG HERREDER

AAEN VED FISKBÆK. SYSSLSKEL OMMER—SALLING, NØRLYNG—FJENDS HERREDER

MEDELSOM HERRED

Medelsom Herred, Mæthælsholmhæreth, er en tvæløbende Sogne-kæde rundt om grændset af Aaløb, en Holm mellem Aabo, Lover og Ommer Sysler, hørende til Ommer.

Tingstedet skal have været paa Kneber Hede, hvor et gammelt Hus mellem Le og Mammen ikke hører til nogen af disse Sogne. Fra Tinghøje paa Kneber Hede kastede Kæmpen en Sten efter Vejrum Kirke. Stenen faldt ved Herredsskellet, Ravnhule nordøst for Bro Mølle. Den sang i Luften saa Korreborg Piger tabte det Lærred de stod og toede i Bækken¹). Korreborg er en Tange som Medelsom skyder ind i Sønderlyng. Syd for Kneberhede er Stenhede, maaske med en gengældende Sten. Middelhede, hvoraf Herredet kunde have Navn, ligger paa Vestgrændsen i Rind Sogn ud til Lover Sysse. Jordebogen siger at Medelsom svarer femten Mark rent Sølv tilligemed Velling. Det synes at være set fra Middelhede i Vest, da Øster og Vester Velling er Sogne i Øst, her var et Birketing, og Kneberhedetinget er midtvejs mellem Middelhede og Velling.

Tingstedet sætter Skel med Tinghøje og Stenshede. Nordpaa farer Stenen over Korreborg. Sydfor laa Dvarresten ved Bjerring Sø overfor en kendt Sten ved Tange i Lysgaard Herred. Dværgene boede i Klisbjerg (Glisbjerg), de gækker Hyrderne ved Raab: Her er din Ko! — eller de tager Hyrdedrengen ind i Bakken og byder ham Grød af Lyngblade. Bonden fangede en af Dværgene og bandt ham ved sit Bordben til Skue for Bysens Folk. Men en af Bymændene fik Dværgen givet fri og fik senere Held, mens den anden havde Uheld²).

Nord for Tinget farer Hugormekongen i Hærke Hede, og i Hærkedal gantes Ellefolk med Kulbrændere i Skoven²).

Nord og Syd for Tinget boer der Herremænd paa Herredsgrændsen. De kører gennem Tulstrup Dal med sort Firspand. Det er en Tjeleherre fra Sønderlyng, han vog Himmelstrupherren af Medelsom

og giftede sig med hans Datter, som sørgede sig ihjæl over at have faaet sin Faders Banemand. — Søndenfor sad en rig og gærrig Herre paa Kællinghøl, han skjulte sin Skat i Hjermind Sø for Fjender og naaede aldrig at faa den op. Søen er udtørret, men Hjermind Kirke-taarn lige for Gaardene i Tavl er Skattens Sted^o).

Mellem Gaardene lidt øst for Tinget, ved Vej fra Le til Hjorthede staar en Vædder i Sten, en Sten hvortil vel en Vædder blev offret. Det er Le Sogns Sydgrændse, paa Nordgrændsen, Herredsskellet, skal en stor Offring ske, naar Kolbæk vil flyde med Blod som nu med Vand^o). Og her var der saa stor Skov at det tog flere Dage at fælde et Træ i Pineskoven^o).

Der gaar en skillende Egn om Kneberhede midt gennem Medelsom Herred.

Til bege Sider boer Ellefolk ved Grændserne.

Om Konger er her ikke Tale i Medelsom, men en Kongsgaard var der i Skjern, og efter at den havde holdt sig mod Fjender i tre Aar, blev Skjern fritaget for at svare Kongetiende og har været det siden. I den gamle Borgvold hviler en Hund paa Skatten^o).

Herfra gaar Vejen til Velling. Mellem Velling og Skjern, i Stendals Hule, ses et hovedløst Svin.

I Engene over mod Aalum klager en Pige der dræbte sit Barn. En hvid Jomfru vandrer ved Øster Velling ad Helstrup, hun dræbtes af sin Kæreste^o).

Velling Vætter er draget af Lande, Kirkerne ligger hinanden saa nær. En Randersskipper mødte i Spanien en Mand der sa, at han havde boet i Langaa Bakker, og en anden Randersskipper, der drev ind paa ukendt Land, kom i Tale med en lille Mand fra en Høj mellem Øster og Vester Velling^o). Paa samme Sted i Gilhøj boede en Drage, der havde taget en kristen Pige til Kone, og til hende maatte han hente Barselhjælp oven Jord. Dragekonen og Bondekonen blev Venner, men tilsidst maatte de skilles, da Dragen — som en gloende Stang — foer fra Gilhøj og satte Bo i Ulhøj, Stevnstrup, Grensten Sogn, det er i Herredets østligeste Rand. Derude løber Ellefruerne ved Dasvad mellem Øster Velling, Helstrup og Grensten. Sommetider spærrer de Broen for vejfarende^o). — Yndeligt synger de henne i Elleshave sønder i Hjorthede Sogn. Baade i V. Velling og ude vest

i Faarup Søndermark kommer Ellefruerne til Milebrænderen. Han stikker dem med en glødende Pind og flygter⁷).

To sære Kællinger kendes der paa dette Strøg. Den ene gaar i Ormedalen, Faarup Østermark, og hun har et Ulveben, hun er vel den Kælling der ofte driver Ulve ud af Landet. Den anden Kælling drev med en Lerovn mellem Bjerring og Hjerminde. Hun piskede den til at hoppe over Bækken. »Det er et Helvedes Hop af en Ovn!« lyder det ordsprogligt. Og saa blev den liggende her og ligger her endnu som en lille Lerknold. Den sprang over Bækken ved Tinget og tyder vel en Bjærgmandsflytning, hvor Vætten tager Huset, Højen med sig. Sagnet hører hjemme i Jylland.

Dragen flytter sig som Ildstøtte mellem de fire Ormedalshøje op og ned, men flyver ikke bort som i Gilhøj. Ellefolkene vrimler ud af Husted Brink ved Brandstrup, de gaar to og to med Lys i Haand og stiller sig op til Dans. Der er Bryllup. Paa Skuhøj soler de Linned, men Bonden vilde stjæle det, og Bjærgmanden slog hans Arm over. Bjærgmanden vilde stjæle Bondens Barn, og Konen slog ham med Kosten. Bjærgfolkene er hjemme, men de er ikke Venner med Bønderne⁷).

Sysselskellet gaar her ved Vindum Sogneskel, og alle Vætter følger det.

Mellem Faarup og Vindum en hovedløs Hest, der skrider ad en Skelgrøft og synker i Faarup Sø. Mellem Brandstrup og Faarup ved Bondegaardsledsbro en sort Hund. Ved Skavn Dybdal faar man noget i Følge, det mærkes, ses ikke. En hovedløs Hest med Rytter ses ved Odsgaard i Vinkel.

Ad disse Veje farer den vilde Rytter: Hovns Jæger hedder han i Vindum Sogn. I Vinkel Sogn kaldes han Rigens Raad og var Herre paa Randrup. Her kører han over Rinds Krat, saa det synger i Træerne. Hunde tuder, Ilden lyser af ham. De kalder ham ogsaa Anders Bille til Vindum Overgaard, han kører hver Nat og følger gamle Veje. Henne i Østereggen er det kun Lavst Pind der farer mellem Ulstrup og Gammel Estrup i Sønderhald, men han lader til at være gaaende og træder haardt i Jorden⁹). Det er noget lig Hunden der løber mellem Sønderhald og Sønderlyng.

Der staar Kæmpesten hvor disse Herrer færdes.

I Vinkel Præstegaard var en Manesten, hvorunder en Præst var bundet. Lidt derfra var en Randrup Herre manet i Himmelkær.

Syd for Vinkel er en kæmpekastet Sten, nu skjult i Jorden. Ude i Østeregnen er to kæmpekastede Sten nord for Langaa.

Vinkel Kirke skulde bygges paa Kibbestensbrink, det lykkedes ikke, dernæst ved Grydstene, heller ikke. Mængder af store Sten huskes her. Kirkestedet maatte søges med to Stude for en Halvvogn.

Men den underligste af alle Stenene er den i Grøndal, paa Sydgrænsen mellem Ulstrup og Rønge. Der stod et Vers paa den, tydet af en Kanik fra Ribe:

»Kirker skulle blive til Fangetaarne, og Skalke skulle trives.

Ædlinge fordrives.

Danske Mænd vorde ugæve og fange tyske Sæder:

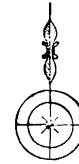
Herremænd skulle blive Købmænd

Præster blive Bønder,

men Bønder blive Vidundere«¹⁰).

Det stod i Kobberskrift — somom det var Hovns Jægers Ord til Medelsom, hvor ingen Konge raader, og Vætterne flyr Land.

SØNDERLYNG HERRED

VIBORG

RANDERS

○ Fostrup Hede
(Almind Sogn.)

□ Kneber Hede

SØNDERLYNG HERRED

Sønderlyng, som allerede Jordebogen skiller fra Nørlyng, er bygget i Stil som Medelsom i to Rader Sogne med Tinghøj i Midten mellem Kvorning og Hammershøj. Tinggaarden eller Skriversgaarden, for naar noget skulde skrives gik Tingmændene i Hus, var Søren Bødkers Gaard i Kvorning. Der spøgede det. Folkene foer vild i deres egen Gaard. Hundene blev blinde og gale. De sprang om Aftenen hen mod en Sten der laa som Bro over en Bæk nord for Gaarden, hvor de gøede og veg, men vendte sig aldrig om, før de var over Stenen.

Tinghøj og Galgebakke ligger lige ved hinanden, hvilket er sjældent. Paa Galgebakken dømtes Verdens største Skarn, en Præstesøn fra Vorning, der skulde give sin Moder det sidste Kys, før han hængtes, og bed da Næsen af hende. Han blev siden manet her, men det spøger østen Kvorning, i »Kvorning Grav«, et højt sort Legemes¹¹⁾ Maaske er dette Kvorning Kæmpen, saa har han sin Modstander overfor »Kvorning Grav« i Hammers Høj, paa Hammershøj Mark, hvor Kæmpen Hammer hviler med syv Aars Skat¹²⁾).

To Kæmper byggede Vejrum Kirke, de hviler i Høje paa Kirkegaarden. Imod Vejrum Kirke kastede Kæmpen fra Medelsom Ting — Kneberhede — Stenen, der suste over de Korreborg Piger og faldt i Ravnkilde ved Bro Mølle, mens Pigerne tabte deres Lærred, som de toede i Bækken.

Fra Hviding og Venning kastede to Kæmper Sten. Hvidingstenen kaldes Venning Dyne og ligger ved Herredsskellet i Syd, og Venningstenen faldt i Læsten Bakker, der fik Navn af Lejesten. Den kaldes ogsaa Kalmerendestenen eller Læjsten Ryge, ligesom Stenen Daneryg ved Viborg. Der er Sten, som kan »ryge«, lugte nybagt Brød. Dens Sted var sydvest for Læsten ved Herredsskellets Knæ.

Samme Stene siges ogsaa at være kastede af to Kæmpekvinde i Viborg og Randers, der saaledes mødes her ved Medelsomskellet.

Men Sønderyng vil helst have Konger, og saa lyder det, at Stenene kastedes af Have Konge og Kongen i Venning Ellekær¹²).

Have Konge boede paa Haves Høj ved Haves Mose syd for Hviding, og der var en anden Konge, Seve Konge, som boede paa »Dosset«, Haverdos i Nørbek Sogn, en Vold med mange firkantede ulige store Jordhegninger. Mellem Have og Seve var en Mose. Kongesøn og Kongedatter fra hver sin Side af Mosen søgte sammen, men en utro Tærne slukkede Kongedatterens vejvisende Lys, saa Kongesønnen druknede i Mosen. Tærnen fik sin Grav i Tankjelde og sidder som en Fugl paa Tanstene.

Det er Sagnet om Hagbard og Signe, der i Sigersagnet stedfæstes ved Ringsted, men overføres i Havekong og Sevekong til Sønderyng. Her er gamle Diger: vest for Fussing, Hummelgaarden, og ved Hviding Haverdos med Tansten, Tærnesten? Men overfor ligger Dandiget og Diget ved Kovsted — Værnevolde mellem Ommers Firherred og Treherred. De kæmper ikke sammen i Sagn, men der kæmpes paa begge Sider, og det er blandt Konger.

Der var Skov og Herredskel mellem Hviding og Sjørring og Konger begge Steder. Tre Jomfruer fra Sjørring søgte Kirke i Hviding og dræbtes paa Kirkevej af Røvere ved en Helligkilde. Røverhøvdingen var Præstesønnen fra Vorning, han blev hængt. Ved en Sten nær Vorning Vasehus døde Pigerne, og herunder er Røvernes Skatte.

Det er Visesagnet om de tre Søstre der dræbes af tre Brødre. Det fæstnes her ved Sten og Kongesagn.

Konger kæmper mellem Ørum og Viskum Sogne: Velds i Ørum og Baastenshøj i Viskum. Den første slog den anden ihjæl. Deres Høje ligger overfor hinanden, forhen med et lille Vandløb imellem. Baastenshøj er en Sten og en Konge¹³).

Mellem Ørum og Fovlum er Bårrekong jordet i Bårrehøj med syv Aars Skat — som Hammer i Hammershøj. Hvert Sogn helst sin Konge i Sønderyng.

Lysekongen ligger med Hest og Rustning i Lushøj paa Vejrum Hede ude nær Herredsskallet, hvorfra Himmelbjærget skal kunne ses. Det vil sige: man skal se ind i Lover Syssel, hvor Lysekongen har sin Navnelyd af Lysgaard Herred. Der gaar de lange Veje, og det hedder, at »det er ikke Skæmt at holde ved Lushøj paa Vejrum

Hede, naar det er mørkt, og det regner til det draaser, saa at sidde paa Bunden af Vognen med et Par trætte Helmisser og Par ømme Albuer« — nej det er ikke lyst. Men saadan har vel Lyskongen sidet paa sin Vej herop fra Lysgaard. Eller Sagnet om Luskongen der blev ædt op af Lus er sendt herud paa den vilde Hede. Thi her samles Konger.

Endnu en: Storekongens Bakke norden Vejrum Bro rummer en Konge til Hest og store Skatte¹³).

Senere hen har Svend Grate kæmpet. Her holdt han Hvil sønden Kvorning Kirke ved Dronninghøj og Dyshøj, Slaget stod paa Hviding Bakker og sydvest ud. Ovre i Onsild Herred er Værnegravene.

Men sin Grav fandt Svend Grate i Lysgaard Herred i Kongens Høj paa Tostrup Hede, Almind Sogn.

I Høje paa Aarup Hede hviler Krigskæmper. Fra Vorning til Nørbæk brændte Svenskerne Skoven, saa kun Hviding Krat blev tilbage¹³).

Der var Konger og Kongskampe i Sønderlyng, men de stilnede. Nu rider kun Kongeguden Woens Jæger. Og her er det særlige ved ham, at han søger til Ild. Oppe i Himmerland kom han ind til en Kone, der bryggede Øl. I Ommersyssel lægger han sig for Bageovnen, naar der bages. Det var i Ørum, og der skulde offres til ham. Han faar ikke et Brød eller en Drik Øl som i Himmerland — de giver ham det bedste de ejer, Bytyren — ligesom i Aabosyssel, Gjessing i Sønderhald. Den tog han og foer bort med og sa dertil, at det var et godt Raad, der var givet de Folk. — Det Offer skulde bringe Lykke¹⁴).

Saa hørtes der ikke mere om Woens, men han faar Gengangere: »Majoren paa Tjele« farer fra Tjele til Nørbek gennem en nedlagt stenpikket Gade i Vorning. »Amtskriveren« fra Viskum rider for at sætte Skel, langs Herredsskellet i Ø Bakker. Han er tilhest med Følge af Hunde. Naar der kastes Hørfrø paa hans Vej maa han fare i Luften. — Paa hovedløs Hest rider en Landmaaler fra Randrup til Viskum. Dær er en Hestebaas hvor ingen Heste maa staa. Den er hans, og han rider over Herredsskel fra Medelsom ind i Sønderlyng. — Jørgen Skram paa Tjele ønskede sig ikke Himmerig, om han maatte blive paa sin Gaard som en Tyr. Han blev der som en Hund, den har sit Halmleje paa Hovedbygningens Loft.

Tyren er Woens Offer, og Hunden er Woens Følge. Der løber en Hund gennem Sønderhald og Sønderlyng, den siges at være Genfærd af en Præst, det er Woens sidste Genfærd. Jordmoderen i Hammershøj talte med Hunden og lagde godt Ord ind for den i Viborg. Det er Kvindens sidste Møde med Woens¹⁴).

Den store Bydegud er næsten glemt, men rundtom i hans Rige mindes hans Folk: de underjordiske.

Naar Sol staar op og naar den gaar ned ses de paa Ørnhøj nordvest for Vejrum, Herredsskellet. Ved Markskelsgaard Krat løber Dværgene mellem Faarene. — Der er Gilde: Skovsagerhøj paa gloende Pæle i Øby. Det gaar med Spil og Dans i Tvehøje ved Fussing Skov. I Søjhøj ved Sønderbek slaar de Kister i Laas. Det samme sker i Jawhøj ved Hviding Krat. — Dværgene gaar ved »den brede Kjelde« i Hammershøj, og Bjærgkonen kommer ind i en af Aarup Gaarde, hvor de har en Sølvkande fra Højen¹⁵).

Et tvedelt Lys staar paa Blegshøj i Vorning, og som en gloende Stang flyver Dragen mellem Vejrum og Randrup.

To hovedløse Svin gaar i Posegrav ved Hammershøj, og to smaa Kirkelam i Stenbro Mose, Hulbæk, Ørum Sogn. Den hovedløse Hest gaar i Vaddet mellem Kvorning og Skjern, Sønderlyng—Medelsom Skel, og i Maardal mellem Ørum og Hulbæk¹⁶).

Ellepiger tales der ikke om i Sønderlyng, skønt der er vide Enge, men derude lyder Klagerøster som maa komme fra dem.

Fra før Jul og til lige efter skingrer Skrig fra Arbejdsbakke ved Kvorning — og for en underlig Klagelyd færges man nødig over Aaen mellem Velling og Aulum ved Nattetid.

Uden Klage gaar Fuldskællingen i Fuldal mellem Ørum og Vælds. Man skal ikke nævne hende, saa kommer hun og hænger sig fast.

I den anden Ende af Herredet er en lignende Kælling, Klørup Kælling i Taanum. Hun skal have kaldet Præsten til en syg og lagt en So i Sengen, hvorfor Gaarden sank, og Kællingen svømmer som en Gaas i Klørup Dam ud til Herredsskellet, mellem Tre- og Fireherredet: Sønderlyng—Støvring. Herfra kan hun lægge Tynge paa Vognene ad Randersvejen. En Mand sa: Der sejler Klørup Kælling! Saa var hun hos ham, og det var haardt at vinde frem, men hun gav

ham fri med de Ord: »Naar I ser Gæs og ved ikke hvis, saa kan I kalde dem graa og la dem gaa«¹⁷).

Klørup Kælling er sjælden som Kvinde i Dyreham, men hun er en af de Ellefruer, der stod for Grændsen før Woens kom og vog Ellefolk og gav Landet til Kongerne.

NØRLYNG HERRED

Det er Viborg med en Række Sogne i Halvring nordom og en Tange i Nordøst hen mod Onsild. Med den naar Nørlyng Onsild Herred, og Ommer Syssel slaar Ring. Det kunde ikke ske, hvis Tangen, de tre Sogne, Vammen, Bigum og Lindum var gaaet til Rinds Herred og Himmerland, saaledes at Thiele Langsø havde dannet Sysselskel, istedenfor Skals Aa. Nu er Langsø Herredsskel i det store Lyng, nørre og søndre. Engang har Viborg Sø været det samme, da Asmild og Tapdrup i Femten—sejsten Hundredet henhørte til Sønderlyng ligesom Skjern i Medelsom.¹⁹⁾

Et Tingsted ligger hvor Tangen mødes med Halvringsognene: Tinghøje i Vammen. Der spøgede det. Vogne paa Viborgvejen blev holdt fast. Noget som et hovedløst Kvindfolk ses. — Tre Jomfruer kommer ovre fra Skals i Himmerland og gaar gennem Sødal Skov. De svor falsk paa Tinget. Det har da været Tingsted ogsaa for Himmerland.

Et andet var — for Sallingboer — ved Tingvadbros øst for Ravnstrup. Der tales om et Snabesting ved Snabe Bakke, nær Rindsholm ind mod Lover Syssel.

Galgehøjen var i Kystsognet Vorde ud mod baade Salling og Himmersyssel. Nu holdes der Sommermøder ved »Gallihyw« af Sognene: Vorde, Kvols og Skals: Nørlyng, Fjends og Rind Herreder: Ommer, Salling og Himmer Sysler. De samles paa Vorde Bavnehøj der bærer Gallihyw paa sin Top.

Disse Stævnesteder kunde søges ved Nørlyngsgrænsen, før man kom til Landstinget Viborg. Der laa Femfingerstenen nord for Byen, og syd for Byen Stenen Daneryg, hvor Konger hyldes for Nørre Jylland. Stenshøje er ved Daneryg nord for Rindsholm i Asmild Sogn ved Sysselskellet.¹⁹⁾

Dankongen hyldedes paa Daneryg. Ved det sydlige Sysselskel laa Læsten Ryge, muligt den der kunde ryge, lugte nybagt Brød, med-

vidende være i Folkets Liv. Kong Dan hviler med guldskoet Hest i Dans Høj sydøst for Rindsholm.¹⁹⁾

Smaakonger sad ude paa Grændsen: Boller eller Balder i Boller Gaarde i Romlund Sogn, ud til Fjends Herred, Salling, som Borrekong vest i Sønderlyng — og en Konge til Hest i Serrildhøj østen Vammen ud mod Himmersyssel.

I Nordmandsdalen nord for Viborg samledes »de Nordmænder«, nordiske Mænd, der i Kong Hemmings Tid drog ud paa Folkevandring.

Den største af alle Kæmper kendes som Holger Danske, og han sidder mange Steder, men han fødtes her mellem Tangen og Halvringen i Vammen Sogn paa Gyrrehøj (Kortet Givrishøj) ligeved Tinghøj. Da han kom af Moders Liv var han som et aarsgammelt Barn, han fik to Diemødre og groede til tolv Fods Højde. Gyrrehøj skal være et Voldsted i Kæret. Ovre paa Sønderlyngsiden i Fovlum er et lignende Voldsted, Sortholm, og begge hører Holger Danske til.

Han vil komme og binde sin Hest i en Tjørn, der gror op i Nordmandsdalen. Kongen binder sin Hest i en Tjørn der gror af Viborg Sø — og drukner sig i Søen, naar Sejrsaabet er ude. Tyrken bruger Viborg Domkirke til Hestestald. Da sanker Holger Dreng og Oldinge, Fortid og Fremtid sammen og vinder Sejren med dem.

Storkampen varsles af Træer der gror op: Tjørnen i Nordmandsdalen, en Hyld ved Asmild Kirkemur. Og en hvid Ravn bygger Rede i Velling Kirketaarn i Medelsom. Saalangt strækkes Treherredet, det hele er med i Kampen.²⁰⁾

Her ved Viborg, hvor Kong Dan er jordet og Holger Danske født, maa ogsaa den store Dronning Margrethe stige frem. Men hun holder sig ude ved Grændsen, og hendes Kampe ligger inde i Fjends Herred.

Saa kører hun i Sænk i Skelvad ved Fiskebæk, mellem Nørlyng og Fjends, hjælpes af Bonden i Kor, og hun giver ham Kor Eng inde i Nørlyng Herred — som altid hjælpes hun af Bonden og giver ham Lykke, helst Enge.

Og det vides, omend det aldrig stod skrevet, at Dronningen laa med sin Flaade ved Skeld, nær Fiskbæk By.

Sejrhøje paa Kjølshede og Sejrsbjerg ved Vorde kan tydes af hendes Navn, som i Sagnet altid er Sejrens.

Hun naar ikke ind til Viborg. Det gør ej heller den anden Dronning, der som Lig føres fra Klejtrup i Rind Herred, Himmerland, men ikke kommer længere end til Dronningstenen ved Hejring, indenherreds, eller til Dronningehøj i Løvel Sogn, Nørlyng Herred. Hun hører til Himmer og Ommersyssel. Dronning Margrete gaar fra Ommer til Sallingsyssel.²¹⁾

Ind i Ommer fra Lover Syssel gaar Lovringernes Kampsagn. Mellem Tapdrup og Kokholm, ikke langt fra Lyshøj, stod et Slag i Niels Ebbesens Dage og en Deling Hestfolk sank i Mosen.

Her er Bugges Høje, fire store Høje, kun en tilbage mellem Tisted og Tapdrup, fra en Ridder Bugge — og Tyrisknold i Skel mellem Tisted, Tapdrup og Rødding, hvor Selvmorderen, Ejeren af Skovgaard, Tyris, hviler. Han kører endnu med fire for. Med fem røde Mynder farer en Skytte i Sødal Skov. Det er Gengangere af Woens, der ellers ikke kendes i Nørlyng. Han er vejet for Dankongen og den hellige Stad. Til hans Færd hører kanske ogsaa en Skelflytter med raslende Kæde, og en Nattepløjer oppe ved Vorde og maaske »Knoldemosekonen«, en dræbt Pige — en Ellepige?²²⁾

Men Ellepiger og Højfolk er vejet fra Nørlyng. To Nisser fører Folkekampen videre paa Thiele Langsø, og to andre kæmper i et hult Træ i Lindum Skov. Om Vætter, der lever i Høje og staar Folket nær, høres intet. Kun Mandshøj paa Taphede hæver sig paa gloende Pæle.

Ellers er Højenes Vætter vejet for Helligdommen i Nørlyng. Og Røverne er her kun almindelige Stimænd der ikke røver Møer og ikke higer i Hus, som Vætterne. Men de Vætter der gaar i Dyreham er blevet tilbage. De kunde ikke drives ud.

Soen i Alminddalen mellem Vorde og Lundsgaard, og Soen mellem Sødal og Løvel og Soen med Grisene ved Ørnebjerg i Hald Skov — Studen mellem Tapdrup og Tisted, og Hesten ved Kirkebæk i Romlund Sogn — Kirkelammet i Vammen og Kalven paa Viborg Søndermark: de gaar her, de blev her. Og man møder dem nødigt.²³⁾

Dyrevætternes Øverste, Lindormen, har Nørlyng ud mod sine tre Sysselskel, ligesom det har sine Tingsteder.

I Rindsholm Skov ud mod Lysgaard Herred, Lover Syssel, saas Ormen hænge i Træerne som en kridhvid Slange.

Da en klog Mand skulde drive alle smaa Orme ind i et Baal ved

Vorde kom tilsidst den store Orm over Fjorden fra Lynderup og tog Manden med sig i Baalet. Af Asken blev Ormehøj, ud mod Fjends Herred, Salling og Himmerland. Ormens Sti gennem Bakkerne er endnu at se.

Den tredje Lindorm lagde sig tre Gange rundt om Lindum Kirke. Saa fedede de Tyren med Mælk i syv Aar, og den vandt over Ormen.

Det er Skovens Orm der dræbes af Markens Tyr. Havets Orm brændes, men den kridhvide Slange, fra Heden, hænger fredeligt i et Træ. Saaledes er Ormevagten sat mod Himmerland, Salling og Lovrer Sysler, om Nørlyng Herred, det hellige Vibjærg.

Men inde i det store Lyng, mellem Nør og Sønder, slynger Tjele Sø sig ormeplat gennem Landet, og en vis Nat hvert Efteraar raaber den, kalder paa sit Offer. Da skal Liv komme til den og give den grændseværnende Vætte ny Kraft.²¹⁾

¹⁾ J. Flkm. 83, 75. D. S. III, 28. ²⁾ Flkm. 76, 17. Flkm. 83, 9, 59. ³⁾ D. S. III, 473. D. S. IV, 133. ⁴⁾ D. F. S., D. S. III, 390. ⁵⁾ D. S. III, 286, 291. Flkm. 76, 301. ⁶⁾ Flkm. 76, 44, 160, 192. D. S. I, 419, 422. D. S. II, 17, 36. ⁷⁾ Flkm. 76, 18, 20, 38. Flkm. 83, 185. ⁸⁾ Flkm. 76, 171, 192, 290. D. S. V, 47, 50. ⁹⁾ Flkm. 76, 174, Flkm. 80, 114. D. S. II, 109. D. S. IV, 138, 189. ¹⁰⁾ Thiele I, 171, D. S. II, 346. D. S. III, 173, D. S. IV, 142. D. S. V, 183, 216, Flkm. 86, 75. D. F. S.

¹¹⁾ D. S. II, 289, D. S. III, 330. D. S. IV, 439. D. S. V, 36, 139, 531, 351, 566. ¹²⁾ Flkm. 83, 39. D. S. III, 24, 28, 50. D. S. IV, 20. Sv. Gr. I, 192. ¹³⁾ Sv. Gr. I, 194, 196. D. S. I, 359. D. S. III, 234, 389, 457. D. S. IV, 18, 26, 59. Flkm. 83, 71. ¹⁴⁾ D. S. II, 115. D. S. IV, 172, 190. D. S. V, 409. Flkm. 83, 113. ¹⁵⁾ D. S. I, 14, 20, 37, 192, 202, 286. Flkm. 83, 5, 8. ¹⁶⁾ D. S. I, 391. D. S. II, 133, 168, 352, 365. D. S. V, 296. ¹⁷⁾ Flkm. 83, 119. D. S. III, 246. D. S. V, 296, 595.

¹⁸⁾ E. Madsen: Jylland i 16. Aarh., 169. ¹⁹⁾ Thiele 10. Flkm. 76, 290, Flkm. 86, 10, 33. D. S. III, 330, 331, 390. D. S. V, 559, D. F. S. Eg. Op. ²⁰⁾ D. S. II, 336—338. ²¹⁾ Æresbog 25. D. S. III, 349. D. S. IV, 19, 20, 59. ²²⁾ D. S. II, 131, D. S. III, 357, D. S. IV, 131, 425. D. S. V, 405, 433, Flkm. 86, 149, 196. ²³⁾ D. S. II, 58, 62, 173, 174, 356, 366. D. S. IV, 471, D. S. V, 51, Alml. V, 167. Alml. VI, 166. Flkm. 76, 170. Flkm. 86, 2. Sv. Gr. I, 196. ²⁴⁾ D. S. II, 161, 177, 192, 204, Flkm. 83, 60.

GINDING HERRED

HARDSYSSEL

GINDING HERRED

Midt i Jylland er Fjends Herred. Det staar som en nordlig Od paa Lover Syssels Kile gennem Landet, og som den sydligste Ende af Sallingsyssel, hvortil det skal høre.

Fjends lægger sin Strand sammen med Himmersyssels. Det grænder til Ommer Syssel i Øst og til Hardsyssel i Vest. Midt mellem fem Sysler som Stelen i Nørrejylland staar Fjends Herred.

Op dertil er Ginding Herred i Hardsyssel med Grændsen Karup Aa. Et Grændsestrøg mellem Syslerne er Hjelm Hede med Karup Aa i Øst og med Flyndersø-Stubbegaards Sø i Vest og syd for dem Hedesognene Haderup-Grove.

Dette lange Hededrag slutter sig paa flere Maader nær til Fjends, nærmere end Sysselskel ellers byder til, og det er muligt at den ældste Bygdegrændse her ikke har været Aaen, men Søerne og syd for dem et vildt Skel gennem Hede. Naar Ribe Oldemoder lægger Sevel til Hjerm Herred er det en kirkelig Inndeling, der bryder Ginding Herred over.

Sagnskellet kommer nede fra Gedhuset, hvor Folkene engang maatte flygte for Vætterne, men i det tomme Hus holdt Ungdommen Legestue. Med eet blev her mørkt, og en Røst lød: »Talle o æ Hyld, Blor under æ Syld, snow Veg.« — Talg (Lyset) paa Hylden, Blod under Sylden (Grundstenen), Lysevægen snoet? Hvad var det Vætterne vilde? Med Sul over Jord og Blod under Jord skal en Rundgang føres, en Lok snoes, en Dans springes. Men Ungdommen skyndte sig af Huset.

Lidt derfra er Kragssø, her sank en Gaard, da Præsten kaldtes til en So. En Krage sidder der paa en Tue. Fisk kan ikke leve i Søen. De kan leve i Karup Aa, hvor en Vætte stod ved Fiskestedet og drev Fiskene: »Skynd dig Stumphal og gaa, du skal til Barsel i Kølvræa.«¹⁾ Og Kølvræa ligger overfor Kragssø. — Her rimer Trolde.

Lidt nordligere inde i Heden er Gindeskov. Gaarden der gav Herredet Navn, siger Sagnet. Den laa bag et Knæ af Aaen og værnet ved

en gravet Grøft under Knæet. En Jordvold skal kunne spores i Gindeskov Krat.²⁾)

Tinghøj er nordøst for i Heden. Fjandboerne maa kunne komme her. Og et falsk Vidne blev lagt ved Faarbæk lige ved Karup Aa. Gengangeren svarede Præsten: »Jeg skal til Faarbæk og lægge en Vinde af.« — Der var vidnet falsk om dette Skel, maaske fordi det er et nyere og Tinghøjen et ældre.²⁾)

Ved Tinghøjen gaar flere Sagn. I Gaarden ved Tinget, Stavlund, blev der en Morgen fundet to nøgne Mandslig paa en Vogn. To rødbrogede Kvier spændtes for Vognen og søgte de fremmede Ligs Lejested i Stangsdal vesten Tinget. Her blev Graven tuet op som en anden Grav. Det er det gamle Vaarsted i Heden, to Grave paa hver Side af Vejen.³⁾)

Paa Vej ned til Kragssø fandtes i en af Graasand Gaarde, hvor det spøjede, en Benrad under Skorstenen, en bunden Jætte i selve Gaarden, det skulde være en dræbt Kræmmer. Derude ved Graasand gaar ogsaa en Nattepløjer, som har ødet gamle Skel.³⁾)

Lige ved Stangdal, Vaarstedet, findes Brudedal. Her tog Trolden den første Brud som Offer for Haderup Kirke, og ingen Brud tør siden drage ad denne Vej til Kirken, fra syd, men Brudfølget kører altid vest om og Kirken tre Gange rundt. En stor Hund møder man nu i Brudedal.

Haderup Sogn med Kirken kaldet Den blaa Due var et stort Hedesogn, forhen og nu atter delt i to Sogne. Det har strakt sig nordligere op til Stubbergaards Sø med Herup, Bjørnkær, Trandum Skovhuse og Røjebæk.⁶⁾) Disse Steder lagt til Sevel Sogn er den sidste Grændseflytning her engang i Femtenhundredet.

Sevel Sogn var ogsaa ved Stubbergaards Sø og Flyndersø delt i to, et Sevel og et Trandum, men Stubbergaard nedbrød Trandum Kirke. Herremanden søgte først Kongen om Lov dertil og fik nej. Saa lod han en Heksekælling fare mellem Sevel og Trandum Kirker i syv Spring, og da der kun var syv Kællingspring, maatte han rive den ene Kirke ned. Kællingen Kjæn Swåt hvilte mellem Springene gennem Hjelm Hede paa en lille Høj der hedder »Kjæn Swåt hende Knåt«. Trandum Kirke blev revet ned, men Kirkeklokken sank i Hellesø ved Stubbergaard, hvor den hver Højtid ringer. Præsten stod

paa Alterstedet og tog Folk til Guds Bord, Herremanden red ind mellem Altergæsterne og splittede dem, men Præsten forbandede ham. Efter den Herres Død var der ingen Ro paa Gaarden. Folkene maatte ligge paa Søen i Baade om Natten, indtil de fik ham nedmanet i Djævlesø, øst for Hellesø, endskønt den Herre Gyldenstjerne var bisat i Viborg Domkirke.

Efter Gindeskov var Stubbergaard blevet Herredets faste Borg, og dertil hørte syv Herligheder: Syv Kirker, Møller, Øer, Søer, syv Skove, syv Snese drivende Plove, syv Snese Vinduer i Slottet. Men mer vil ha mer. Gyldenstjerne vilde ride hele Hjelm Hede ind, mens Præsten prækede. Til Held for andre Bønder gjorde Præsten sin Messe kort. Men Diget der rejstes efter Gyldenstjernes Ridt gaar fra Hjelm Mølle en halv Mil nordvest ind i Heden.

En anden Vold er der ved Estvadgaard Hede sønden og vesten Rønbjerg, dannet af Fanden, da Pigen havde læst ham til sig i Cyprianus. Nu er den store »Hulgrob« næsten jævnet.⁶⁾

Der er kæmpet paa dette Strøg mellem Karup Aa og Flyndersø-Stubbersø, mellem Lover Syssel-Fjends-Salling og Hardsyssel: Grændsestrøget Hjelm Hede.

Kong Hjelm og Kong Grim kæmpede og fandt Hvil i æ Grimbakker. Paa den nørre Grimbakke laa Folket, paa den søndre Fjenden. Men begge Konger ligger i nørre Grimbakke.⁷⁾

Her maa Lindormen være, og den er her paa begge Sider Grændsedraget, ved Stubbergaard og ved Karup Aa. Stubbergaard hviler paa dens Hoved, Kroppen strækker sig til en Holm, Lindholm, nær Gaarden — eller, det siges ogsaa, helt ud til Gaarden Landting ved Limfjorden, skraat gennem Herredet. Naar Ormen drager Hovedet til sig synker Stubbergaard, og det vil ske, om al Ild slukkes og alle Mennesker er borte fra Gaarden. Ormen er ikke ond, den holder Gaarden oppe, saalænge der er Liv. Det er Sallingsyssels Ormen fra Eskjær.

Ved Hostrup i Haderup Sogn ud til Karup Aa er den anden Orm, den almindelig jyske, der brændes af en klog Mand, da han maner Smaaorme i et Baal. Men over denne Grændses Mænd ønsker Ormen ondt, den spaar dem før sin Død, at de og deres Slægt skal aldrig holde Gilde uden Kiv i Hostrup By.⁸⁾

Søens Orm holder Gaard og Grændse oppe. Aens Orm bander sine

Folk. Det er ulige Grændser, som strides om at danne Skel mellem Hardsyssel og Fjends. Karup Aa er den nye Grændse der ødelægger sin Lindorm, mens Søgrændsen hævder sin ind mod Sevel Helligdom. Mellem dem strider Herrer og Konger i Hjelm Hede, Vætter og Folk i Haderup Hede, fra Gindeskov til Stubbergaard i Ginding Herred.

Der høres ikke meget om skikkeligt bosiddende Bjærgfolk paa dette Strøg, og naar de er her færdes de som en Ildstang mellem Højene i Trandum. Men vesterude, ovre mod Hjerm Herred, synger Ellepigerne yndigt ved Rydhave, og i Svendstrup spiller de, og de har en rød Ko. Havhesten gaar i Land og græsser blandt Rydhaves Heste. I Ryde søger Bjærgfolk ind til Gaarden, da Højen ryddes. Salshøj i Sevel rummer Skatte. Men det store Bjærgmandssted er i Yllebjærg, den smalle Tange Ginding Herred med Hodsager Sogn skyder ind mellem Hjerm og Hammerum.

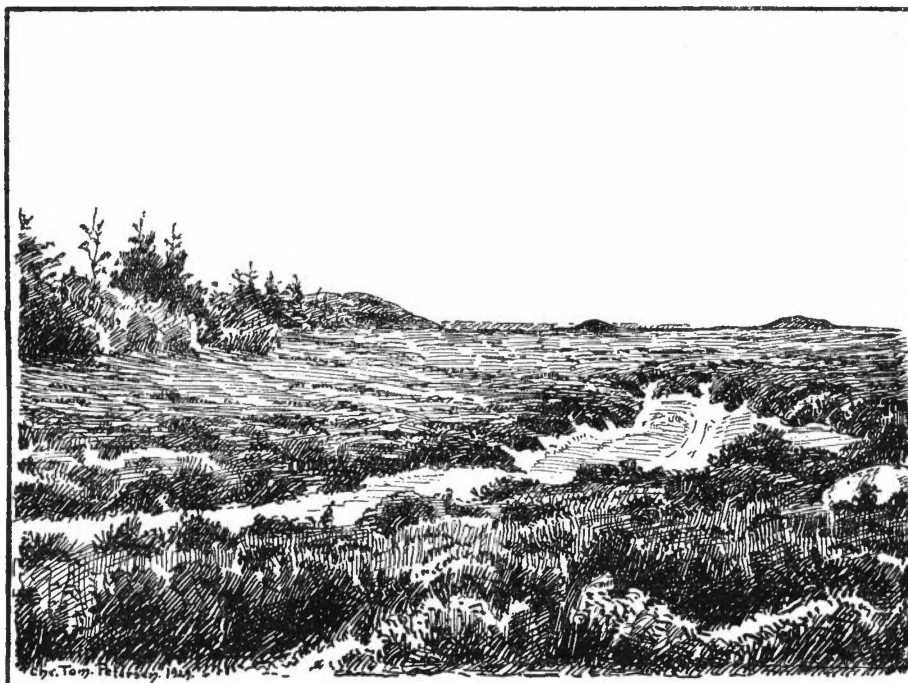
Ved Yllebjærg kan Kvæget ikke være om Natten. Ovenpaa Bjærgget ligger en Høj, der er kastet fra Lindebjærg i Ikast Sogn, Hammerum. Yllebjærgmanden havde gæstet Lindebjærg og glemt sin Vante. Saa kastede Lindebjærg den tilbage fyldt med Jord. Det sker mellem Venner i Hardsyssel, og det er det eneste Kæmpekast der nævnes i Ginding Herred.¹⁾

Der er Fred imod Vest, Krig imod Øst, men Samfærden er vist rigest østpaa, og Tingstederne ligger saa de kan søges fra Fjends Herred, baade Tinghøj syd for Haderup og Tinghøj nord for Trandum. Syd for Stubbergaardssø er en tredje Tinghøj og vest for Sevel en Tinggaard, men ingen af disse Tingsteder ligger saaledes, at de kan vente Tilgang fra Herreder vestude. Ginding Herred er østvendt som et Grændsedrag mellem Hardsyssel og det Jylland der er vejvendt østerud.

¹⁾ J. Flkm. 76, 33, 34. D. S. III, 244. ²⁾ D. S. III, 256. D. Brun III, 474. Flkm. 86, 202. ³⁾ Flkm. 76, 126, Flkm. 86, 186. D. S. IV, 429. D. S. V, 120, 436. ⁴⁾ Flkm. 76, 96. Flkm. 86, 22, 58. Thiele I, 227. ⁵⁾ Flkm. 80, 67, Madsen: Jyll. 170. ⁶⁾ Thiele I, 237. II, 160, D. S. III, 141. D. S. IV, 152. D. S. VI, I, 127. Flkm. 76, 98, 280. Flkm. 86, 11, 245. ⁷⁾ D. S. IV, 49. Flkm. 86, 77. ⁸⁾ Thiele II, 160. D. S. II, 183, 203. Flkm. 86, 63. ⁹⁾ Flkm. 76, 23, 52, 57. Flkm. 86, 13, 32, 44. Sv. Gr. III, 141. D. S. I, 364, 374, 389. D. S. II, 17, 153.

HARDSYSSEL

HJERM HERRED

HEDE SYD FOR BORBJERG (HORNFIKKE)

Holstebro ligger midt paa den lange Sydgrændse til Ulvborg, Hammerum og Ginding Herreder. Fra Struer i Nord falder Grændsen skraat til begge Sider, saa Hjerm Herred er noget ligt en Trekant.

I Holstebro laa Lindormen om Kirken, men blev — imod Sagnets Skik — dræbt af en Ridder, hvilket er afbilledet paa Tinghuset. Byen er baade Samlingssted og Grændseskel.

Vejrum ligger midt i Herredet, i en Ring af Sogne, med Stederne: Ting og Tinggaarde.

Herredssognet Hjerm er lige øst for, et gammelt Skovsogn, hvor Maaren kunde vandre i Trætøppe fra Volstrup til Brusen, gennem Sognet.

Hjerm Sogn er Landet modsat Øen Venø. Mellem Ø og Land sejler Røde Jens paa et Halmknippe. Han skal være en Avlskarl, der i Krigstid røvede skjulte Skatte paa Volstrup og dræbte en Pige. Den Vætte der sejler paa Kornneg fra Land til Ø har engang haft et andet Navn.¹⁾ Men alle Konger og Herremænd er veget fra Hjerm. Der er kun røde Jens tilbage.

Mellem Hjerm Kirke og Vejrum Tingsted ligger Ausum Gaard, samlet med stor Uret af Jord fra tre Sogne: Hjerm, Sir, Vejrum, ikke af en Herremand, men af et Præst der spøger. Alt spøger paa Ausum i Lade og Hovedbygning, Stald og Have — allevegne: løst Kvæg, hovedløs Hest, rød So, rød Stud, hvid Kalv. En Ildvogn med røde Hunde jager paa Diget »æ Kaastdige«, der hegner Gaardens Marker. En Herremand kørte Skellet ind, men Bønderne maate kaste Diget om det trebundne Skels Jordegods, der synes at være Stedet hvorfra Herredet bygges op. Det sker i Ro ved Bønders Hjælp.

Anderledes gaar det til da »æ Kast« bygges ude ved Herredsgrændsen i Abildholt, nær Skellet til Ginding Herred. En Karl læste Fanden til sig i Cyprianus, og Fanden satte to Galte igang med Diget, mens Præsten prækede. Det store Bygdeskeldige er ikke Bønders Værk.

Om dette Dige skal være lagt for Krig eller Kvæghold kan være ligemeget. Det har virket som Folkeskel herude i Heden efter skiftende Kaar.

Inden for Diget i Borbjerg Sogn var de gamle Kongejorder, dem Jordebogen nævner: Hvam, Trabjerg, Hesle Mølle. Denne Mølle kan have været ved Hesselaa i Borbjerg Sogn eller ved Hessel der ligger ved Aaen syd for Mejrup Kirke og har været Præstegaard engang, en Trekant ligger syd for Aaen som et Enemærke. Herfra Herredsskellet higer en Gengangerpræst op til Kirken, hvor han kravler over Kirkediget, som stadig falder ned.³⁾ Men henne ved det store Bygdedige i Hesselaa boede den Kælling, der havde Magt til at vise Ulven af Landet, fordi han tog hendes Faar. Baade hun og Præsten hører hjemme paa Herredsskel.³⁾

Det er dette østlige og sydlige Herredsskel Sagnene værger ligesom i Ginding. Borbjerg Kirke ligger som Haderup og har Sagnet om den første Bruds Offring. Trolden skulde for Kirkested have den første og sidste Brud der var Mø. Den første tog han, hun fik lige Tid til at række sin Brudgom sin Brudekrans før hun offredes, men den sidste faar han ikke, for alle Brudeskarer har altid draget norden om Møllø — ja lige indtil for nogle Aar siden, da en frisindet Pige trodsede Sagnet⁴⁾ — og hun var saa heldig at Troldene ikke gad tage hende som Mø.

I Dalen øst for Kirken, hvor den første Møbrud blev taget, staar nu en hvid Pige og kærner. Det er paa det Sted, hvor Møen i hedensk Tid viedes til at bære Livsfrugt som Smør af Mælk.⁴⁾

Det kostede at bygge Kirke paa Herredshederne i Borbjerg. Nogle vil sige, at der skulde en Mand som Knud den Store til. Det skulde da være Kongen der tingede med Troldene om den første Møbrud. Men andre holder for, at Kirken blev bygget af to store Kæmper. Saa store at de sad paa Knæ og murede to mærkelige Stene ind i Østgavlen. Mægtige skal de være her. De samme høje Karle kendes oppe i Salling, men ellers er vore Kæmper kun overmenneskelige i Kraft ikke i Krop. Hjerm Herred har ingen andre Kæmper, derfor bliver de saa svære, ingen af dem kaster Sten. Det eneste Stenkast i Hjerm og Ginding Herreder kom ude fra Halgaard Bavn i Tvis, Hammerum Herred, og Stenen faldt ved Agerbæk, paa Hjerm Herreds Sydgrændse i Mejrup Sogn, hvor den vender sig, naar den lugter Brød i Agerbæk.⁴⁾

Det er ikke Konger og Kæmper, men Bjærgmænd der værger Hjerm Herred, og de boer i en Høj række langs Øst og Sydgrændsen.

Fra Herredsgrænsen ved Trabjærg gik Højærækken, der nu næsten er ødelagt, hen mod Mejrup. Storehøj, Kløvnshøj, Salshøj var navngivne blandt mange navnløse. Paa Salshøj brændte Lys, men Skatten fik Djeld Mænd fra Ginding Herred ikke løftet. Bedre gik det ikke dem der gravede i en Holm nord for Risum, hvor der ogsaa brændte Lys. Skatten sidder fast i Jorden, og Graverne kan ikke stiltiende hæve den.

Skatten ligger i en Høj paa Mejrup Kirkegaard, hvor det klirrer af Guld, til at genopbygge Kirken, naar den falder. Engang maa den falde, men evigt skal den staa.

Nord for Holstebro er Skatten i en Dam syd for Gaardhøje.

Mellem Bavnehøj og Langemæt i Maabjerg og Navr Sogne gaar en Guldstang gennem Luften mellem gode Venner.

De færdes mere jævnt sammen og hjælper hinanden i Ringshøj og Møgelhøj. Ringshøjmanden er Snedker, og Møgelhøj er Smed. Lyden af deres Arbejde høres. I Møgelhøj er Skatte.

»Kongens Stue« hedder en Huling i Langemæt. Kongen kan ikke lide Heste, de maa ikke staa tøjret ved Højen, men Højfolk er gode Venner med Bonden og lægger deres Ovnrage ud for at faa den gjort istand. Til Løn faar Bonden et Brød fra Højen, og det giver Held i Gaarde.⁵⁾

Navr Møgelhøj Smed har en Fælle i Bur Sogn. Der boer Smeden i en af tre Høje paa Nygaards Mark. Ilden flunker af Højens Top. Lægger man en Sølvskilling her og kræver et Arbejde gjort, faar man det.

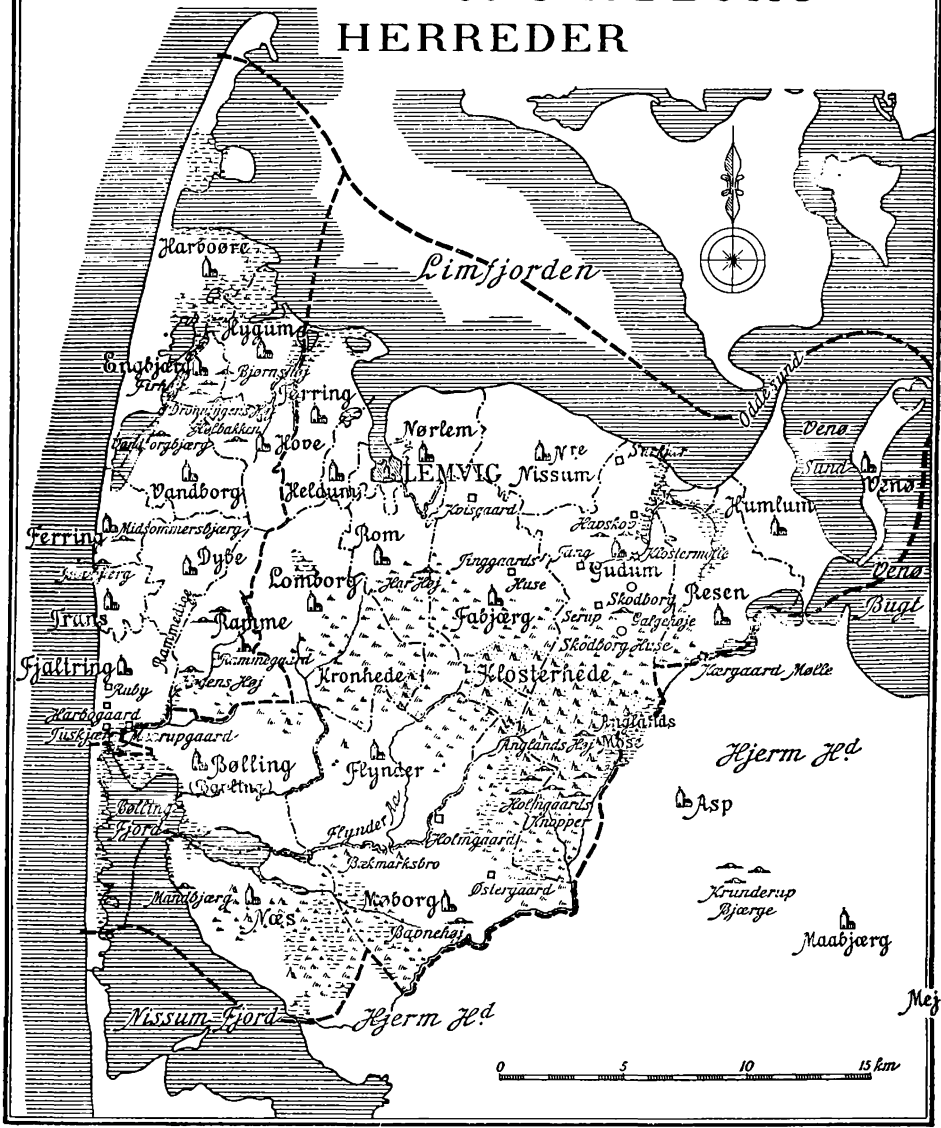
Bymændene søgte efter Skatten hos Smeden, men den fik de ikke.

Sidste kendte Høj i den lange Række er ude vester i Vem. Der kom en lille Kone ind i Vem Hedegaard og bad om at laane deres Daabs-tøj til sit Barn, og hun fik det hellige.

Saa nær staar de sammen, at Højfolk laaner Kristentøj i Bondegaarden. Der er ingen Modstand mellem Høj og Kirke. Og det er Enden paa den lange Saga om Hjerm Herreds Grændsehøje.

¹⁾ Thiele II, 151. D. S. II, 191. D. S. III, 151. D. S. IV, 389. ²⁾ Flkm. 76, 176. D. S. II, 379. D. S. V, 63, 173, 489, 527. D. S. VI, I, 181. ³⁾ D. S. III, 320. Flkm. 76, 329. ⁴⁾ Aftenposten ^{28/11} 1908. Flkm. 76, 59, 61, 95—97. Thiele II, 218. D. S. III, 174. ⁵⁾ D. S. I, 188, 363, 364. D. S. II, 572. D. S. III, 424, 425, 443. Flkm. 76, 98, Kaup. 15. ⁶⁾ Thiele II, 181. D. S. I, 378. Flkm. 76, 40.

VANDFULD OG SKOVBORG HERREDER

HARDSYSEL

VANDFULD OG SKODBORG HERREDER

Vændlefolk Herred — Vendelboernes Herred — hedder det i Jordebogen, og dertil lægges ogsaa Heldum og Nissum af Skodborg Herred, men allerede Ribe Oldemoder har Herreder delt som nu, kun at Harboøre hører til Skodborg, hvilket maa være et gammelt Hardbo Enemærke i Vendlefolks Land.

Vandfuld Herred har, efter de ældste Mærker, været en smal Kyststrimmel, langs Vesterhav og Limfjord sønden for Thy. Saalangt maa Vendelboerne være trængt ind i Hardboernes Land — indtil Har Høj mellem Rom og Fabjerg. Grændsen skulde da ligge mellem Nissum og Gudum. Stednavnet Skodborg findes i Gudum Sogn, som maa høre til Skodborg Herred. Saa kan Grændsen følge Sogneskillet nord om Fabjerg og Hedeskellet, ved Har Høj, gennem Rom og Lomborg, herfra det kendte Herredsskel syd om Ramme og Fjaltring eller maaske nord om Ramme og ned mod Rammedige.

Skodborg Herred maa afgive fire — seks Sogne i Nord. Det kommer vist ogsaa til at afgive Sogne i Syd, Møborg og Næs, saaledes at det egentlige Skodborg Herred, Hardboernes yderste Fløj kun bliver en smal Bræmme, delvis Heder, mellem Venø Sund og Bølling Fjord.

Paa Nordskellet mellem Vendelboer og Hardboer, ikke paa Sydskellet, har Kæmperne sat Sten. Mange Sten, flere fingermærkede, ligger ved Kvisgaard nord i Fabjerg, kastet nordfra efter Rom Kirke. Asp i Hjerm Herred og Rom byggede Kirker sammen. Rom blev den første, saa slyngede Asp Kirkebygger en Sten, der laa ude ved Harhøj. Og ved Rammegaard var en Sten, som man ikke kunde faa til at staa oppe paa Høgens Høj. Der nævnes fingermærkede Stene ved Ferring Kirke og indmuret i Resen Kirke og Kastesten ved Hølbakken i Hove.¹⁾

Efter Kæmpernes Kast kommer Kongerne og bygger Diger.

Rammedige mellem Ramme og Dybe Sogne skal være bygget af Danske mod Angler, der kom fra England og gik iland sønden Bovbjerg ved Ferring, hvor en af deres Kæmper kastede en fingermærket

Sten mod Kirken. Anglernes Fører, Angel — Amled — Søn af en dansk Kongesøn og en engelsk Kongedatter — gik med sin Hær over Rammedige ind for at vinde sin Slægts Kongemagt tilbage. Det store Slag stod ved Angelands Mose mellem Skodborg og Hjerm Herred. Danskerne laa bag deres Volde herude. Angel holdt tilhest paa en Høj ved Serup, nær Skodborg, og her blev han skudt af en Hyrde i Heden. Angel hviler i Anglands Høj eller Vitstens Høj. — Amled kæmpede efter Sakse med Viglek. — Hans Dronning jordedes med sin Guldharpe ved Hverrestens Bæk ved Kærgaard Mølle paa Herredsgrænsen til Hjerm. — Huistensdal er Øst for Gudum Kirke — maa-ske Skelmærke mellem Vendelfolk og Skodborg.

Angel gaar nord om Hederne mod Gudum, han jordes og hans Hær viger sydligt i Heden. Fra Angels Høj gaar der en Række Smaahøje, hvor hans Hær hviler, paa Vejen tilbage mod Havet. Holmgaards Knopper er Navn paa nogle af disse Høje.

Saa har Angel med sin Hær slaaet Ring om Skodborg Herred fra Rammedige og til Sydskellet ved Holmgaard — Bækmarksbro.

Krigens Drøn høres endnu paa Klosterhede, Varsel om et nyt Kampeslag — Genlyd af et gammelt²⁾)

Amledkampen hører Skodborg Herred til, men Vandfuld har ogsaa sin Kongehøj, hvor Kong Bjaan hviler, Bjørnshøj og Dronningens Høj og Firhøjene med Bjørns Sønnerne. Mellem Højene i Dalen er Kongens Led.

Frem i Tiden skal engang en Konge paa Flugt binde sin Hest til en Gren, der gror norden for Fabjerg et Sted — her hvor Vendelfolk og Hardboer mødtes først. Grenen er skaaret bort to Gange, tredje Gang gror den ud haard som Sten og som Skæbne. De skal mødes igen. Genlyd skal atter drøne af Kongeslag og Kæmpestrid. Men her er ingen Holger Danske.³⁾)

Der er ikke Rigets Skæbne i den Strid. Kun Vendelboer og Hardboer. De mødtes i Kamp paa Livet, de mødtes i Nød og holdt Livet sammen. Karlen fra Fabjerg og Pigen fra Rom eller Karlen fra Tang og Pigen fra Surkjær i Gudum Sogn fandt hinanden efter Pesten og satte Bo og bar Slægten frem. Men siden, lyder det, kom der Folk baade fra Norge, Holland og Tyskland. Det er taagede Minder om en Stammebrydning mellem de to Sysler.

I Fabjerg boede en ung Mand, Tællepind — den der tæller, skærer, noget fra en anden? — han lokkede en gammel Mands unge Kone. Begge Mændene faldt i Kamp. Den gamle Mænds Søn fuldførte Hævnen og brændte Tællepinds Gaard, der nu ligger under Tællepinds Høj.⁴⁾ Det klinger som en Folkevisе om Kamp og Hævn mellem to Slægter, eller Stammer, en ny Mand og en gammel Mand.

Naar Brydningen har naaet et vist Maal sættes der Ting. Mærkeligt saa tæt Tingstederne ligger ude i Randen af Bygden, tydeligt som Stævne for Stammer. Skodborg har sit gamle Herredssted nord i Heden ved Gudum, Skodborg Huse op til Galgehøje, Skodborg Gaarde med Tingdalen ved Klostermølle, hvor der gaar en hovedløs Hest. Der var ogsaa Rettersted ved Kjærgaards Mølle ind til Hjerm Herred.

I Fabjerg er Tinggaards Huse lidt nord for Heden. Ting blev der ogsaa holdt ved Rom Kirke, som var Fjerdingskirken, Hovedkirke i Herredet. Alle disse Tingsteder er i Skodborg Herred lige nord for Heden.⁵⁾

I det nuværende Vandfuld Herred kendes intet Stednavn med Ting. Men Stævnesteder kan der have været paa Vanborgbjærg i Vanborg Sogn og syd for paa Midsommerbjærg i Ferring. Nord for Dybe Kirke har Trans Sogn et Enemærke øst for Helligkilden. Vandborg, Engbjærg og Hove Sogne mødes i tre Flige der er som Tegning af en tredelt Fællesvang. Men ingen af disse Stævner tyder paa Fællig med Skodborg. Vendlefolket har holdt Stævne alene, men Skodborg har lagt sine Tingsteder til Samling med Vendlefolksherreds gamle Nordkyst, der siden blev draget ind til Skodborg. Trebundet Sogneskel med Flige findes her mellem Rom, Fabjerg og Nørlem.

Den gamle Tingvej, »Karetvejen«, gaar fra Nordkysten gennem Heden til Holmgaard. Der kører en med to lænkede Hunde, det er hørt i Havskov. Det skal være Per Skriver paa Østergaard, han vandt Gaarden med Uret — fra Vendlefolk? — og fra den anden Side kommer Povl Elias af Holmgaard i Møborg, ridende paa en lille hvid Hest. De rider eller kører til Kæmpehøjen, hvorfra Østergaard kan ses.⁶⁾ Vejen maa gaa over Skodborgtinget og om ved Angeland Moses Høj-række, men den gaar kun til Holmgaard ved Bækmarksbro og ikke helt ned til Herredsskellet.

Der er Tegn til at det gamle Herredsskel mellem Hjerm og Skodborg har gaaet her, og at Møborg egentlig er et Hjerm Sogn.

Møborg, Maabjerg og Mejrup Kirker er bygget af tre Møer. De tre Sogne maa høre sammen, men Møborg var sværest at faa rejst, den kunde ikke staa paa Bavnehøj, de maatte søge nyt Sted.

Paa Hjerm Herreds Sydgrændse gaar en Præst igen og river Kirkediget ned i Mejrup. Et Skaar i Kirkediget, hvor en Gengangerpræst færdes, findes ogsaa i Bøvling, som er Skodborg Herreds Sydsogn, naar Møborg hører til Hjerm, og Grændsen følger Flynderaa ud i Bølling Fjord.⁷⁾

Bækmarksbro fører over Flynder Aaa. Der vandrer en hvid Jomfru ved Bækmark Gaard norden Broen for et Barnemord. Hun blev manet paa en Mark der hedder »Peder Agers« ved et Dige, hvor et Stenkors staar.

Da en af Bækmarks Karle for Spøg havde vundet hende i Kortspillet Brudeseng, fulgte hun ham allevegne, saa han maatte drage bort og aldrig mere komme norden for Bækmarksbro.

Det er et gammelt Skel. Derfra gaar Vej over Bøvling ind i Vandfuld Herred, i Fjaltring Sogn, hvor der er et Dige med en Skat, som det giver Uheld at søge efter. Diget ligger mellem Gaardene Tuskjær og Ruby, nær Harbosgaard. Nordøst for er Rammediget.⁸⁾

Fra Rammediget gik Kampvejen nord om Skodborgbygden til Angelands Mose. Fra Rubydiget følges et Sagndrag over Diget ved Bækmarksbro og Holmegaard til Holmegaardsknopper, Højene sydvest for Angelands Mose. Ude øst i Hjerm Herred er Kastdiget ved Abildkær. Angeland Mose er Valen mellem disse Volde i Vandfuld, Skodborg og Hjerm.

Rundt om Kampegnen fæstnes Sagnene.

Bjergmanden i Guldhøje øst for Rammedige deler sit Guld med den Rytter der kaster en Kniv over det, da det ligger ude paa Højen — men Rytteren døde som en Stakkel.

Bjergmanden i Agerskovhøj i Engbjerg deler Eng med en Bonde.

Men den Bjergmandssmed der boer i Mandbjerg i Nes deler ikke med nogen, hans to Køer græsser nedenfor Bakken, og det Sted maa aldrig lægges under Plov.

Bjergmanden fra Angelands Mose red en Mand hjem fra Køben-

havn en Juleaften. Manden havde været derovre for at føre en Rets-trætte, hans Hjemlands Trolde hentede ham tilbage. Men Trolde maatte fly af Land, og til Gengæld for Hjælpen færgede Manden dem over Odde-sund. De flyede Hardsyssel. Men Thylands Bjærgfolk flyede til Hardsyssel. Saadan blev der altid nogle hvert Sted.

Fra Gudum vilde en Kæmpe bære Jord i sin Vante for at lave Bro over Odde-sund, han tabte Jorden, der blev til to Høje paa Gudum Præstemark⁹).

Det var vel en Vandfuldkæmpe, der skulde have Bro over til Thy og Vendle-folket, men naaede det ikke over Skodborg.

Saa var der en Heks, som fik en Lerorm til at springe over Aen mellem Hygum og Tjørring, det nuværende Herredsskel. Hun naaede hellerikke at faa den længere ind i Skodborgbygden.

Om Lomborg Sogn har hørt til Vendlefolk eller Hardboer er ikke let at se, men der var Hekse som kunde trolde til begge Sider. Og vesten Lomborg Præstegaard løb en Bæk, hvori Rakkeren badede Juleaften. Det er et hedensk Helgsted, som Kristenfolk har vendt sig fra, men som stadig er godt for Rakkeren¹⁰).

Grændsen mellem Vendlefolk og Hardboer er stærkest fæstnet i Syd og i Nordøst.

Ved Vendlefolkets søndre Skel, syd for Maarupgaard i Fjaltring, Vandfuld Herredsgrændse, boer Aamanden i Aen, og han huggede en Guld-krog i en Bondes Stud. Ejeren tog baade Stud og Krog. Aamanden krævede sin Krog igen, men Bonden vilde ikke af med den, og med den fulgte Velstand i Slægten. Saaledes maa den indvandrede Slægt vinde Sejr over Vætterne.

Det vides af Jordebogen at Vendlefolkherred havde taget Nørre Nissum, næppe mere østpaa.

Ved Nissum ligger alle stærke Grændsers Vogter Lindormen, den slyngede sig om Kirken og dræbtes af en Tyr der var opfødt i tre Aar med nymalket Mælk. En Mø førte Tyren frem til Kamp. Lindormen dræbes af Tyrens Horn, Tyren af Ormens Gift. Men Ormen har en Unge som lever under Kirken. Den vil engang hævne sin Æt.

Fra dette Lindormebo og ned over stenmærkede Heder til Rammedige og Diget med Skatten ved Harbogaard gik Vendlefolks Grændse. Hardboerne har trængt dem tilbage, men Sagnet vil at en Grændse

kan ikke slettes, den skal hæve sig igen, og den nye Lindorm slynge sig om Nissum Kirke. Men da kommer Tanken om Ragneroksstriden, uden Holger Danske. Alt skal gaa under ikke i Blod, men i Hav.

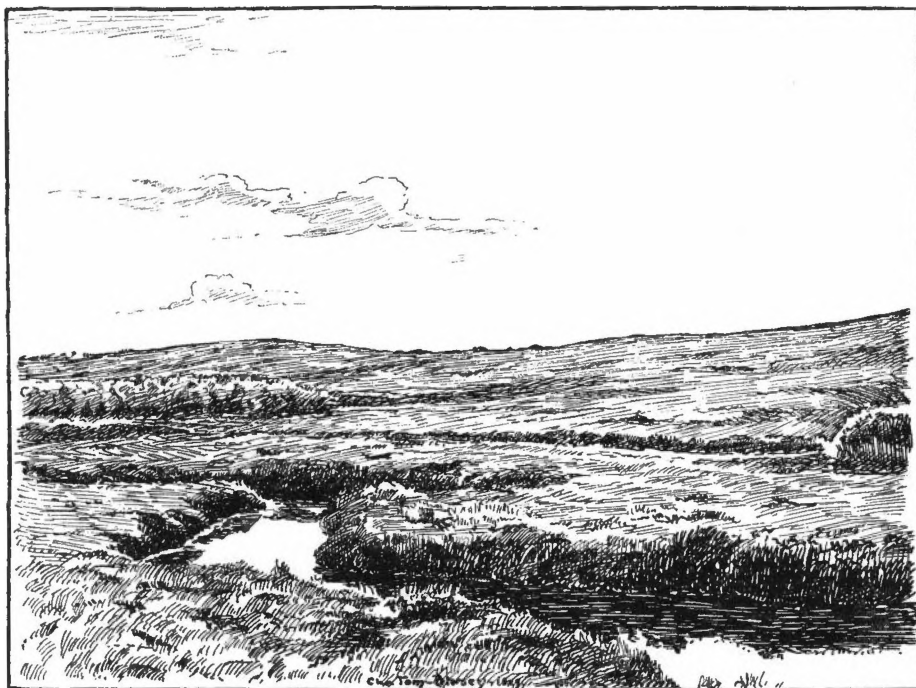
Det er spaæet, at Jorden skal hvidne i Kridt, stivne, og der skal fiskes Torsk paa Lemvig Torv og ved Rom Kirke og ved Krunderup Bjærg (sidste inde i Hjerm Herred). Og Toftum Bjærg skal ligge i Havet¹¹⁾. Det Land nord og øst om Hederne, hvor Kampen med Vendlefolket har staaet, skal gaa under i Hav.

Langs Vestkysten og ned i Slesvig lever disse Sagn om en Anglerkamp og Havets Hævn.

¹⁾ D. S. III, 29, 32, 36. Skgr. 88, II, 180. D. F. S. Flkm. 80, 52. ²⁾ Thiele I, 4. Kamp. 14. D. S. II, 582. D. S. IV, 46. Skgr. 88, II, 191. ³⁾ D. S. II, 338. D. S. IV, 13. Flkm. 76, 142. ⁴⁾ Thiele I, 169. D. S. IV, 570. ⁵⁾ D. S. 376. Sktgr. 88, II, 187. Kirkehist. Saml. III, 834. ⁶⁾ D. S. V, 135, 447. ⁷⁾ D. S. III, 320. Flkm. 80, 18, 111. ⁸⁾ D. S. III, 436. D. S. V, 391—93. ⁹⁾ D. S. I, 177, 180. Flkm. 76, 9. Flkm. 80, 16, 50, 290. ¹⁰⁾ D. S. VI, II, 201. Alml. T. V, 115. ¹¹⁾ D. S. II, 188, 195, 341. Flkm. 80, 57.

HARDSYSSEL

ULVBORG HERRED

SKEL VIND — NØRRE OMME SOGNE, ULVBORG — HING HERREDER

Fra Vesterhavet gaar Ulvborg Herred syd for Hjerm Herred smalt i Vest, bredere østpaa og bøjer i Syd mod Hammerum Herred, med Felding, Vinding og Timring Sogne.

Næsten midt i Herredet ligger Tinghøj i Ulvborg Sogn paa Skel til Raasted, og lige derved er Galgehøj, en af Røverstuebakkerne. Tinghøjens Stensætning fjærnedes midt i forrige Aarhundrede, og nu er Højen dyrket.

Der er en Tinghøj syd for Vinding, det maa have været Østertinget for Sognene Felding, Vind og Timring og maaske for noget af Hammerum Herred med, her hvor Hederne næsten løber over i hinanden, og hvor der intet fast Sogneskel kan vises. Skønt Felding ikke nævnes i Ribe Oldemoder maa Sognet høre til Ulvborg. Stenshøj, Stensgaard og Stavshede mærker Grændsen.

Modsvarende Østertinget er Navnet Ting i Staby Sogn, et Vester-ting. Manden fra Ting Gaard tog en Sølvstob fra Kællingen i Harebjerg, da Højen stod paa gloende Pæle, og hun bød ham Drikken. Han red, og hun fulgte — til Tingporten. Dær faldt hun og fødte to Børn. Denne Slutning paa Sagnet er ukendt og maa vel tydes saa, at Tingets Vætte er livgivende.

Endelig ligger Lovhøj med Navn af Loven, Tinget, syd i Timring, hvor Ulvborg, Hammerum, Hind og Bølling Herreder mødes, og her sidder Kællingen med sin Rok og spinder midt i Herredernes Ring. Her paa Lovhøj — eller det er paa Sortbakke — staar en Jomfru med blodige Arme og Kniv og kræver af Vejfarende, at de skal to hendes Børnetøj i Bækken. Hun er en af Hammerums mange usalige Møer. Kællingen med Rokken er den kendte Grændsevogter, der danner et fredhelligt Sted. Paa Lovhøj kunde det meste af Hardsyssel mødes til Ting, muligt er det Landstingshøjen²).

Fra Landsting er der langt til Hyrdernes Tingsted eller Gildested i Engene. Gildstedbak hedder to Steder i Ulvborg, hvor Hyrderne holdt deres Fest, som vel har været det Midsommergilde der ogsaa

kendes i Vendsyssel. Men Forskel mellem Gildested, Tingsted og Helligsted er ikke altid let at se. Naar Selvmorderen jordes i Heden, bliver hans Grav et Samlingssted i Vaar, et Stævne hvor Graven smykkes som Offring for Sommerens Grøde. Saadan et Sted er vist »Larses Lav« en Lavning med en Gravtue i Heden syd for Ulvborg. Lars var fra Kærgaard, en gammel Adelsgaard, og tog Livet af sig. Liget blev lagt paa en Vogn, draget af to Kvier — og de fandt Helgstedet for ham — og for alle dem der siden mødtes her i Larses Lag og i Larses Lavning³). Men om Laget huskes nu intet.

Et Helligsted var »Karethullet« syd for Vosborg gamle Gaard. En ond Frue blev kørt derud af sin Karl²). Hun er offret og blevet Vætte, der muligt har taget mod Offring igen.

Paa Tornebuskbakken ved Nørre Vosborg, Herredsskellet til Hjerm, — en anden Tornebuskbakke findes ved Hammerum — var der ogsaa en Helligdom. Der stod Skjærum Kirke, som blev revet ned af Vosborgherren, Gyldenstjerne — her som i Trandum, Ginding Herred. Ladefogeden der brød den første Sten hængte sig — og blev som Lars vist til Graven af en oksekørende Vogn, der gik mod Nord over i Hjerm Herred til Vem. I Korsvejhedse ses en grøn Plet, Gravstedet. Herremanden blev nedmanet under en Sten nord for Gaarden. Alterstenen ligger hvor Kirken stod, og der sidder en Hund. Ved Kirken var et Kloster. De ugudelige Munke fik deres Synder tilgivet ved at tvætte sig i Helligkilden ligeved — som Rakkeren i Lomborg Bæk, Skodborg Herred. Hellig er ogsaa Aaen her, Storeaa, Gudena kaldet. Naar den raaber: Tiden er kommen, men Manden er ikke kommen, saa farer Manden, løbende ad Tornebuskbakken ud i Aaen³).

Den er Skel mellem Hjerm og Ulvborg.

Gaarden Vosborg samlede Jord paa begge Sider: Nørre og Søndre Vosborg. Den nørre Gaard gav Aaen nyt Løb for at faa Fiskeretten, men maatte tilsidst gaa ind under Søndre Vosborg, hvis gamle søndre Skeldige endnu skal være at se. Men haardere end Herrerne kæmpede Tyrene om Land.

Vibholm og Brundbjerg Tyre rev i Kamp Jorden op, saa Sandet føg og lagde Ødemark mellem Madum og Staby. Madum Kirke og flere Gaarde maatte flyttes.

Havet slog ind: Udstrup og Vester Tang Tyre kunde brøle til hinanden før, nu er der næsten milevidt Vand mellem dem⁴).

Værre end Tyrene var Havmanden: Han lod sig drive paa Land og jorde i Nissum og Husby Kirkegaard. Da han var i Jorden blev Sandet levende og føg. De grov ham op, da laa han i Ring med Stortaaen i Munden. Han blev lagt paa en Vogn uden Jærn, forspændt med to røde Kvier og kørt i Havet. Saa lagde Sandet sig. Men siden den Tid jordes landdrevne Lig i Klitten og ikke ved Kirkerne.

Som de røde Kvier er Havkvæget, der kommer op af Havet og gaar mellem andet Kvæg. Havkoen i Husby fik flere røde Kalve, men de var slemme til at bisse, og da Ejeren slog dem lød en Røst: »Kom Røn og tag alle dine med.« Saa gik de tilbage til Havet. — Paa Sjælland er Havkvæget blaåt-sort som det jyske Kvæg, herovre er det rødt som det sjællandske: Havets Kvæg, kommen over Havet, og Nissen ynder særlig at vogte de røde Kvier, Vættedyrene⁵). Men Bjærgmandens Ko er hvid. En Sten kaldet »Den hvide Ko« hører til Bjærgmanden i Stjærnhøj og ligger ved Udsigtstaarnet i Ulvborg Plantage, nær Herredsskellet. Den er flyttet en halv Snæs Alen fra sit Sted, fordi den vilde synke, da der var gravet efter Skatte under den, men nu staar Den hvide Ko synlig og fredet ved Taarnet i Skoven. Havkvæget skal være rødt, Bjærgkvæget hvidt. Men der er kun een Bjærgmandsko.

Bjærgmand er der næsten allevegne i Ulvborg Herred. Og de flytter om.

Fra Husby Harebjærg maa de fly til Aarbjærg og derfra over til Gjørding i Hjerm Herred. Paa Sydskellet i Store Bjerrums Høj i Madum er de endnu. Ulvborg Sogn har dem baade i Nord og Syd: Nørre Tang og Stjærnhøj. I Tang laaner de Øl. Ved Vejvad i Vinding yder Gaardkonen dem Barselhjælp. Bonden fra Tjagvad saa en lille Mand skylle Fødder i en Bæk ved Vejvad, Herredsgrændsen: Hvad er du for en Pog? — A er ingen Pog, a er en gammel Mand, a skal over ad Timring og skære Hakkelse til min Aldemor Juleaften. — Det er Bjærgmanden der ligesom Rakkeren i Lomborg og Munkene ved Vosborg skal tvætte sig til Helg ved Skellet. Derovre i Timring kæmper Bjærgmænd fra Trehøje og Hedejordshøj. Fredelige er de i Lærkehøj i Vind, men i Idum ses de som en glødende Stang der hæves⁶).

Efter denne Ildglød søges Skatte. Hedeboerne farer som vilde om og flaar i alle Høje. De æder Høje: Skindbjærg i Nørre Fjand, Stjernhøj og Knudehøj i Ulvborg, Nørby i Husby. De gækkes og ængstes, faar Uheld i Slægten og aldrig Skatte af Høje').

Ødemarker faar de.

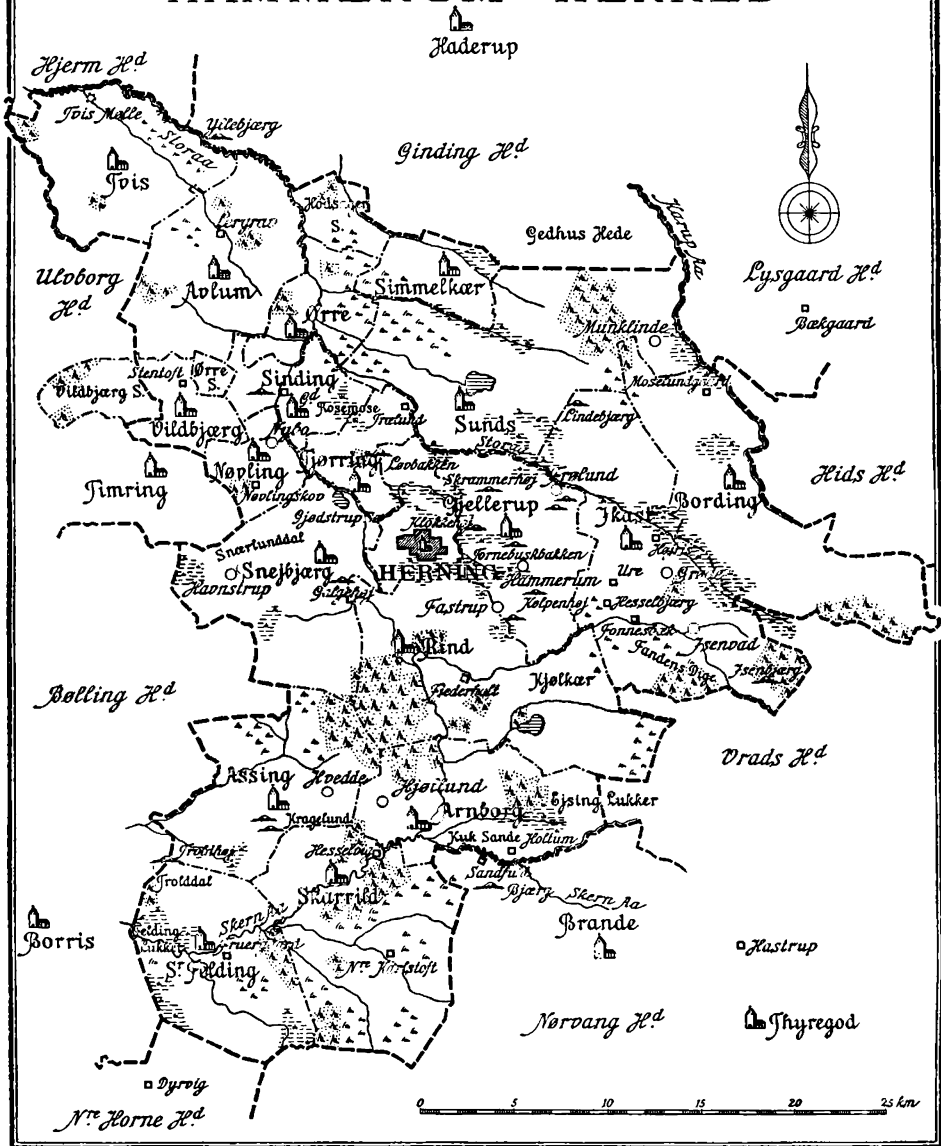
Lystlund i Ulvborg Hede var en By med tolv kørende Mænd og atten Husmænd, den blev øde, maaske ved Pest, ingen ved det. Kirken brudt ned, Sand lagde sig over Mulden, — som naar Tyre kæmper.

En stor Krieger er jordet her. Det er vel ham der har ligget i Lejr paa Grønningen, Kongens Dos og ved Kongens Bakke, nær Røverstuerne i Ulvborg. Det var en Juleaften, og Danske stod mod Danske. Som naar de graver Høje ud.

Men den største Strid vil komme til at staa ude ved Havet, hvor Brønde og Stenbro af ødelagde Byer staar i Havstokken. Der er spaacet, at Kampen skal kæmpes paa Fjand Grønning og Sejren vindes af Oldinge, Dreng og Kvinder, naar der ikke er flere Mænd, end der kan samles om et Tøndebaand⁸⁾). Det er Holger Danskekampen uden hans Navn.

¹⁾ D. S. III, 330. D. S. IV, 457. D. S. V, 359. Flkm. 76, 3. Flkm. 80, 49. ²⁾ Medd. af Kr. Larsen Vestergaard (ogsaa Hardsyssels Aarb. 1910). D. S. III, 401. ³⁾ Thiele 282. D. S. III, 139, 19, 6. D. S. V, 248. Flkm. 76, 100. ⁴⁾ D. S. III, 266, 353, 401, 402. Alml. II, 106. ⁵⁾ Sv. Gr. III, 139. D. S. II, 83, 152, 153. Flkm. 76, 78. ⁶⁾ Thiele II, 195. D. S. I, 11, 13, 122, 123, 346. Flkm. 76, 3, 29. Flkm. 80, 49, Sktgr. 89, II, 201. ⁷⁾ D. S. I, 182. D. S. III, 449. Flkm. 76, 36. ⁸⁾ D. S. II, 337. D. S. III, 265, 400, 401. D. S. IV, 59.

HAMMERUM HERRED

HARDSYSSEL

HAMMERUM HERRED

Hammerum Herred er stort, det strækker sig i Syslet saa langt som tre andre vestfor, og det mødes med tre andre Sysler Lover, Jælling og Varde mod Øst og Syd. Fliget er Herredsgrænsen i Øst og Vest med løse Sognerækker. Midt i Herredet ligger en fast Sognegruppe bygget i Ring om Gjellerup.

Her er det gamle Tingsted Hammerum med Tornebuskbakken, hvor Gjellerup Kirke ikke kunde bygges, men om noget Ting taler Sagnet ikke.

Tinget og Galgehøj er syd for Snebjerg Kirke, hvor Sognerækken i Vest mødes med Sogneringen.

Nord og Syd for Hammerum kendes Rettesteder i Fastrup og norden Gjellerup Kirke.

I Herredets nordligste Sogn Tvis skal der være holdt Birketing. Det varede i tre Dage som et Marked i fri Luft, og en Ulvborgpræst frøs ihjæl. — Tvis Sogn og Avlum med kan have hørt til Ulvborg. Mærkeligt er at Ribe Oldemoder ikke nævner Tvis Sogn, hverken til Ulvborg eller Hammerum.

Vejene har været lange til Tingstedet paa disse Heder. Yderst i Øst ligger det langstrakte Bording Sogn. Folkene havde Navnet »Bording Lovsangere«, ikke fordi de lovsang noget i deres Fattigdom, men de drog syngende til Ting. Paa Vejen kvad de Folkeloven som den skulde lyde paa Tinget. Hvilket Ting søgte de, Hammerum eller Ginding? Lang Vej havde de at kvæde deres gamle Lovkvad').

Drog de ad Haderup kunde de møde Røvere paa Gedhus Hede eller paa Lindebjerg. Fra den anden Side laa Røvere paa Tingvej i Snærlunddal vesten Snebjerg, det var dem der slog deres Søstre ihjæl som det er kendt fra flere Sagn. Det var dengang her var Skov fra Snærlunddal til Isenbjerg, saa et Egern kunde hoppe den Vej i Trætoppe gennem Herredet').

Hvorledes det saa har sig med den tætte Skov der blev til Ørkenhede, var der hvertfald ikke blot Røvere, men Konger i Herredet.

Norden for Hammerum i en Høj ved Frølund laa Kong Peder med sit Guldsværd. Da de grov Højen ud var Sværdet kun af Bronze, men det var der.

Mod en fremmed Konge kæmpede Hammerumkongen vesterude i Sinding Sogn, men da den hjemlige Konge gik op paa en Høj tog han Held paa »Kongens Lykkehøj« og vandt Slaget.

Der kæmpedes ude øst i Ikast mellem Ikast og Bording. Højris-kongen lagde sin Skatkiste i Aaen, han tabte, men Landet holdt sin Skat. Helt ude paa Herredsskellet stod Kong Knap i Bækgaard i Torning Sogn, Lysgaard Herred, mod Kong Hans i Moselundgaard: Lovring mod Hardbo. Kong Hans rejste en Vold, som endnu ses ved Moselund. Kong Knap gik ikke over, men saa brød Kong Hans frem over sin Vold og tabte Slaget i fremmed Bygd. Han endte med at skjule sig som Rakker i en dræbt Hests Bughule. Men Skatten ligger Nordøst for hans Gaard ved en stor Sten.

Dette var Lovringkampen. Hardsyssel og Jælling Syssel kæmper i Slag mellem Kongerne i Holtum, Arnborg Sogn og i Sandfuld, Brande Sogn, Nørvand Herred, Jælling Syssel. Kong Mesme fik sin Grav i Sandfuldbjerg, derovre, men hans Helt Ole Kuk faldt paa Kuk Sande og jordedes paa Holtum Mark her. Da hans Høj slettedes fløj Tag af Huse³). Ud mod Jælling Syssel kæmpede ogsaa to Konger i Skarrild Sogn. Det er stadig Sysselgrændsens Kampe omend Kongerne siges at bo i samme Sogn. Udad mod Vest i Hardsyssel kæmpes ikke.

Saa rejste Hardboerne Diger i Øst mod Lovringer og Jælling Syssel. Der er Kong Hanses Dige ved Moselund eller Munklinde.

I Arnborg Sogn overfor hvilket baade Lover og Jælling Syssel mødes, er et Indelukke, en Folkeborg: Engen »Ejsing Lukker«, der som et Enemærke i Arnborg hører til Thyregod, Nørvang Herred, Jælling Syssel og ejes af Gaarden Hastrup. Men Ejsing hvoraf Stedet har Navn ligger i Vrads Herred Lover Syssel.

Sagnet siger, at Avlskarlen fra Hastrup skulde slaa en Eng her sammen med Trolden og fik det Raad at slaa i Ring indefra. I Rundgang paa et Midsommerstævne dyrkes dette Sted, mellem tre Sysler, med Navn af Lover, tilhørende Jælling, liggende i Hardsyssel.

— Hvor Hardsyssel i Sønder Felding Sogn møder Jælling Syssel og Varde Syssel er ved Fruergaard et Indelukke i Eng, redet ind mens

Præsten prækede, og Diget rendtes op af to sorte Hunde. Det »kaldes Felding Lukker«. Det er det store Stævne paa det andet trebundne Sysselskel⁴).

— Et lignende Indelukke var der i Isenbjerg i Ikast ud mod Jælling Syssel. Bjærgfolkene Svin skadede Bøndernes Marker, og da der klagedes, krævede Bjærgfolkene Ret til at hegne et Indelukke, mens Præsten prækede, og to Hunde hjalp dem.

Isenbjerg er en af de Flige Hardsyssel jager ind i Lovringernes kæmpende Rad. Her ligger Fandens Dige.

Det byggedes af Blære Bure i Ure, Hedningen der for at hjælpe sin Broder, den kristne Bonde Jander Nielsen i Vaade, med Kirkebygning krævede Ret til at ride Jord ind, mens Præsten prækede. Blære red paa sin skimlede Hest med to Mynder, og Diget hævede sig efter Hestehoven, det gik »fra Ure Hav til Isen Skav«. Præsten maatte kortne Prækenen. Mynderne sank i Jorden, og Bure red til Kirken, han kastede et Guldkorn paa den viede Jord med Løfte, at den, som bar det ud, skulde blive gal, som Bure var nu. Saa bandt de Guld det paa en Hund og lod den bære det ud og dræbte Hunden. For Guld det byggede Jander Nielsen Ikast Kirketaarn.

Fandens Dige eller Isen Kast gik fra Isenbjerg langs Sognegrænsen over Fonnesbæk til Ure.

Om man nu efter de Lævn der er tilbage vil kalde Diget en Kvægfold eller en Kampvold er lige godt. Isen Skav er Kilen ind i Lovringernes Land, og Diget er helligt.

Folk i Ikast har offret til Hjørneskel og lagt en Sten derpaa naar de gik forbi⁴).

Fra Isenbjerg strækker Ikast Sogn sig — langstrakt som Bording i Øst — op til Lindebjerg. Ved en Hedebrand, da Lindormen vred sig under Baalet, skød den Bjærget op paa sin Ryg. Siden hægede den i Gjellerup, Ikast og Sunds. Den brændtes i Baal af Hugorme-dræberen eller af en Ridder der tændte tre Baal og red igennem dem fulgt af Ormen, der blev i det tredje. Ved Gjellerup Kirke blev Ormen dræbt af Tyren. Det samme skal være sket i Brande Nørvang Herred.

Det siges ogsaa at Ormen ligger i Gjellerup endnu. Men dens rette Sted er paa Lindebjerg, og der er dens Unge set⁴).

Lindebjerg er det store Vættebo. Herfra kaster Bjærgmanden en Vante med Jord over til sin Broder i Yllebjerg, Ginding Herred. Den samme Tjeneste gjorde Yllebjergmanden, da Broderen havde glemmt sin Vante hos ham. De er begge inden for Syslet. Den tredje Vætte Isenbjærgmanden kaster intet bort. Herude ved Sysselskellet slaar han sin Kiste i Laas, høres det.

Ogsaa Kirkebyggerne kaster med Vanter, det er i Vildbjærg og Timring, Hammerum og Ulvborg Herred, vesterude hvor det ikke gaar saa haardt til som mod Lovringerne⁶).

Mod Øst sidder der Sten med Fingermærker i Gjellerup Kirkedige og ved Sunds Kirke, nu Præstegaard — i Rosemose kastet fra Sunds efter Sinding Kirke — fingermærket i Bidse Mose, Ikast. »Den graa Sten« staar mellem Ørre og Sunds, maaske Rosemose. Vest for Isenkast i Kjølkær ligger flere kæmpekastede Sten.

Det er som et Indreskel i Herredet. Grændsen er skudt ud med en Sten sydøst for Bording Kirke, kastet fra Ikast, og en Sten ved Moselund over Kong Hanses Skat. Nordligst er Stenen i Tvis over Munken der byggede Klosteret og sydligst en kæmpekastet Sten i Hjøllund Plantage.

De er alle ude i Øster og Nord. Vestpaa kendes kun Stenagre i Vildbjærg, hvor Køretøjet gaar istaa, og Stentoft lidt derfra⁷).

Ved disse Mærker boer Vætterne, Højfolket, fra Lindebjerg til Isenbjerg. I Grøde, Ikast Sogn, hviler Kæmpen der flygtede med Kone og Børn for Dragen inde fra Hjelmlev Herred. Kone og Børn faldt paa Vejen, kun han naaede ind i Hardsyssel og fandt sin Grav.

Gjellerup har mange Højfolk. Bjærgmanden i Fastrup Bakke fulgte med Bonden til København og førte ham hjem gennem Luften Juleaften. Det er et vestjysk Sagn.

Der er andre Højfolk i Klokkehøj, og vesten Gjellerup Kirke i Paahøj og Skrammerhøj, der gæster hinanden. I Kølpenhøj boede en Smed der gjorde Folks Sager istand. En Ellepige laante Bryllupskjole i en af Gjellerup Gaarde.

Vesterude er der en Troldhøj paa Herredsskellet til Bølling mellem Assing, Felding og Borris, den ses paa gloende Pæle. I Øster Havnstrup, Snedbjerg, ved trebundet Skel, Hammerum Ulvborg

Hind Herreder er der en Plet Jord ved en Høj, hvor man ikke kan komme fra, særlig ved Pinse Vækilden, et vestjysk St. Hansblus.

I Tjørring er Bjærgfolk vennesele og giver Bonden Mad. Der stod en Kone og kærrede ved Højen. Hun gav Bonden en Kjanbrøge, Brød med nykærnet, usaltet Smør, det er muligt Brudestedet og Bryllupskosten. Men Tjørring Bjærgfolk lider ikke at en vejfarende sidder paa Højen, for saa sidder han paa Grødsleven, »Madstokken«. Disse Bjærgfolk skal op oven Jorden for at føde, og derfor maatte en gammel Kone ikke sidde sent og spinde. Saa kunde de ikke komme op for Lyset⁸).

Dyrevættene i Hammerum er særlig Svin, Søens Dyr. Man møder en So med Grise ved Munklinde, Karup Aa, ved Svinevad i Gjellerup, ved Lergrav i Aulum, ved Bukdal i Ørre. I Gjødstrup Sø mellem Snedbjerg og Tjørring og i Kragelund Dam sydøst for Assing er Gaarde sunket fordi Præsten kaldtes til en So⁹).

Disse Vætter har et mærkeligt Følge af usalige Jomfruer, der særlig færdes i Sognerækken paa Vestgrændsen, indad mod Syslet.

En hvid Jomfru med blodige Arme og Kniv i Haand gaar i Tvis Mølle og tvætter sig ved Brønden.

En hvid Jomfru, en blaa Jomfru og en So gaar ved Lergrav i Aulum. Den blodige Jomfru og Soen med Grisene ses i Nøvlingsskov, og paa Sindinggaard skyller hun sin blodige Kniv. I Nybo, Nøvling, og i Timring kendes hun — ikke i Vildbjerg, men i Tjørring mellem Løvbakken og Trælund, ligesaa i Trolddal Sønder Felding. Assing har Røverkviden Lang Grete gaaende i Dyrvig Eng, her kan Heste ikke tøjres. Hun er paa Vandring østerud fra Assing Høje, gennem Grønddal ad Hvedde og Arnborg.. Her kan hun mødes med en anden fra Hesselbjerg i Ikast, den Jomfru gaar i vest over Aaen ved Fjederholt, ad Vestergaard og Ravnsbjerg, oven Aaen ved Hesselvig til Nørre Karlstoft, hvor hun fødte sit Barn og dræbte det. Hun kaldes gamle Ane og klager sig ynkeligt, naar hun skal tage sine Hoser af og vade over Aaen.

Det er Jomfruer der dræbte deres Børn. Men hvorfor gaar de paa dette Strøg, langs hele Vest- og Sydgrændsen. Er det Offermøer der vandrer som BARNEDRÆBERE. Eller er det Ellepigerne, der kendes saa-

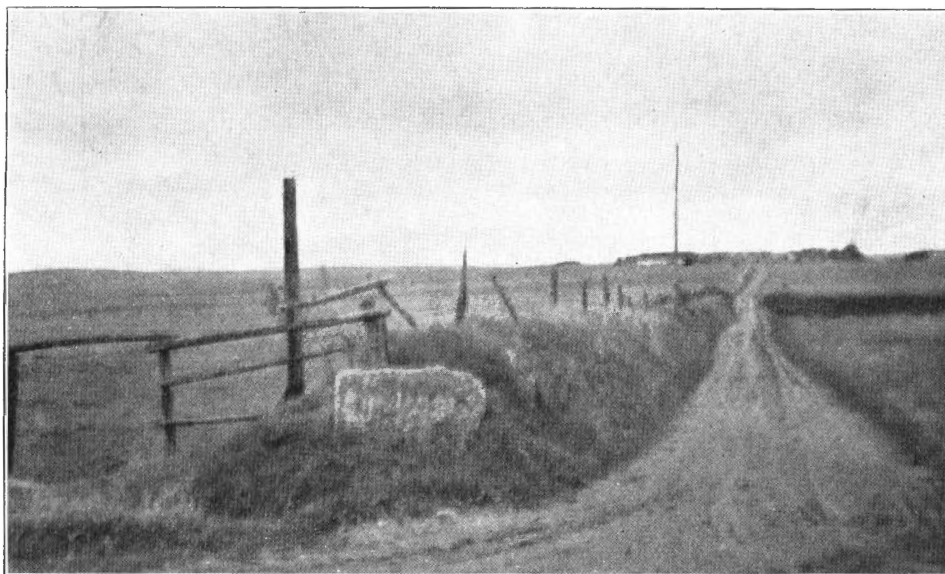
ledes herude i Vestjylland, hvor de ikke danser og ikke synger for Ungersvenden, men løfter deres blodige Kniv. Deres Vej er ikke ude paa Kampskellet til Lovringer og Jællingboer, men indad mod Syslet.

Wojens Jæger eller Wolds Jæger farer ved Tvis og ved Sunds¹⁰⁾.

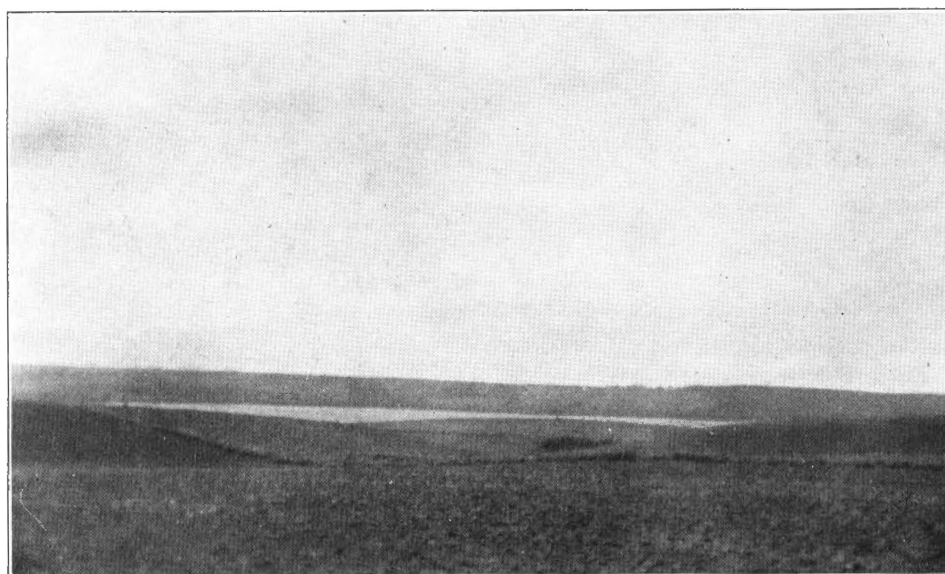
Om ham vides andetsted, at han følges af Soen og fanger Jomfruerne i Eng og Skov. Men ude paa Heden gaar de vilde Møer med blodig Kniv alene, og deres Løndom har Sagnet skjult i en Syndebyrde.

¹⁾ D. S. III, 329. D. S. IV, 301. Flkm. 76, 93, 159, 192. Alml. T. VI, 389. N. Kirkehist. Saml. III, 835. ²⁾ D. S. III, 394. D. S. IV, 403, 504. Flkm. 76, 110, 121, 126. Alm. IV, 93. ³⁾ D. S. III, 479. Flkm. 76, 112, 113. Flkm. 80, 75, 78. ⁴⁾ D. S. I, 33. D. S. VI, I, 177, 188, 190. Flkm. 76, 279, 303. Flkm. 80, 240. Sktgr. 85, II, 16. ⁵⁾ D. S. II, 200, 202. Flkm. 76, 83, 85. ⁶⁾ D. S. III, 20, 21. Flkm. 76, 59. Alml. T. VI, 349. ⁷⁾ D. S. V, 577. Flkm. 76, 61, 62, 103, 200, 202. Sktgr. 86, II, 173. (Eg. Opt. Hjælland). ⁸⁾ D. S. III, 16. Flkm. 76, 9, 15, 16, 41, 299. Flkm. 80, 1, 2. ⁹⁾ D. S. II, 366, 368. D. S. V, 557. Flkm. 76, 106, 192, 194. Flkm. 80, 75. ¹⁰⁾ D. S. V, 91, 348, 365, 387. Flkm. 76, 154, 155, 157, 161, 173, 194. Alml. V, 275.

SØNDERLYNG HERRED

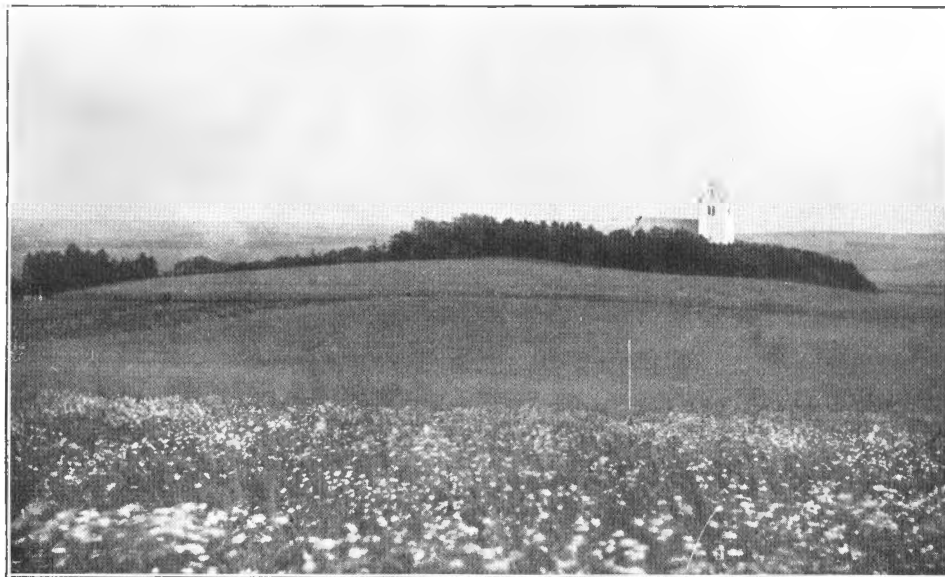

SOGNESKEL. GÆRDE VED MARKVEJ MELLEM LÆSTEN OG HAMMERSHØJ

FUSSING SØ

NØRLYNG HERRED

VORDE KIRKE, SET FRA HØJDEN VED BAVNEHØJEN

VANDFULD—SKOVBORG HERREDER

BÆKMARKSKORSET K. Uldall fot.

HING—ULVBORG HERREDER

TIM--MADUM BRO

ULVBORG HERRED

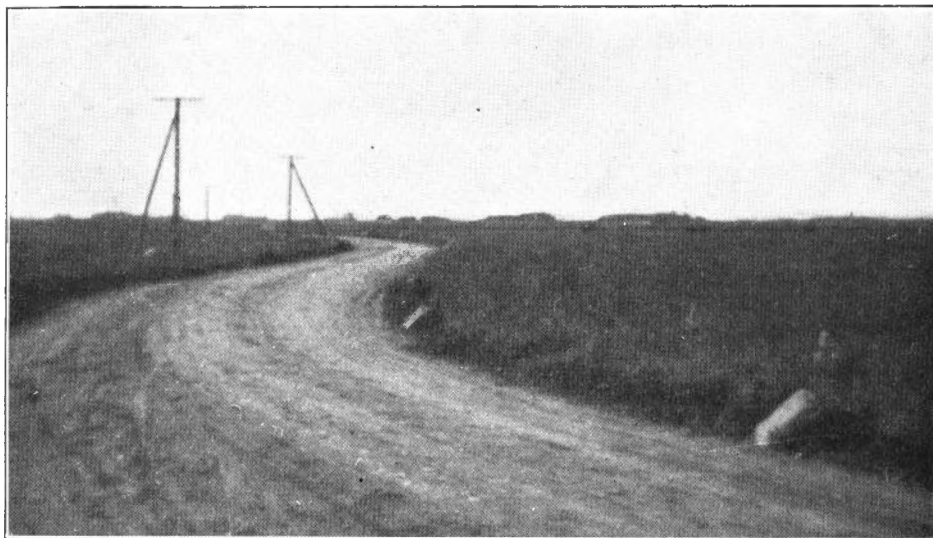
„HVIDE KØ“, ULVBORG PLANTAGE

HING HERRED

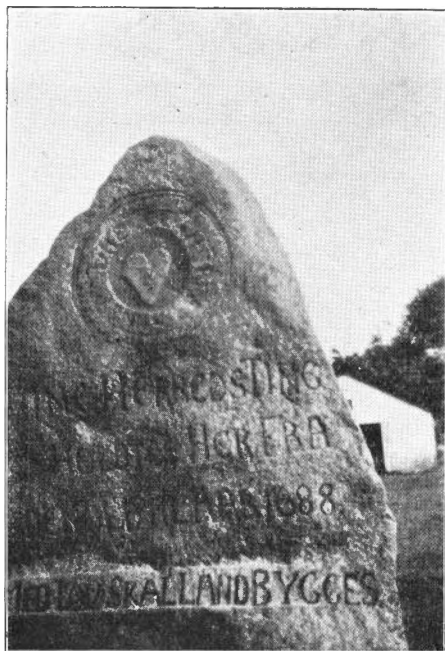
UDSYN FRA TORSTED KIRKE UDFOR VAABENHUSET OVER ENGDRAG, HVOR HAVET SKAL GAA IND

HING HERRED

VEJ MELLEML TIMGAARD OG TIM VED KAPPEDAM

BØLLING HERRED

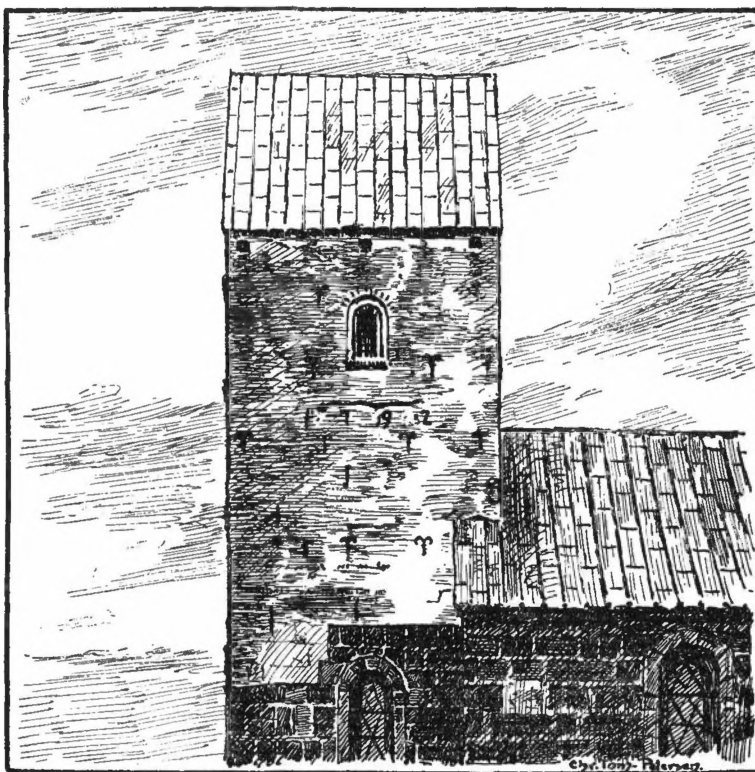
MINDESTEN VED HEE SKOLE FOR DET GAMLE
TINGSTED

BRO VED BARDE (MELLEML LANDEVEJEN TIL
HERNING OG BARDEDIGET)

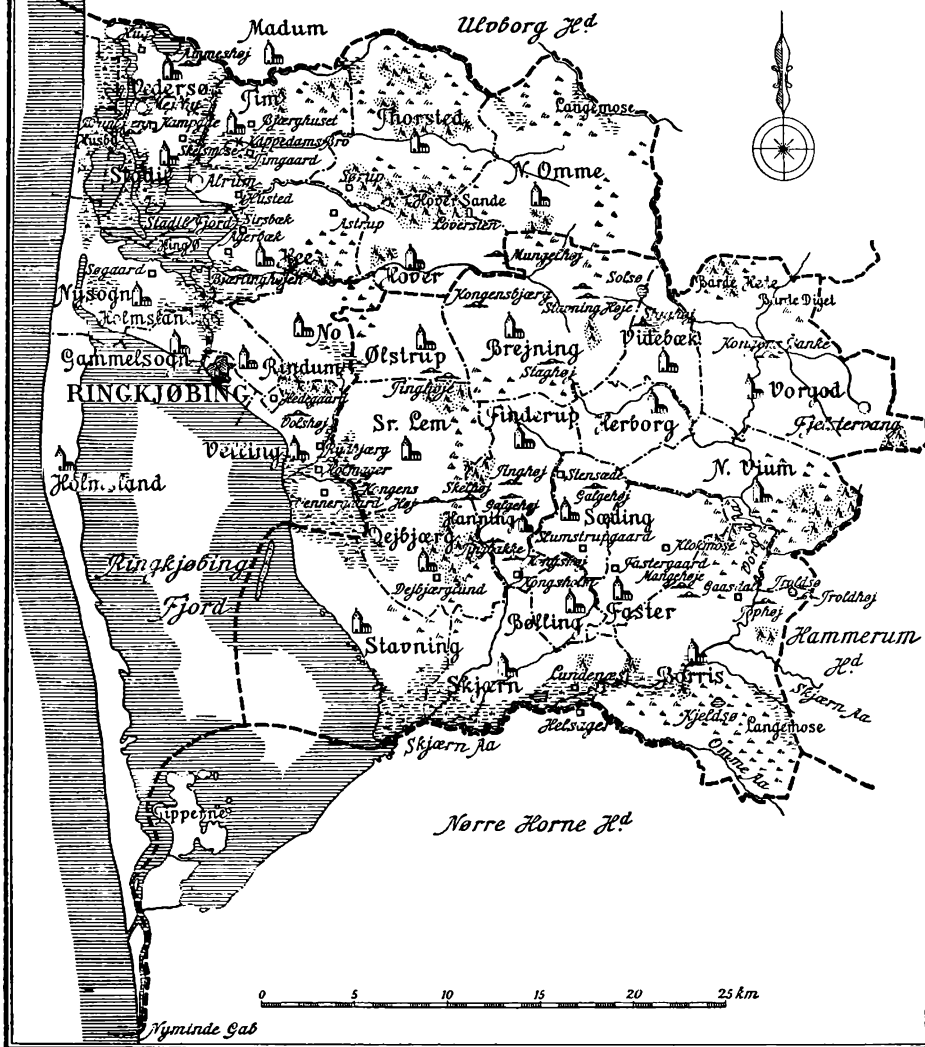
HARDSYSSEL

HING OG BØLLING HERREDER

VELLING KIRKETAARN MED LINDORMEN SOM MURANKER. HING HERRED

HING og BØLLING HERREDER

Med Havet i Vest og Ulvborg—Hammerum i Nord og Øst slutter Hing sig om Bølling som en Kystbygd om Hede. De er ikke ens i Opbygning. Bølling er ringbygget med Sæding i Midten, og udenom i to Ringe: Hanning, Finderup, Herborg (sidste to nedlagte Sogne, nævnet i Ribe Oldemoder) Faster og Bølling, Herredssognet der som ofte ligger sydligt. Udenom er Lem, Ølstrup, Brejning, Vorgod (hvoraf Ribe Oldemoder regner Fjeldstervang til Hammerum), Vium, Borris, Skjærn, Dybjerg. Udenfor Ringene ligger Kystsognet Stavning, taget fra Hing Herred.

Hing Herred er bygget over Stadil Fjord med Hing Ø og Sognet Hee med det nedlagte No Sogn. Derfra strækker sig to Arme om Bølling, en Landarm: Tim, Thorsted, Omme, Hover, og en Kystarm: Rindum, Velling. Bag Fjorden og ud mod Havet er Vedersø, Stadil og Holmsland.

Hing Herred har sit gamle Tingsted ved Hee Kirke, hvor en Mindesten er rejst for Tinget. Bølling har Tingbakke norden for Bølling Sogn inde i Hanning, og længere nord: Tinghøj og Galgehøj Side om Side, hvoraf tør sluttes, at det er det yngre Tingsted, og Tingbakken uden Galgehøj er det ældre. Syd for Tingbakke er Stensig, Storemandshøj og Kongsholm. End en Galgehøj er paa Sæding Hede. To Staghøje i Brejning og Herborg kan maaske ogsaa tænkes med Galge eller Kag.

Nordvest i Herredet er der Tinghøje paa Sogneskel mellem Ølstrup og Lem. Lidt nordligere mellem Omme og Hover i Hing Herred ligger Lovstenen kastet fra Thorsted Kirkebakke efter Brejning Kirke. Ved denne Lovsten i Hover Sande kunde det gamle Fællesting være holdt og muligt Hingboernes ældste Ting, da der ikke kendes Tinghøje, men kun et Kirketing i Hing Herred.

Kongeligt Møde har man ved Kongens Banke i Vorgod, Kongensbjærg i Brejning, Kongsholm, Hanning og Kongens Høj, Lem—Dejbjærg. De to sidste skal have ligget under en Kongsgaard, og Kongen

blev jordet i den største Høj, Dronningen i en mindre, dengang Egeskoven gik fra Kongsholm til Dejbjærglund, den blev brændt i Krigen.

Hing Herred har ingen Kongehøj, men paa Søgaard havde Kongen Gæsteret, hvortil svaredes en Afgift fra andre Gaarde.

Hing Herreds Høvding var Peder Gyldenstjerne til Timgaard — Gyldenstjerneerne gaar rundt i Hardsyssel Sagn. Han kørte om Kap med Kongen og — »Pyt sa Per til Kongen«. Det er Søherren i Hing der hævder sig overfor Landherren fra Bølling. Her Peder havde tolv Karle, hvert Aar holdt de et Gilde, et Blot, og brødes for at kende deres Kræfter. Naar Peder drog til Kirke sad de tolv Karle paa Sten langs Vejen som paa et Ting. — Ved Kappedams Bro løber to Hunde, det er Per og Kongen.

Stor Krigsherre var Peder ikke. Kampen ved Stadil Fjord stod mellem Skinkel, der gik i Land ved Skinkelsø og Brun, der hviler i den nu jævnedede Brunshøj. De kæmpede ved Skandserne, nogle Volde ud til Vesterhavet som ved Ferring og Ramme — maaske ved Kampgaarde og Skjelsmose nord for Stadil. Syd for Fjorden er en Grøft, »No Kast« som Herremanden red op og Bønderne gravede.

Skandser fra en Konges Kamp, ham der hviler i Kongens Høj, har Bølling i Finderup Hede. Det var i den Krig Egeskoven brændte og Finderup Sogn blev øde. Men kun een Konge navngives i Hing og Bølling, det er Kong Rind, der hviler i en stor Høj paa Rindum Kirkegaard.

Der er Diger ved Dejbjærglund. Herremanden drev det videre end Peder der kappedes med Kongen, han væddede mod Fanden sin Sjæl, at Diger skulde rejses om Gaarden, mens Præsten messede. Svin vraadede Diger op. Herren skreg til Præsten om at tie og reddede sig dengang, før Diget blev lukt. Men han farer der som en hovedløs Hest²).

Digerne ved Dejbjærg og Finderup, dertil Skelhøj og Sten-Husted paa Sognegrænsen mellem dem, og to Staghøje paa hver Side af Brejning-Vorgod Skel, endvidere Barde Diget, hvor Ulvborg og Hammerum Herreder mødes med Bølling, synes at skille et Stykke ud af det velbyggede Bølling Herred med en Tinghøj i hver Del.

Bardediget er et Skeldige mellem to Gaarde, men man rejser ikke

saadanne Diger i Heden for en Udstykning. Det er »gjort op« ikke bygget ved Udskiftningen. Bardediget gaar, en ottehundrede Skridt langt, mellem to Arme af Aaen fra de Steder, hvor den er dybest, siges her, og der er fundet Brandpletter, Gruber af smaa ildskørnede Sten ved hver Ende. Marken mellem Diget og Aaens Arme, en Trekant, har kunnet yde Værn, og Bardediget maa ses i Sammenhæng med Digerne ved Finderup og Dejbjærg som et mærkeligt Skeldrag i Bølling Herred.

Jordebogen har Bølling Herred skyldsats for tyve Mark rent Sølv, men Hakon Prind yder særskilt otte Mark Sølv (ikke rent, i levende Fæ vurderet, Sølv). Maaske er det en gammel Bygd her skilles ud: Brejning, Olstrup, Lem, Dejbjærg og lidt af Vorgod Sogne, nord for Digerne.

Hertil kan Stavning slutes, Stavning Sogn er taget af Hing Herreds Kystarm, og at dette Skel har Magt viser Sagnet om Lindormen i Velling.

Ormen lagde sig om Kirken og søgte at slaa Ring om Hings yderste Odde overfor Stavning. Her kommer ingen Tyr og dræber Ormen. Saalangt ude i Vest er Tyren ikke Landeværner, men Landøder. Den river Sandet op og avler Sandflugt i Thorsted, Rind og Madum, Hing, Hammerum og Ulvborg Herreder. I Hardsyssel dræbes Lindormen af Baal eller Mand. En Ridder vog Ormen i Velling³). At Sagnet var levende ses af den Smedejærnsorm der er sat paa Kirketaarnet over Aarstallet 1792. Nogle Dyrebillede i Kampestensmuren om søndre tilmurede Dør maa ogsaa tydes hertil. Indgangsdøren er for Lindormens Skyld sat i Nord.

Stavning er skilt brat Velling og har sluttet sig til Bølling, særlig til Sognerækken bag Digerne. I Brejning Sogn er Stavning Høje, Stavningboer maa have haft deres yderste Tilhold her. Det er et Enemærke, som nu er glemmt, ude i Heden.

Hing har derimod ikke glemt sine Enemærker i Engene. Det ene Kystsogn tog Del i det andet. Vedersø tog henved en Tylvt Smaastumper inde i Stadil, Tem har en Engplet i Hee, Ringkøbing har Hedegaard mellem Rindum og Velling. Holmsland Gammelsohn har en Eng inde i Nysogn. To Gaarde i Velling, Vennergaard og Rydbjærg, stredes om Holmagre. Elleve Mænd svor med Jord af Rydbjærg i

deres Sko paa Holmagre, sammen med Rydbjærgmanden, at de stod paa hans Jord, og derfor gaar de igen. Saadan kan det gaa med Engpletter og Enemærker. De er svoret med eller imod Lov, og Kampen gælder Helligjord. Lundenæs i Skjærn svor sig ligervis til Helsager ved Sysselskellet, Skjærn Aa.

Kæmperne strides om Jord, naar de kaster Sten eller Muld mod Kirker. Da Rindum og Gammelsogns Kirker byggedes, stod Gammelsogns først, og Rindum slyngede en Sten, der faldt ude i Ringkjøbing Fjord, og ses over Vandet med Nordvest Vind. Her skal Skellet være. Men Gammelsogns Kæmpe tog Jord i Vante og kastede to Høje, en nordvest for Ringkjøbing og en paa Rindum Kirkegaard. Fra Gammelsogns Kirke skal der være Spor af en Vase, en Vej, tværs over Fjorden til Klitten, Kirkevej før Nysogn blev lagt ud. Sagnet har ogsaa Kæmpekast mellem Hee og Gammelsogn med to Kæmpehoveder i Hee Kirketaarn. De kaster Muld i Vante, deraf Rindum Kirkegaardshøj og en Høj øst for Gammelsogns Kirke. Men naar man leder længe kan man midt paa Hee Kirkegaardsmurs ydre Nordside finde den Sten der siges at bære Kæmpefingres Mærke, to tilfældige Hulinger, og er det ikke den, saa er det en anden. I østre Digemur skulde være en Sten med Hul, hvor Gengangerherren der rev No Kirke ned, binder sin Hest. Ude i Heden syd for Thorsted har man Store og Lille Østersten, maaske Dysser, nu kun Overliggere, nær Herredsskel og nær Stedet hvor Loversten faldt, kastet efter Brejning Kirke').

Men her har Kæmperne ikke Eneret paa at sætte Mærke.

En Kælling drev med Gæs østerpaa. Da hun naaede Barde Hede, ønskede hun, de maa blive Sten. De blev det og hun selv med. Da raabte hun til sin Trold: Du falske Satan, du lovede mig et graat Skørt, nu fik jeg et jeg aldrig kan slide. Paa Barde Hede, derude hvor Ulvborg, Hammerum og Bølling Herreder mødes, stod Gæssene om Kællingen i Sten — maaske en Dysse eller Bavtasten paa Stedet der særlig skal kendes.

Ved en Sten i en Dam mellem Herborg og Sæding, bag Finderup Skandser, sad en Kvinde og svøbte sit Barn. Man gik nødig hende forbi. Stensæde hedder en Gaard nord i Sæding.

Kvindelig er ogsaa en Sten ved nordre Skel i Hing. Paa Vedersø

Kirkegaard i nordvestre Hjørne er en hulet Sten, en Gravsten, hvori der altid staar Vand. At den aldrig bliver tør er Tegnet paa, at to Præstedøtre, som hviler under den, blev salige, og Vandet var en Lægedomskilde. Sagnet vil ogsaa give Stenen til en Jomfru som blev skyldt for Barnemord, og dens Kilde skulde være hendes Uskyldstegn⁵).

De to døde Jomfruer — Pigernes Grav — er kendt ved Herredsgrændse andetsted, og Barnemordet er Hardsyssels Yndlingssagn. Jomfruen med Barnet gaar gennem Hings Vestsogne ligesom i Hammerum.

Vedersø har hende i Graven, Stadil i en Grøft ved Mejlby, hvor hun svøber sit Barn, men følger vejfarende herfra som en Hund, Wojens Hund. Fruens Hul er i Stadil Fjord ved Alrum Aa, hvor en Præstekone er druknet. I Hee Kirketaarn er Fru Ellens Kamre inde under Taget. Fru Ellen var uenig med sin Mand. Ved Bjærlinghøjen i Hee gik Jomfruen der dræbte sit Barn. Hun blev manet. Maren Kokkepige paa Søgaard, Holmsland, dræbte flere Børn og lagde dem under et Pæretræ. Selv lagdes hun i »Marens Høj« paa Møllerhede, da hun ikke kunde komme i Kirkejord. Ved Langebjærg, Vadestedet fra Ringkøbing til Holmsland, sad en Pige og svøbte sit Barn, ogsaa hun blev manet, det bliver de ellers ikke. Rydbjærg og Vennergaarde, der i Velling strides paa Holmsagre, har hver sin hvide Kvinde.

Rydbjergs hvide Jomfru gaar i Køkkenet og drikker Vand. Vennergaards svøber sit Barn, men her sidder ogsaa en hvid Kone og spinder paa Rok ved Herredsgrændsen⁶).

Det er Hing Herreds Jomfruer. Bølling Herred har Jomfruhullet nord for Dejbjærg Kirke, Dalen hvor Jomfruen fødte — og Mosen syd for Slumstrupgaard i Sæding, hvor Jomfruen druknede med sit Barn, paa Skellet til Bølling Sogn.

Det er somom Sagnet vilde paavise nogle hedenske Fødesteder. Som der kendes Brudesøer kunde der tænkes Steder der viedes Fødsel — i Ellepigernes Vold. Det er modsvarende Bondekones Hjælp ved Ellekonens Barsel.

Om Wojens der rider høres intet i Hing og Bølling. Men Gaarden med Soen synker i Søen, den hellige Sø er ved Bølling Herreds

Grændser i Nord og Syd, i Solsø, som aldrig er lys og skal hedde Sosø, Vorgod Sogn, og i Kjeldsø ved Røverstuen i Borris. Kjeld var Røver, og Gaarden sank, mens han var ude. Soen er glem't).

Ved Troldsø i Borris boer Vætter, de faar Gæster naar Trolde fra Troldhøj kører til Tophøj, Gaasdal Mark, saa kører de mod Troldsø, og ved Søen gaar en hovedløs Hest — ved Grændsen til Hammerum.

Nord for Borris Kirke ligger Mangehøje, vel den sydligste Højgruppe i Hardsyssel. Her kendes særlig »Møgelhøjveten«, der er saa stor som et Trearsbarn, men en god Lesmed. Man lægger en Daler ved Højen og tager sin Le.

Ude i Hing er der mere Liv i Vætterne. De danser om Ammeshøj i Vedersø, og en af Hollsbjærgene hedder »Dværgedans«, mellem Vedersø og Tim, fordi den øverst er flad til Dans paa Tilje.

Der er Vætter i Mungelhøj (Muldhøj) paa Herredsskellet i Hover Sogn, her kan Heste ikke staa tøjret, og der graves efter Skatte ved Bjærghuset i Tim og i Volshøj, Velling, men om Samfærd mellem Vætte og Bonde høres der ikke i Hing og Bølling, uden hvor Nissen kommer. Og Nissen er særlig Hing Folk god⁸).

Den ene Nisse stjæler Foder i den andens Bo. Saa mødes de fra Astrup i Hee og fra Sørup i Thorsted paa »Nissernes Grønne« og der slaas de. Det er som en Genklang af Kæmpeslaget i Fjand Grønne, i Ulvborg, og muligt er det Stederne hvor Ungdommen mødtes til Kamp og Idræt.

Naar Nissen i Agerbæk ikke finder Smør i sin Grød, slaar han en Ko ihjæl og henter en anden paa Hindø. Og naar Vedersøbonden i Hug maa arbejde paa Hovmark Dagen lang og pløje for sig selv om Natten, saa følges han af en liden Mand der driver paa de sløve Heste. Hasuk, hasuk! Nissen hjælper sin Bonde⁷). I Nød tid paa Hindø skaffer Nissen Foder fra Sirsbæk hver Nat. Det bæres over paa Isen af en rød Ko, Havkoen, man ser det, en Nat kommer han derovre fra med en sortbroget Ko, den kan ikke gaa paa Isen.

I Bølling har de Nisse paa Lundenæs og paa Fastergaard og Klokmose. De to sidste slaas i Nissesig, og Fasternissen vandt, for han havde Ret, og her hedder det, at den Nisse der har Uret kan aldrig staa sig⁹). Paa Sjælland har en Nisse altid Uret, for han stjæler, og man skammer sig ved at have ham, fordi han bryder Laget i Byen,

men i Hardsyssel har Nissen baade Ret og Dyd som Mand paa Enegaarden.

Nissen gør Gavn, men ikke udenfor sin Gaard, han rækker ikke til Byskel, langt mindre Sognegrændse.

Naar Samfund skal bygges er det ikke paa Nissernes Ret. Da maa Sten sættes for Herreders Grændse og Herreders Møde.

Derfor staar Loversten mellem Hing og Bølling, og her ligger Skatten gemt. Den Skat som gælder Landet og kaldes Kongeløsen, hvor der er Konger. Det er der ikke her. Men Skatten er her alligevel baade i Hing og Bølling under samme Navn og Ordfald.

Langemose er i Nørre Omme i Hing og paa Gaasdal Hede i Borris ved Herreds- og ved Sysselskel. Begge Steder ligger Langmosesten, hvorefter det lyder: »Syv Skaft og syv Trin fra Langmosesten dær ligger Pengen min.« — »Syv Trin fra Langmosesten, dær ligger Guld og Penge min«¹⁰⁾).

Det er Hing og Bøllings hellige Ringe om Stene der binder og skiller.

1) D. F. S., D. S. III, 286. D. S. IV, 7, 286. D. S. V, 141. 2) Thiele 278—80. D. S. II, 374. D. S. III, 129. D. S. IV, 17, 51. D. S. VI, I, 188. Flkm. 76, 192. Flkm. 80, 81. 3) D. S. II, 191. Flkm. 76, 111. Egn. Opt. 4) D. S. III, 25, 136. D. S. V, 448. Flkm. 86, 81. Sktgr. 89, II, 138. Eg. Opt. Hards. Aarb. 1912, 149. 5) D. S. III, 123, 124. Flkm. 76, 191. Flkm. 86, 307. Alml. T. VI, 99. 6) Thiele II, 166. D. S. II, 523. D. S. V, 354, 359, 362, 376, 377. Flkm. 76, 216. Hards. Aarb. 1912, 61—69. 7) Thiele II, 12. D. S. III, 239, 252. D. S. IV, 256. D. S. V, 359. Flkm. 76, 107. 8) D. S. I, 5, 27, 282, 357, 365. Flkm. 76, 36. Sktgr. 84, II, 106. Sktgr. 89, II, 138. Kamp. 27. 9) D. S. II, 50, 57, 65, 94, 95. Flkm. 76, 74. Sktgr. 84, 106. 10) D. S. III, 479, 480.

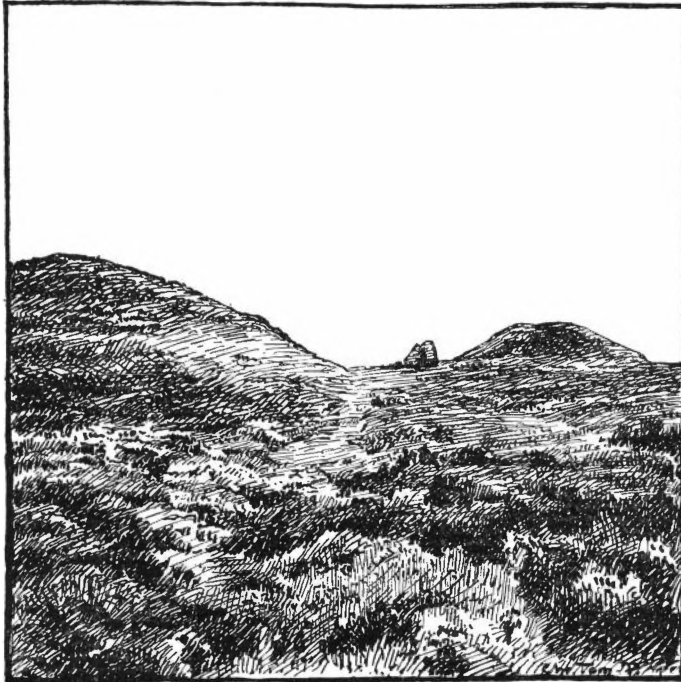
HORNE HERREDER

Dejbjerg ØSTRE, VESTRE OG NØRRE.

VARDE SYSSEL

ØSTRE, VESTRE OG NØRRE HORNE HERREDER

TINGVEJ MELLEM TINGHØJENE I ØLGOD SOGN

I Jordebogen er der kun eet Horneherred, men det bliver tidligt delt i Østre, Vestre og Nørre Horne, og Nørre Herreds Sandemænd viste Skellet mellem Tarm og Skjern, Bølling og Horne Herreder — tillige Hardsyssel og Vardesyssel — da de Aar 1414 og atter 1534 svor om »en Sten i Rodensig og saa en Sten i Skjern Vadested og saa den tredje Sten i Hjortholm Vadested og svor sig imellem, at dette var et Herreds og Markskel«.¹)

Andre Stenmærker ude ved Grændsen er de kæmpekastede Stene i Lønne og ved Kvong Præstegaard, i Herredets nordvestre Hjørne. Paa Sydgrændsen er en Sten vest for Varde og en i Næsborg (Næsbjærg) kastede af Kæmper fra Isbjærg ved Varde og Møgelbjærg i Næsbjærg. To Høje i Gruppen Stærshøje vest for Varde er bundet sammen ved en Vold. Der hviler en Kæmpe — eller to? Lidt vest for sidder en Sten i Billum Kirkedige, og øst for er der en Manesten sønden Herregaarden Nørholm, og en anden ved Hovedtrappen maa ikke flyttes.

Det er Hornes Sydgrændse. Ved Østgrændsen er i Ølgod Sogn »Paahrs Kjerke« i Kravris. »Ronvædderstenen« laa i Hejbøl Plantage, kan nu ikke findes. I nørre Side af Egknud Bro var en Præst manet under en Sten.²)

Alle disse Stene ligger yderst i Herredet ligesom de der blev svoret til Skel.

Der sværges ved Sten og der sværges ved Høje, Tinghøje, som ligger spredt inde i Horne Herreder.

Nørreherred har Tinghøj og Tinghede i Vium og Lyne, Tinghøj og Galgebjærg i Lønborg og Vium og Egvad (Forsum).

Østreherred har Tinghøje paa Ølgod vestre Skel og Galgehøje paa Tistrup vestre Skel.

Vestreherredet synes ikke at have Galgehøje, men der nævnes Tinghøje i Oksby Sogn, i Aal Sogn og i Varde Sogn, og Tingstederne: Kjærgaard vest for Filsø, Tinghus Kro i Ovstrup og et Tingsted i

Sækbek, mens Herredsfogeden boede i Transbøl, Horne Sogn, og skulde holde opredt Seng, Bord og fire Stole for Gæster. Det er et Barfred, som ogsaa nævnes i Lunde Præstegaard, hvor Kristian den Tredje overnattede. Saa skal der have været Birketing i Nørholm, Hennegaard og Lønborg.

Det er mange Hjemting i Horneland, men intet i Horne Sogn, hvor de tre Herreder mødes. Derimod findes her Hornelund og Hagborhøj, som maaske er det gamle Helligsted for Horne. Der siges ellers at det gamle Horne Sogn laa ude ved Havet, og Havet tog det, saa Folk flyttede herind, og de gav det nye Sogn samme Tegning som det gamle, der gik under.³⁾

Det synes som Horneherrederne ikke har søgt Ting med andre. Ingen af Tingstederne ligger ud til de yderste Hornegrændser, men flere er ved de indre. Kun Hyrderne havde deres Ting og Gildested ved Ydergrændsen. Øst i Ølgod Kær var firkantede Jordvolde, hvor de fejrede Pinsegilde, og den Hyrde der kom sidst ud med Kvæget Pinsemorgen, hed Svinepiskeren. Til ham var et Hul mellem Græsbænkene.

Paa Højbjerg vesten Kjelst i Billum Sogn havde Hyrderne en Grav som et Kryds, hvorom de dansede.

Indhegnede Firkanter af Diger var der ved Aal Tinghøje, nord for Kjelst. Maaske ogsaa dette var Gildesteder.

En Halvkreds Skandse, hvor vore Folk tabte i Slaget, nævnes ved Møgelbjerg norden Ølgod.

Det store Pinsegilde for Egnens Folk stod paa Tisbjerg i Hoven Sogn, der grændser til Hardsyssel og Jællingsyssel. Man siger at Bjergmanden satte sig mod det — tilsidst. Fra først af har han jo selv været med, da Vætterne hyldedes her.⁴⁾

Troldene hører til Voldstedet og Røverne til Tingstedet. Paa Tinghede i Vium Sogn blev en Studepranger dræbt, og Røveren gjorde det Rim, der kostede ham selv Livet: »Jeg skød en Kok i Nærild Dale, den havde syv Gylden under sin Hale.« — Syd for Varde er »Røverstuer«, nord for Varde er Tinghøj. — Ved Toftmose i Billum ikke langt fra Aal Tinghøje løb en Ild langs Vejen for et Mord. Men ingen af de Horne Røvere er lige med Vætter der gæster Bonden i Jul eller bjærgtager Piger. De er kun Tingstedrøvere.⁵⁾

Andre, lige med dem, graver i Høje efter Skatte. De grov i Mavehøj, hvor Hornelands eneste Oldkonge hviler, hans Dronning i Dronninghøj i Lynne Sogn syd for Tinghede. Videre grov de i Lerpøtshøj ved Jandrup. Skattelys skinner ogsaa over Paahøj og Støvshøje her, og Dværge ses om den Kæmpe der hviler i Støvshøje. Jandrup har mange Høje. Jandrupperne var Folk af stor Færd, fremmelige med kalkede Huse, Jærnkakkelovn og favre Kvindedragter, Fløjelshue og Pandestykke. »Jandrup Adel« hed det, velsagtens gamle Søfarebønder. Til dem kom den lille Ellekone og laante Saks at klippe sin Datters Brudekjole med, og Bondekonen fik Bryllupstøjet at se. Andetsteds laanes selve Brudedragten.⁶⁾

Højfolk og gode Kaar hørte sammen i Jandrup. Ved samme Syssegrændse i Thorstrup Sogn høres Bjærgmanden slaa sin Skatkiste ilaas inde i Korshøj. Mellem Vestre og Nørre Herred i Lydum gaar Bjærgmanden med Sølvkande i Haand. Bjærgfolk vides at bo i Skelhøje syd for Ølgod. Ved Skellene boer de.

Den store Trold sad i Kvie Sø inde i Ansager lidt nord for Vardeaa og var velkendt af alle. Engang han vilde fange en Kvie til sin Sø med sin Hagekrog løb Kvien med Krogen, og denne mærkelige Krog stillede Bønderne op ved Kirken. Da blev Søtrolden ond, og vel fik han sin Hage igen af Bønderne, men han slog til Kirken, saa Taarnet revnede, og derefter drog baade han og hans Kone, der boede i en anden Sø, bort fra Landet.

Denne Sø er maaske Aalling Sø, hvorom det vides som om Kvie Sø, at Gaarde er sunket deri, da Præsten kaldtes til en So.

Søtrolden blev ond da han ikke fik sit Kvieoffer, han havde altid faaet det før, og dertil baade Gaard og Mark, sænket i Søen.⁷⁾

Bønderne har svigtet ham, og han farer af Land. Men Nisserne som stjæler fra hinanden har man stadig, de svigtes ikke, og de er mange.

Nisseran og Nissekampe er der mellem Bolkjær og Storegaards Nisser i Nørre Nebel — Thorlundgaards og Lindbjærgets i Ølgod — Houm og Grubesholm i Hemmed og Nørre Bork — Houm, Pagaard og Tofum i Hemmed. Det er Horneherreders Kampe, Nisserne gør det ud for Konger og Krige.

Naar Stavkærbonden og Kremmelihornbonden i hver sin Ende af Horne Sogn kives om, hvor Kirken skal ligge og lader Stude søge

Fredstedet ud, er det ogsaa en Slags Nissekamp. Stavkærbonde og Kvemmelihornbonde lyder som Nissers Navne.

Lydumgaard's Nisse skabte sig om til en Hest. Manden mente det var hans egen Hest og løb efter den, men sin egen Hest fandt han da han kom hen, hvor den stod bundet og skælvende, fordi Nissen havde skabt sig i dens Ham.⁹⁾

Der gaar (hovedløse) Heste ved Kobbelhøj i Ølgod, ved »æ Golder« i Hoven, Topgaard i Strellev, og flere i Jandrup Sogn: Sønner Hebo Mark, Hyllerslev, Kirkestien, Strudvad Hule. Mellem Asbøl og Mosbøl i Strellev kom Byens Koner op at ride paa Hesten, da de var paa Vej til Barselstue. Det er Bækhesten eller Helhesten, det kunde maaske ogsaa være Nissen, der rendte her.⁹⁾

Langs Vestre Herreds Nordgrændse rider en Mand paa en hovedløs Hest fra Frøstrup Hede til Nymindegab, ad gammel Vej over Kastkjær og Veggeskjær Hede, over Svend Dals Bro mellem Nebel og Lydum, han nævnes Svend Dal. En anden farer paa søndre Skel, fra Hessellund, ad Bredmose og Støvshøje med Heste og Hunde i Glød. Hans Navn nævnes ikke, det er Vojens.

En farer paa Hessellund og paa St. Hebo. Ved St. Hebo var en Stak Sten over en Herre der faldt af Hesten, og som siden færdes her.¹⁰⁾

Bydeguden skjuler sit Navn, ingen vil kende ham for den han er og yde ham Offer af Øl eller Kød.

Bonden kæmper Kristmandens Kamp mod en offret Hest, han mødte i Ølgod Kirke. Han red en Nat forbi Kirken og saa Lys brænde derinde. Saa gik han ind og slukkede Lyset. Det brændte atter. Han slukkede det. Da saa han ved Kirkedøren en flaaet Helmis, et Hesteoffer, han stak efter det med sin Kniv. »Træk og stik igen!« lød det. Da greb Bonden til Bønnen og bad for alt, sit Liv, sit Hjem, sine Heste. Han glemte at bede for sit Øg. Det laa dødt, det var offret. Men for sin Frelse byggede han Korrunding til Ølgod Kirke. Paa en Sten i Kirken skal der være hugget en Helmis, en Skæppe og en Dolk, for det kostede ham en Skæppe Penge at bygge Kirke. Det var det næste Offer.

Han hedder Hejbøl Bonde og er den gamle Offerhøvding fra Ronvædderstenen ved Hejbøl, men for Kirken gaar Bonden som Høvding i Kamp mod Dyret og Hedendommen.

I samme Sogn, Ølgod, kendes Lindormen, den eneste i Horneland og sjældent i Vestjylland. Den kommer fra Lindbjærg, men har sin Dam, hvortil den gaar at drikke i Middagsstunden, ligesom Trolden har Kvie Sø. Saa fortælles der at Tyren dræbte Ormen, som ellers sjældent i Vestjylland, men om Dammen siges der, at bliver den tør vil Gaarden brænde efter den døde Orms Ønske og Lov.¹²⁾

I Hardsyssel er det Ridderen som dræber Ormen. Det er ogsaa mod den Hejbøl Bonde kæmper i Kirken, Bonden mod Hesten i dens flaaede nøgne Ormekrop.

Den store Ridder der jager Skovmøer er som Kvie Trold faret af Lande. Og Elvermøerne sidder som Borgfruer eller vandrer fredløse for Barnemord, saaledes som Skik er her vestrude.

Det var Fru El der boede paa Elkjær Slot, nu Elkjær Høj vest for Varde. Borgen blev ødelagt af Bønder i Hungersaar, men store Skatte gemmes i Banken.

En Frue — Fru An? — sad paa Aneborg ved Anerbjærg, Nymindegab, en Sørøverborg. Hun holdt sig Ven med Munken, der blev druknet i Mumpel eller Munkepølen.

Fredløse gaar Jomfruerne: Ida paa Hennegaard, hun er slem efter Karlene — Østen Hodde Præstegaard vandrer Hvide Karen i Karensdal. — En navnløs Jomfru svøber sit Barn ved Hølllesbro og boer i Jomfrukamret paa Lønborggaard. Hendes Vej er Jomfruvejen, en Genvej fra Herregaarden til Præstegaarden, og hvor to Veje mødes er Hølllesbro.

En Jomfruhøj ligger i Vium, den kaldes blandt mange Høje som den eneste »æ Hyw«, og den har en Jomfru baaret sammen gennem mange Aar og rejst den som den højeste blandt Højene, over sin Ven der faldt i Striden.

Men det er Jættepigen der bærer Jord. Det er ogsaa Jættepigen der boer paa en Ø i Filsø, som hun boer paa mangfoldige danske Øer. Hun gav et Løfte aldrig tage sig Mand, før kan kom der kunde sejle over Lande. Saa kom han og sejlede med Jomfru Vibeke over Filsø, Kjærup, Hannevang Hede, over »æ Hvolm«, ind gennem Skadst Herred og ud ved Hjerting. Saavidt gik en dyb Grav gennem Landet, og der skal være Spor af den endnu paa Hannevang Hede og inde i Skadst Herred. Der siges ogsaa, at de to sejlede nordpaa, hvor der

var Grav paa Dejbjerg Hede, Bølling Herred — og saa sank de i Ødum Høl i Kjærup Mose.

Her er ikke Wojens der tilhest jager Ellepiger, han farer i Skib over Land med Øens Jættepige, der drager Furer og Skel mellem Havegne og Heder, fra Dejbjerg til Hjerting, det er Vardesyssels hele Kyststrækning.

¹⁾ J. Sml. III, 157. ²⁾ D. S. III, 15, 30. D. S. IV, 196. D. F. S., Egn. Opt. ³⁾ D. S. III, 329, 331, 402, 421. J. Sml. 1868. O. Nielsen. Salomon I. Frifelts Medd. ⁴⁾ D. S. I, 152. Alml. IV, 29. Alml. T, IV, 92. Flkm. 80, 79. O. Nielsen. J. Sml. 1868. ⁵⁾ D. S. II, 531. D. S. IV, 451, 473, 514. Flkm. 76, 130. ⁶⁾ D. S. I, 16, 128, 328. D. S. IV, 16. D. S. V, 348. Alm. T. III, 17. ⁷⁾ Thiele II, 250. D. S. I, II, 19, 47. D. S. III, 250. Egn. Opt. ⁸⁾ D. S. II, 57, 61, 71, 83. D. S. III, 158. Flkm. 76, 67. ⁹⁾ D. S. II, 170, 174, 372—76. D. S. V, 43, 50. ¹⁰⁾ D. S. II, 109. D. S. V, 47, 49, 188, 196, 493. ¹¹⁾ D. S. II, 511—13. Flkm. 83, 61. ¹²⁾ D. S. III, 65, 282, 365, 402. D. S. IV, 411. D. S. V, 359, 370, 381. D. S. VI, I, 179.

VARDE SYSSEL

SKADST HERRED

Skadst Herred holder sig nær til Horne. Kong Valdemar tager tre hundrede Mark Sølv af dem tilsammen uden at dele.

Der staar ingen Sten mellem dem, og der boer hellingen Vætter.

Sagnet siger at Folk fra Hostrup og Alslev i Skadst Herred søgte Kirken i Jandrup, Horne Herred, og Aaen mellem Herrederne var da saa smal, at man kunde træde over den paa en Horsepande, et Hestehoved. De førtes sammen til Hestoeffring før Kirken blev bygget. Ligesaa kom de over mellem Øen Longle og Hjærtung. Til Fanø, Skadst Ø, gik man paa en Fjæl. Det var samlede Bygder. Filsø Jomfru sejler fra Horne ind i Skadst Herred.¹⁾

Ikke en eneste Kamp føres paa Horne Skadst Grændse, men udad mod Gjørding Herred boer stridige Herrer.

Der stredes Ravn i Ravnsø og Gumme i Gummesmark eller Grim i Grimstrup om en Fællesskov, som de tilsidst brændte, saa deraf blev Ravnsø Mose. Mellem Ravn og Grim stod ogsaa Strid om fælles Indgang i Kirken, maaske var det dengang Nykirke blev bygget ude paa Herredsskellet.

I Sneum sad Anker Gammelhest og hans Kone Rold, om dem er der kun at de jordedes i Deggehøj paa Herredsskellet i Terpager. Skatterøverne gravede i Højen, men Anker Gammelhests Skat blev hvor den var.

Længere vest ude i Tjæreborg stredes de fra Hellegaards og Borregaards Banke, hvor Borgene laa. Da Borregaardsmanden fik Indvoldene revet ud, sa han: »Nu er det bedst, bette Børn, at I gør Ende paa det«. Hans Kone hed Burgier, hun fulgte Drabsmændene, og de tørrede deres blodige Knive i hendes Forklæde, saa var hun deres. De flyede ad Hellegaard, men mødte nogle Hyrder, som vilde hævne Borregaards Herre. Hellegaardsmanden flygtede ind i en Stenbunke. »Er Ræven derinde!« raabte Hyrderne og jog deres Spyd ind mellem Stenene. Han fik den ringeste Død. Hellegaard blev øde, og Borre-

gaard blev Kongegaard ved de gamle Veje, men fra Helles Banke fører Løngang til Borregaard, det drøner hult under Vejen.²⁾

I al denne Herrestrid vilde Bønderne rejse et Dige mellem Tjæreborg og Sneum Sogne, maaske for at skille dette Grændsesogn ud, men det fik de ikke Lov til. Deres Herre sa, at savnede de Arbejde skulde han give dem det, og han lod dem lægge to svære Volde nord-vest for Krogsgaard ud mod Kystlandet mellem Tjæreborg og Esbjerg. Jorden maatte Bønderne bære sammen i Truge. Disse Volde kunde maaske gøre Gavn ved Indsejlingen til Tjæreborg, men Bøndernes Diger vilde have skilt dem fra Sneum Gaards Nisse, der kæmper med Brammingegaardens, Gjørding Herred, paa Sneum Bro.

Fra Digerne søges der Ting inde i Herredet paa Tinghøje i Tinghede, Skadst Sogn, eller paa en Tinghøj ligeved op til Grimstrup Krat. En tredje Tinghøj i Jærne kan ikke have samlet Herredet og heller ikke her paa Kysten andre Egne end Fanø. Tudegaard i Skadst var Tinggaarden, da man kom dertil at Tinget blev rykket i Hus. Galgehøje nævnes ikke, men der siges at være rettet en Mand og en Kone paa en af Tinghøjene — vest for Saderup — fordi de havde dræbt deres Aftægtskone.³⁾

Over disse Tingsteders Egn rider en fredløs Aand, fra Endrupholm paa Herredsskellet til Gjørding, ind gennem Herredet ad Roustmølle og ud vest for den i Heden ved Øllevad paa den gamle Vardevej. Hans Hest er sort, og han følges af sorte Hunde med glødende Øjne og Svælg. Det skal være en Skytte Krag fra Endrupholm, han red ud en Morgen og op paa en Høj, hvor han faldt og brød Halsen. Højen hedder Kraghøj og ligger i Heden vest for Roust Mølle nær Grændsen til Horne Herreder.

Hans Vej ligger nord om Tingsletten, og her er Rinddal paa den gamle Varde—Kolding Vej. Gaar man i venstre Side af Vejen gennem Rinddal kastes man om. Smaa Svin og Dværge er set her.⁴⁾

Svinene følger Wojens. Skytte Krag er et af hans mangfoldige Navneskjul. Dværge hører ham ogsaa til, men han er skjult, og de er næsten borte af Skadst Herred. Der kendes kun Bjærgfolk i Faaborg Sogn, hvor de gæster hinanden fra Risbjærg og Gavlbjærg ved Gjørding og Malt Herreds Skel.

Mellem dem og Ravnsø — Deggehøj — Tjæreborg Herrerne gaar

en enlig Skelflytter fra Endrupholm og klirrer med Landmaalerkæden ved Omme Markskel. Her havde han taget Jord fra Bønderne og inddiget den.

Hjortkjær hedder et stort Enemærke, som Omme By har skilt fra Grimstrup Sogn. Havde ikke Omme været lagt til Nykirke, saa kunde Grimstrup Sogn med Skytte Krags Vej have strakt sig tværs gennem Herredet. Derfor maa der klirres med Kæden.

Maaske er det ogsaa denne Kamp, der føres mellem Ravn og Grim i Nykirke og Grimstrup Sogne.

Der strides haardt paa hele denne Østgrændse. Og hvor der ikke var Borge til Værn, maatte Folket skjule sig i Huler, naar Fjenden faldt ind. Disse Huler, over en Snes i Rad, vises norden Hvejlundhøj (Villund Høje) i Faaborg Hede.

Her et Sted skal der være en Manesten paa Præstens Vej mellem Aastrup og Starup, trebundet Herredskrændse. Af Mærkestene kendes ellers kun en kæmpekastet fingermærket Sten i Jærne Kirkegaardsdige.⁵⁾

Østgrændsen er stærkt sagnfæstet.

Nordgrændsen aldeles blottet. Sydvestgrændsen ligger overfor Havet. Her kæmper Kvinder om Ø og Land.

Mellem Fanø og Landet var kun en Aa. I Uvejrr kom en højbaaren Frue, Grevinde, kørende og væltede her, saa Dæmningen fik Skade, siges der. Vandet brød ind og dannede et Sund.

Eller den spanske Dronning, kanske den engelske, vilde hævne sig paa Kongen af Danmark og lod et Sund grave mellem England og Frankrig, saa Stormflod stod ind over Jyllands Kyst. Da blev Horne Herreds ældste Horn bortrevet, nu er dette Horns Rev. Alle Manøboerne druknede, saanær som seks der den Dag var i Ribe.⁶⁾

Da sejlede Øpigen fra Filsø med sin Ven gennem Landet ned til Hjærtung og skar sin Baadfure, hvor de foer, som Gefion med sin Plov. Hendes Skel har gaaet over den Aa, som Skadstboerne traadte over paa en Hestepande, naar de søgte Kirke i Horne Herred eller Blot med Hestoffring til Wojens, altnens de stod under Filsø Jættekvindes Skel.

Dette gamle Samhør mellem Skadst og Horne har Valdemars Jordebog endnu ikke glemt.

Sagnet om Jættekvinden, Dronningen og Stormfloden gentages fra Filsø og Fanø ned ad Slesvigs Vestkyst.

¹⁾ D. S. III, 72, 346, 352. Madsen: Jyll. 16. Aarh., 16. ²⁾ D. S. III, 270, 393. D. S. IV, 12, 401. ³⁾ D. S. II, 60. D. S. III, 329, 330. ⁴⁾ D. S. II, 366. Flkm. 76, 174. ⁵⁾ D. S. I, 148. D. S. IV, 109, 143, 311. D. F. S. ⁶⁾ D. S. III, 302, 346, 352.

VARDE SYSSEL

MALT-GJØRADING HERREDER

Skadst og Malt har Gjørading som en Mellebygd. Valdemars Jordebog har Gjørading unævnt under Malt. Ribe Oldemoder har Malt og Gjørading delt som de er endnu, men omend de var delt i en seks hundrede Aar har de ikke faaet Sagskel imellem sig.

Malt-Gjødings Folkehistorie, Sagnene, ligger paa Sysselgrændserne i Syd og Øst, mod Kongeaaen, Slesvig og ud mod Almind Syssel.

Paa den smalle Vestkyst mellem Vilslev og Darum er Herredsbjærg paa Bavnagre, hvorfra Bavn i Ufredstider lyste op til Varbjerg Bavn (Varho) i Gjørading Sogn. Næste Bavn var Bavnehøje nord for Holsted, hvor Kirken ikke maatte bygges for Bjøvlund Trold, der boede paa Bjøvlund Hede, hans Billede ses i Sten paa Kirken. Der nævnes ingen Tinghøj i Gjørading, men en Tinghusgaard i Hundrup. Malt Herred havde sin Tinghøj i Brørup Sogn paa Gravengaard Mark, nord for Tislundstenen. En Staghøj — Galgehøj? — ligger paa Føvling—Folding Sogneskel. Gjørading Bjærg — Gjöringbjærg Huse — er mærkeligt kommet ind i Føvling Sogn, Malt Herred. Malt har Overmagten. Men Kystværnet har Gjørading.

Der laa en Sørøverborg — en Værneborg — paa Herredsbjærg eller Harrildbjærg, den flyttedes til Møgelkjærhøj eller Lundagerholm og siden til Kjærgaard, der sidst blev Fattiggaard, men endnu staar med sine Kældere, hvor Jomfruen er indmuret og hendes Barn brændt. Fra Kjærgaard rider de onde Herrer, Langerne, »æ Långer« med gloende Ild af Heste og Hunde. De tager Vejen ad Darum og ind i Skadst Herred til Jerne. Nord for Kjærgaard ligger nogle Konger eller Sørøvere i Høje paa Heden. Knud den hellige slog dem og byggede Bramminge Kirke. Her hviler i Kælderen den mægtige Ridder Kej, i et Trug med Hovedet ved Fødderne. Kun der vil det stedes.¹⁾

Ved Kongeaa syd for Kjærgaard ligger Vilslev og Jedsted, der nævnes de nordligste Byer i Slesvigs Marsk. Mellem dem og Jærnvad Sogn staar en Sten i Skellet og vender sig, naar den lugter nybagt

Brød. Jedsted fik sit Navn af Jætter, der byggede Diger, som endnu er at se i Sandbakkerne. Ligesom Hunderupherrerne fra Kjærgaard farer ildsprudende nordpaa, gaar der en Ild »Jedsted Ild« eller »æ store Ild«, fra Jedsted sydpaa til Hillerup. Den faar Skyld for at være Landmaaleren, men den er vist en gammel Bavn, mellem »Jedsted Svikat« og »Hillerup røde Akse«, som disse Byer hedder i Byremsen.²⁾ Maaske har Jedsted brændt Katten, Lindormen i Skoven, og Hillerup paa den anden Side Aaen har faaet Asken. Katten er i Sagn Skovdyret — Skovkat. Det kan være Mindet om en Skovbrand ved Kongeaaen. Nabosognet Jærnved har Navn af Skov, og her boede den grumme Skovbo Sorteplov, der dræbte Erik Emun, den evigt mindede. Plov boede i Plovstrup og hviler i Sortehøj, han kører med Ildvogn rundt om Højen, og i Trolddal vest i Jærnved pløjes med fire ildglødende Heste.

Mellem Plovstrup og Lervad Gaard var der Strid om Indgang i Føvling Kirke — før Jærnved fik Kirke? — eller mellem Nielstrupgaard og Sønderskovgaard i Føvling og Folding Sogne. Føvling havde Strid til begge Sider, og maatte have to Døre paa Kirken. Da Sønderskovmanden eller Lervadmanden døde blev den ene Dør muret til. Men det spøger mellem Gaardene Nielstrup og Sønderskov.³⁾

Freden fejres i Foldingbro. Der gik Vaardansen paa Foldingbroen mellem Slesviger og Jyder — og gaar nu atter. Der er som forhen paa Thorsbroen ved København hvor Bygder mødes. Men Foldingbro har sine Trolde, de eneste ved Kongeaaen — om ikke Jersted Jætter skal tages med. Aatte Trolde slaar med deres Kistelaag i Aatte Banker nord for Broen. I Byremsen er det Folkene der er Trolde: »De Aatte Trolde, lever af Solde«, det er en Melvælling af Vand. Disse Kæmper paa Smalkost har først ført Dansen op paa Foldingbro. Men her lysner ogsaa Ild. Fra Dover Bjerge ved Foldingbro og hen til Skodborg høres Gny af Krig, og Skuddene flammer. Gaarde staar i Brand. Det er Varsel om ny Krig — eller Genfærd af gammel.⁴⁾

Øst for Folding ligger Malt Sogn. Som saa mange andre Herredssogne er det en Kegle syd i Herredet, og her sad Malt Herreds Stammeøvding Hr. Malte i Maltbæk. Herfra tog han Land mod Nord og delte Jord til tre Sønner og en Datter. Eskild fik Eskelund, Tue fik Tuesbøl, Tir fik Tirslund, og Datteren Ester fik Estrup nærmest

Hjemmet. De samledes, Brødrene, paa Brørupgaard, Fælliget for dem alle. Saaledes brød Herredsslægten frem og sejrede i de store Skove, der var saa vildsomme og med underlige Røster, at man ikke vovede sig derind ved Nat. Malt sønnerne brød frem og rejste Bo ud fra Maltbækgaard.

Saa kunde der tænkes paa at sætte Sogneskel. Det mindes hvordan Skellet rejstes mellem Malt og Vejen Sogne. Herremanden paa Skodborghus rider det op, Bønderne kommer efter og sætter Skelsten ligefrem, men oget lønligt skal der være ved Skel, og lige maa det aldrig gaa — før Djævlens Landmaaler kom med sine Kæder. Derfor slaar en Gren i Skoven Herremandens Øje, saa han blindes, mens han rider, og Skellet faar sin hellige Bugt mellem Malt og Vejen, tilgode for Malt. Senere blev der Herretrætte om Træskhoved Skov, og Landmaaleren farer ved Dalhus mellem Askov og Vejen.⁵⁾

Malt Herred har faa Stensagn. Der kendes kun en kæmpekastet Sten, den er ved Folding Kirke. I Vilslev Kirkes Vaabenhus er en Manesten, og mellem Vilslev og Jærnved Sogne en Skelsten, der ikke er kastet, men sat. Stenbjerg, Okslund i Lindknud Sogn, ligger ud mod trebundet Sysseskel. Men Malt Herreds Storsten, Tirslund Stenen, er hverken kastet eller sat paa sit Sted. Den skal være sluppet her, da man ikke kunde drage den længere mod Jælling, hvor den skulde staa paa Kongegraven. Tirslund Stenen siges at ligge paa en Jærnbaare, en Rist eller Dør.⁶⁾ Det skal tydes, at den ligger paa et Sted, hvor den ingen Mening har. Den skiller ikke. Det skulde da være, at den paa Rad med Folding Kirke, Holsted Kirke, Bjøvlund Trold kunde afmærke en Gjørdingbygd fra en Maltbygd. Herredsskellet er her saa nyt at baade Gjørdingbjerg og Gjørklint er kommen ind i Malt Herred. Tirslund kan efter Navnet have været Helgsted mellem skilte Bygder, men Sagnet vil have at den skulde drages bort, den staar ikke paa sit eget.

Det store Helgsted i Malt er ikke Tirslund, men Fru Mettes Bjærg i Læborg Sogn ved Sysselgrænsen til Almind. Om Mettes Bjærg melder mange Sagn, men ingen gør Rede for, hvad hun egentlig er. Det er ikke hendes Handling, men Stedet der er mærkeligt. For her samler hun i sin Sjæl alle Vestkystens fredløse Kvinder, der færdes i strænge Herrers Borge.

Fru Mette paa Hundsbæk Slot fødte i Dølgmaal og jordede Barnet i Fru Mettes Bjærg og gik igen efter Døden.

Det er Sagnet der flokker sig i Hammerum og gaar gennem de andre Hardsyssels Herreder, ned i Vardesyssel og følger Sagngrændserne, her i Malt er det Sydgrændsen.

De første møder i Darum. To Jomfruer druknede i Søen. De viser sig i hvidt, derfor uskyldige. Maaske kom de fra Fruerlund paa Sogneskallet Darum—Hunderup. Her ved Kilden hentede Kjærgaards Frue Vand til The.

Kjærgaards Jomfru brændte Barnet i Ovn.

Den hvide Jomfru gaar i en af Vilslevs Gaarde i Stalden, hun voldte megen Uro.

»Darum Due, Vilslev Frue« synger Byrimet.

Paa Sønderskovgaard gik den hvide Jomfru i Fæhuset.

Med Nøgler gaar hun og klirrer paa Brørup Præstegaardsmark. Den hvide Jomfru gaar i Vejen Præstegaard, fra Havelaagen til Hestestalden — og ved Tumphule svøber hun sit Barn, før hun kaster det i Aaen.

Juleaften sidder hun paa Slotsbanken ved Hundsbækgaard — Mettes Gaard — med sin Rok. I hende samles de.

Fru Mette dræber sit Barn, siger et Sagn, et andet lader hende redde sin Husbonds Barn i Krigstid og skjule det paa Bjærg. For den Daad fik hun en Gaard med Eng, Kjeldborg. Langt nede i Marsken er der en Mette der faar en Eng, Mettenwarf.

Fru Mette til Hundbæk, af Juelernes Æt, vandrer ud til Bjærg. Hun vandrer til sit Lysthus, over Jord, eller under Jord, for der er Løngang fra Gaarden til Bjærg. I dyb Sorg vandrer hun.

Over vide Enge kendes Sagnet om Fru Mette, men intet Sagn siger, hvad hun gælder.

Der boede to Lindorme i Fru Mettes Bjærg. De drak af Linddam sønden Bjærg, og de stak atten Stude paa Hundsbæk. Skoven om Bjærg blev sat i Brand for at dræbe Lindormene, men de flygtede vesterud. Da tændte en Kælling Baal paa Bloksagre eller Gammelby Blok og kaldte Ormene til sig ved Piben. De tog hende med ind i Baalet, hun offredes. Det er Skovbranden ved østre Sysselskel svarende til søndre: »Jedsted Svikat«.

Sagnet skifter: Lindormen farer fra Baalet til Læborg eller til Lindkund Kirke, begge paa Sysselskel, men Lindkund trebundet Sysselskel. Her hedder det, at Lindormen laa paa Kirkegaarden og aad Lig — eller at den laa paa Kirkeloftet. En enlig Mø drætter Tyren op til Kamp, følger den til Kirken, og Tyren værner Møen mod Ormen. Baade Tyr og Lindorm offredes for hende.

Det er Fru Mette af højbaaren Æt. Hun har Løngang til Bjærg, Ormen har hun opfødt i sit Hjertes Ve, Tyren opføder hun mod Ormen, begge dør for hende.

Alle fredløse hvide Piger følger hende, hun er af deres Aand. Hos hende sidder Jomfruen med Rokken der tvinger Vætter. Selv er hun en Vætte, skabt af de dybe Modsætningers Magt, og Sagnet lader Løndom hvile over Fru Mettes Bjærg.

Der løb en lille Dreng med rød Hue.

Hvor er du fra! raabte Vogterdrengene og løb efter ham.

A ved et ett — a ved et ett! svarede han og løb ind i Bjærget inden de naaede rundt om det.

Stort er Fru Mettes Ry. Men Sagnet svarer som Dværgen og smutter ind i Bjærget inden vi naar helt rundt og fanger det. Saa lyder Røsten: A ved et ett.

¹⁾ D. S. III, 25, 169, 176, 278, 279, 329, 334. D. S. IV, 61, 171, 172, 175. D. S. V, 193, 360.
²⁾ D. S. II, 527. D. S. IV, 59. D. S. V, 405, 406. D. F. S. ³⁾ Thiele I, 244. D. S. IV, 253.
 D. S. V, 66, 437, 70, 376. Sktgr. 85, 38. ⁴⁾ D. S. I, 18. D. S. II, 584. Alml. VI, 196. Sktgr.
 89, II, 143. Orspr. ⁵⁾ D. S. III, 337, 416. D. S. V, 406, 419. ⁶⁾ D. S. III, 58, 463. D. S. V, 233.
 D. F. S. ⁷⁾ Thiele I, 178, II, 290. D. S. I, 41, 43. D. S. II, 179, 188, 191, 500. D. S. III, 67,
 394. D. S. IV, 220. D. S. V, 360, 363, 376, 381, 474. Sktgr. 85, II, 172.

JÆLLING SYSSEL

NØRVANG-SLAVS HERREDER

SKEL MELLE JÆLLING OG LOVER SYSLER, NØRVANG-VRADS HERREDER, TØRRING-LANGSKOV SOGNE. JÆLLING SYSSEL T. V., LOVER SYSSEL T. H., NÆPPE DET OPR. SKEL, SOM HAR GAAET NÆRMERE TØRRING. SET FRA VEJEN MELLEM ØLHOLM OG TØRRING

Jælling Syssel har kun tre Herreder, Jælling, senere kaldet Tørild, Nørvang og Slavs, men Slavs er nydannet, fra 1552, det eneste Herred der kender sit Fødselsaar, et Lilleherred med kun fire Sogne, Mindstemaalet.

Ribe Oldemoder nævner Jælling Syssels Sogne uden Herredsdeling. Valdemars Jordebog har kun Jælling og Vangsherred, siden kaldet Nørvang, uden at et Søndervang kendes, men muligt skal de fire Slavssogne: Grindsted, Grene Hejnsvig, Vorbasse med Herredsfoged og Ting i Slavsgaarde, Vorbasse Sogn, tydes som det søndre Vang.

Byen Vonge ligger i Nykirke Sogn uden Tinghøj, men med Bavnehøj og med Margretediget paa Sysselskellet ud til Lovringerne. Kirken laa i Vonge, før Nykirke og Vester Kirke byggedes. Vong er det gamle Helgsted ved Grændsen, hvor baade Værn og Stævne stod. Værn mod Lovringer var ogsaa nogle Skandser, fem Rækker med Løbegrave, henne i Ø. Snede Sogn, sydøst for Kragelund.

Mellem Vonge og Snede gaar »æ Tingvej« et lille Stykke fra Ilved til Hvejsel.

Der er Tinghøj nord i Thyregod Sogn med Samfærd til Lover Syssel — Tinghøj og Tingbakke i Brande Sogn med Samfærd til Hardsyssel, og Slavs Herred har sin Tinghøj med Tinggaarde ved Trollund og to Staghøje i Hejnsvig med Samfærd til Varde Syssel. Ved Løvlund i Grene var Ting og et »Bavnetræ«, en jordgravet Eg nordøst for Grene gamle Kirke.

Disse Tingsteder er Fredsteder ved Grændsen, og at saadanne skulde findes siger Sagnet om at Godrum i Uldum fik Navn, fordi man efter Kamp ved Sysselgrændsen her sluttede Fred.¹⁾

Som gamle Samlingssteder, Fællesjorder, tydes ogsaa Enemærkerne mellem Hejnsvig og Vorbasse i Slavs og mellem Sindbjærg, Vindelev og Grejs i Nørvang.

Til seneste Tid er der holdt stort Marked i Vorbasse for tre Sysler:

Jælling, Varde, Almind. Det skal være kommet af en Helligkilde paa Kirkegaarden.

Maaske har det heller ikke været uden Sammenhæng med det Sted, hvor Hejnsvig og Vorbasse bytter Jord i Enemærker: Donslund.

Ved det andet Enemærksted ude i Øst stod flere troldkastede Stene paa Bræstens Agre nordøst for Holtum.

Der staar en Sten nordfor i Skel mellem Sindbjærg og Uldum Sogne. Der gaar Graastensmanden, og Folk gaar vild.

Lidt vest for Give og ved Aaen i Brande er troldkastede Stene, midt i Sognene.²⁾

Ingen af Nørvangsstenene staar ved Herredsskel, og Herredet synes saa løst samlet, at Ribe Oldemoder med Grund kan se bort fra en Herredsdeling i Jælling Syssel. Norden Jælling ligger de vidtstrakte Vangbygder, hvor Smaahøvdinge raader og Kampe staar paa Sysselskellet mod Lovringerne eller længere inde i Landet.

Bonden paa Donneruplund tingede med Give Mænd om at faa den Jord han kunde ride ind, mens Præsten prækede, han red og to røde Hunde skrov et Dige op, Fandens Dige, der gaar skævt og aldrig blev fuldført, fordi Præsten kortede Prækenen. Rytteren og hans guldskoede Hest ligger i en Høj i Herregaardsskoven.

Fandens Dige er inde i Bygden bag Margrethediget paa Sysselskellet. Noget lignende ligger bag Kragelunddiget en Vold mellem Vindelev i Nørvang og Kollerup i Jælling Herred. Der kæmpede Droning Margrete med Svenskerne, og de laa i Lureby Dal, paa Lur. Hun vandt Sejren.³⁾

Mellem Diger og Sten nævner Remserne Byer iflæng. »Hejnsvig, Grindsted og Grene, der er godt at tjene, Omme og Hoven er et Par gode Sogne, Gadbjerg, Lindeballe og Give, der er godt at blive«. Det er Byer baade fra Nørvang, Slavs, Jælling og fra Horne Herred i Varde Syssel.⁴⁾

I de spredte Bygder sidder Smaakonger udenom Kongestævnet i Jælling.

Kong Sejr fra Ringive stred ved Sejrshøje i Gadbjerg, Jælling Herred. Men Kong Ring fra Ringgive og hans Dronning hviler i Høje paa Præstegaardsmarken.

Søndenfor stredes Kongerne i Amlund, Lindeballe, Jælling Herred

og i Silkeborg, Grene, Slavs Herred. I Kampen faldt Dronningen, hun hviler i en af Dronningens Høje, de er to paa Heden nord for Elkjær i Grene.

Amlet i Amlund og Ran i Randbøl stredes, men Amlet kom skjult bag Iøvede Grene, som Hake i Sigerslaget, og sejrede over Ran, der hviler i Høj paa Randbøl Kirkegaard.

De skattegriske Hedebønder grov i Dronningens Høj i Elkjær, men i Grev Ranes — Kong Rans — Grav i Storedal ved Elkjær turde de ikke grave.

Snedede havde sine Konger, Snejde og Krag, de hviler i Høje ved Snede og Kragelund, samme Sogn, om deres Kampe ud imod Lovringerne vides intet.

Kongerne hører hjemme i Sønderlandet og sydligst er det store Kongebo i Jælling. Men Sagnet vil have Jællingkongen op nord i Syslet.

Kong Gorm skal hvile i Hesthøj ved Thyregod, fordi han som Hedning ikke kunde faa Lov at komme i Jællings viede Jord. Der var to Høje paa Thyregod Præstemark, en til Kongen og en til Dronningen. Kongen hviler i sin, men Dronningen gav Byen sit Navn: Thyragod. I Thyragods Enge sydvest for Hesthøj har Skibe kunnet sejle.

Thyre fik sin Grav i Jælling, en Kilde sprang af Højen, men Kilden havde sit Udspring i Rugballe By i Jælling Sogn — eller i Tinnethøj, Nykirke Sogn, Nørvang Herred.

Det er Thyraklever, Thyravæld, som i Jerlev Herred. Thyregod har en Sø. Og Danevirkes Thyraborg er i Sagnet omgivet af Vand.

Gorm og Thyra skal raade over hele Syslet. Og det skal ogsaa Kong Volmer. Han kendes kun i Grejs, men under Dankongens Navn, som ellers aldrig i Jylland.⁵⁾ Jælling Syssel har ingen Wojens, men en Volmer — og en Dronning i hvert Herred: Thyragod i Nørvang, Elkjær i Slavs og Jælling Høje.

Oppe i Thyregod rider Morten Gørstinge til Hastrup, han tog med Urette en Eng, derfor rider han fra Gaarden over Tingheden til Fuglsang.

»Ja, sort saa var hans Hunde, og sort saa var hans Hest, og sort saa var alle de smaa Dyr, der fulgte den Herre næst. For sildig rider Hr. Morten til Fuglsang.«

Det er Volmersridtet i Thyregod.

Kommer han til Brande? Der ligger Lindormen ved det trebundne Sysselskel: Jælling, Hardsyssel, Lover Syssel. Den ligger om Kirken, men er endnu ikke vokset helt rundt. Naar det sker skal Kirken fyldt med Folk falde. Men da skal to Tyre kæmpe, rive Sandet op og finde Skatten, saa en ny Kirke kan bygges. Det er et Blandingssagn med Hardsyssels Sandflugt fra Tyrekamp og den sjællandske Tyrs Ormekamp. Det visse er, at Ormen skal være i Brande ved trebundet Skel.⁶⁾

Ude ved Skellene sidder ogsaa andre kendte Vætter: Bjærgfolk i Pomphule, Thyregod — de giver Skiftinge for Børn. Bjærgfolk i Skjødebjærg, Vorbasse, tager Barselhjælp af Bondekonen. Brande Bjærgfolk farer som gloende Pile mellem Højene i Brandure »Kæmpehøjen« og »Sinkbækkehøj«, den sidste er skatskyldig til den første. Da Bjærgmanden paa Store Karlskovs Mark fra Langerhøj flytter til Storebjærg paa Lille Karlskovs Mark i Ringgive, flytter Velstand i Gaardene. Grindsted Bjærgfolk boer i Nollund og kaldes »æ Tatterer« — som inde i Lover Syssel. De laaner Øl.⁷⁾

Ude paa Hederne farer vilde Bønder om og graver efter Skatte, det er saa vist som de aldrig faar nogen. Særlig ude i vest imod Hardsyssel og Vardesyssel skal Skattene ligge. Bønderne grov efter Guldvognen i Bøvl i Sønner Omme. Sammesteds grov de efter en Kjedel Penge, med samme Held. I Ure Kjær i Brande brændte der Lys, og Bønder foer efter Lyset med Spader i Jorden — og faldt. I Vorbasse siges de at have fundet Skatten ved Lyset — og en Benrad tillige.⁸⁾ I Brande er Kirkeskatten, et Guldbord, som Tyrene skal grave op.

Heden er øde, men der er Liv gemt. Saa graver de efter Guld.

Sagnet siger, at Pesten slettede Folket ud af Heden.

Da drog Gammel Per fra Vendsyssel sønderpaa og fandt Skurvet Mettes Datter i Vorbasse, de to satte Stammen paany. Eller det var en Thybo der drog til Vorbasse og blev fundet af den sidstlevende Pige under en Hyld, hvor han laa og sov. Hun tog ham til Mand — i Vorbasse eller i Hejnsvig. Det hedder ogsaa, at Manden kom fra Randbøl i Jælling Herred og ringede sig frem med Kirkeklokker, til der svaredes i Vorbasse. Dær fandt han Pigen. Fra Vorbasse sydligst i Syslet skal Livet opstaa.⁹⁾

Saa søger Folk atter Rigdom og Kilder.

De hellige Væld ligger vesterude. Nu er det skumle Dybder, men engang var det Offersteder. — Der er Fandens Hul syd for Hejnsvig Kirke, hvor en Forræder fra Krigstid blev jordet, dengang Bønderne maatte fjæle sig i Udmarken for Svensken. — Ude ved Sysselskellet mellem Skærlund og Omme er en grøn Græsplet i Heden, hvor en død Mand skal være fundet, og paa Omvraa Mark i Omme er Abelones Hul, en grøn Plet hvor hun dræbte sit Barn. Det er Vaarstederne. Pinsebakker er syd for Ringgive. I Grindsted og i Vorbasse er Smaasøer, hvor Gaarde er sunkne, fordi Præsten kaldtes til en So.¹⁰⁾

Der kom et Vildsvin løbende til Vorbasse, og her sa man ikke nej til fremmed Kræ. Manden paa Skjøde han skød og skød efter det, og Manden paa Skjødebjærg han bjerred og bjerred for at faa det, Folk i Fitting, de fjedted og fjedted for at komme til det, men i Vorbasse sa de: Det er vor Basse, og saa tog de Svinet. Det Vorbasses Vætte: Soen i Sengen og det tilløbende Svin, Søens og Vældets Dyr.

Hedens Rigdomme er Kildevældene der giver Grønpletter og Aaløb med Enge gennem Lyngen.

Gammel Per fra Vendsyssel har ført Troen og Sagnene om Aaløbene med sig til Vorbasse. De skabes af Dyr.

Den kloge Mand i Sillesthoved syd for Give skaffer Vand, to Mus løber, og efter dem vælder Gudena og Skjerna. Fra Ringgive Aa høres Raabet: Tiden er kommen, Manden er end ikke kommen. — Da kommer han. Thi Aaens Rigdom kræver Offer.¹¹⁾

Det var Gammel Pers og Vorbasse Pigens Tro, og de hyldede og fangede Offerdyret, Svinet.

Heden dyrkedes op, men endnu er her underligt diset og øde med Sørgerand af Graner om alle Marker. Og over Billund Missionshus, Grene, staar et Bibelsprog som et Skrig over Heden:

»Land, Land, Land, hør Herrens Ord.«

Men Landet ligger lyttende stille som i fordums Tid i Vætternes og Vældenes Favn.

¹⁾ D. S. III, 334, 417. D. S. IV, 56. D. S. V, 142, 286. Alml. T. V, 63. Flkm. 80, 70. ²⁾ D. S. III, 32, 40, 235. D. S. IV, 423. D. F. S. ³⁾ Thiele I, 51. D. S. VI, I, 187. ⁴⁾ Sktgr. 85, I, 57. ⁵⁾ Thiele I, 16. D. S. II, 113, 532. D. S. III, 453. D. S. IV, 17, 24, 45, 50, 60. Both II, 558. ⁶⁾ D. S. II, 195. Flkm. 80, 64, 115. ⁷⁾ D. S. I, 123, 349, 402, 418. Flkm. 80, 4. ⁸⁾ D. S. I, 364, 381. D. S. III, 421. ⁹⁾ D. S. IV, 570—71. ¹⁰⁾ Thiele I, 89. D. S. II, 307. D. S. III, 246, 253. D. S. IV, 108, 433. Flkm. 80, 85. ¹¹⁾ D. S. II, 160. Æresbog 36. Kolding Avis 2. 9. 25.

JÆLLING SYSSEL

JÆLLING ELLER TØRILD HERRED

THYRA DANEBODS STEN OG EN AF DE GAMLE TINGSTEN, JÆLLING

I Jordebogen hedder Herredet Jalyng, senere nævnes det Tørild efter en lille By i et Hjørne af Nørup Sogn, hvor dette mødes med Gadbjerg, Jælling og Bredsten Sogne: Tingshøj kendes der ikke, men nord for Tørild og Jælling ligger Lovmands Høj i Jælling Hede, nær Skellet til Nørvang, maaske det gamle Sysselting — som ogsaa siges at have været ved Jælling Kirke, hvor en af de halvhundrede Tingsten staar ved Runestenene.

Syd i Herredet er Tingkærvadbro mellem Randbøl og Nørup. Nord i Herredet er Tingvad i Gadbjerg. Her kan Kvæg ikke staa tøjret. Der gaar en »Bindkone«, det er vel Spindekonen, som holder Vagt mellem Nørvang og Jælling.

Store Skove har strakt sig gennem Syslet ud til Skovsende i Sønder Omme ved Sysselskellet. Røverne laa i Nørup Dal. Kong Ran sad i Randbøl og havde Strid med Amlundkongen i Lindballe. Nord for Randbøl kom Amlund som en Skov over Ran i Kongedal, og Ran fik en Høj paa sin Kirkegaard.

Det er Kampen mellem Skov og Vang. Nordom driver Slaget til Sejrshøje og Sejrsrose østen Gadbjerg, med Kong Sejer fra Ringgive. Ved Sydgrænsen kører en Konge efter Kampen med sine Skatte ad Skrænten ud i Vingsted Møllesø. En Grevinde (Dronning) gik samme Vej i Karethullet, Vejle Nørreremark.¹⁾

Bag Kamprækken sidder den store Landkonge i Jælling.

Byen vil brænde, hvis der graves i Kongens Høj.

Kvægsyge vil komme, hvis der graves i Dronningens Høj.

Alligevel grov Bønderne i Kongens Høj, en sort Hund drev dem bort. De lod en Dreng med Reb om Livet gaa ind i Højen, drog Rebet tilbage, og Drengen var borte. Runestenene skal mælde om Skatte.²⁾

Paa Stenene staar:

Gorm Konge gjorde Høv denne for Thyra Kone sin Danmarks Bod. — Harald Konge bør gøre Høv denne for Gorm Fader sin og

for Thyre Moder sin, den Harald som vandt sig Danmark alt og Norge og Danene gjorde kristne. — Men det ved Sagnet intet om.

Bedre kender Sagnet en Sten, der laa i Guldbjærg Mose i Lilfrost, Bredsten Sogn. Den bærer Mærke af et Sæde. Dronning Thyra hvilede sig her.

Ravning og Kjærbølling vilde bygge Kirke, de lod Stude søge Stedet, og Studene stod ved en bred Sten. Der blev Bredsten Kirke rejst. Stensgaarde ligger mellem Lilfrost og Kirken. Vest for Kirken stod tre Brudetorne, hvor en Brud fra Stensgaard frøs ihjæl, da de i Snefog kørte vild til Kirke, hun havde ønsket aldrig at komme hjem som Brud, fordi hun var tvunget til Giftermaal. Her er Sagnets Helligsted.³⁾

Der tales om et Offersted ved Bollershøve øst for Gadbjerg — nær Sejrsrose: en Dal mellem Bakker og en Sten.

Ved det andet Kampsted, mellem Aarst og Randbøl stod nord for Vandel ved »æ Nørbanke« treogtyve Sten, en Kone med sine Faar, som hun vilde klippe Pinsemorgen: de blev til Sten. Og Brudepøt, hvor en utro Brud faldt paa Kirkevej, ligger nærved, nord for Aarst.⁴⁾

Lilfroststenen eller Bredsten er nær Kampstedet, Vingsted Mølle, hvor en Konge faldt med sine Skatte.

Disse Kampsteder med Sten og Brude- eller Skattevæld staar som viede Vange udenom Kongeborgen i Jælling.

Herude farer Bydeguderne paa Nattefærd, de kører og rider.

Bredstenkongen gik i Vingsted Aa.

Randbølkongen, han hedder Herremanden paa Engelsholm, gav sin Datter atten Sogne i Medgift, næsten hele Syslet, og tog »Medens Enge« fra Vejle By. Derfor kører han nu som Genfærd med fire sorte for.

I Gadbjerg Sogn kører den fredløse Herre i Karet over Smidstrup Marker.

Fra en Høj i Jælling Skov, nord for Rugballegaard, kører en Konge der slog en anden ihjæl.

Ved Engelsholm i Nørup Sogn rider en Skytte med »Himmelhunde«, fordi han vilde jage til evig Tid. Og den fynske Palle Jæger rider her i Jælling Herred gennem Lindeballe Skove med gloende glammende Hunde. Han farer gennem en Gaard i Gadbjerg.⁵⁾

Jælling Syssels Bygdevætte er ikke den jyske Wojens, men Øboernes Volmer eller Palne Jæger. Det skal saa være fordi Jællings Konge var Dankonge.

Det er de store Vætter der kendes i Jælling, om de smaa vides kun at Bjærgfolk boede i Tofthøj i Gadbjerg, hvor Børnene drillede dem: »Nis med din Nies og Tulli med din Taa, er du herinde, saa skal du udgaa.«

Af Palleshøj vesten Gadbjerg stod der Ild, Bonden bandede Vætten i Palne Jægers Høj — og Ilden blev borte. Bondekonen krævede Penge af Gjellinghøj i Nørskov, Lindeballe — og hun blev svimmel.⁴⁾

Man er ikke Ven med Vætten, men Kongerne mindes. De har hævdet Landet.

Efter Pesten var der kun to Liv tilbage, Karlen i Bræsten og Pigen i Skibed, de fandt sammen paa Grædebjærg. — Ellr paa Grædebjærg sad tre smaa Børn og græd.

Lykkeligere meldes det ogsaa, at da Jælling var øde efter Krig, mødtes her syngende to. Hun kvad:

»Aa vil du være min Mand,
saa vil a være din Kone,
du er født i Thyeland,
og a er født i Skone.«⁷⁾

Dermed var Riget fra Skaane til Thy atter samlet under Jællings hædervordne Kongedømme.

¹⁾ Thiele I, 172, II, 16. D. S. III, 393. D. S. IV, 8, 17, 50, 60, 458. D. S. 294. ²⁾ Thiele I, 173, 350. ³⁾ Thiele I, 241. D. S. III, 55, 376. D. S. VI, I, 221. ⁴⁾ D. S. III, 71, 342. D. F. S. ⁵⁾ Thiele I, 317. D. S. II, 110, 112, 116. D. S. IV, 52, 205. D. S. V, 64. ⁶⁾ D. S. I, 144, 354, 393. ⁷⁾ Thiele I, 104, II, 62. D. S. IV, 569.

ALMIND SYSSEL

JERLEV-HOLMANS OG BRUSK-ELBO HERREDER

HVOR ELBO-HOLMANS-BRUSK HERREDER MØDES, SET FRA LANDEVEJEN VED BREDSTRUP

Jordebogen kender kun Jerlev og Almind (Brusk) Herreder. Ribe Oldemoder kender Jerlev, Brusk (Broskog) og Holmbo (Holmbomoot) Herreder. Elbo var en Udmark, et Elende, Landtangen fra Trelldenæs til Fredericia, fem Sogne, hørende til Brusk Herred. Ogsaa Holmans Herred har været et fem-seks Sognes Elende, Kystland, hørende til Jerlev. Smidstrup Sogn føres af Oldemoder til Brusk Herred.

Dermed blive Jerlev-Holmans en Sognerække i Nord og Brusk-Elbo en Sogneknude i Syd, hvor de fleste Sogne samles om Almind, Herredsby i Valdemars Jordebogs Almind (Brusk) og Sysselby i Almind Syssel. Østen Byen ligger Sysselbjærg, Syssel- eller Landstinget. Norden Byen er Kongsholm og sønden Byen Vagsten, hvor Vagt holdes (Stenagergaard).¹⁾ Tingstedgaard ved Harte er et senere Ting, Tingstene paa Nørre Bjært Gade et Bystævne. Galgebakker findes ved Fredericia, Bjært og Viuf.

Ved Landerupgaard i Vilstrup Sogn øst for Almind skal have været en Runesten rejst af Kong Harald — ligesom i Jælling — og en Kilde, Kongernes Kilde, hvor Dankongen skulde vælges og toes — vies — i Kildens Vand. Manden paa Landerupgaard fik Lov til at ompløje og tage Land, mens Kongen var i Badet.¹⁾

Det lille Almind Syssel vil med sin Kongekilde gælde for Hyldingsted som Viborg og Urnehoved.

Dons er en By i Almind Sogn. Maanen kaldes Dons Sol: Odins Sol.

I Almind Dal eller Almind Hule, Sogneskel mellem Almind og Viuf, sidder Holger Danske og bier Nødens Dag, da han skal stige op i Solen.¹⁾

Jerlev Holmans Herred har Tingsted i Øst og Vest, men intet midt i, hvor Jerlev Sogn ligger. Det skulde saa være ved den nedlagte Yding Kirke i Tudvad, hvor en Plet er græsbar, fordi her er givet uret Lov. Det vestlige Ting er i Egtved Sogn, i Skoven. Nærved paa

»Bodil Ammers Vej« gaar tre Tingmænd igen. Herredsfogeden boede paa Store Amhede og havde Tinghus sønden Bøgevad Skov og »Lysthus« inde i Skoven, hvor der endnu ligger Sten i en Runding med Rand til Sæde. Herredsfogeden gaar der baade som Mand og som Hund.

Østerude i Holmans Herred ligger Tingskovgaard ved Børkop i det store Gaverslund Sogn, der har samme Tegning som Jerlev Sogn, blot større, og nævnes i Jordebogen til Jerlev Herred. Paa Gaverslundtinget gik det hellerikke helt redeligt til. Da ingen Ejer mældte sig til et fremmed Øg efter Lysning i tre Kirkesogne, solgte Børkop Mænd Øget og drak Pengene op, deraf blev et Ordsprog, der ikke er Lovsprog: »De skivter med æ Mund ligesom Børkop Mænd gjorde ved æ Øg«. Men paa den Vis raader Jyske Lov ikke med Farefæ.³⁾)

Nær Tingskoven ligger ved Skjærup Aa en Kilde i Engen: Thyras Kleve. Herfra lod Thyre Danebod Vand hente. Det er Dronningens Kilde i Holmbomot, svarende til Kongernes Kilde i Almind.

Dronning Thyre Danebod kom til Skjærup og tog ind i Gamle Fruens Gaard, den findes endnu, ligesom Thyras Kleve, men Stien til Kilden er lukket i Indhegninger. Naar Thyra sad i Fruergaard, mødte Bønderne til Vaabenleg og viste hende, hvad de ævnede. Maaske fører hun Krig mod Haraldskær i Jælling, thi Sagnet siger at hendes Broder Falk blev dræbt paa Haraldskær. Dronninggaarden i Skjærup var Fristed — Barfred — for fredløse og arvedes i tre Aarhundreder af Mænd ved Navn Hans Hansen. Samme Navn førtes efter Sagnet af Bonden der modtog Dronning Margrete paa Reersø.

Det er som til Orlogs: i Almind og Holmbomot, Kongens Hold og Dronningens Hold. Kongernes Kilde, hvor Konger kaares, Dronningens Kleve, hvor Bønderne fylkes om Thyra Danebod. Kongens Land er det gamle Sysseherred, Dronningens den nordre Udmark dertil.

Sagnene er stærkest paa Dronningens Hold. Mellem Holdene ligger Sten. Lys brænder paa en mægtig Sten ved Ammedsbøl Krat. Der er Fruerholm.

Kællingstenen er ved Vejen fra Smidstrup til Haastrup, et Vandløb skyller over Stenen. Naar Folk fra Haastrup kom fra Kortspil nordfra og havde vundet Penge, offrede de en Skilling i en Revne i Kællingstenen. Smidstrup Sogn har været delt mellem Herrederne.

Kællingstenen er vel Skellet, hvor man ikke vover sig fra et Herred ind i et andet med Penge uden at give Kællingen i Nordbygden et Offer.

En Kæmpesten mellem Vinding og Vejle skal være ved det nordre Skel, Sysselskellet. Men Fruerlandet havde sin Kæmpe, Gavl, i Gaverslund, han slyngede Sten fra Gavlshøj, det er vel den Sten der ligger paa Nordstranden ved Munkebjerg med Fingermærker. En Sten med mange Huller, flyttet Skelsten ved Kongsted i Bredstrup Sogn, maa være en gammel Skelsten svarende til den ved Haastrup.

Paa Sydlandet er Stenen kastet fra Fyn af Kong Og. Kong Ogs Sten ligger ved Snoghøjsgaarden. Den kunde maaske sammenholdes med Gongels Sten i Ryslinge paa Fyn og Ols Sten i Lejre paa Sjælland.⁴)

Om Almindkæmpen meldes, at han drog over i Andst Herred og herfra kastede Sten mod Almind Kirke.

Øst for Tudvad nedlagde Kirke var et Enemærke, og her boede Kæmpen Erland Guldsko. Guldskoen, den gyldne Fod, det gule Ben, skal være Tegnet paa den unge eller Nybyggeren, maaske Nybyggerens Guddom. Enemærket er Stedets første Bo, nærved den græsbare Plet, hvor uret Lov er givet: Jerlev Tinget. Her er Guldskoen ført op fra det gamle Almindland og op i det skovdragne Fruerland og har fæstet Enemærke og sat Ting uden Lov.

Hos ham fæstnes Sagn om lovløse Kæmper.

Marsk Stig havde Borg i Bøllings sydøstre Hjørne ved Skellet til Almindherredet. Ranild søgte Ly i Favrdal i Brejning, Gaverslund Sogn, hver i sin Ende af Erland Guldskos Bygder.

I Munkdal blev en Herre af Hvilsbjerggaard manet, og Præsten traadte ham Grændser af, saalangt han maatte komme, naar han hvert syvende Aar steg op. Saa var alt Kvæg inden for Grændsen givet ham, og han hængte Dyrene op i Trætoppene, nogle ved Horn og nogle ved Hale, fire og fire ad Gangen. Saa hegnede Bønderne Enemærket for at frelse deres Kvæg. Det er Dødningens, modsat Guldskoens Enelærke.⁵)

Herude i Holmbomot, hvor de styres af en Dronning, maa de ogsaa stride mod en Heks. Hun boede i en Borg ved Brøndsted og gækkede alle Brøndsted Mænd som en Hare paa deres Jagt. De skød hende med en Sølvknap, saa blev hun borte.

Vesterude sidder Kong Amlet, der har kæmpet sig gennem Hardsyssel og Jællingsyssel ned i Almindsyssel. Han boer paa Amhede i Egtved Sogn og fører Slag paa Heden og hviler i Amlinghøj. Han havde Løngang til Kongehøj, og der gemte han sin Datter eller sine Døtre: tre hvide Piger ses ved hans Gaard.

Her ved Sysselskellet til Jælling og Herredsskellet til Andst staar flere Kampe. Røverne røvede Bruden af Vallund bort fra Brudgommen af Li og førte hende til Bølling Røverslot, Marsk Stigs Borg. Men Karlen af Li vandt sin Ktreste igen. — Datteren fra Bøllingborg, som skulde tvinges til Giftermaal, sank i Brudesøen. Der var forud en Gaard sunket i Søen.⁹) Det er Sagn om Kvinderov herude ved Sysselskellet i Almindsyslets Udmarksskov.

Disse Sagn gives en uvirkelig, romantisk, Lød, og den stærkes nede i Almind, Brusks Herred.

Der gaar Historier — ikke Sagn — om Røverne i Blaakjær Skov, de fanger en Jomfru, men en ung Mand, som hun ikke kender, skræmmer Røverne og tager hende til Brud.

I Koldinghus opføres Sørgespillet, hvor Faderen lader Datteren danse ihjæl.

Paa Phønixborg i Starup blev Jomfruerne sat ind i Løngangen og sultede ihjæl, da Fjenden tog Borgen. Deres Genfærd ses paa nogle overpløjede Høje. En af Jomfruerne aabenbarede sig for en Slægtning og viste ham Skatten. — Sørrøveren paa Trelde dræbte sin Moder og vandrede siden hvileløs paa Stranden.⁷)

Det er Skuespil og ikke Sagn her paa Kongens Hold.

Vætterne er flyet af Lande baade i Almind og Jerlev Bygder.

Nisserne kæmper fra Holmans og Elbo i Nebbegaard og Østedgaard. Den første dræbes, den sidste drager ind paa Nebbegaard og volder megen Uro, saa Gaarden maatte flyttes. Fra Jælling og Jerlev Herreder kæmper Nisserne af Vilstrup og Jerlev paa Pukjærbanke, den ene faldt. Her gælder Nissekampen Livet.⁶)

Tilbage bliver Folkefærdet af Vættesind: »Gaarslev Fjordbakke«, »Vejlby Tyrker« i Øst og »Vork Tyrker« i Vest, Tyrkerne er det raa og vilde, gammelsindede Folkefærd.

Saa er der »Bredstrup Tykmaver, Stallerup Moghaver, Kongsted Bankvrødere, Torp Peberstødere, Rans Stuerpejser, Pjedsted Brak-

nejser, Gaardslev Vrøvlere (Vrimlere?) og andre Skøvlere. — Borup Stuerskrydere, Skjærbæk Vejbydere, Oddersted Smaastumper, Studsdal Hestrumper«. (Studsdal skifter deres Hø med Munden — drikker det op). Gudsø Vandrotter, Tavlov Tjærpotter. Torup Proptrækkere. Damgaard Hønslæggere« (Nybyggere).⁹⁾

Saadan er de derude i Holmbomot og Elende.

Den eneste jordfaste Vætte er en Aand der sidder paa en Skat ude i Li Sande, hvor Egtved Sogn, Jerlev Herred grændser til Andst Herred og til Jælling Herred.

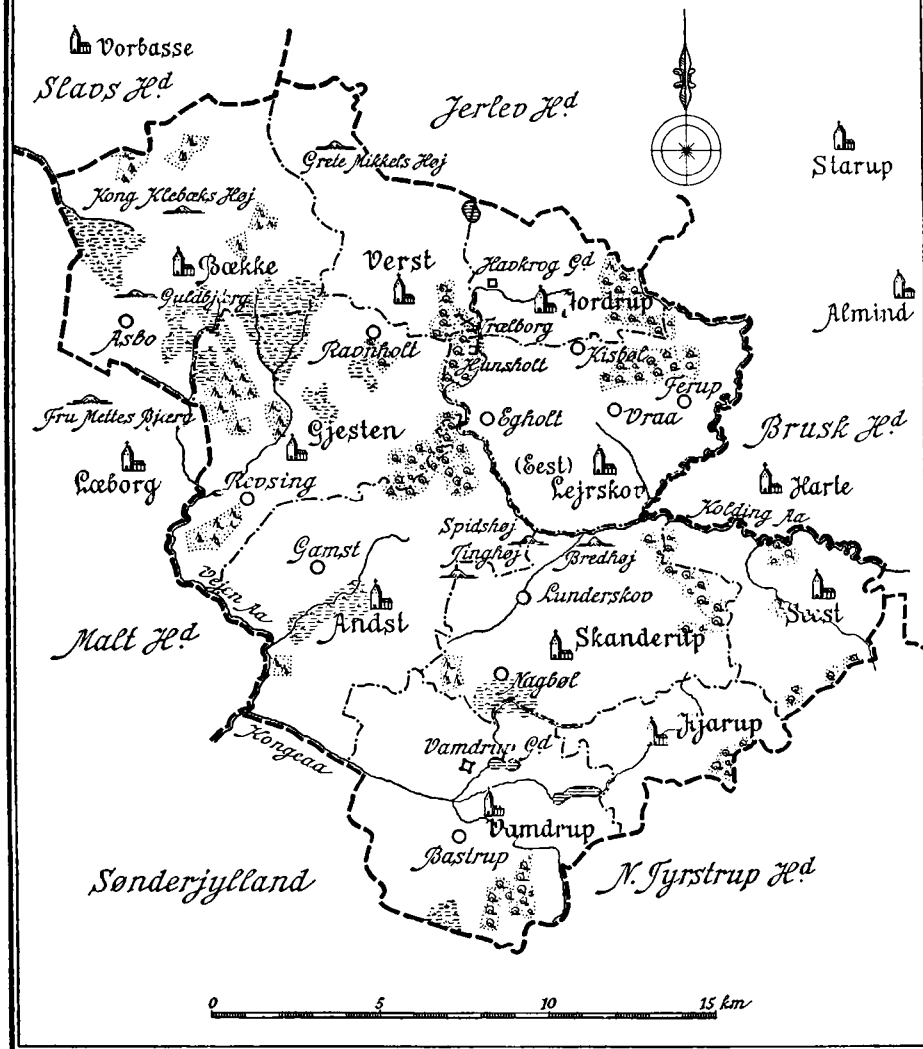
Derude er Pinsebanke: Vaarens Stævnested.

I Smidstrup Sogn sad en Bjærgmand, men han fik Almindroman-tisk Kærestesorg til en Bondekone og flyede fra Egnen. Endog den gamle Trolld i Almind flyer fra sit Bo for Kirkerne, og ovre fra Andst Herred kaster han Sten imod Almind.

Tilbage i Almind Banker er kun Holger Danske,¹⁰⁾ og han kommer først frem naar Tyrken vander Heste i Kongeaaen.

¹⁾ O. Nielsen: Vald. Jordeb. S. 125. D. S. II, 332—33. D. S. III, 141—43, 219. Alml. T. I, 161. ²⁾ D. S. III, 331, 334. D. S. V, 139, 530. Alml. T. I, 177. Egn. Opt. ³⁾ Thiele I, 17, 18. Both Danmark II, 594. ⁴⁾ Thiele II, 44. Both II, 593. D. S. III, 458. D. S. IV, 105. D. F. S. ⁵⁾ D. S. III, 143, 257, 268. D. S. IV, 177. D. S. V, 603. ⁶⁾ Thiele II, 104. D. S. III, 11, 12, 343. D. S. IV, 401. ⁷⁾ Thiele I, 321, 382. D. S. III, 269. D. S. IV, 106, 413. ⁸⁾ Thiele II, 262. D. S. II, 56, 64. ⁹⁾ Alml. T, VI, 25, 389. Sktgr. 84, II, 70, 71. ¹⁰⁾ D. S. I, 320. D. S. II, 332, 333. D. S. III, 44. Kamp. 120.

ANDST HERRED

ALMIND SYSSEL

ANDST HERRED

»**E**est, Veest, Seest« lyder et Ordspil eller Led af en Remse. Det er tre Oldtidsbyer i Andst Herred: Seest i sydøstre Hjørne, Verst i Nord og Erst midt imellem, et nu glemt Navn i Lejrskov Sogn.

Gennem Herredet gik gamle Diger, som skilte disse Byer.

Trældiget synes at være kommet inde fra Starup Sogn mellem Almind og Jerlev gamle Herreder og gik derfra ind i Andst Herred med Retning nordøst sydvest, nord om Jordrup, vest om Egholt, gennem Gjesten og Anst Sogne.

Et andet Dige eller samme — i gamle Præstehaandskrifter kaldet en Stenrøgel — gik over Lunderskov, Skanderup, Hjarup og sønden Nægbøl Mose fra Kolding Aa ned mod Kongeaa.

Om det nu synlige Spor af disse store Virker skal tydes som Skeldiger, Vejehøjninger eller Folkevolde kan der gættes paa. Det givne er, at Sagnene om nogle Jordhøjninger eller Stenrevler deler Herredet i tre Bygder efter Remsen Eest, Veest, Seest.

Om Gærder, Diger, Veje har de skilte Meninger lige Værd, thi Gærder brugtes som Vej, og Vej var ofte Skel, baade Gærde og Vej gaar ind i Folkeværnet.

Trældiget fra Trælborg, et Voldsted i Trælborg Skov, Egholt Skov, skiller Veest fra Eest. Stenrøgelen over Lunderskov Hjarup skiller Seest fra Eest (Lejrskov).

Saa er der tre Bygder med tre Sogne i hver Bygd.

Nordligst: Verst, Gjesten, Bække. Mellem: Eest, Anst, Jordrup. Sydligst: Seest, Skanderup, Hjarup. Dertil kommer Vamdrup, som gennemskæres af Kongeaaen og i gammel Tid har hørt til Sønderjylland, førtes over 1570.¹⁾

Mellem Eest og Anst ligger i Midtbygden Tinghøj. Nord for Verst kaldes en Eng »æ Skibsdrag«. Der har været Sejlløb, Lavningen følger over Hunsholt til Jordrup, Havkrog Gaard. Her er »den blinde Mose« og »den krogede Bro«, hvor det spøger.

Muligt har Trældiget med Retning nordøst sydvest gaet herfra

»æ Skibsdrag« over Gjesten til Engdraget mellem Anst og Gamst eller til Revsing. Der er Brottensø »Brudesø«, et Helgsted paa Sysselgrændse. En Brud der førtes uvilligt til Kirke sank i »Brottensø«. Nu staar her en Guldkaret. En Prinsesse sank med sine Skatte. Sagnet højner Stedet.

— Det klinger af Smedjeslag i Trældiget ved Jordrup. I Voldstedet Trælborg er Skatten gemt: en Guldtønde ruller dær. Guldvognen staar i Brudesø.²⁾ Syvaars Skat af Danmark ligger i Spidshøj paa Gjesten Mark.

Det er Draget mellem Verst og Eest.

Mellem Eest og Seest er Bredhøj sønden Lejrskov, hvor Lys brænder, og Bønder raver efter Skatte og gækkes af Ild.

Hver Bygd sin Borg: Verstbygden Trælborg — Eestbygden en Borg i Vraa med inddiget Vej, Vraa Forte til Kisbøl, hvor en Vogn med hovedløs Hest og rødøjet Pudel færdes.

Men Seestbygden har intet Sagn om Folkeborg inden for sin Stenrøgel. Borgen laa i Vamdrup paa en lille Ø i Herregaardshaven. Her holdt Borgfruen efter sin Husbonds Fald endnu tre Uger Borgen mod Fjenden. Da Huset tilsidst stod i Ild, gik hun med sine Skatte i Baalet, hun overgav sig ikke. Nu sidder hun — Grevinden — og spinder Guldtraad paa Volden.³⁾

Det er, sagt i skært Sagn uden Almind Romantik: Der sidder en Kælling paa en Holm ved Kongeaaens Kilder og spinder paa Rok. Den der vil gaa hende imod, skal dreje sig ligesaa tit som Rokkehjulet. For her gaar Skel mellem Nørre og Sønder Jylland.

Ud mod de andre Grændser staar der Sten.

En Bøvtasten paa Gamst Mark ved Vejen Aa, Sysselskellet, kendtes som Vartegn for Rejsende og hed Manæ Synaal.

Skraat overfor paa det østre Skel mod Brusk Herred er en Sten kastet af Kæmpen fra Harte Kirke efter nogle Plovfolk. Den faldt i Ferup Eng ved Koldingaa. Men samme Sten siges ogsaa at være kastet af den Almind Trolde der flyede til Eest og sendte en Sten efter sin Hjembygds Kirke. Den Sten blev Skelsten mellem Herrederne, mærket med Troldefingre. Og lidt nord for Ferup i Engen »Høllet« ved det trebundne Skel Andst, Jerlev, Brusk Herreder staar Ellepigen, den eneste vist i Almind Syssel, og toer Tøj i Bækken.

Men oppe nord ved det trebundne Sysselskal: Almind, Varde, Jælling, hvor Bække Sogn skyder sig ud mod Fru Mettes Bjærg, staar flere Mærkesten, og her møder vi endelig Almind Syssels Bjærgfolk. Norden Bække staar Svingelandsten, Svinglingsten, hvor Landet svinger mellem tre Sysler. Det er denne eller en anden Sten heroppe, som Bækkekampen kastede efter Vorbasse Kirke.

Sønden Bække staar Ronvæddestenen eller »æ graa Sten«. En Tyv gik med en stjaalen Vædder paa Ryggen, hvilte sig mod Stenen, Vædderen gled ned bag den og kvalte ham. Det er et gammelt Rettersted og Offersted. Tyven offres paa Stenen.

Tre Sten staar paa Kong Klebæks Høj, over hans Hoved, Bryst og Fødder, visende hans Højde. Et andet Sagn taler om Sten over en Konge ved Bække, jordet med Syvaars Skat. — En Sten skulde flyttes til Jællingegravene. Stenen staar paa en Guldbør ved Bække — lig Tislundstenen.⁴)

Her er næsten alt hvad Sten kan tænke, uden det at vende sig for nybagt Brød.

Fra Bække stammer to Runestene der ogsaa peger mod Jællingegravene. Den ene blev fundet af en Skattegraver, fordi Lys brændte over den. Stenene siger: »Rævne magtede danne Mindested dette efter Viborg Moder sin.« — »Ravnunge Tove og Funden og Gnyble de tre gjorde Tyras Høj«.

Lige paa den anden Side Sysselskellet i Læborg, Malt Herred, har Ravnunge Tove sat Thyra endnu et Minde: »Ravnunge Tove hug Runer disse efter Thyra Dronning sin«.

Helt ude vest paa i Varde Syssel satte Ravnunge Tove et Minde i Horne: »Ravnunge Tove gærded Høj denne efter«. Navnet er brudt bort, det kunde vel være det samme som i Læborg og Bække. Fra Vest til Øst hendes Minde, men to Gange i Læborg-Bække om Mettes Bjærg.

Disse Sten er fra samme Tid som Jællingstenene. Og kunde en Sten med Thyras Navn i denne Tid rejses over en anden Dronning end Dandronningen.

Ravnunge Tove med sine Mænd har fejret hendes Minde — og Rævne, hans Slægting, Moderens — Stammoderens — Vebjerg.

Men Bønderne glemte deres Navne. Skattegridske foer Mænd i Høje efter Guld som aldrig fandtes.

De grov i Kragelund Høj, Mænd fra Ravnholt fire Gaarde ved Verst. Ravnungernes Eftermænd. Da gækkede Synet dem, at Ravnholt stod i Lue.

Gammel Folkelov siger, at i Høje maa ikke graves, særlig fredede var to Høje i Bække, hvor Lys brændte og to Svin løb med en Kæde. Alligevel foer Bønder i dem og tog en Kiste op, men saa kom Bjærgmanden og drog i den, saa de fik kun det halve af Skatten.

I Snoghøj staar en Guldhest og en Guldslæde, men ingen vover sig derud ved Nat. Der er ogsaa Fare ved Kælderhøj.

Men alt det Bønderne farer med Vold mod Høje, naar de altid mest med Fred. Den Bondekone der hjalp Bjærgmandskonen i Barselfærd fik Velstand hjemme i Bække Sogn.⁴⁾

Glemte de Thyra og Runernes Tale, mindedes de Stenenes Sted og den livbjærgende Fru Mette paa Mettes Bjærg, i Folkehelg den samme som Ravnungernes Thyra og Veborg: Danebod i Bondebo, den der sanker Bygder over Grændse og samler Sysler til Land.

¹⁾ D. S. III, 62, 265. Kai Uldalls Saml. Aug. Schmidts Skrifter. E. Madsen Jyll. 16. Aarh., 19. ²⁾ D. S. III, 342, 351, 445, 463. D. S. V, 597. ³⁾ D. S. III, 257, 292, 452. D. S. V, 67. Sktgr. 85, II, 177. ⁴⁾ D. S. II, 32. D. S. III, 20, 29, 44, 467. D. F. S. D. S. IV, 16. ⁵⁾ Wimmer: Runemindesmærker. ⁶⁾ D. S. I, 347, 365, 367, 399. D. S. III, 461.

BØLLING HERRED

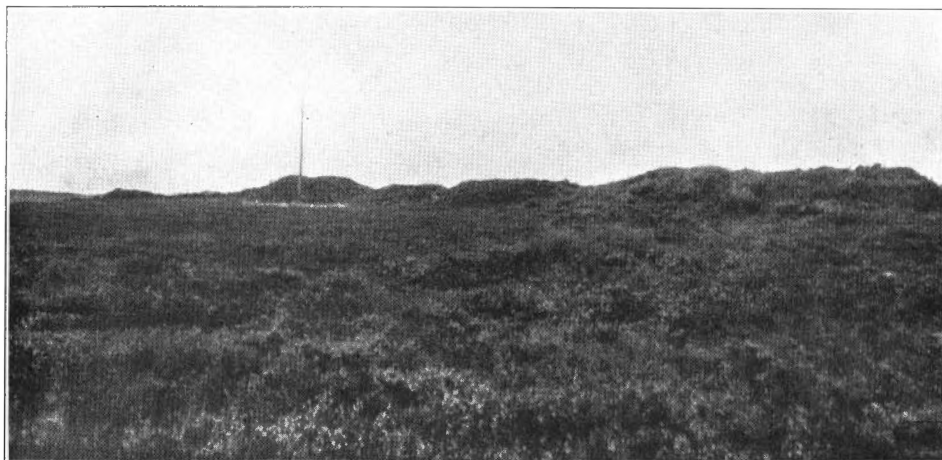

BARDEDIGET

HEDE MED VEJSPOR VED TINGHØJE I ØLSTRUP

HORNE HERREDER

TINCHØJE, ØLGOD

HOVEN KIRKE

NØRVANG HERRED

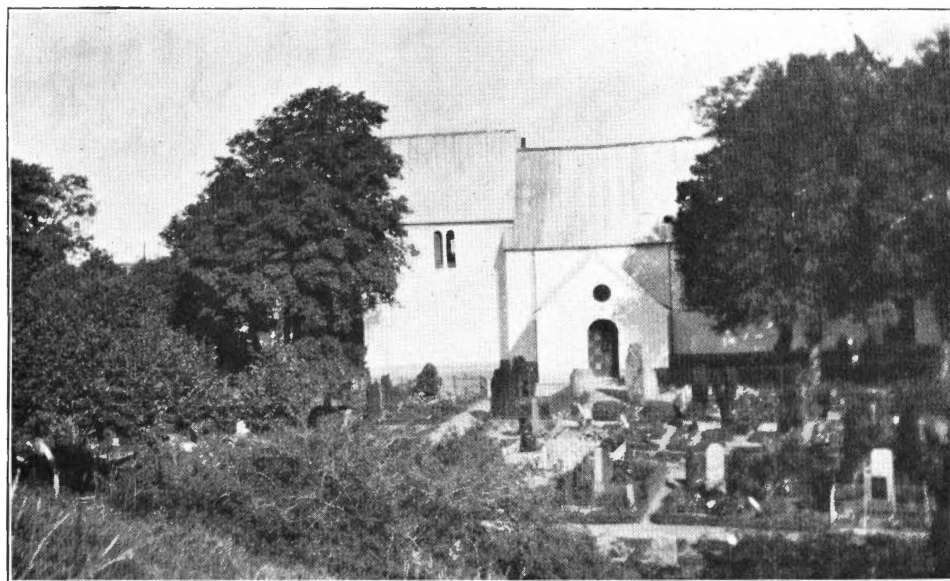

NØRVANG—HATTING HERREDER.
BROEN SET ØSTPAA. UDEFOR VEJLE.
SYSSELSKEL JÆLLING—LOVER

NØRVANG—HATTING HERREDER,
SET FRA LANDEVEJEN VED VEJLE VESTPAA

JÆLLING HERRED

JÆLLING KIRKE SET FRA GORMS HØJ

HOLMANS HERRED

VED SKJÆRUP KIRKEBAKKE MED ENGVEJ MOD THYRAS KLEVE

JERLEV HERRED

SYSSLSKEL ALMIND-JÆLLING VED LANDEVEJEN NÆR LIEGAARD

**Skjoldshøj (Durup, Salling) S. 115 føres hen til
S. 221, Durup, Gislum, hvor Sagnet ses at have sin
Sammenhæng med Wogens-Ridtet (D. S. IV, 17, 51).**

NØRRE JYLLAND

AABO SYSSEL

	Side
Samsø	1
Mols Herred	8
Søndre og Nørre Djurs Herred	13
Sønderhald og Rovsø Herreder	21
Lisbjerg Herred	27
Galten Herred	32
Hovelbjerg Herred	37
Gjern Herred	43
Hjelmslev	48
Framlev, Sabro og Hasle Herreder	53
Ning Herred og Hads Herred (dette i Lover Syssel)	60

LOVER SYSSEL

Voer Herred	66
Bjærge og Hatting Herreder	72
Nim Herred	78
Tyrsting og Vrads Herreder	83
Hids Herred	90
Lysgaard Herred	96

SALLING SYSSEL

Fjends Herred	102
Sallinglands fire Herreder	108
Morslands to Herreder	120

THY SYSSEL

Revs Herred	128
Hassing, Hundborg og Hillerslev Herreder	136
Øster og Vester Hanherred	147

VENDSYSSEL

Hvetbo Herred	155
Kjær Herred	160
Jerslev Herred	167
Børglum Herred	173
Vennebjerg og Horns Herreder	179

HIMMER SYSSEL

	Side
Hornum (Hornøg) Herred	189
Fleskum Herred	196
Hellum Herred	201
Hindsted Herred	207
Rind Herred	213
Gislum Herred	219
Slet og Aars Herreder	224

OMMER SYSSEL

Onsild, Gerlev, Nørhald og Støvring Herreder	231
Medelsom, Sønderlyng og Nørlyng Herreder	242

HARDSYSEL

Ginding Herred	259
Hjerm Herred	264
Vandfuld og Skodborg Herreder	269
Ulvborg Herred	276
Hammerum Herred	282
Hing og Bølling Herreder	289

VARDE SYSSEL

Horne Herreder	298
Skadst Herred	306
Malt-Gjørding Herred	311

JÆLLING SYSSEL

Nørvang-Slavs Herred	317
Jælling eller Tørrild Herred	324

ALMIND SYSSEL

Jerlev-Holmans og Brusk-Elbo Herreder	329
Andst Herred	336